

Pasaulio paveldas – jaunimo rankose

PAŽINTI, PUOSELĖTI IR DIRBTI

Mokymo vadovas pedagogams

Asocijuotų mokyklų
projekto tinklas

Jungtinių Tautų
Švietimo, mokslo ir
kultūros organizacija

Lietuvos nacionalinė
UNESCO komisija

Pasaulio paveldo
centras

Rėmėjai:

UNESCO

Kultūros ministerija

Švietimo ir mokslo ministerija

Švietimo kaitos fondas

Jungtinių Tautų vystymo programa

Atsakomybė

Už šiame leidinyje minimus faktus ir išreikštas nuomones, kurios nebūtinai sutampa su oficialia UNESCO nuomone ir už kurias ši organizacija nėra atsakinga, atsako leidinio autoriai.

Leidinyje pateikta medžiaga ir nuorodos dėl bet kurios šalies teisinio statuso, teritorijos, miesto, rajono ar jo valdžios institucijų bei jų sienų nesiejami su oficialia UNESCO nuomone.

Adaptuotą leidimą parengė:

Audronė Kasperavičienė

Gediminas Raščius

Asta Dirmaitė

Liliana Bugailiškytė

Iš anglų kalbos vertė Aistė Bakutytė

Redagavo Edita Laurinavičienė

Maketavo Paulius Mudėnas

© UNESCO 1998, 2002

© Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2005

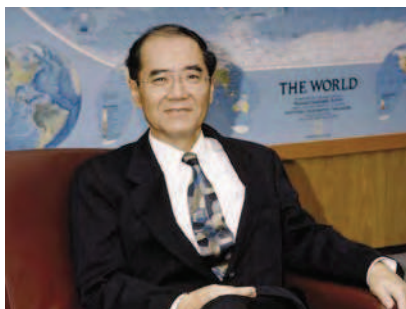

Spausdino leidykla-spaustuvė „Daigai“

www.daigai.lt

ISBN 92–3–103843–5

Kreipimasis į mokytojus – švietimo apie pasaulio paveldą skleidėjas

Bėgant amžiams negrįžtamai prarandame didelę pasaulio paveldo dalį. Mes matėme, kaip dėl stichinių nelaimių, karų, didelio skurdo, pramonės augimo bei užterštumo buvo ir tebėra naikinami neįkainojami žmonijos kultūros ir gamtos turtai. Kitos šios nesibai giančios tragedijos priežastys yra neišprusimas, abejingumas, nepakankamas rūpinimasis aplinka ir supratimo stoka.

1972 m. priimdama Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją (toliau – Pasaulio paveldo konvencija), tarptautinė bendruomenė įsipareigojo saugoti vertingą kultūros ir gamtos paveldą nuo išnykimo. Nuo Pasaulio paveldo konvencijos priėmimo dienos iki 2005 metų pabaigos 812 vietovių 137-iose pasaulio šalyse buvo įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą, kuris yra nuolat papildomas naujais objektais. Kiekvienas jų yra visuotinės reikšmės mūsų civilizacijos dalis, kurią sunaikinus, būtų padaryta neatitaisoma žala žmonijai.

Pasaulio paveldo ateitis daugiausia priklausys nuo dabartinės jaunų žmonių kartos, kuri netrukus vadovaus ir priims sprendimus.

UNESCO Pasaulio paveldo centras, įgyvendindamas Pasaulio paveldo konvencijos 27-ąjį straipsnį, kuriame teigiama, kad „...Konvenciją priėmusios šalys dės visas įmanomas pastangas, skirdamos ypatingą dėmesį edukacinėms ir informacinėms programoms, kad sustiprintų savo tautų supratimą apie kultūros ir gamtos paveldą ir skatintų pagarbą jam...“, 1994 m. kartu su Asocijuotų mokyklų tinklu (*Associated Schools Project Network; ASPnet*) pradėjo vykdyti jaunimo švietimo projektą „Pasaulio paveldas – jaunimo rankose“.

Mokymo vadovas „Pasaulio paveldas – jaunimo rankose“ – vertingas mokytojo pagalbininkas, padedantis sustiprinti jaunų žmonių suvokimą apie vietinio, nacionalinio ir pasaulinės reikšmės paveldo išsaugojimo svarbą. Leidinys suteikia būtinų žinių ir padeda ugdyti visą gyvenimą trunkantį pasišventimą šiam garbingam siekiui.

Reiškiu didelę pagarbą į Asocijuotų mokyklų tinklą įsijungusių mokyklų mokytojams už jų svarbų indėlį rengiant šią mokymo priemonę. Vertinu pedagogų įdėtas pastangas, kurios užtikrina šio leidinio kokybę. Mokytojų kūrybiškumas ir šiuolaikiški metodai ne tik skatina jaunimą aktyviai domėtis ir rūpintis pasaulio paveldo apsauga, bet ir gerina mokymosi procesą mokyklose ir bendruomenėse.

Išsilavinimas yra žmogaus saviraiškos, tobulėjimo, santarvės ir gerovės raktas. Švietimas sustiprina jaunimo pasišventimą išsaugoti šalies ir pasaulio turtą –

kultūros ir gamtos paveldą bei nematerialųjį ir žodinį paveldą. Šiandienos jaunimo pastangos bus naudingos ne tik šiai, bet ir ateities kartoms.

Pasaulio paveldo samprata nuolatos kinta, nes kiekvienais metais Pasaulio paveldo komitetas į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukia naujų objektų. Dinamiškas ir švietimo apie pasaulio paveldą procesas. Jis apima keturis XXI-ojo amžiaus ramsčius: mokymąsi siekti žinių, mokymąsi veikti, mokymąsi būti ir mokymąsi gyventi kartu. Ši koncepcija artimai siejasi su kokybiško ugdymo skatinimu, akcentuojamu 2000 m. balandžio mėn. Dakare (Senegalas) vykusio Pasaulinio švietimo forumo priimtame Veiksmų plane „Švietimas visiems“.

Švietimas apie pasaulio paveldą skatina iš naujo įtvirtinti tapatybės, savitarpio pagarbos, dialogo, santarvės, solidarumo ir pozityvaus bendravimo sąvokas pasaulio kultūrų įvairovės kontekste. Tikiuosi, kad šia medžiaga aktyviai naudosis istorijos, gamtos mokslų, geografijos, dailės, matematikos, gimtosios ir užsienio kalbų mokytojai bei kiti pedagogai. Naudodamiesi šia ir papildoma medžiaga bei diegdami pasaulio tautas suartinančias vertybes – pasitikėjimą, savitarpio supratimą ir solidarumą – mokytojai praturtins savo pamokas ir padės suvienyti pasaulio jaunimą.

Koičiro Matsura (Koichiro Matsuura)

*Amfiteatro scena,
Palmyra, Sirija
© Ieva Butkutė*

MOKYMO VADOVAS PEDAGOGAMS

Turinys

Pratarmė	6
Kaip naudotis šiuo vadovu	10
Švietimas ir Pasaulio paveldas	13
Pasaulio paveldo konvencija	35
Pasaulio paveldas ir tapatybė	87
Pasaulio paveldas ir turizmas	109
Pasaulio paveldas ir aplinka	131
Pasaulio paveldas ir taikos kultūra	153
Nematerialusis pasaulio paveldas	169
Pasaulio paveldas ir Lietuva	187
Papildoma informacinė medžiaga	233

Pratarmė

Kernavė
© Aistė Venckevičiūtė

Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO) – viena iš Jungtinių Tautų specializuotų institucijų – buvo įkurta 1945 m., iškart po Antrojo pasaulinio karo. Savo veikla ji siekia prisidėti prie taikos ir saugumo stiprinimo pasaulyje, tautų bendradarbiavimo švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijos srityse.

Paveldo išsaugojimas ateities kartoms yra vienas iš svarbiausių UNESCO tikslų. Vertingiausi kultūros ir gamtos paminklai, kuriuos

žmonija privalo ypač tausoti, yra įrašyti į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Pasaulinės reikšmės paveldo sąrašas vis ilgėja. Jį papildo ne tik gamtos ir materialieji kultūros paminklai – UNESCO skelbia ir globoja žmonijos žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo šedevrus. Atrenkamų vertybių kriterijai tampa vis griežtesni, didėja atsakomybė už įrašytų objektų universalių vertybių išsaugojimą. Šių dienų aktualijos lemia, kad paveldo apsaugos srityje vis didesnė reikšmė teikiama gyventojų aktyvumo ir sąmoningumo skatinimui. UNESCO pripažįsta, kad būtina sąlyga, siekiant išsaugoti vertingiausius žmonijos paminklus ateities kartoms, yra visų visuomenės grupių ir ypač jaunimo švietimas bei dalyvavimas įgyvendinant kultūros paveldo išsaugojimo programas. Siekdami šio tikslo 1994 m. UNESCO Pasaulio paveldo centras ir UNESCO Asocijuotų mokyklų tinklas (ASPnet) ėmėsi įgyvendinti naują programą „Jaunimo švietimas apie pasaulio paveldą“. 1999 m. UNESCO parengė pirmąjį mokymo vadovą „Pasaulio paveldas jaunimo rankose“ leidimą, kuris yra išverstas ir išleistas anglų, arabų, indoneziečių, ispanų, japonų, kinų, laosiečių, prancūzų, rusų, suomių, uzbekų, vietnamiečių ir kitomis kalbomis ir šiuo metu naudojamas daugiau nei 130-yje pasaulio šalių.

Leisdami šį mokymo vadovą, siekiame suteikti mokiniams galimybių:

- ✓ **plėtoti žinias** apie pasaulinę reikšmę turinčias ir į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytas kultūros ir gamtos paveldo vertybes;
- ✓ **plėtoti žinias** apie Lietuvoje esančias kultūros ir gamtos paveldo vietas, suprasti ir įvertinti jų reikšmę ir svarbą mūsų šalies istorijos raidai, bendruomenių socialiniam ir kultūriniam tapatumui;
- ✓ **plėtoti žinias** apie kaimyninėse šalyse esančias pasaulinės reikšmės kultūros ir gamtos paveldo vietas, rasti ir įvertinti bendrus sąlyčio su Lietuvoje esančiomis kultūros ir gamtos paveldo vietovėmis taškus;

✓ **kaupiti žinias** apie žmonijos žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo šedevrais paskelbtas vertybes;

✓ **formuoti naują požiūrį** ir padėti suvokti, jog vietinės reikšmės, šalies bei pasaulio paveldas yra svarbus ir turi būti išsaugotas ateities kartoms;

✓ **įgyti įgūdžių** ir imtis aktyvaus vaidmens saugant paveldo vertybes.

Šis leidinys parengtas taip, kad juo galėtų naudotis įvairių disciplinų mokytojai. Leidinio sudarytojai rėmėsi įvairių šalių pedagogų patirtimi, mokinių ir pedagogų patarimais ir rekomendacijomis. Tikimės, kad neapsiribosite vien šiame leidinyje pateikta informacija, suteiksite mokiniams naujų, jūsų asmenine patirtimi paremtų žinių apie pasaulio paveldo vietas, sugalvosite naujų įdomių užduočių, uždegsite paveldosauginei veiklai ne tik mokinius, bet ir kitus pedagogus, mokyklos bendruomenę. Svarbiausia, kad mokymosi procesas moksleiviams būtų patrauklus, susijęs su jiems pažįstamomis vietovėmis ir kultūros vertybėmis, o terminai suprantami.

Pirmojo leidimo sudarytojai

Elizabeth Khawajkie

Elizabeth Khawajkie

Breda Pavlic

Breda Pavlic

Sarah Titchen

Sarah M. Titchen

Romėnų akvedukas,
Prancūzija © UNESCO

Leidėjų žodis

Jūsų rankose – UNESCO parengto mokymo vadovo pedagogams „Pasaulio paveldas – jaunimo rankose“ lietuviškas vertimas. Nuo šiol naudodamiesi šia mokymo priemone Lietuvos mokyklose galėsime ugdyti jaunuosius paveldo saugotojus.

Į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytos keturios Lietuvos vietovės: Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija, Kernavės archeologinė vietovė, F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai. Lietuvos kryždirbystė ir kryžių simbolika bei Lietuvos, Latvijos ir Estijos dainų ir šokių švenčių tradicija yra pripažintos žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrais. Pasaulinės reikšmės paveldo objektais pripažintų vietovių yra ir mums artimose šalyse: Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, Baltarusijoje, Rusijos Federacijoje. Keliaudami net nesusimąstome, kad Egipto piramidės, Luaros slėnio pilis, pasvirusį Pizos bokštą ir visus įspūdingiausius pasaulio gamtos ir kultūros paveldo objektus vienija pasaulinės reikšmės kokybės ženklas – UNESCO Pasaulio paveldo sąrašas. Jame esančias vertybes valstybės įsipareigoja saugoti ir globoti savo ir viso pasaulio piliečiams, šiandienos ir ateities kartoms.

Šis mokymo vadovas – pirmasis žingsnis siekiant papildyti Lietuvos mokyklų programą mokymu apie pasaulio paveldą. Leidinys padės ne tik supažindinti jaunimą su vertingiausiais kultūros ir gamtos paminklais, bet ir paskatins aktyviai prisidėti prie paveldo išsaugojimo. Taip pat sustiprins Lietuvos mokyklų gebėjimus skleisti pagarbos gamtos ir kultūros paveldui idėjas, ugdyti atsakingą jaunimo požiūrį ir elgseną, stiprins mokytojų įgūdžius ir reikiamą kompetenciją, dėstant šį naują dalyką. Leidinyje pateikiamos praktinės paveldosauginės veiklos rekomendacijos ir pasiūlymai. Ją siūlome plėtoti ne tik mokyklose, bet ir paveldo vietovėse, bendradarbiaujant su muziejais, paveldo vietovių priežiūros institucijomis, savivaldos institucijomis bei vietos bendruomene.

8

Naudodamosi proga norėtume padėkoti lietuviškojo leidimo redaktorei Audronei Kasperavičienei, pritaikiusiai mokymo vadovą „Pasaulio paveldas – jaunimo rankose“ Lietuvos mokytojams ir mokiniams. Lietuviškasis vertimas pasipildė įdomia informacija apie Lietuvos ir kitų valstybių paveldą, architektūros, kultūros tradicijas, istoriniais faktais, taip pat praktinės veiklos pasiūlymais, užduotimis, testais, žaidimais.

Taip pat nuoširdžiai dėkojame straipsnių autoriams Egdūnui Račiui, Gediminui Raščiui, Teresei Jurkuvienei, Elenai Počiulpaitei, Nijolei Marcinkevičienei, Ritai Balkutei, Gintarui Abaravičiui, Sauliui Vadišiui, Vitalijai Jucevičiūtei, fotografijų autoriams Pauliui Mudėnui, Gintautui Survilai, Gediminai Šalkauskaitei, Vytautui Balčyčiui, Erlandui Paplauskiui, Edmundui Kolevaičiui, Ievai Butkutei, Audronei Žilinskienei, Jūratei Raugalienei, Lietuvos liaudies kultūros centrui, kelionių agentūrai „Topturas“, ir visiems prisidėjusiems prie šio mokymo vadovo parengimo. Ypatingai dėkojame režisieriui ir operatoriui Arvydui Barysui, kurio dėka kiekviena Lietuvos mokykla su šiuo mokymo vadovu gaus skaitmeninę vaizdo plokštelę „Lietuviškas kalendorius“, supažindinsiančia su gražiausiomis ir svarbiausiomis lietuvių šventėmis. Tikime, kad tai puiki medžiaga praturtinsianti pamokas apie Lietuvos nematerialųjį paveldą.

Kultūros ministerijos, Švietimo ir mokslo ministerijos, Švietimo kaitos fondo ir Jungtinių Tautų vystymo programos dėka šis mokymo vadovas nemokamai pasieks visas Lietuvos mokyklas.

Linkime Jums įdomios ir kūrybingos pažinties su pasaulio praeitimi, šiandiena ir atskubančiu rytojumi.

Asta Dirmaitė

Lietuvos nacionalinės UNESCO
komisijos generalinė sekretorė

Liliana Bugailiškytė

UNESCO asocijuotų mokyklų tinklo
nacionalinė koordinatore

Pasaulio paveldo emblema ir „paveldukas“

Pasaulio paveldo emblema yra Pasaulio paveldo konvencijos, jungiančios kultūros ir gamtos paveldo apsaugą, simbolis.

Ši emblema simbolizuoja kultūros ir gamtos paveldo tarpusavio priklausomybę.

Centre esantis ketvirtainis reiškia žmogaus sukurtą formą, kuri glaudžiai jungiasi su apskritimu, simbolizuojančiu gamtą. Emblema yra apvali kaip pasaulis, tačiau tuo pačiu metu – tai apsaugos simbolis.

Išvertus iš ispanų kalbos, *patrimonio* reiškia „mažas paveldas“ arba „paveldukas“. „Paveldukas“ „gimė“ 1995 m. Bergene (Norvegija) vykusiame Pirmajame jaunimo forume pasaulio paveldo tema, kur grupė ispaniškai kalbančių mokinių norėjo sukurti juos pačius – jaunus paveldo saugotojus – simbolizuojantį personažą.

Paveldukas atsisveikina su Pirmojo Afrikos jaunimo forumo pasaulio paveldo tema dalyviais, Zimbabvė.
© UNESCO

Kaip naudotis šiuo vadovu

Šis mokymo vadovas skirtas pagrindinio ir viduriniojo lavinimo mokyklų geografijos, istorijos, gamtos mokslų, matematikos, dailės ir kitų dalykų mokytojams, dėstantiems 12 – 18 metų jaunuoliams.

Leidinyje gausu pagalbinės informacijos ir metodinių patarimų, todėl galite:

- ✓ pasirinkti, kokia informacija norėsite naudotis pamokoje ar po pamokų šiandien, rytoj, kitą savaitę ar per keletą ateinančių mėnesių;
- ✓ naudotis pateikiama medžiaga siūloma tvarka;
- ✓ iš karto pereiti prie teminių skyrių: „Pasaulio paveldo konvencija“, „Pasaulio paveldas ir tapatybė“, „Pasaulio paveldas ir turizmas“, „Pasaulio paveldas ir aplinka“, „Pasaulio paveldas ir taikos kultūra“, „Nematerialusis pasaulio paveldas“;
- ✓ nagrinėti papildomai pateikiamą informacinę medžiagą: Pasaulio paveldo konvenciją, Nematerialiojo paveldo konvenciją, pasaulio paveldo žemėlapi, Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašą, didžiąsias fotografijas;
- ✓ nagrinėti skyriuje „Pasaulio paveldas ir Lietuva“ pateikiamą informaciją apie Lietuvoje esančias ir istoriškai bei geografiškai su Lietuva susijusias pasaulio paveldo vietas, nacionalinės reikšmės paveldo vietas, Lietuvos etninės kultūros vertybes, žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais pripažintas Lietuvos vertybes bei kitas temas;

10

- ✓ panaudoti savo sukaupią informaciją ir iliustracinę medžiagą apie Lietuvos ir kitų šalių pasaulio paveldo paminklus ir iniciatyvas siekiant juos išsaugoti: jūsų ir mokinių padarytas fotografijas, surinktus žemėlapius, laikraščių ir žurnalų iškarpas bei kitą informaciją.

*Senoji Havana ir jos įtvirtinimai.
© Patrimoine
2001/R.Gaillarde*

Leidinyje gausu „kelrodžių“, kurie padės naudotis šia mokymo priemone.

paraštėje žymi dalinę nuorodą į kitus skyrius.

Paryškintų žodžių paaiškinimai yra pateikti skyriuje „Papildoma informacinė medžiaga“ esančiame specialių terminų žodyne.

Papildoma
informacinė
medžiaga

Skyriuje „Papildoma informacinė medžiaga“ rasite Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją, Pasaulio nematerialiojo paveldo apsaugos konvenciją, pasaulio paveldo žemėlapi, Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašą, kitą naudingą informaciją.

Pasaulio
paveldas ir
Lietuva

Skyriuje rasite straipsnių įvairiomis su Lietuva susijusiomis temomis: Lietuvos ir kaimyninių šalių pasaulio paveldo vietovės, Lietuvos etninės kultūros vertybės, žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais paskelbtos Lietuvos vertybės. Šį kelrodį rasite kiekviename teminiame skyriuje. Skyriuje „Pasaulio paveldas ir Lietuva“ pateikiama informacija padės geriau supažindinti mokinius su kiekviena iš leidinyje pateikiamų temų ir susieti jas su Lietuvos aktualijomis.

Užduotys
mokiniams

Leidinyje rasite 47 mokiniams skirtas **užduotis**, kurias galite naudoti, pritaikyti ar keisti, atsižvelgdami į mokinių poreikius. Kad būtų lengviau naudotis užduotimis, greta jų pavaizduoti simboliai, kurie apibūdina užduotį ir pasiūlo jai atlikti reikalingas priemones:

Užduotys

Diskusijos

Vaizdinės priemonės

Tiriamieji darbai

Ekskursijos į pasaulio paveldo vietas

Pratimai

Vaidybiniai žaidimai

Užduočių elementai

Pamokos užduotys

Disciplinos

Popamokinė veikla

Papildoma informacinė medžiaga

Numatoma trukmė

Kita medžiaga

Leidinyje taip pat rasite užduočių lapus, kuriuos galite padauginti ir išdalyti kiekvienam mokiniui.

Pasaulio paveldo konvencija

nuorodos į konkrečius Pasaulio paveldo konvencijos straipsnius. Visas konvencijos tekstas pateikiamas skyriuje „Papildoma informacinė medžiaga“.

Trumpi aprašymai

UNESCO Pasaulio paveldo centro parengti trumpi pasaulio paveldo vietovių aprašymai, kuriuose pateikiamas trumpas kiekvienos vietovės, įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą iki 2005 m. gruodžio mėnesio, aprašymas, nurodoma įtraukimo data bei kokiais kriterijais vadovautasi, įtraukiant vertybę į šį sąrašą. Trumpus aprašymus rasite internete adresu <http://whc.unesco.org/en/list>

Pasaulio paveldo žemėlapis

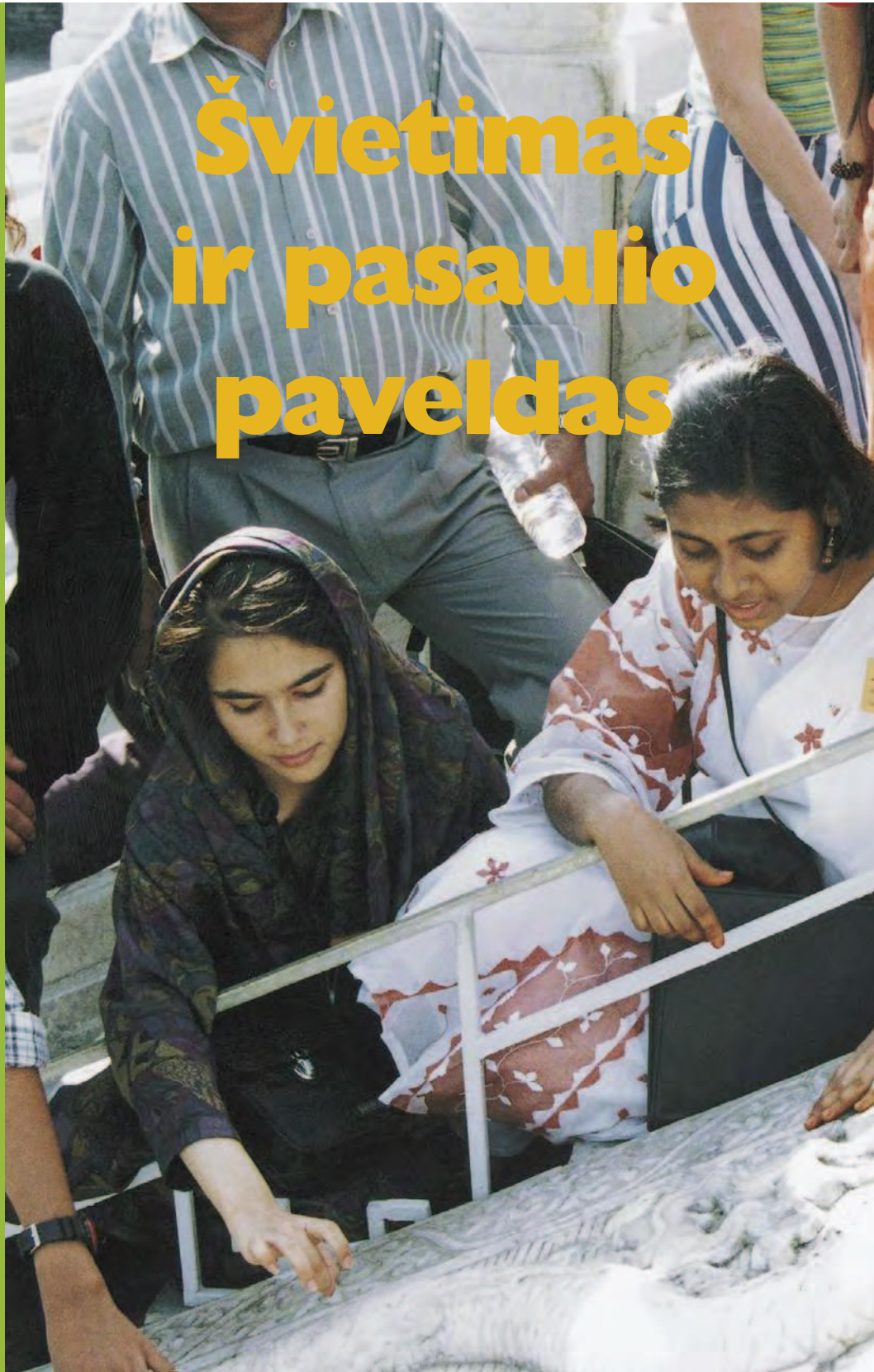
nuoroda į pasaulio paveldo žemėlapi, kuriame pateikiamos Pasaulio paveldo konvencijos ratifikavimo kiekvienoje valstybėje narėje datos bei visų pasaulio paveldo vietovių pavadinimai pagal regionus.

Didžiosios fotografijos

nuoroda į 28 didžiąsias fotografijas, kuriose pavaizduotos gamtos ir kultūros paveldo vietovės, įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą (pavadinimas ir trumpas aprašymas, įtraukimo data bei atrankos kriterijai yra nurodyti kitoje kiekvienos fotografijos pusėje).

Linkime sėkmės atliekant mokymo vadove pateikiamas užduotis.

Švietimas ir pasaulio paveldas

**„Mokytojai sutiko, kad sunkiausia užduotis –
diegti mokymą apie pasaulio paveldą visose
pasaulio mokyklose ir pritaikyti jį visiems
mokiniams“**

**Pirmasis Afrikos jaunimo forumas pasaulio
paveldo tema,
Viktorijos kriokliai, Zimbabvė ir Zambija**

Švietimas ir pasaulio paveldas

Švietimas ir pasaulio paveldas

13

Rekomenduojamos užduotys mokiniams	16
Diskusijos	16
Tiriamieji darbai	17
Pratimai	17
Vaizdinės medžiagos nagrinėjimas	17
Ekskursijos	17
I užduotis: žinių apie pasaulio paveldo vietas patikrinimo testas	18

Muziejų ir paveldo vietovių lankymas

19

Ekskursijos	19
Pasirengimas	19
Prieš ekskursiją	19
Ekskursijos metu	20
Po ekskursijos	21
Užduočių lapas: ekskursija į pasaulio paveldo vietovę	22
Muziejų lankymas	24
Pokalbiai muziejuose	24
Muziejaus eksponatų tyrimas	24
Užduočių lapas: muziejaus eksponatų tyrimas	25
Lankymasis amatininkų dirbtuvėse	26

Vaidybiniai žaidimai

26

Vaidybiniai žaidimai pamokoje	27
Istorinė drama paveldo vietovėje	27
Taikus konflikto sprendimas	28

Pasaulinė informacijos sklaida ir internetas

29

UNESCO Asocijuotų mokyklų tinklas ir pasaulinė informacijos sklaida	29
Internetas - švietimo apie pasaulio paveldą priemonė	30
Internetas	30
Elektroninis paštas	30
Žiniatinklis (www)	30
Kam reikalingas internetas?	31
Pasaulio paveldas internete	32
Naudingi interneto adresai	33

Švietimas ir pasaulio paveldas

Pasaulio paveldo išsaugojimas ateities kartoms – svarbi užduotis visoms valstybėms ir tautoms. Mūsų planetos kultūrų įvairovė ir savitumas priklauso nuo to, kaip žmonija sugebės išsaugoti tai, ką geriausio yra sukūrusi. Didelė atsakomybė tenka ir mokytojams. Jie skatinami ieškoti naujų jaunimui patrauklių mokymo metodų ir priemonių, padedančių suteikti žinių ir ugdyti jaunimą saugoti pasaulio paveldą.

Mokymo programos mokyklose yra gerokai perpildytos, todėl mokytojo sėkmė, ugdant mokinių jautrumą savo bei visų kitų pasaulio tautų kultūroms, daugiausia priklauso nuo paties mokytojo pasiryžimo ir išradingumo. Todėl rekomenduojama rinktis kompleksinį mokymą, kuris leidžia skirtingų dalykų (istorijos, geografijos, gamtos mokslų, gimtosios ir užsienio kalbų) mokytojams praturtinti pamokas švietimu apie pasaulio paveldą, neperpildant mokymo programos.

Kiekvieno pagrindinio skyriaus gale pateikiami siūlymai, kaip skyriuje aptariamą temą įtraukti į skirtingų mokymo dalykų programą. Atsižvelgę į konkrečius poreikius ir galimybes, mokinių žinių lygį, amžių, kitas aplinkybes, galite pasirinkti ir taikyti juos savo dėstomo dalyko pamokose.

▲ Rekomenduojamos užduotys mokiniams

Atsižvelgus į UNESCO Jaunimo švietimo apie pasaulio paveldą programoje dalyvaujančių įvairių pasaulio šalių mokytojų patirtį ir pasiūlymus, šio leidinio užduotys buvo parengtos taip, kad būtų pritaikomos kompleksiniam mokymui ir mokymuisi. Svarbiausias šių mokymo metodų tikslas yra ugdyti ir stiprinti jaunimo pasiryžimą saugoti paveldą, skatinti mokinių ir mokytojų dalyvavimą bendruomenės veikloje.

Užduotys mokiniams apima šešias pagrindines veiklos sritis:

- Diskusijas
- Tiriamuosius darbus
- Pratimus
- Vaizdinės medžiagos nagrinėjimą
- Ekskursijas
- Vaidybinius žaidimus

Sicilijos lėlių
teatro lėlė, Italija
© S. Scalia

Diskusijos

Diskusijos paveldo tema skatina jaunimą mąstyti apie paveldo vertę, jo reikšmę kitų šalies ūkio šakų plėtrai bei kiekvieno Lietuvos piliečio dvasiniam tobulėjimui ir socialinei gerovei. Jos skatina ieškoti tinkamiausių paveldo priežiūros metodų, atkreipti dėmesį į masinio turizmo pranašumus bei grėsmes pasaulio paveldo vietovėms. Kadangi mokymas apie pasaulio paveldą apima ne tik žinių teikimą, bet ir konkrečios veiklos skatinimą, diskusijos yra geriausia forma supažindinti mokinius su pasaulio paveldo apsauga bei paraginti juos aktyviai prisidėti prie jo išsaugojimo.

Trakų dienos pusiasalio pilyje,
Trakai © Paulius Mudėnas

Tiriamieji darbai

Tiriamoji veikla Lietuvos mokyklose galėtų būti plėtojama dviem kryptimis. Pirmoji – tai tradicinis informacijos apie paveldo vietovę ir paminklus rinkimas ir kaupimas, bendraujant su vietos gyventojais, renkant senas fotografijas, laikraščių iškarpas, užrašant vietos gyventojų pasakojimus ir atsiminimus. Tokie tiriamosios veiklos formai nereikia daug lėšų, jos sėkmė priklauso nuo mokytojo erudicijos, entuziazmo ir išradingumo.

Antroji tiriamojo darbo forma glaudžiai susijusi su naujausiomis informacijos technologijomis ir tuo ji moksleiviams yra itin patraukli. Mokslo ir technologijų pažangos sukelta informacinė revoliucija atvėrė galimybes naudotis mokyklų bibliotekose ar internete esančiais informacijos ir duomenų bankais, tyrimų rezultatais ar statistinėmis suvestinėmis. Naudodamiesi internetu Lietuvos moksleiviai gali daug sužinoti apie tolimiausiuose pasaulio kampeliuose esančius pasaulio paveldo paminklus, užmegzti ryšius ir bendrauti su kitų šalių mokiniais, dalytis informacija apie savo tautos kultūrą ir paveldą, pasakoti apie Lietuvos paveldo vertybes.

Švietimas apie pasaulio paveldą supažindina mokinius su pagrindiniais tyrimų metodais, išmoko ieškoti informacijos, ją analizuoti, formuluoti pasiūlymus, kaip saugoti pasaulio paveldą.

Pratimai

Švietimas apie pasaulio paveldą pabrėžia praktinio arba eksperimentinio mokymosi svarbą. Atlikdami praktines užduotis, mokiniai pasitelkia vaizduotę, problemų sprendimo įgūdžius, aktorinius, kūrybinius gebėjimus bei estetinius pojūčius. Kai kurioms užduotims atlikti mokymo vadove yra pateikiami užduočių lapai, kurie gali būti kopijuojami ir išdalijami kiekvienam mokiniui.

Vaizdinės medžiagos nagrinėjimas

Švietimas apie pasaulio paveldą skatina mokinius domėtis į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktais objektais (iki 2005 m. gruodžio į šį sąrašą buvo įtraukta 812 objektų). Mokymo procesą pagyvinsite pateikdami nuotraukų, žemėlapių. Jose užfiksuotas pasaulio paveldo vietoves dauguma mokinių matys pirmą kartą ir ilgai nepamirš. Jei turite galimybę mokykloje naudotis internetu, mokiniams galėsite suteikti dar daugiau informacijos.

Ekskursijos

Kitų šalių, dalyvaujančių šioje UNESCO švietimo programoje, patirtis parodė, kad įgytos žinios skatina dar labiau domėtis paveldu ir tyrinėti kitose šalyse bei žemynuose esančius miestus, architektūrinius

Vengrijos mokiniai klausosi
specialisto pasakojimo apie
Agteleko ir slovakių karstą.
© UNESCO

ansamblius ar kraštovaizdžius. Šiame leidinyje pateikta medžiaga sudaro galimybę geriau pažinti ir įvertinti įvairiuose pasaulio kraštuose esančius pasaulio kultūros ir gamtos paveldo objektus bei išmokyti juos saugoti. Nuotraukomis iliustruota informacija pažadins mokinių norą pažinti tolimus kraštus ir rūpintis iškiliausių žmonijos kultūros ir gamtos paveldo vertybių išlikimu. Tačiau visų pirma Lietuvos mokiniai turi gerai pažinti ir aplankyti artimiausias paveldo vietas – savo miestelio, apylinkių, rajono architektūros ir gamtos paminklus, taip pat Lietuvoje esančias pasaulio paveldo vietas: Vilniaus senamiestį, Kuršių neriją, Kernavę. Lankymasis miestelių muziejuose, amatininkų dirbtuvėse taip pat suteiks puikią progą geriau pažinti savo tautos materialųjį ir nematerialųjį paveldą.

■ I užduotis

ŽINIŲ APIE PASAULIO PAVELDO VIETOVES PATIKRINIMO TESTAS

Tikslas: nustatyti mokinių žinias apie pasaulio paveldo vietas ir skatinti domėtis pasaulio paveldo apsauga

Pratimas

Pamokos
užduotis

I užsiėmimas

Geografija,
socialiniai
mokslai

Didžiosios
fotografijos,
pasaulio paveldo
sąrašas, trumpi
aprašymai

✓ Supažindinkite mokinius su Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija, įžymiausiomis kaimyninių šalių ir Lietuvos pasaulio paveldo vietovėmis. Paaiškinkite mokiniams, kad paprašysite jų atlikti testą apie pasaulio paveldą, ir paprašykite eilute žemyn užsirašyti skaičius nuo 1 iki 28 bei prie kiekvieno skaičiaus užrašyti vietovės, kurios nuotrauką jiems parodysite, pavadinimą. Jei mokiniai nežino vietovės pavadinimo, tegul parašo šalies, kurioje, jų manymu, ta vietovė yra, pavadinimą. Parodykite vieną po kitos 28 didžiąsias fotografijas (tarp kurių rasite ir Lietuvos bei kaimyninių šalių pasaulio paveldo vietovių vaizdų). Duokite mokiniams pakankamai laiko užrašyti vietovių pavadinimus (jūsų patogumui kiekvienos fotografijos kitoje pusėje yra nurodytas pavaizduotos vietovės pavadinimas).

✓ Parodę visas fotografijas, paprašykite mokinių susikeisti atsakymais su šalia sėdinčiais klasės draugais ir taip patikrinti šiuos testus. Už kiekvieną teisingą atsakymą duodamas vienas balas, o už teisingai nustatytą šalį (jei nenurodytas vietovės pavadinimas) duodama pusė balo.

Pasaulio paveldas
ir Lietuva

Muziejų bei paveldo vietovių lankymas

Švietimas apie pasaulio paveldą suteikia galimybę mokytojams pasiūlyti mokiniams kur kas patrauklesnę ir dinamiškesnę veiklą už klasės ribų, aplankant savo gyvenamos vietos, šalies ar kitų valstybių paveldo vietas ir muziejus. Tačiau ekskursijos neturėtų virsti tik malonių laiko praleidimu. Ekskursijas reikia nuosekliai bei kruopščiai suplanuoti, aptarti jų tikslus, o grįžus pratęsti ekskursijos temą.

▲ Ekskursijos

Kitų šalių patirtis parodė, kad viena patraukliausių mokymo apie pasaulio paveldą priemonių yra ekskursijos į paveldo vietas. Toliau pateikti praktiniai patarimai padės pasiekti, kad tokia ekskursija įsimintų ir mokytojams, ir mokiniams.

Pasirengimas

Tinkamas pasirengimas yra būtina sėkmingos ekskursijos sąlyga. Prieš ekskursiją rekomenduojame:

- ➔ susipažinkite su reikiama literatūra ir, esant galimybei, iš anksto apsilankykite vietovėje;
- ➔ parenkite anketą, kurią prieš ekskursiją ir po jos užpildę mokiniai pademonstruos, ką sužinojo, kokių įgijo įgūdžių, kaip pasikeitė jų elgesys ir požiūris į vietovę ir jos apsaugą;
- ➔ parenkite mokiniams specialias užduotis: atkurti praeitį, papasakoti legendų ir padavimų apie vietovę ar ją nupiešti;
- ➔ suplanuokite užduotį, kurią mokiniai turės atlikti po ekskursijos.

Prieš ekskursiją

Pasistenkite įtraukti kuo daugiau įvairių disciplinų mokytojų, kurie padėtų mokiniams pasirengti ekskursijai. Istorijos mokytojai galėtų suteikti informacijos apie vietovės istoriją, geografijos mokytojai – sudominėti vietovės geografinėmis savybėmis, kalbų mokytojai – supažindinti su literatūros tekstais, prozos ir dramos kūriniais, kuriuose minima ši vietovė, dailės mokytojai – paprašyti nupiešti vietovę ar padaryti jos maketą, matematikos mokytojai – paprašyti apskaičiuoti, kaip paveldo objektas buvo pastatytas. Gamtos mokslų mokytojai galėtų paprašyti nustatyti apytikslį jo vietovėje

Egipto UNESCO asocijuotų mokyklų mokiniai prie laiptuotosios piramidės Saharos dykumoje.
© UNESCO

esančios augmenijos ir gyvūnijos rūšių skaičių arba supažindinti mokinius su galimomis turizmo, užterštumo ar aplaidumo keliamomis grėsmėmis.

Ekskursija įsimins ilgam, jei paveldo vietovėje kartu su mokiniais pabandykite atkurti kitą istorinį laikmetį: apsirenkite tautiniais kostiumais, atsineškite tradicinės muzikos ar patys padainuokite, prisiminkite tradicinių žaidimų, šokių. Planuodami ekskursiją pasikalbėkite su vietovę prižiūrinčios institucijos darbuotojais – jie tikrai patars, kaip tai padaryti kuo įdomiau, galbūt rekomenduos pasikviesti istoriką, etnologą ar šalia vietovės gyvenantį senolį, kuris pasidalytų savo atsiminimais.

Jei galite rasti informacinės ar edukacinės medžiagos apie vietovę, apžvelkite ją kartu su mokiniais prieš ekskursiją. Surinkite reikiamą praktinę informaciją: sužinokite bilietų kainas, darbo valandas, pasiteiraukite, ar leidžiama fotografuoti, ar ekskursijos rengiamos tokio dydžio grupei, kokią ketinate atsivežti ir pan.

Paruoškite užduočių lapus, kuriuos mokiniai užpildys ekskursijos metu, bei paimkite priemonių, reikalingų jūsų sumanytai veiklai: rašomojo ar piešimo popieriaus, rašymo priemonių, pieštukų, fotoaparata.

Jei turite galimybių filmuoti, galite sukurti filmą apie tai, ką aplankėte, pamatėte, sužinojote ekskursijos metu, kurį vėliau galėsite peržiūrėti kartu su mokiniais, jų tėvais ir kitais mokytojais.

Ekskursijos metu

Suplanuokite, kokias užduotis mokiniams skirsite ekskursijos metu: piešti, fotografuoti, filmuoti, paimti interviu iš gido, darbuotojų ar vieniems iš kitų, parengti ekskursijos žurnalą. Taip pat suplanuokite, kada leisite mokiniams pailsėti ir papramogauti: galite surengti dainų konkursą ar vaišes gamtoje.

Jei nėra galimybių aplankyti tolimą, tačiau mokinius itin dominančią vietovę, galite surengti improvizuotą ekskursiją. Padalykite mokinius į dvi grupes. Viena

Jaunimo forumo pasaulio paveldo tema dalyviai piešia savo šalių pasaulio paveldo vietas ant 25 metrų ilgio „paveldo rankraščio“ prie Dangaus šventyklos, Pekinas, Kinija. © UNESCO

Jaunimo forumo pasaulio paveldo tema, dalyviai aptaria ekskursiją į Pasaulio paveldo vietovę, Zambija ir Zimbabvė. © UNESCO

grupė – tai tos vietos gyventojai, pasipuošę tradiciniais kostiumais ar tik jų detalėmis, gerai pažįstantys ir pasirengę pristatyti pasirinktos pasaulio paveldo

vietovės žymiausius statinius, papročius bei istoriją. Kita grupė – turistai iš Lietuvos, norintys daug sužinoti bei užduodantys daug klausimų.

Po ekskursijos

Veikla po ekskursijos yra ne mažiau svarbi už pasiruošimą: grįžę į klasę leiskite mokiniams įsisavinti naują patirtį ir pasidalyti ja su kitais. Jūs galite:

- ➔ aptarti su mokiniais tai, ką jie pamatė ir sužinojo, kas jiems labiausiai patiko, o kas jiems visai nepatiko;
- ➔ pasiūlyti mokiniams naują projektą, pavyzdžiui, atlikti tyrimus, kaip į paveldo vietovę pritraukti daugiau turistų, kartu pasirūpinti jos apsauga; nustatyti vietai kylančias grėsmes ir paieškoti sprendimų, kaip nuo jų apsisaugoti; parengti vietovės turizmo plėtros ir vadybos planą;
- ➔ paskatinti mokinius padidinti savo piešinių ar skulptūrų eskizus bei juos viešai parodyti parodoje ar muziejuje;
- ➔ surengti ekskursijos fotografijų parodą - konkursą; mokiniams ar jų tėvams išrinkus keletą geriausių paveldo nuotraukų, geriausių darbų autorius simboliškai apdovanoti;
- ➔ paskatinti mokinius parašyti straipsnį apie ekskursiją į mokyklos ir/ar vietos laikraštį;
- ➔ pasiteirauti mokinių, kokių dar ekskursijų jie norėtų.

*Jaunimo forumas
pasaulio
paveldo tema,
Pekinas, Kinija.
© UNESCO*

Pildo kiekvienas mokinyš prieš apsilankymą paveldo vietovėje (puiku, jei turite galimybę aplankyti pasaulio paveldo vietovę), ekskursijos metu ir iškart po jos.

Vietovės pavadinimas

Mokinio vardas

Ekskursijos data

Užrašykite tai, ko tikėtės iš ekskursijos (ką norite pamatyti ir sužinoti):

Ekskursijos metu

Ant atskiro lapo nupieškite jums labiausiai patikusią vietovės dalį.

Užrašykite keletą faktų ir skaičių, kuriuos sužinojote apie vietovę:

Užrašykite savo pojūčius: apibūdinkite tai, ką išgirdote ir užuodėte užmerkę akis. Kas paveldo vietovėje jums paliko didžiausią įspūdį?

Garsai:

.....

Kvapai:

.....

Vaizdai:

.....

Po ekskursijos

Ar išsipildė jūsų lūkesčiai, apsilankius vietovėje?

☐ taip

☐ ne

Paaiškinkite, kodėl taip manote.

Kodėl manote, kad ši vietovė yra svarbi?

Galutiniai komentarai

Parašas

Data

▲ Muziejų lankymas

Lankymasis muziejuose yra dar vienas svarbus švietimo apie pasaulio paveldą aspektas. Muziejų darbuotojai gali būti naudingi šio proceso partneriai. Dažnai tik muziejuose galima rasti ir nuodugnai išnagrinėti tam tikrus kultūros ar gamtos paveldo objektus bei jų savybes.

Jei arti mokyklos nėra muziejaus, praeities pėdsakų galima rasti kitose šalia esančiose vietovėse. Padėti atgaivinti praeitį ir rasti sąryšių su dabartimi taip pat gali vietiniai gyventojai, tėvai bei seneliai.

Mokiniai lanko buvusį Vergų namą, dabar istorinį muziejų Gorė saloje, Senegalas.
© UNESCO

Buities muziejus, Tanzanija
© Gedimina Šalkauskaitė

Pokalbiai muziejuose

Kai kurie muziejai yra be galo dideli, juose eksponuojama tūkstančiai objektų, daiktų, archeologinių radinių. Vieno apsilankymo metu neįmanoma visko suvokti ir įvertinti, todėl galima susitelkti ties viena konkrečia tema bei pakviesti gidą, kuris praturtins mokinių žinias bei pajavirins apsilankymą muziejuje.

Muziejaus eksponatų tyrimas

Dar prieš apsilankymą muziejuje kiekvienam mokiniui paskirkite stebėti ir nuodugnai ištirti vieną objektą. Išdalykite užduočių lapo „Muziejaus eksponatų tyrimas“ kopijas, kurios palengvins užduotį. Grįžę į klasę, mokiniai pristatys tai, ką sužinojo muziejuje.

Užduočių lapas

Nurodykite tiriamą muziejaus objektą

Tiriami aspektai	Klausimai	Pastabos	Tolimesni tyrimai
Fiziniai bruožai	■ Spalva ■ Kvapas ■ Garsas ■ Iš ko pagamintas? ■ Natūralus ar žmogaus rankų darbo? ■ Ar gerai išlikęs? ■ Ar buvo perdirbtas, supaprastintas, taisytas? ■ Ar nusidėvėjęs?		
Sandara	■ Rankų darbo ar pagamintas mašinomis? ■ Vientisas ar pagamintas iš atskirų dalių? ■ Kokiu būdu sumontuotas?		
Funkcija	■ Kaip daiktas naudotas? ■ Ar keitėsi jo paskirtis?		
Dizainas	■ Ar gerai atlieka savo funkciją? ■ Ar papuoštas? ■ Ar buvo naudojamos geriausios medžiagos? ■ Ar jums patinka, kaip jis atrodo? ■ Kaip pats/pati būtumėte jį sukūręs(-usi)?		
Vertė	Kokia jo vertė: ■ jį sukūrusiems žmonėms? ■ jį naudojusiems žmonėms? ■ jį saugantiems? ■ Jums? ■ muziejui? ■ kolekcionieriui?		

Lankymasis amatininkų dirbtuvėse

Kai kurie muziejuose pristatomi amatai, pavyzdžiui, puodų žiedimas yra išlikę iki šių dienų. Jais verčiasi amatininkai, kurių įgūdžiai dešimtmečius ar net šimtmečius perduodami iš kartos į kartą. Lankydamiesi amatininkų dirbtuvėse, mokiniai gali savo akimis pamatyti, kaip dirba amatininkai, kurių darbo kūrinius jie matė muziejuose, o galbūt ir patys pabandyti ką nors savo rankomis pagaminti. Tai padeda atrasti ir pajusti kultūrinės tapatybės, paveldo (taip pat ir pasaulio paveldo) bei vietos amatų sąsajas.

Mokiniai mokosi audimo meno. Tarpregioninis UNESCO projektas, skirtas menų ir amatų populiarinimui, Gvatemala. © UNESCO

Puikią progą susipažinti su tradiciniais amatais mokiniams suteiksite kasmet liepos 6 d. vykstančių Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo ir Lietuvos valstybingumo diena skirtų „Gyvosios archeologijos dienų“ renginiuose Kernavėje, kovo pirmosiomis dienomis Vilniaus senamiestyje šurmuliuojančioje Kaziuko mugėje. Tradicinių amatų mugės įvairių švenčių proga vyksta bene kiekviename mieste ir miestelyje.

Vilniuje jau kelerius metus veikia Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos globojamas Juodosios keramikos klubas. Klubas organizuoja kursus norintiesiems praktiškai susipažinti su unikaliomis juodosios keramikos gamybos tradicijomis.

Vaidybiniai žaidimai

„Švento Pranciškaus turgus“, Vilnius © Algis Kucharskis

Daugelis mokytojų sutinka, kad vaidybiniai žaidimai labai padeda sudominti mokinius pasaulio paveldo apsauga. Vaidybiniai žaidimai turi penkis pagrindinius tikslus:

- ➔ skatinti sąmoningumą;
- ➔ padėti suprasti sunkias ar abstrakčias temas;
- ➔ išugdyti naujų įgūdžių, reikalingų atliekant tyrimus;
- ➔ formuoti ilgalaikes nuostatas ir atsakomybę;
- ➔ plėtoti mokinių kūrybinius gebėjimus.

▲ Vaidybiniai žaidimai pamokoje

Pasaulio paveldo apsauga kelia daug sudėtingų klausimų. Reikia priimti sprendimus dėl naujų vietovių įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą, pasirinkti apsaugos priemonės ir metodus, įgyvendinti plėtrą (rūpintis senų namų restauravimu, skatinti turizmą, tiesti naujus kelius ir pan.), planuoti paveldo apsaugą ir priežiūrą, stebėti paveldo vietas, rengti reklamines kampanijas, paskirstyti fondų paramą pagal prioritetus ir pan.

Vaidybiniai žaidimai padeda mokiniams geriau suvokti šias problemas ir išmoko priimti tinkamus sprendimus. Galite suskirstyti mokinius į grupes ir paprašyti, kad kiekviena grupelė pamąstytų apie personažą, kurį jie turi suvaidinti. Galite mokiniams patarti, kur būtų galima rasti reikiamos informacijos ar duomenų. Arba galite iš anksto parengti korteles, apibūdinančias kiekvienos grupės vaidmenį, ir išdalyti po vieną kiekvienai mokinių grupei. Kiekviena grupelė aptaria savo poziciją ir išrenka vieną mokinį dalyvauti vaidybiniame žaidime, kuriame ginama sava ar savo grupės pozicija. Likę mokiniai vaidina komisiją ar komitetą, kurie įvertina pasirodymus balsuodami.

Toliau pateikiami patarimai padės mokiniams geriau suvokti vaidybinio žaidimo visumą:

- ➔ mokiniai turi nustatyti pasaulio paveldo vietovės apsaugos pobūdį;
- ➔ skirtingoms grupėms atstovaujantys mokiniai turi pateikti kiekvienai grupei priimtinus problemų sprendimo būdus;
- ➔ *mokiniai turi įvertinti pateiktus sprendimus;*
- ➔ mokiniai demokratiniu keliu turi išrinkti geriausią sprendimą;
- ➔ mokiniai turi nuspręsti, kaip įgyvendinti sprendimą;
- ➔ mokiniai turi įvertinti savo pasirinkimo rezultatus.

▲ Istorinė drama paveldo vietovėje

Paveldo vietovėse suvaidintos istorinės dramos ilgai išlieka jaunimo atmintyje. Didelį įspūdį palieka istoriniai spektakliai, vykstantys tarp senųjų Vilniaus Žemutinės pilies mūrų, Trakų pilyje ar Kernavėje. Daug garsių istorinių pjesių buvo pastatyta įvairiausiose pasaulio paveldo vietovėse, pavyzdžiui, Šekspyro „Hamletas“ Kronborgo pilyje (Danija), ar Verdžio opera „Aida“ Luksore (Egiptas). Dažniausiai visos pasaulio paveldo vietovės turi turtingą istoriją, kurią savo kūriniais išgarsino įvairių šalių dramaturgai.

UNESCO Asocijuotų mokyklų projekte (ASPnet) dalyvaujančios vienos Splito miesto (Kroatija) mokyklos mokiniai pastatė spektaklį apie Romos imperatorių Diokletianą jo paties rūmų griuvėsiuose. Splitas yra įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą.
© UNESCO

▲ Taikus konflikto sprendimas

Su paveldo apsauga susiję konfliktai kyla dėl teisių į nuosavybę, dėl karo ar skirtingų nuomonių, kaip vietovė turėtų būti plėtojama. Nesutarimus reikia spręsti taikiai, pasitelkiant išradingus bei teisingus sprendimus. Vaidybiniai žaidimai padeda išugdyti įgūdžius, kaip taikiai spręsti konfliktus, išmoko įsiklausyti į skirtingas nuomones bei suprasti kompromisų ieškojimo svarbą.

Parenkite arba paprašykite mokinių parengti scenarijų pasirinktos paveldo vietovės apsaugos tema, pavyzdžiui, paveldo vietovės plėtros planas, prieštaraujantis vietovės apsaugos nuostatoms. Galite nagrinėti Vilniaus senamiesčio ir bendrosios Vilniaus miesto plėtros suderinimo aspektus, apsvastyti idėją tiltu sujungti Klaipėdą ir Kuršių neriją. Mokinius suskirstykite į grupes ir kiekvienai iš jų paskirkite tam tikrą vaidmenį, pavyzdžiui, plėtros vadovo, vietos gyventoją, paveldosaugininką, vietos mero, vietinio statybų darbininką ar turistą. Toliau pateikiamas sąrašas padės pasiruošti debatams, kurių tikslas – rasti visiems priimtina ilgalaikį sprendimą.

Pasaulio paveldas
ir Lietuva

Patarimai mokiniams, kaip vaidybinių žaidimų metu rasti taikų paveldo apsaugos sprendimą:

1. Susitarkite ties tema, o ne ties kalbėtoju.
2. Pabandykite įsijausti į savo oponentų situaciją ir atsiminkite, kad viena grupė gali turėti keletą interesų.
3. Leiskite oponentams laisvai reikšti mintis ir jausmus. Atidžiai klausykitės.
4. Pabandykite suprasti oponentus ir išsiaiškinti pagrindinius jų argumentus.
5. Klauskite konkrečių, su tema susijusių klausimų. Venkite plačių teiginių.
6. Įsitikinkite, kad oponentai supranta, ką norite pasakyti.
7. Nesileiskite į smulkmenas.
8. Jei įmanoma, raskite sprendimų, kuriais bus patenkintos visos grupės. Jūsų tikslas – rasti tinkamą sprendimą.
9. Negrasinkite oponentams.
10. Nedarykite spaudimo.
11. Būkite pozityvūs, nebijokite nustebinti.
12. Konfliktą spręskite etapais, palaipsniui imdamiesi sudėtingiausių klausimų.
13. Bendradarbiaukite siekdami išvengti naujų prieštaravimų.
14. Sutarkite dėl konfliktų sprendimo būdų ateityje.

Mokytojas turi likti šio žaidimo stebėtoju, tačiau prireikus turi būti pasirengęs padėti.

Pasaulinė informacijos sklaida ir internetas

Gyvename informacijos protrūkio laikotarpiu. Internetu galime akimirksniu pasiekti bibliotekas, duomenų bankus, archyvus visame pasaulyje, sužinoti orų prognozes ar įsigyti prekių. Kadangi informacija ir duomenys yra svarbūs švietimo apie pasaulio paveldą aspektai, naujosios technologijos atveria plačias galimybes mokytojams ir mokiniams, siekiantiems pažinti pasaulio paveldo vertybes ir daugiau sužinoti apie jų apsaugą.

▲ UNESCO Asocijuotų mokyklų tinklas ir pasaulinė informacijos sklaida

Daugelis UNESCO Jaunimo švietimo apie pasaulio paveldą programą įgyvendinančių mokyklų priklauso **UNESCO Asocijuotų mokyklų tinklui (ASPnet)**. Šis tinklas buvo sukurtas siekiant sustiprinti humanistinę, kultūrinę bei tarptautinę švietimo dimensijas. Šiuo tikslu buvo kuriamos bandomosios programos. Viena tokių programų yra ir UNESCO Jaunimo švietimo apie pasaulio paveldą programa, kurią ASPnet įgyvendina kartu su **UNESCO Pasaulio paveldo centru**. Pasaulio paveldo apsauga yra viena svarbiausių mokyklų vykdomų projektų temų. ASPnet mokyklos bendradarbiauja tarpusavyje, kurdamos ir įgyvendindamos bendrus projektus, dalindamosi ne tik patirtimi, bet ir metodine medžiaga.

Lietuva į šį tarptautinį projektą įsitraukė 1997 m. Šiuo metu į UNESCO Asocijuotų mokyklų tinklą yra įsijungę 22 Lietuvos mokyklos. Daugelis jų jau daug metų įgyvendina vietos kultūros ir gamtos paveldo apsaugai skirtus projektus, bendradarbiauja, keičiasi informacija ir patirtimi tarpusavyje bei su kitų šalių UNESCO asocijuotomis mokyklomis. Daugiau apie šį tinklą galima sužinoti interneto svetainėje www.aspnet.lt.

Įsitraukimas į pasaulinį tinklą suteikia galimybę viso pasaulio mokytojams ir mokiniams dirbti kartu. UNESCO suburia mokytojus ir jaunimą kviesdama į periodiškai organizuojamus **jaunimo forumus pasaulio paveldo tema**, taip pat įvairius šiai temai skirtus seminarus, praktinius mokymus. Valstybės UNESCO narės yra skatinamos pačios imtis iniciatyvos organizuojant specialius švietimo apie pasaulio paveldą kursus mokytojams ir mokiniams.

Akivaizdu, kad mokytojų ir mokinių iš visų pasaulio šalių susitikimas vienoje konkrečioje vietoje yra labai brangus malonumas, todėl nemažai partnerystčių užsimezga naudojantis naujausiomis informacijos priemonėmis, internetu. Į UNESCO Asocijuotų mokyklų tinklą įsijungusios Lietuvos mokyklos sėkmingai dalyvauja įvairiuose tarptautiniuose projektuose, kaip bendravimo priemonę naudodamos tik interneto ryšį. Tai itin puikus, jaunimui patrauklus, o svarbiausia – palyginti pigus būdas pažinti vieniems kitus, garsinti savo šalies kultūrą, dalytis idėjomis ir įgyvendinti tarptautinių programų projektus.

2004 m. pabaigoje UNESCO pradėjo vykdyti naują Jaunimo švietimo apie pasaulio paveldą programos projektą „Didysis Volgos upės kelias“, kurio tikslas – naudojantis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis suvienyti jaunus žmones ir sudominti pasaulio paveldo ir biosferos rezervatų apsaugos, darnios plėtros klausimais. Projekte dalyvauja UNESCO asocijuotos mokyklos iš aštuoniolikos prie Baltijos, Juodosios ir Kaspijos jūrų esančių valstybių, taip pat ir Lietuvos. Projektą vykdančios mokyklos pasirenka joms artimose vietovėse esančią kultūros, gamtos, mišraus paveldo objektą išsamiam tyrimui, siekdamos atskleisti, kaip šio objekto apsauga ir išsaugojimas gali užtikrinti darnią pasaulio plėtrą.

▲ Internetas - švietimo apie pasaulio paveldą priemonė

Naujos komunikacinės technologijos lėmė spartų informacinių priemonių tobulėjimą ir įvairovę, todėl šiandien jaunas žmogus susiduria su būtinybe išmokti rasti reikiamos informacijos ir išsiugdyti kritišką požiūrį į prieinamą informaciją. Mokiniais reikia padėti sužinoti, ko, kur ir kaip ieškoti.

Internetas

Internetas – tai pasaulinis keitimosi informacija tinklas, atitinkantis bendruosius komunikacijos standartus. Naudojantis internetu galima susipažinti su informacija, esančia elektroniniuose žurnaluose, bibliografijose, duomenų bankuose, keistis šia informacija ir ją skleisti.

Interneto galimybės plečiasi neįtikėtinai sparčiai. Kiekvieną dieną kuriami nauji tinklalapiai. 1995 m. buvo 56 mln. interneto vartotojų, o 2004 m. šis skaičius išaugo iki 817 mln. aktyvių interneto vartotojų.

Elektroninis paštas

Elektroninis paštas yra būdas siųsti laiškus kompiuteriais. Laiško tekstas yra surenkamas kompiuteriu, kuris elektroniniu būdu yra susietas su kitais kompiuteriais per modemą ir telefoną, arba skirtinę liniją.

Bet kuri mokykla, turinti bet koki kompiuterį su bet kokios spartos modemu bei telefono liniją, gali keistis elektroniniais laiškais ir bendrauti žiniatinklyje.

Žiniatinklis (www)

Žiniatinklis yra viena iš daugybės interneto priemonių, leidžiančių žmonėms visame pasaulyje pasiekti informaciją. Interneto vartotojai tarsi skelbimų lentoje gali rasti jiems rūpimą informaciją.

Atskiri žiniatinklio puslapiai yra vadinami tinklalapiais. Juose dažniausiai yra paryškintų žodžių ar frazių su nuorodomis į kitus susijusios informacijos šaltinius (dokumentus, organizacijas ir pan).

Kai kuriuose tinklalapiuose informacija pateikiama tekstų forma, kiti iliustruojami vaizdais, animacija ar garsais.

Interneto svetainė yra vienos institucijos, organizacijos, mokyklos ar konkretaus asmens tinklalapių grupė.

Kam reikalingas internetas?

Internetu galite rasti daug naujų informacijos šaltinių, be to, turite galimybę palaikyti tiesioginį ryšį su kolegomis iš viso pasaulio. Bendrauti su savo bendraamžiais iš įvairiausių pasaulio šalių internetu gali ir mokiniai. Atsižvelgdami į mokinių poreikius, įgūdžius ir žinias, suteikite jiems informacijos, kaip veiksmingai naudotis internetu ieškant informacijos apie pasaulio paveldą.

Naudojimasis internetu pamokų metu:

- ➔ padeda supažindinti mokinius su pagrindinėmis interneto funkcijomis;
- ➔ ugdo naudojimosi informacinėmis technologijomis įgūdžius, kurie reikalingi renkant informaciją apie pasaulio paveldą (pavyzdžiui, atliekamam tyrimui);
- ➔ suteikia galimybę skaityti elektroninę spaudą, dalyvauti elektroniniuose forumuose ir diskutuoti pasaulio paveldo tema;
- ➔ skatina mokymą(-si) apie kultūrų sandūrą, suteikia mokiniams galimybę tiesiogiai bendrauti su bendraamžiais kitose pasaulio šalyse;
- ➔ skatina mokinius naudotis informacinėmis technologijomis, sprendžiant specifines problemas.

Internetu ir elektroniniu paštu mokiniai gali prisistatyti patys bei pristatyti savo kultūrą, papročius, vertybes ir paveldą tolimųjų kraštų bendraamžiams. Neišeidami iš klasės, jie gali tiesiogiai bendrauti su savo šalies ar užsienio moksleiviais, daugiau sužinoti vieni apie kitus, apie skirtingas kultūras, civilizacijas ir paveldo vietas. Įvairių pasaulio šalių mokyklos gali bendradarbiauti įgyvendindamos projektus, kurių tikslas – saugoti visų bendrą paveldą nuo užterštumo, urbanizacijos, karo ar aplaidumo keliamų grėsmių.

Veiklos pasiūlymai:

1. **UNESCO Pasaulio paveldo centro tinklalapyje sužinokite, kokiais būdais ši organizacija rūpinasi pasaulio paveldo apsauga** (<http://www.unesco.org/whc>).
2. **ASPnet tinklalapyje raskite Lietuvos** (<http://www.aspnet.lt>) **ir kitų šalių** (<http://www.unesco.org/education/asp>) **mokyklas, diegiančias švietimą apie pasaulio paveldą.**
3. **Inicijuokite švietimo apie pasaulio paveldą projektą, kuris leistų palyginti dviejų šalių kultūrinio turizmo teikiamą ekonominę naudą ir pavojus pasaulio paveldo vietovėms.**
4. **Sužinokite ir surašykite Lietuvos ar pasirinktų šalių vietas, kurias siūloma įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą, ir pasikeiskite šia informacija su skirtingų šalių mokyklomis.**
5. **Parašykite iliustruotą pasakojimą apie „pavelduko“ apsilankymą netoli jūsų esančioje paveldo vietovėje ir nusiųskite jį kitoms mokykloms.**

6. Pasirinkite kitoje šalyje esančią pasaulio paveldo vietovę arba žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru paskelbtą kultūrinę tradiciją, parenkite išsamų pristatymą, informacijos ieškodami internete.
7. Savo mokyklos interneto svetainėje sukurkite tinklalapį, kuriame bus aprašomi mokykloje vykdomi projektai paveldo tema.
8. Bendraukite internetu su kitos šalies kolegomis ir aptarkite su jais švietimo apie pasaulio paveldą klausimus.
9. Prenumeruokite elektroninę Pasaulio paveldo informacinio biuletenio versiją, WHNEWS, kur rasite informacijos apie ASPnet. Taip pat apsilankykite švietimo apie pasaulio paveldą internetinėje svetainėje.
10. Sužinokite daugiau apie Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos veiklą (<http://www.unesco.lt>)

▲ Pasaulio paveldas internete

Daugiausia duomenų apie pasaulio paveldą yra Pasaulio paveldo centro svetainėje. Tai tiksliausios informacijos apie Pasaulio paveldo sąrašą, Pasaulio paveldo konvenciją ir jos partnerius visame pasaulyje šaltinis, kuriame šiuo metu yra daugiau kaip 12 000 tinklalapių bei vaizdų. Čia pateikiama informacija apie paveldo vietas, Pasaulio paveldo konvenciją, leidinius, taip pat skelbiamos naujienos, nurodoma, kur ieškoti informacijos, su kokiais į paveldo apsaugą įsitraukusiomis organizacijomis rekomenduojama susisiekti. Svetainėje aprašyta kiekviena iš 812 Pasaulio paveldo sąraše esančių vietovių ir pateikiamos nuorodos į bendradarbiaujančių organizacijų interneto svetaines, kuriose galima rasti papildomos informacijos. Kiekviena iš 181 valstybės Pasaulio paveldo konvencijos narės taip pat yra apibūdinama savo pačios tinklalapyje, kur pateikiama kontaktų informacija, nuorodos į panašius puslapius bei aprašoma su pasaulio paveldu susijusi veikla.

Pasaulio paveldo centro interneto svetainėje taip pat rasite mokymo vadovo „Pasaulio paveldas – jaunimo rankose“ elektroninę versiją anglų ir prancūzų kalbomis.

Pasaulio paveldo centro interneto svetainę rasite adresu
<http://www.unesco.org/whc>

Kiti naudingi interneto adresai

- ➔ Pasaulio paveldo sąrašas: <http://www.unesco.org/whc/heritage.htm>
- ➔ Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašas: <http://www.unesco.org/whc/danglist.htm>
- ➔ Valstybės Pasaulio paveldo konvencijos narės: <http://www.unesco.org/whc/wldrat.htm>
- ➔ Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašas: <http://www.unesco.org/culture/intangible-heritage/masterpiece.php?lg=en>
- ➔ Virtuali kelionė po pasaulio paveldo vietas: <http://www.world-heritage-tour.org>

Pasaulio paveldo informacinis tinklas

Pasaulio paveldo informacinis tinklas – tai Pasaulio paveldo centro ir kitų organizacijų, įsitraukusių į pasaulio paveldo vietovių apsaugą, partnerystės rezultatas. Pasaulio paveldo vietovių apsauga besirūpinančios organizacijos,

33

turinčios savo interneto svetaines, yra skelbiamos šio tinklo partnerėmis ir yra skatinamos aktyviai dalyvauti bei nuolat atnaujinti informaciją apie pasaulio paveldo vietas. Svetainėje pateikiamos nuorodos į partnerių tinklalapius.

Daugiau informacijos rasite Pasaulio paveldo informacinio tinklo interneto svetainėje <http://www.unesco.org/whc/whin/enindex.htm>.

Naudingi interneto adresai

UNESCO ASOCIJUOTŲ MOKYKLŲ PROJEKTO TINKLAS

(Associated Schools Project Network; ASPnet)

<http://www.unesco.org/education/asp>

UNESCO ASOCIJUOTŲ MOKYKLŲ PROJEKTE DALYVAUJANČIŲ

LIETUVOS MOKYKLŲ TINKLAS

<http://www.aspnet.lt>

PASAULIO PAVELDO CENTRAS (World Heritage Centre; WHC)

<http://www.unesco.org/whc>

elektroninis paštas: wh-info@unesco.org

PASAULIO PAVELDO SĄRAŠAS

<http://www.unesco.org/whc/nwhc/pages/sites/main.htm>

ŽMONIJOS ŽODINIO IR NEMATERIALIOJO PAVELDO ŠEDEVŲ SĄRAŠAS

<http://www.unesco.org/culture/intangible-heritage/masterpiece.php?lg=en>

PASAULIO APSAUGOS SAJUNGA (World Conservation Union; IUCN)

<http://www.iucn.org>

TARPTAUTINĖ MUZIEJŲ TARYBA (International Council of Museums; ICOM)

<http://www.icom.org>

TARPTAUTINĖ PAMINKLŲ IR PAVELDO VIETŲ TARYBA (International Council on Monuments and Sites; ICOMOS)

<http://www.icomos.org>

KULTŪROS VERTYBIŲ KONSERVAVIMO IR RESTAURAVIMO TARPTAUTINIS STUDIJŲ CENTRAS (International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property; ICCROM)

<http://www.iccrom.org>

INTERNETO ŠALTINIAI APIE PASAULIO PAVELDO VIETOVES

<http://www.cr.nps.gov/ncptt/irg/>

PASAULIO PAVELDO MIESTŲ ORGANIZACIJA (Organisation of World Heritage Cities; OWHC)

<http://www.ovpm.org>

LIETUVOS NACIONALINĖ UNESCO KOMISIJA: <http://www.unesco.lt>

LR KULTŪROS MINISTERIJA: <http://www.muza.lt>

LR APLINKOS MINISTERIJA: <http://www.am.lt>

VALSTYBINĖ SAUGOMŲ TERITORIJŲ TARNYBA PRIE LR APLINKOS
MINISTERIJOS: <http://www.vstt.lt>

KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTAS PRIE LR KULTŪROS
MINISTERIJOS: <http://www.heritage.lt>

VILNIAUS SENAMIESČIO ATNAUJINIMO AGENTŪRA: <http://vssa.lt>

GAMTOS PAVELDO FONDAS: <http://www.wetlands.lt>

LIETUVOS LIAUDIES KULTŪROS CENTRAS: <http://www.lfcc.lt>

Pasaulio paveldo konvencija

Maču Pikču šventykla Peru. © UNESCO / B. Mourou

**„...bet kurios kultūros ar gamtos paveldo
vertybės nykimas arba visiškas išnykimas
neatitaisomai nuskurdina visų pasaulio
tautų paveldą“.**

**Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos
konvencijos preambulė**

Pasaulio paveldo konvencija

Tikslai

Žinios	37
Nuostatos	37
Ilgūdžiai	37

Paveldo samprata

Kas yra paveldas?	38
2 užduotis: paveldo reikšmė	39
Rimtos paveldo išlikimo grėsmės	40

Pasaulio paveldo gelbėjimas

Sėkminga Abu Simbelio kampanija	42
3 užduotis: septyni pasaulio stebuklai	43
Pasaulio paveldo konvencijos rengimas	44
4 užduotis: paveldo ir apsaugos sąvokos	45

UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija	46
5 užduotis: paveldo išsaugojimas – nacionaliniai įstatymai ir tarptautinės konvencijos	47
Glaudūs gamtos ir kultūros saitai	47
Kultūros ir gamtos paveldas	48
Kultūriniai kraštovaizdžiai	48

Pasaulio paveldo apsaugos procesas

Pasaulio paveldo sąrašas – neįkainojamos pasaulinės vertės vietovės	51
Visuotinė pasaulio paveldo apsaugos strategija	51
6 užduotis: Lietuvoje esančios pasaulio paveldo vietovės maketo kūrimas	52
7 užduotis: Europoje esančių pasaulio paveldo vietovių padėties nustatymas	53
Užduočių lapas: Europoje esančių pasaulio paveldo vietovių padėties nustatymas	54

37

Pasaulio paveldo vietovių atrankos kriterijai

55

Pasaulio kultūros paveldo vietovių atrankos kriterijai	55
Pasaulio gamtos paveldo vietovių atrankos kriterijai	56
Mišraus kultūros ir gamtos paveldo atrankos kriterijai	56
Kriterijų taikymas	57
8 užduotis: pasaulio paveldo vietovių padėties nustatymas	61
Užduočių lapas:	
Pasaulio paveldo vietovių padėties nustatymas	62
9 užduotis: pasaulio paveldo kriterijų suvokimas	64
10 užduotis: kultūros ir gamtos paveldo vietovių siūlymas	64
Užduočių lapas: pasaulio paveldo kriterijų suvokimas	65
Užduočių lapas: kultūros ir gamtos paveldo vietovių siūlymas	67

Pasaulio paveldo komitetas ir UNESCO Pasaulio paveldo centras

69

11 užduotis: valstybinės paveldo komisijos susirinkimas	70
12 užduotis: Santa Kruzo de Momposo istorinis centras, Kolumbija	71

Pasaulio paveldo vietovių apsaugos stebėseną

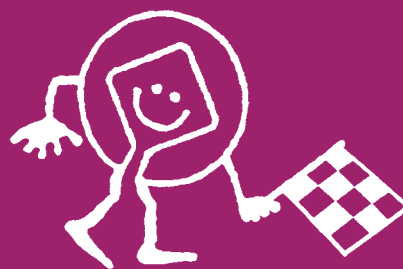
74

Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašas	74
13 užduotis: Jeloustounas, Jungtinės Amerikos Valstijos	76
14 užduotis: radijo laidos apie pasaulio paveldą rengimas	81
Pasaulio paveldo fondas	81
15 užduotis: sąmoningumo skatinimas	85

Visi mokomieji dalykai: Pasaulio paveldo konvencija

86

Tikslai

Žinios

Padėti mokiniams daugiau sužinoti ir geriau suprasti:

- paveldo ir pasaulio paveldo sąvokas;
- pasaulio paveldui kylančias grėsmes;
- Pasaulio paveldo konvencijos svarbą;
- kriterijus, pagal kuriuos į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukiamos naujos vietovės;
- pasaulio paveldo apsaugos procesą.

Nuostatos

Skatinti mokinius:

- įsitraukti į vietos paveldo apsaugą;
- gerbti ir vertinti pasaulio paveldo vietas;
- geriau pažinti kitas kultūras ir labiau jomis domėtis;
- gerbti kultūrų ir gamtos įvairovę.

37

Įgūdžiai

Padėti mokiniams išmokti:

- priimti atsakingus sprendimus, padėsiančius išsaugoti vietos bei pasaulio paveldą;
- dalyvauti sprendžiant su paveldu susijusias problemas;
- prisidėti prie paveldo apsaugos;
- atlikti tyrimus ir naudoti analitines priemones siekiant daugiau sužinoti apie pasaulio paveldą.

Paveldo samprata

▲ Kas yra paveldas?

Paveldas – tai, kas paveldima. Žmonija iš kartos į kartą paveldi žemę, paveldi pasaulį. Kita vertus, pati žmonija yra pasaulio dalis, todėl visa, kas žmonių sukurta, kas ateina iš praeities, irgi yra paveldas. Siauresne prasme paveldas – tai išskirtinę išliekamąją vertę turinčios vertybės: vietos ir objektai, kuriuos norime išsaugoti. Vienus objektus vertiname, nes tai mūsų protėvių palikimas, kiti gamtos ir kultūros paveldo objektai mums yra tiesiog gražūs, dar kiti – reikšmingi mokslui ar nepakeičiami gyvybės ir įkvėpimo šaltiniai. Kultūros ir gamtos paveldas – mūsų tapatybės, pasaulėžiūros šaltinis, mūsų atramos taškas. Paveldas dažnai atspindi mūsų protėvių gyvenimą ir neretai yra išlikęs iki šių dienų tik dėl ypatingų pastangų siekiant jį išsaugoti.

Ar galite įsivaizduoti savo vietovę be paveldo objektų? Pamąstykite apie savo gyvenamą vietovę. Kas simbolizuoja praeitį, dabartį ir ateitį? Ką reikėtų išsaugoti? Ką būtų galima pakeisti? Ko negalima leisti pakeisti?

Pasaulio paveldas yra kultūrinis ir gamtinis. Galbūt savo regione žinote archeologinių vietovių, piešinių ant uolų, bažnyčių ar istorinių miestų. Visa tai yra **kultūros paveldas**. Galbūt gyvenate netoli miško ar nuostabios jūros pakrantės? Tai yra **gamtos paveldas**. Visas šis paveldas vadinamas **nekilnojamuoju paveldu** (jis negali būti lengvai pajudinamas, o perkeltas į kitą vietą netenka dalies savo vertės). Kiti paveldo objektai – monetos, augalų pavyzdžiai, piešiniai, skulptūros ar istoriniai žmogaus darbo kūriniai yra vadinami **kilnojamuoju paveldu** (jie gali būti lengvai perkelti iš vienos vietos į kitą). Tokios materialios kultūros vertybės dažniausiai saugomos muziejuose ar privačių asmenų kolekcijose. Tačiau gerai pasižvalę rasime mums svarbių, istorinę ir meninę vertę turinčių daiktų ir savo buityje.

38

Nekilnojamasis paveldas:
Tadž Mahalas, Indija.
© UNESCO / P. Leclaire

Kilnojamasis paveldas:
afrikietiška kaukė.
© UNESCO /
P. Leclaire

■ 2 užduotis

PAVELDO REIKŠMĖ

Tikslas: suprasti paveldo reikšmę ir vertę bei nustatyti paveldo tipus

Diskusija

Pamokos
užduotis

2 pamokos

Kalbos, istorija,
socialiniai
mokslai

Didžiosios
fotografijos

Asmeniniai
daiktai

Kilnojamasis paveldas

✓ Parodykite mokiniams kokį nors savo paties daiktą (paveikslą, papuošalą, kilimą ar keramikos dirbinį), kuris Jūsų šeimoje buvo perduodamas iš kartos į kartą ir kurį Jūs branginate. Paaiškinkite, kad tai yra kilnojamasis paveldas, nes jį galima pernešti iš vienos vietos į kitą. Ar tai kultūros, ar gamtos paveldas?

✓ Aptarkite

➔ Koks tai daiktas? Kodėl jis Jums vertingas ir kodėl norite jį išsaugoti? Kaip turėtumėte elgtis, kad išsaugotumėte šį objektą savo vaikams?

➔ Paprašykite mokinių kitą dieną į klasę atsinešti po vieną branginamą daiktą. Visus objektus parodykite laikinai įkurtame klasės muziejuje ir juos aptarkite. Kodėl šie daiktai tokie vertingi mokiniams, kad jie norėtų išsaugoti juos ateities kartoms?

✓ Paaiškinkite, kad UNESCO prižiūri, kaip įgyvendinama Tarptautinė kilnojamojo kultūros paveldo apsaugos konvencija (UNESCO Nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencija, 1970 m. lapkričio 14 d.). 1998 m. Lietuva ratifikavo šią konvenciją. Už jos įgyvendinimą Lietuvoje atsakinga Kultūros ministerija ir jos įgaliotas Kultūros paveldo departamentas.

Nekilnojamasis paveldas

Paaiškinkite, kad visi į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą įtraukti objektai yra materialūs nekilnojamasis paveldas. Parinkite pavyzdžių iš didžiųjų fotografijų.

✓ Aptarkite

➔ Kodėl negalima vertingų statinių perkelti iš vienos vietovės ar šalies į kitą, kodėl jie tokie svarbūs vietos bendruomenei ir kodėl vietos bendruomenės tradicijų, papročių ir kitų nematerialiojo paveldo vertybių išsaugojimas siejamas su materialųjų vertybių išlikimu?

➔ Paprašykite mokinių prisiminti Lietuvos ar kitų šalių paveldo vietas, kuriose jie lankėsi, apie kurias mokėsi mokykloje, skaitė ar matė filmuose. Paprašykite aprašyti, kuo jos pasirodė reikšmingos ir patrauklios (puiki architektūra, retos augalų ar gyvūnų rūšys, papročiai ir pan.). Kokią žinią jos mums perduoda?

Tegul mokiniai pagalvoja apie kultūros ir gamtos paveldo vietas, kurias jie norėtų išsaugoti. Surašykite priežastis, kodėl yra svarbu išsaugoti šias vietas. Kartu aptarkite surašytas priežastis.

Papildoma
informacinė
medžiaga

Didžiosios
fotografijos

Pasaulio paveldas
ir tapatybė

Pasaulio paveldas
ir turizmas

Papildoma
informacinė
medžiaga

40

Pasaulio paveldas
ir aplinka

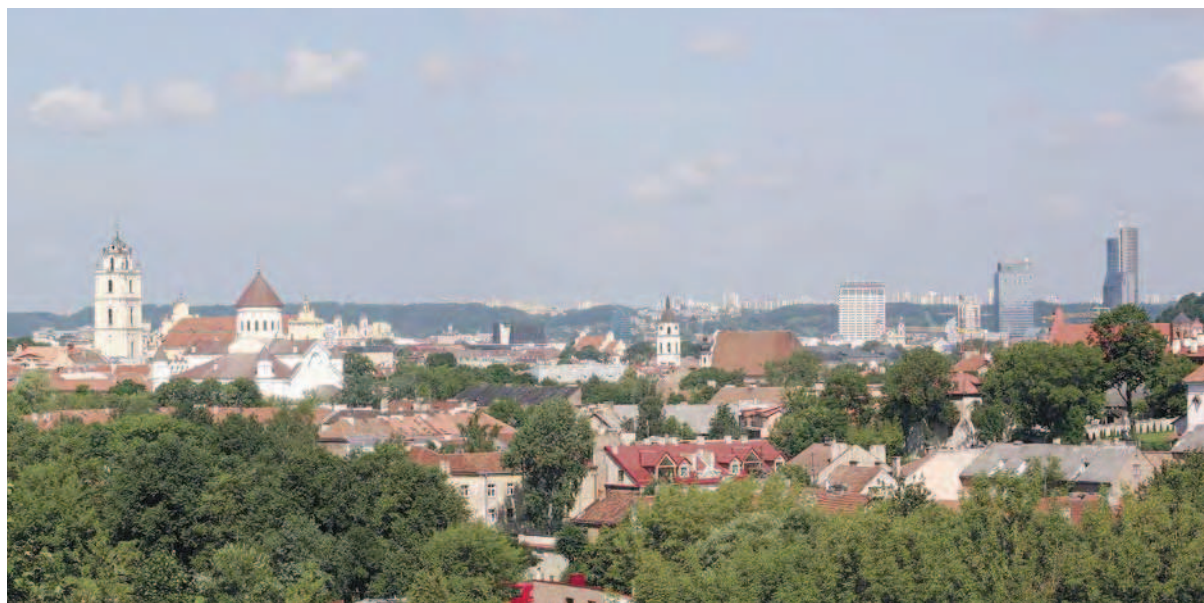

Nematerialus paveldas: šokėjai
iš Burundžio. © UNESCO /
M. Claude

▲ Rimtos paveldo išlikimo grėsmės

Reaguodama į po Pirmojo pasaulinio karo paveldui iškilusią grėsmę, **Jungtinių Tautų** pirmtakė Tautų Lyga ėmėsi ieškoti paveldo apsaugos būdų. Lyga kreipėsi į įvairias pasaulio šalis, kviesdama bendradarbiauti siekiant išsaugoti paveldą. Ši veikla įgavo pagreitį 1945 m. (Antrojo pasaulinio karo pabaigoje) įkūrus **Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją** (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation; UNESCO*). Buvo pradėta keletas kampanijų, siekiant išsaugoti ypatingos reikšmės vietas, rengiami tarptautinių konvencijų projektai ir paveldo išsaugojimo rekomendacijos. Viena iš priimtų konvencijų – Konvencija dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu (dar žinoma kaip 1954 m. Hagos konvencija) ir jos protokolai buvo specialiai parengti siekiant apsaugoti kultūros paveldą karo metu. 1998 m. Lietuva ratifikavo Hagos konvenciją dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu ir jos protokolą. 2001 m. lapkričio 13 d. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu antrąjį protokolą. Lietuva tapo septintąja šį protokolą ratifikavusia valstybe.

Vilniaus senamiestis © Paulius Mudėnas

Pasaulio paveldo gelbėjimas

XX a. šeštame dešimtmetyje sprendimas Egipte pastatyti Asuano (Aswano) užtvanką paskatino UNESCO pirmą kartą istorijoje suvienyti tarptautinės bendruomenės pastangas, siekiant išsaugoti reikšmingą paveldo vietovę. Planai užtvindyti Nilo upės slėnį, kuriame išlikusios vienos nuostabiausių senovės Egipto civilizacijos vertybių, taip pat Abu Simbelio šventyklų užtvindymas sukėlė didelį tarptautinį susirūpinimą. Tai buvo įspėjimas pasaulio bendruomenei, kad reikalinga skubi suderinta paveldo apsauga. Gavusi Egipto ir Sudano vyriausybų kreipimąsi, 1959 m. UNESCO pradėjo tarptautinę Abu Simbelio išsaugojimo kampaniją. UNESCO pastangas parėmė apie penkiasdešimt šalių, kurios per aštuoniolika metų trukusią skubios paveldo apsaugos kampaniją paaukojo 80 milijonų JAV dolerių sumą.

Pritaikius šiuolaikinės inžinerijos technologijas Filė (*Philae*) salos šventyklos buvo kruopščiai išardytos ir perstatytos netoliese esančioje Agilkijos (*Agilkia*) saloje, kurios nesiekė Nilo potvyniai. Norint šias skulptūras pastatyti saloje, reikėjo susprogdinti joje esančias uolas ir į jų vietą pergabenti sunkius išardytų šventyklų blokus. Vieno akmeninio bloko svoris siekė nuo pusės iki 12 tonų. Iš viso reikėjo perkelti apie 40 000 blokų, kurių kiekvienas buvo specialiai paženklintas, tokiu būdu užtikrinant tikslią jo vietą naujoje vietovėje.

Viktorijos kriokliai, Zambija ir Zimbabvė.

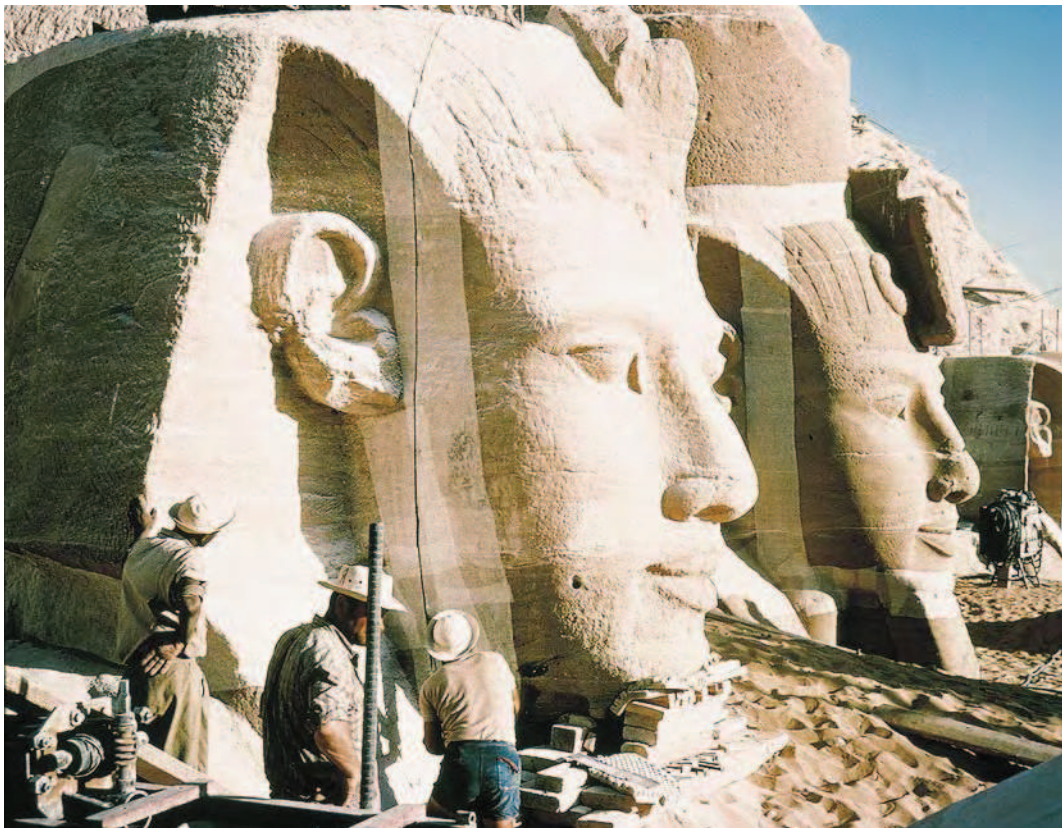
© UNESCO / D. Reed

Pastačius Asuano užtvanką, Nilo upės vandenys būtų visiškai užlieję Abu Simbelio šventyklas. Vienintelis būdas išsaugoti šiuos nekilnojamojo kultūros paveldo objektus buvo išardyti ir perkelti milžiniškas skulptūras į kitą vietą. Šiandien viso pasaulio gamtosaugininkai sutinka, kad kultūros paveldo paminklų perkėlimas, išskyrus kritinius (pavyzdžiui, Abu Simbelio) atvejus, yra ypač nepageidautinas.

▲ Sėkminga Abu Simbelio kampanija

Abu Simbelio šventyklų apsaugos kampanija parodė, kad pasaulyje yra **išskirtinės pasaulinės reikšmės objektų**, kurie rūpi ne tik toje teritorijoje gyvenančioms tautoms. Be to, kampanija įrodė, kad skirtingų tautų vienybė ir bendra atsakomybė yra ypač svarbios išsaugant paveldą. Šio projekto sėkmė paskatino pradėti kitas paveldo apsaugos kampanijas Venecijoje (Italija), Mohendžo Dare (*Moenjodaro*) (Pakistanas), taip pat Borobudure (Indonezija). Kai kurios kampanijos yra tebevykdomos, pavyzdžiui, Tarptautinė Angkoro miesto šventyklų apsaugos programa Kambodžoje.

Nuo 1980 m. UNESCO iniciatyva buvo įsteigtas Tarpyvyriausybinių Egipto muziejų komitetas, kurio nare iki 2005 m. buvo ir Lietuva.

Nubijos paminklai perkeltami
iš Abu Simbelio į Filą, Egiptas.
© UNESCO / NENADOVIC

■ 3 užduotis

SEPTYNI PASAULIO STEBUKLAI

Tikslas: aptarti unikalias pasaulio vietas, žvelgiant nuo antikos laikų iki šių dienų.

Diskusija

Pamokos užduotis

I pamoka

Istorija, geografija,
socialiniai mokslai

Pasaulio paveldo
žemėlapis, *trumpi
aprašymai*

Idėja sudaryti svarbių vietovių sąrašą gimė labai seniai. Iš senovės graikų žinome apie septynis pasaulio stebuklus – pirmąjį pasaulio paveldo sąrašą:

- ➔ Egipto piramidės
- ➔ Kabantieji Babilono sodai
- ➔ Artemidės šventykla Efese
- ➔ Dzeuso statula Olimpijoje
- ➔ Halikarnaso mauzoliejus
- ➔ Rodo kolosas
- ➔ Aleksandrijos švyturys

Memfis ir Nekropolis –
Piramidžių laukai nuo Gizos iki
Dašuro, Egiptas. © UNESCO /
F. Alcoceba

Iki mūsų laikų išliko tik Egipto piramidės, kiti šeši senovės pasaulio stebuklai beveik arba visai išnyko. Apie jų egzistavimą žinome tik iš menkų archeologinių radinių bei rašytinių šaltinių.

Senovės graikai septynis pasaulio stebuklus laikė garsiausiais Viduržemio jūros regiono kultūros paminklais. Pasaulio paveldo sąraše yra viso pasaulio kultūros ir gamtos paveldo vertybės. Atsižvelgiant į tai, kad Pasaulio paveldo konvencijoje numatomos teisinės apsaugos priemonės, galima tikėtis, kad per ateinančius šimtmečius pavyks išsaugoti pasaulio paveldo vietas ir jų neištiks septynių pasaulio stebuklų likimas.

✓ Paprašykite kiekvieno iš mokinių užrašyti septynias jiems svarbiausias ir gražiausias vietas – septynis jų siūlomus pasaulio stebuklus; palyginkite mokinių pasiūlytas ir Pasaulio paveldo sąraše esančias vietas. Aptarkite rezultatus.

Pasaulio paveldo
žemėlapis

Trumpi
aprašymai

▲ Pasaulio paveldo konvencijos rengimas

Pasibaigus Abu Simbelio šventyklų išsaugojimo kampanijai, UNESCO kartu su nevyriausybine organizacija **Tarptautine paminklų ir paveldo vietovių taryba (ICOMOS)** pradėjo rengti Kultūros paveldo konvenciją. Jungtinės Amerikos Valstijos ir Tarptautinė gamtosaugos sąjunga (**IUCN**, dar žinoma kaip **Pasaulio apsaugos sąjunga**) pasiūlė gamtos ir kultūros paveldo vietovių apsaugos nuostatas sujungti į vieną teisinį aktą. Šis pasiūlymas buvo pateiktas 1972 m. rugsėjo mėnesį Stokholme (Švedija) vykusioje Jungtinių Tautų konferencijoje žmogaus aplinkos tema. Po dvidešimties metų (1992 m.) surengtas Rio de Žaneiro aukščiausiojo lygio susitikimas. Taip buvo sukurtas pagrindas parengti tarptautinį išskirtinės visuotinės reikšmės kultūros bei gamtos paveldo apsaugos dokumentą. Stokholmo konferencija pavedė UNESCO, specializuotai Jungtinių Tautų institucijai, vienintelei turinčiai plačius pasaulinius įgaliojimus švietimo, mokslo ir kultūros srityse, parengti kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijos projektą.

Praėjus keletui mėnesių po Jungtinių Tautų konferencijos žmogaus aplinkos tema Stokholme, 1972 m. lapkričio 16 d. UNESCO būstinėje Paryžiuje (Prancūzija) vykusios **UNESCO Generalinės konferencijos** septynioliktos sesijos metu buvo priimta **Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija**. Šis dokumentas tapo plačiausiai pripažintu ir veiksmingiausiu tarptautinę galią turinčiu kultūros ir gamtos paveldo apsaugos instrumentu. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją iki 2005 m. kovo mėn. buvo pasirašiusi 181 šalis.

Valstybė gali prisijungti prie Pasaulio paveldo konvencijos arba ją ratifikuoti. Tai reiškia, kad valstybė įsipareigoja laikytis šios konvencijos reikalavimų.

Lietuva pirmoji iš valstybingumą atkūrusių Baltijos valstybių 1992 m. prisijungė prie Pasaulio paveldo konvencijos. Mūsų kaimynės Latvija ir Estija prie šios konvencijos prisijungė 1995 m. Lietuvoje už Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencijos įgyvendinimą atsakinga Kultūros ministerija bei jos įgaliotas Kultūros paveldo apsaugos departamentas ir Aplinkos ministerija bei jos įgaliota Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba.

Už Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijos įgyvendinimą atsakingas Pasaulio paveldo komitetas, kuris priima sprendimus dėl objektų (vertybių) įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą. Jis taip pat vertina šiame sąrašė esančių objektų būklę ir skatina valstybes imtis priemonių, jeigu objektai neatitinka gamtos ir kultūros paveldo apsaugai keliamų reikalavimų.

Pasaulio paveldo komitetą sudaro 21 valstybė, kurios narystė komitete trunka 4 metus. Valstybės į komitetą yra renkamos UNESCO Generalinės konferencijos metu vykstančioje konvenciją ratifikavusių šalių ar prie jos prisijungusių šalių Generalinėje asamblėjoje. Nuo 2005 m. Pasaulio paveldo komiteto narėmis yra Argentina, Beninas, Čilė, Kinija, Kolumbija, Egiptas, Indija, Japonija, Kuveitas, Libanas, Lietuva, Nyderlandai, Naujoji Zelandija, Nigerija, Norvegija, Omanas, Portugalija, Rusijos Federacija, Sent Liusija (Saint Lucia), Pietų Afrikos Respublika, Didžioji Britanija. Nuo 2005 m. liepos iki 2006 m. liepos komitetui pirmininkavo Lietuva.

Administracinius Pasaulio paveldo komiteto sprendimus įgyvendina nuolat dirbantis Pasaulio paveldo centras.

■ 4 užduotis

PAVELDO IR APSAUGOS SĄVOKOS

Tikslas: geriau suprasti paveldo ir jo išsaugojimo koncepciją

Diskusija

Pamokos
užduotis

2 pamokos

Kalbos

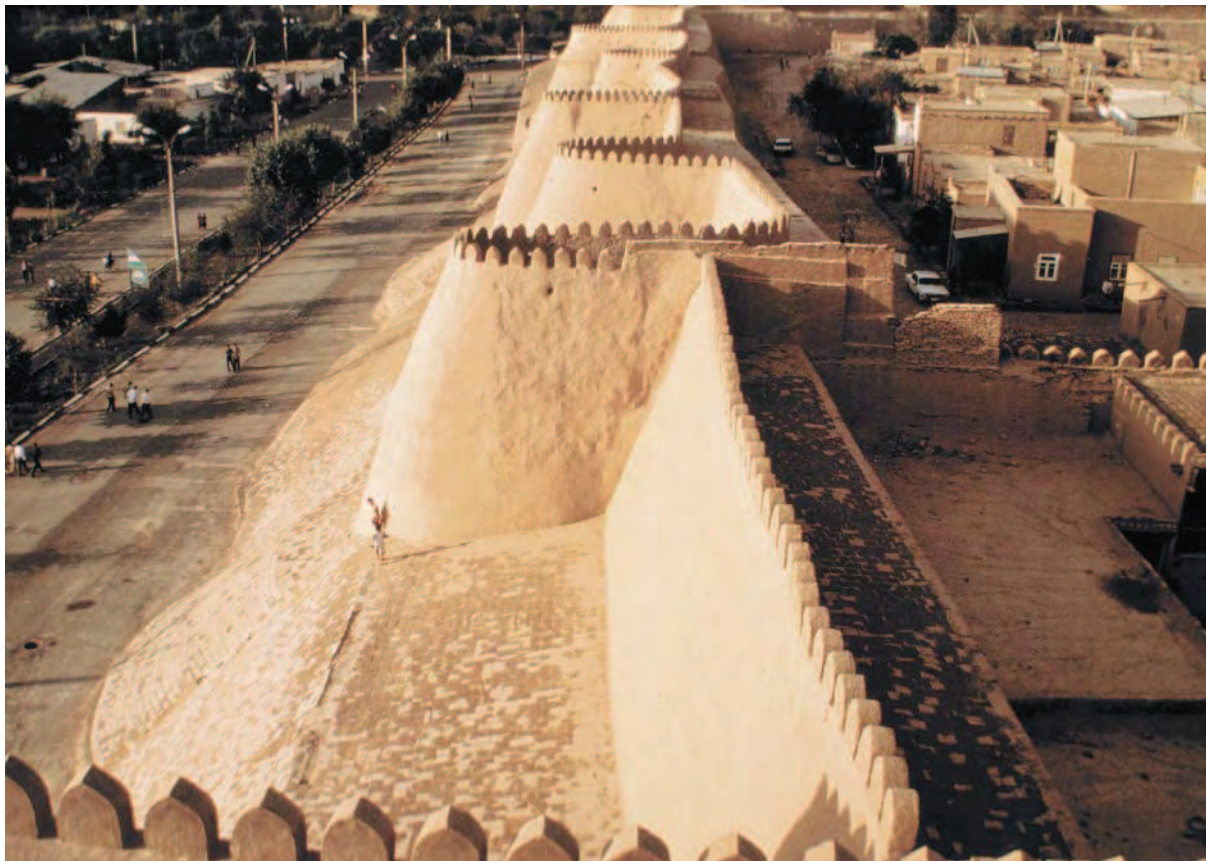
Terminų
žodynas, įvairūs
žodynai

✓ Paprašykite mokinių savais žodžiais apibūdinti **paveldą** ir **paveldo apsaugą** bei parašyti trumpą rašinėlį šia tema. Paklauskite mokinių, ar jie žino kokias nors dabartines paveldo apsaugos programas, įgyvendinamas jų gyvenamose vietovėse, ir paprašykite pasiūlyti kitų panašaus pobūdžio projektų.

Pasaulio paveldo
konvencija

Itchan Kala vidinis miestas, Uzbekija © UNESCO

UNESCO būstinė,
Paryžius, Prancūzija.
© UNESCO /
F. Dunouau

UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija

▲ Pasaulio paveldo konvencija

Dabartinę paveldo sampratą subrandino procesas, susijęs su šiuolaikinės visuomenės raida, vertybėmis ir poreikiais. Praeityje dėmesys daugiausia kryo į pavienius meno kūrinius ar didžiuosius paminklus. Masiški griovimai, nulemti pasaulinių karų ir didžiulės pramoninės plėtros, prasidėjusios šeštajame dešimtmetyje, privertė žmones susivokti, kad jų gyvenimas glaudžiai susijęs su aplinka, kurioje jie gyvena ir dirba. Kultūrinė ir gamtinė aplinka yra žmonių kultūros tapatumo pamatas ir dvasinis gyvenimo kokybės darnos etalonas. Šiuolaikinė kryptis – suvokti kultūros ir gamtos paveldą plačiausiai, apimant visus įmanomus ženklus, kurie liudija žmonių veiklą ir laimėjimus per laiko slinkį.

Laikui bėgant keitėsi ir paveldo apsaugos samprata. Paveldo apsaugos filosofija formavosi daug metų ir šiandien ji yra kur kas platesnė nei XIX a. pabaigoje ar XX a. viduryje. Dar ir dabar tebesitęsia tarptautinės, regioninės bei atskirų šalių specialistų diskusijos, kurių tikslas – rasti geriausius paveldo apsaugos metodus, mokantis iš praėjusių šimtmečių klaidų ir laimėjimų.

Nuo seno tautos domėjosi savo praeitimi ir puoselėjo tai, ką vertingiausio sukūrė jų protėviai. Jokie įstatymai senovėje neįpareigojo jų to daryti – protėvių sukurtos vertybės buvo saugomos dėl ideologinių, religinių ar pragmatinių priežasčių, kuriant savas tradicijas ir kaupiant patirtį. Šie įgūdžiai buvo perduodami iš kartos į kartą. Taip buvo išsaugoti daugelio kultūrų lobiai, ypač tų tautų, kurios buvo praradusios valstybingumą ir kurių kultūros raida buvo suvaržyta. Neveltui Lietuvos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas (1996 m.) nurodo, kad viena iš nacionalinio saugumo užtikrinimo priemonių yra Lietuvos kultūros tęstinumas – kultūros paveldo apsauga.

Pamatinis UNESCO principas skelbia, kad kiekvienos tautos paveldas yra visų tautų paveldas. Už paveldą ir jo priežiūrą pirmiausia atsako jį sukūrusi bendruomenė, o po jos ta, kuriai tenka šiuo paveldu rūpintis. Šias atsakomybes papildo pareiga laikytis tarptautinių paveldo apsaugos chartijų bei konvencijų, kurios nustato ir principus, ir su jais susijusią atsakomybę. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija tapo pirmuoju oficialiu tarptautiniu dokumentu, kuriame rašoma apie būtinybę pažinti ir saugoti neįkainojamos pasaulinės vertės kultūros ir gamtos paveldą, kuris yra nepakeičiamas. Konvencijoje įtvirtinama moralinė ir finansinė atsakomybė tarptautinio bendradarbiavimo būdu saugoti visiems bendrą kultūros ir gamtos paveldą.

■ 5 užduotis

PAVELDO IŠSAUGOJIMAS – NACIONALINIAI ĮSTATYMAI IR TARPTAUTINĖS KONVENCIJOS

Tikslas: plačiau sužinoti apie nacionalines ir tarptautines paveldo apsaugos pastangas

Tiriamasis
darbas

Pamokos
užduotis

I pamoka

Kalbos, istorija,
socialiniai mokslai

Pasaulio paveldo
konvencija, papildoma
informacinė medžiaga

✓ Suskirstykite mokinius į dvi grupes ir pateikite jiems šias užduotis ir klausimus:

- Pasiūlykite pirmajai grupei išsiaiškinti, ar ir kada Lietuva prisijungė prie Pasaulio paveldo konvencijos (šią informaciją mokiniai gali rasti pasaulio paveldo žemėlapyje, UNESCO interneto svetainėje (www.unesco.org) arba Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos interneto svetainėje (www.unesco.lt). Kokie šios konvencijos pasirašymo motyvai ir privalumai?
- Pasiūlykite antrajai grupei išvardyti priežastis, paskatinusias tarptautinę bendruomenę (UNESCO) priimti Pasaulio paveldo konvenciją.
- Paprašykite mokinių perskaityti Pasaulio paveldo konvenciją, padaryti jos santrauką ir ją aptarti. Paprašykite mokinių išvardyti penkis pagrindinius reikalavimus, kurių laikytis įsipareigoja valstybė, prisijungusi prie Pasaulio paveldo konvencijos.
- Paprašykite mokinių išsiaiškinti, kokie Lietuvos įstatymai užtikrina mūsų valstybėje esančių pasaulio ir nacionalinės reikšmės paveldo objektų apsaugą. O kaip užtikrinama vietinės reikšmės paveldo objektų apsauga?

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencijos 27-ojo straipsnio ketvirtajame skyriuje pabrėžiama, kodėl yra svarbu švietimą apie pasaulio paveldą įtraukti į mokymosi programas visame pasaulyje. Valstybės narės yra skatinamos „visomis tinkamomis priemonėmis, ypač diegiant švietimo ir informacines programomas, stiprinti žmonių supratimą apie kultūros ir gamtos paveldą bei skiepyti jam pagarbą“

▲ Glaudūs gamtos ir kultūros saitai

Gamta ir kultūra viena kitą papildo. Kalba, papročiai, etinės tradicijos, amatų tradicijos yra tokios, kokios galėjo susiformuoti teritorijai būdingomis biologinės įvairovės sąlygomis. Skirtingų tautų kultūrinė tapatybė susiformavo jų gyvenamojoje gamtinėje aplinkoje, nuo kurios neretai priklauso ir pačių nuostabiausių paminklų, pastatų bei vietovių grožis. Kai kurios įspūdingiausios gamtos paveldo vietovės saugo daugelį šimtmečių trukusios žmonių veiklos

Jaunimo
forumo pasaulio
paveldo tema dalyviai,
Bergenai, Norvegija.
© UNESCO

Pasaulio paveldas
ir tapatybė

Pasaulio paveldo
konvencija

pėdsakus, kitos vietovės yra ypač reikšmingos tautoms dėl savo dvasinės, kultūrinės ar meninės vertės.

UNESCO skatina žvelgti į paveldo išsaugojimą, jungiant abu aspektus, suvokiant ir plečiant žinias apie biologinės ir kultūrinės įvairovės sąsajas ir šia kryptimi ugdant visuomenę.

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija šiuo požiūriu yra išskirtinis dokumentas, nes tai vienintelis tarptautinis dokumentas, kuriame kalbama apie bendrą kultūros ir gamtos apsaugą visame pasaulyje.

▲ Kultūros ir gamtos paveldas

Kultūros paveldas apibrėžiamas pirmajame Pasaulio paveldo konvencijos straipsnyje, o gamtos paveldas – antrajame.

Nepalo asocijuotų
mokyklų mokiniai šluoja
Bajrayogنی'io šventyklos
laiptus.
© UNESCO

„Tikrieji miesto kultūros paveldo saugotojai yra jų gyventojai. Kur juos rasti? Visur, tačiau akivaizdu, kad pradėti ieškoti reikėtų mokyklose.“

Norvegijos kultūros ministrė Asė Kleveland (Ase Kleveland) (1995 m.)

▲ Kultūriniai kraštovaizdžiai

Kas tai yra kultūrinis kraštovaizdis?

Nuo 1992 metų Pasaulio paveldo komitetas pripažįsta kultūros ir gamtos ryšius apibūdinančią kultūros kraštovaizdžio sąvoką.

Į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukti šie bei kiti kultūriniai kraštovaizdžiai: Tongariro nacionalinis parkas Naujojoje Zelandijoje, Uluru Kata Tjutos (Uluru-Kata Tjuta) nacionalinis parkas Australijoje, Filipinų Kordiljerų ryžių auginimo terasos, Sintros kultūrinis kraštovaizdis Portugalijoje, Lednice-Valticės kultūrinis kraštovaizdis (Lednice-Valtice) Čekijoje, Halštato-Dachšteino/Zalckamerguto (Hallstatt-Dachstein/Salzkammergut) kultūrinis kraštovaizdis Austrijoje, Mont Perdu (Pyrénées-Mont Perdu) kraštovaizdis Pirėnų kalnuose Prancūzijoje ir Ispanijoje, Kostjeros Amalfitanos (Costiera Amalfitana), Portoveneros (Portovenere), Sank Tero (Cinque Terre) Italijoje, taip pat Palmarijos, Tino ir Tineto (Palmaria, Tino, Tinetto) salos Italijoje bei Pietų Lolando (Ölando) žemės ūkio kraštovaizdis Švedijoje. Daugiau informacijos apie į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktus kultūrinius kraštovaizdžius galite rasti **UNESCO Pasaulio paveldo centro** interneto svetainėje.

Pasaulio paveldas
ir tapatybė

Sintros kultūrinis
kraštovaizdis,
Portugalija. © UNESCO

Pasaulio paveldo apsaugos procesas

Pasaulio paveldo globa yra nenutrūkstamas procesas, susidedantis iš kelių svarbių etapų. Siekdamą įsitraukti į šį procesą valstybė tampa Pasaulio paveldo konvencijos nare ir taip įsipareigoja saugoti pasaulio paveldą. 1972 m. priimtą Pasaulio gamtos ir kultūros paveldo globos konvenciją iki 2005 m. kovo mėnesio buvo pasirašiusi 181 pasaulio valstybė. Tik prisijungusi prie šios konvencijos valstybė įgyja teisę siūlyti savo teritorijoje esančias vietas įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą.

Toliau pateikiamose iliustracijose parodoma, kaip vyksta šis atrankos procesas.

1 Pasirašiusi Pasaulio paveldo konvenciją, valstybė tampa valstybe konvencijos nare bei įsipareigoja globoti kultūros ir gamtos paveldą tiek savo, tiek kitų konvenciją pasirašiusių valstybių teritorijose.

2 Valstybė narė parengia preliminarų jos teritorijoje esančių išskirtinės visuotinės vertės kultūros ir gamtos paveldo vietovių sąrašą.

3 Iš preliminarų sąrašo valstybė narė atranka kelis vertingiausias objektus ir siūlo įtraukti juos į Pasaulio paveldo sąrašą.

4 Užpildyta paraiška (oficialus siūlymas įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą) yra siunčiama į UNESCO Pasaulio paveldo centrą.

5 UNESCO Pasaulio paveldo centras peržiūri, ar paraiška yra parengta tinkamai ir pagal reikalavimus, ir siunčia ją įvertinti į Pasaulio apsaugos sąjungą (**IUCN**) ir/arba į Tarptautinę paminklų ir paveldo vietovių tarybą (**ICOMOS**).

6 Specialistai aplanko vietas bei įvertina jų unikalumą, autentiškumą, apsaugą ir valdymą.

7 Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos ir/arba Pasaulio apsaugos sąjungos specialistai,

remdamiesi kultūros ir gamtos paveldo kriterijais, įvertina siūlymą įtraukti objektą į Pasaulio paveldo sąrašą.

8 Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos ir/arba Pasaulio apsaugos sąjungos specialistai parengia vertinimo ataskaitą.

9

Septyni Pasaulio paveldo komiteto atstovai išanalizuoja paraišką, apžvelgia gautus įvertinimus ir pateikia savo rekomendacijas Pasaulio paveldo komitetui.

10 Galutinį sprendimą priima Pasaulio paveldo komitetas,

kurį sudaro 21 valstybės atstovai. Sprendimas gali būti trejopas: įtraukti, atidėti arba atmesti. Vėliau Pasaulio paveldo komitetas palaiko ryšius su valstybėmis Pasaulio paveldo konvencijos narėmis, kontroliuoja į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytų vertybių būklę ir apsaugą.

▲ Pasaulio paveldo sąrašas – neįkainojamos pasaulinės vertės vietovės

Pasirašiusi Pasaulio paveldo konvenciją valstybė tampa valstybe Konvencijos nare ir įsipareigoja saugoti savo teritorijoje esantį kultūros ir gamtos paveldą dabarties ir ateities kartoms.

Valstybė, pasirašiusi Pasaulio paveldo konvenciją, įgyja teisę siūlyti jos teritorijoje esančias vietoves įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą. Paveldo vietovę gali pasiūlyti vietos gyventojai, tačiau galutinis pasiūlymas UNESCO privalo būti pateiktas oficialios valdžios institucijos vardu. Pirmiausia valstybė turi nuspręsti, kokias vietoves vertėtų siūlyti. Dažnai šis atrankos procesas vadinamas identifikacija. Konvencijoje rašoma, kad valstybės – Pasaulio paveldo konvencijos narės privalo sudaryti savo teritorijoje esančių išskirtinės visuotinės vertės kultūros ir gamtos paveldo vietovių registrą. Atrinktų objektų, kurie galėtų būti įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą, registras turi būti pateiktas UNESCO Pasaulio paveldo centrui. Toks registras vadinamas **preliminariuoju sąrašu**.

Valstybė Pasaulio paveldo konvencijos narė, nusprendusi į Pasaulio paveldo sąrašą pasiūlyti tam tikrą paveldo vietovę, privalo parengti specialią paraišką. Remdamasi Pasaulio paveldo komiteto nustatytais atrankos kriterijais, valstybė turi paaiškinti ir išdėstyti, kodėl vietovę reikėtų įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą, bei įrodyti, kad ji yra tinkamai saugojama ir tvarkoma. Be to, yra svarbu pateikti analizę, kurioje valstybės siūloma vietovė yra palyginama su kitų šalių panašiomis vietovėmis ar objektais. Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba ir/arba Pasaulio apsaugos sąjunga įvertina gautus pasiūlymus ir pateikia rekomendacijas Pasaulio paveldo komitetui, kuris priima galutinį sprendimą dėl vertybės įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą.

2005 m. liepos mėn. Pasaulio paveldo sąrašą sudarė 812 objektų: 628 kultūros objektai, 160 gamtos objektų ir 24 mišrūs kultūros ir gamtos objektai 137 valstybėse. Unikaliais pasaulio paveldo objektais yra pripažinti Vilniaus istorinis centras (1994 m.), Kuršių nerija (2000 m.), Kernavės archeologinė vietovė (2004 m.) ir F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai (Gireišiai, Paliepiukai, Meškonys) (2005 m.).

▲ Visuotinė pasaulio paveldo apsaugos strategija

Pasaulio paveldo komitetas aktyviai siekia užtikrinti tolygų pasaulio paveldu pripažįstamų objektų pasiskirstymą visuose pasaulio regionuose: Afrikoje, Arabų regiono šalyse, Azijoje ir Ramiojo vandenyno regione, Europoje ir Šiaurės Amerikoje, Lotynų Amerikos ir Karibų jūros regione. 1994 m. Pasaulio paveldo komitetas nusprendė skirti ypatingą dėmesį į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktų regioninių kultūros ir gamtos objektų įvairovei. Šiam tikslui komitetas priėmė Visuotinę pasaulio paveldo apsaugos strategiją.

Užduočių lapas
Kultūros ir gamtos
paveldo vietovių
siūlymas

51

Trumpi aprašymai

Pasaulio paveldo
žemėlapis

■ 6 užduotis

LIETUVOJE ESANČIOS PASAULIO PAVELDO VIETOVĖS MAKETO KŪRIMAS

Tikslas: geriau pažinti pasirinktos vertybės istoriją, architektūros ir gamtos ypatumus, vertes (kriterijus), dėl kurių ji įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą, skatinti mokinių kūrybiškumą.

Pratimas

Pamokos užduotis arba popamokinė veikla

Kelios pamokos

Matematika, dailė, istorija, geografija

Didžiosios foto-grafijos

Kartonas, klijai, plastilinas

- ✓ Aptarkite su mokiniais Lietuvoje esančias pasaulio paveldo vietas. Išsirinkite vieną jų ir padarykite maketą. Darbo metu pasikvieskite įvairių disciplinų mokytojus, kurie padės geriau suvokti pasirinktos vietovės formavimosi raidą bei vertingumą.
- ✓ Istorijos mokytojas padės geriau suvokti, kaip vietovė formavosi, kurie jos elementai atsirado pirmiausia, kokie istoriniai įvykiai turėjo įtakos jos dabartiniam vaizdui.
- ✓ Geografijos mokytojas paaiškins, kokią įtaką vietovės savitumui turėjo geografinė padėtis, gamtiniai ištekliai, klimatas, vandens telkiniai.
- ✓ Matematikos mokytojas galėtų paaiškinti, kaip apskaičiuoti vietovės mastelį bei proporcijas ir kaip rengiant maketą jas išlaikyti.
- ✓ Dailės mokytojas galėtų aptarti estetines pastatų ar gamtos peizažo savybes.

Baigę maketą surenkite jo pristatymą pasikviesdami tėvus ar kitų mokyklų mokinius, taip pat patikrinkite jų žinias, surengdami viktoriną.

Gerai pažįstamą Lietuvos vietovę verta pasirinkti dėl to, kad geriau ją pažindami lengviau suvoksite, kiek daug informacijos slypi paveldo objektuose, ir geriau suprasite savo šalies paveldo kultūrinę vertę.

Galite pasirinkti ir kitoje šalyje esančią pasaulio paveldo vietovę.

Vilniaus senamiesčio maketas.
© Fotografija:
Paulius Mudėnas

■ 7 užduotis

EUROPOJE ESANČIŲ PASAULIO PAVELDO VIETOVŲ PADĖTIES NUSTATYMAS

Tikslas: sužinoti apie Europoje esančias pasaulio paveldo vietas

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

1 arba 2 pamokos

Geografija, istorija

Užduočių lapas. Europoje esančių pasaulio paveldo vietovių padėties nustatymas, pasaulio paveldo žemėlapis, trumpi aprašymai

✓ Kiekvienam mokiniui pateikite po užduočių lapo kopiją.

Paprašykite mokinių išvardyti dešimt Lietuvoje ir netoli jos esančių pasaulio paveldo vietovių.

Ar Lietuva yra pasirašiusi Pasaulio paveldo konvenciją?

Kokios Lietuvos institucijos yra atsakingos už Pasaulio paveldo konvencijos įgyvendinimą (už kultūros paveldo apsaugą ir gamtos paveldo apsaugą)?

Kokie ryšiai sieja Lietuvą su UNESCO? Ar Lietuvoje veikia Nacionalinė UNESCO komisija?

Florencija, Italija © Audronė Kasperavičienė

Užduočių lapas

Pasaulio paveldo
žemėlapis

Pasaulio paveldo
konvencija

Pasaulio paveldo žemėlapyje išvardytos valstybės, pasirašiusios Pasaulio paveldo konvenciją, ir nurodyta 812 objektų, įtrauktų į Pasaulio paveldo sąrašą, geografinė padėtis.

Žemėlapyje raskite dešimt Lietuvoje ir netoli jos esančių pasaulio paveldo vietovių. Lentelėje užrašykite vietovių pavadinimus ir geografinę padėtį. Nurodykite, ar jos yra kultūros, gamtos ar mišraus kultūros ir gamtos paveldo vietovės.

Atsakymus aptarkite kartu.

Nr.	Pasaulio paveldo vietovės pavadinimas	Vietovės įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą data	Valstybė narė	Vietovės tipas (kultūros, gamtos ar mišraus kultūros ir gamtos paveldo vietovė)
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				

Pasaulio paveldo vietovių atrankos kriterijai

Svarbi pastaba mokytojams apie pasaulio paveldo vietovių atrankos kriterijus

Kriterijai yra esminis pasaulio paveldo atrankos aspektas, į kurį reikia atsižvelgti visais švietimo apie pasaulio paveldą etapais.

Pasaulio paveldo sąrašo sudarymas yra didelis iššūkis tarptautinei bendruomenei. Kaip nuspręsti, kuri vietovė, architektūrinis ansamblis ar paminklas turėtų būti priskiriami pasaulio paveldui? Kitaip tariant, kas formuoja neįkainojamą visuotinę konkrečios kultūros ar gamtos paveldo vietovės vertę? Dėl kokių kriterijų vietovė tampa reikšminga pasaulio paveldo kontekste?

Per daugelį metų Pasaulio paveldo komitetas suformavo Pasaulio paveldo konvencijos įgyvendinimo gaires. Jose apibrėžiama, kaip objektai atrankami įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą bei nurodomi atrankos kriterijai.

▲ Pasaulio kultūros paveldo vietovių atrankos kriterijai

Konvencijos įgyvendinimo gairėse nurodomi šeši kriterijai, taikomi atrenkant kultūros paveldo paminklus, pastatų grupes bei vietas, kuriuos būtų galima priskirti pasaulio paveldui.

Kultūros paveldo objektas gali būti atrenkamas, jeigu jis yra:

(i) išskirtinės reikšmės žmogaus kūrybos šedevras; arba

*Piešiniai ant uolų.
Tassili n'Ajjer, Alžyras.
© UWIG/OPNT*

(ii) reikšmingos žmoniškųjų vertybių kaitos architektūroje ar technologijose, monumentaliojoje dailėje, miesto ar kraštovaizdžio planuose, konkrečiame kultūriniame regione ar tam tikru apibrėžtu laikotarpiu atspindys; arba

Jelling Mounds, Runų akmenys ir bažnyčia, Danija. © UNESCO

(iii) vienintelis ar išskirtinai svarbus tiek esamos, tiek jau išnykusios kultūrinės tradicijos arba civilizacijos liudijimas; arba

(iv) išskirtinis statinys, architektūrinis ar technologinis ansamblis, kraštovaizdis, žymintis svarbius žmonijos istorijos etapus; arba

(v) tam tikrai kultūrai būdingos įprastinės žmonių gyvenamosios, žemės naudojimo tradicijų, tampančių vis labiau pažeidžiamomis dėl negrįžtamų pokyčių, išskirtinis pavyzdys; arba

Papildoma
informacinė
medžiaga

Didžiosios
fotografijos

(vi) tiesiogiai siejamas su išskirtinę visuotinę vertę turinčiais įvykiais ar gyvomis tradicijomis, idėjomis ar įsitikinimais, meno ar literatūros darbais. Komiteto nuomone, šis kriterijus, įtraukiant vietas į Pasaulio paveldo sąrašą, turi būti taikomas tik išskirtiniais atvejais ir tik kartu su kitais kultūros ar gamtos paveldą apibūdinančiais kriterijais.

Šie Pasaulio kultūros paveldo vietovių atrankos kriterijai apibrėžia esmines Pasaulio paveldo sąrašo objektų vertes bei įpareigoja kurti tokias jų apsaugos ir pritaikymo šių dienų poreikiams programas, kurios užtikrintų kriterijuose apibrėžtų paveldo verčių išsaugojimą ateities kartoms.

▲ Pasaulio gamtos paveldo vietovių atrankos kriterijai

Konvencijos įgyvendinimo gairėse nurodomi keturi pasaulio gamtos paveldo vietovių atrankos kriterijai. Gamtos paveldo objektas gali būti siūlomas, jeigu jis yra:

(i) išskirtinės vertės ir žymi pagrindinius žemės formavimosi etapus: gyvybės egzistavimo paminklus, įrašus apie gyvybės formas, svarbius tebevykstančius vietovės formavimosi geologinius procesus, reikšmingas geomorfines bei fiziografines savybes; arba

Messel Pit fosilijų vietovė, Vokietija © UNESCO

(ii) išskirtinės vertės ir atspindi reikšmingus tebevykstančius sausumos, gėlo vandens, pakrančių ir jūrų ekosistemų; augalų bei gyvūnų rūšių ir bendrųjų evoliucijos bei formavimosi ekologinius ir biologinius procesus; arba

Belizo barjerinių rifų sistemos rezervatas, Belizas. © UNESCO

(iii) siejamas su įstabiais gamtos reiškiniais ar pasižymi išskirtiniu gamtos grožiu ir estetinė verte; arba

(iv) natūralus gamtinis biotopas, kurį išsaugoti būtina siekiant užtikrinti unikalią jo biologinę įvairovę, įskaitant nykstančias pasaulinės reikšmės rūšis.

Ne mažiau svarbus yra gamtos paveldo vientisumas, jo apsauga ir valdymas.

▲ Mišraus kultūros ir gamtos paveldo atrankos kriterijai

Mišraus paveldo vietovės yra išskirtinės gamtos ir kultūros vertybės, todėl į Pasaulio paveldo sąrašą yra įtraukiamos remiantis ir kultūros, ir gamtos paveldą apibūdinančiais kriterijais. Šiuo metu Pasaulio paveldo sąrašė yra 24 mišraus kultūros ir gamtos paveldo vietovės. Tarp jų istorinė Maču Pikču (*Machu Picchu*) šventovė Peru, Laplandija Švedijoje ir Suomijoje, Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas Australijoje.

Nuo 2005 m. kultūros ir gamtos paveldo kriterijai yra pateikiami bendrame sąrašė.

Iki 2005 m.	kultūros paveldo kriterijai						gamtos paveldo kriterijai			
	i	ii	iii	iv	v	vi	i	ii	iii	iv
Nuo 2005 m.	kultūros ir gamtos paveldo kriterijai									
	i	ii	iii	iv	v	vi	viii	ix	vii	x

▲ Kriterijų taikymas

Pasaulio paveldo sąrašas vis ilgėja, todėl ir reikalavimai siūlomiems objektams tampa vis griežtesni, didėja atsakomybė ir už jau įrašytų objektų universalių vėrcių išsaugojimą. Šių dienų aktualijos lemia, kad paveldo apsaugos srityje vis daugiau reikšmės teikiama gyventojų aktyvumo ir sąmoningumo skatinimui.

Visose šalyse yra vietinės bei nacionalinės reikšmės vietovių, kurios teisėtai vertos tautos pasididžiavimo. Konvencija skatina valstybes identifikuoti ir saugoti savo šalies paveldo vietas, nepaisant to, ar jos įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą, ar ne.

Lietuvos jaunimui reikėtų žinoti, kokie pasaulio paveldo vietovių atrankos kriterijai leido įrašyti Vilniaus senamiestį, Kuršių neriją, Kernavę ir F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodezinius punktus į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, nes tai ne tik leidžia visapusiškai pažinti mūsų tautos iškiliausius paminklus, bet ir nurodo, kokias jų savybes esame įsipareigoję išsaugoti.

1994 m. į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas Vilniaus senamiestis atitiko du iš šešių kultūros paveldo vertybėms keliamų kriterijų:

antrąjį (ii), kuris apibrėžia siūlomo objekto reikšmę ir įtaką regiono kultūros raidai. UNESCO Pasaulio paveldo komitetas padarė išvadą, kad Vilnius, kaip Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės sostinė, nuo XIII iki XVIII a. pabaigos turėjo didžiulę įtaką viso regiono (Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos ir Lenkijos) architektūros ir meno raidai;

ir ketvirtąjį (iv), reikalaujantį, kad siūlomas objektas būtų tarp charakteringiausių to tipo užstatymo pavyzdžių, iliustruojančių reikšmingiausius kultūros, visuomenės, meno, mokslo, technologijos pasiekimus. Pripažinta, kad Vilniaus senamiestis yra labiausiai į Rytus nutolęs Vidurio Europos miestas, kuriame vyko stipri Rytų ir Vakarų kultūrų sąveika. Vilniaus senamiestis yra charakteringas viduramžių gatvių tinklo struktūros pavyzdys.

Vilniaus senamiesčio panorama © Paulius Mudėnas

2000 m. Kuršių nerija buvo pripažinta pasaulinės reikšmės vertybe pagal penktąjį (v) kultūros paveldo vertybėms keliamą kriterijų, kaip tam tikrai kultūrai būdingos įprastinės žmonių gyvenamosios, žemės naudojimo tradicijų, tampančių vis labiau pažeidžiamomis dėl negrįžtamų pokyčių, išskirtinis pavyzdys. Kuršių nerijos smėlio kopų kraštovaizdžiui nuolat

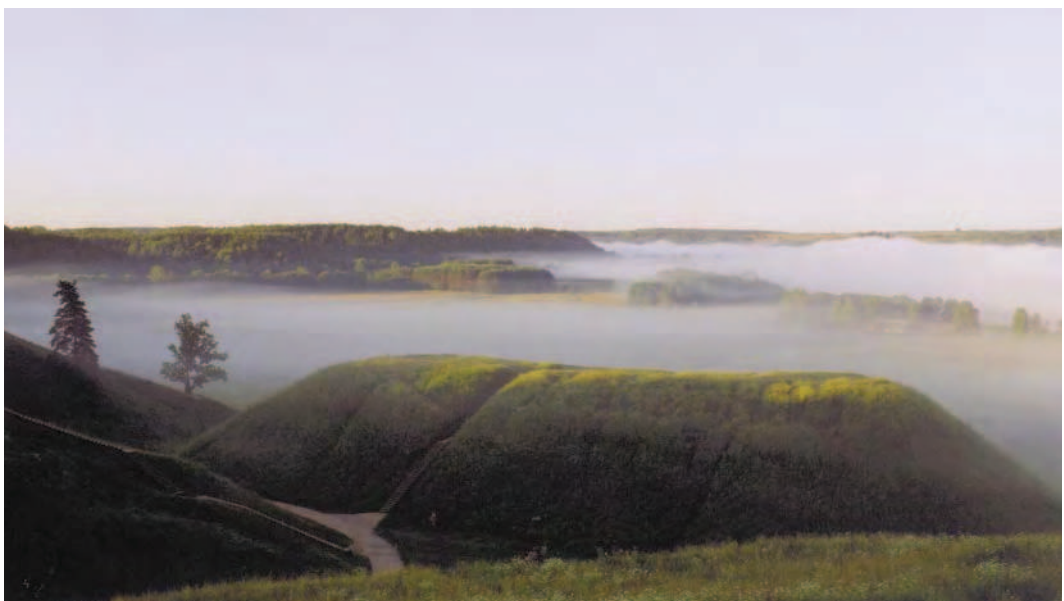
Kuršių nerija
© Gintautas Survila

gresia sunykinimas dėl nepalaužiamo gamtos jėgų (vėjo ir jūros bangų) veikimo. Tik XIX a. pradėtų ir tebetęsimų didžiulių pastangų, siekiant sustabdyti ir apsaugoti šią vietovę nuo sunykimo, dėka Kuršių nerija išliko iki mūsų dienų.

2004 m. Kernavės archeologinė vietovė buvo įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, remiantis dviem kriterijais:

trečiuoju (iii), kaip vietovė, liudijanti unikalią ar išskirtinę išnykusią ir/ar gyvą kultūrinę tradiciją ir civilizaciją. Kernavės vietovės archeologiniai paminklai reprezentuoja visas šiame regione egzistavusias archeologines kultūras nuo epipaleolito iki ankstyvųjų viduramžių. Ypač svarbus viduramžių (XIII-XIV a.) paveldas – miestas, kapinynas, penki piliakalniai. Tai yra unikalus paskutinės Europoje pagoniškos valstybės miestietiškos civilizacijos pavyzdys. Viduramžių Kernavė buvo vienas svarbiausių to meto Lietuvos valstybės politinių bei ekonominių centrų, kuriame matome senąją pagoniškos Lietuvos kultūrą, tačiau jau gana ženkliai veikiamą krikščioniškosios Europos tradicijų;

*Kernavė. Vaizdas nuo
Pilies piliakalnio*
© Algis Kucharskis

ir ketvirtuoju (iv): kaip vietovė, atstovaujanti išskirtinį teritorinį technologinį kompleksą arba kraštovaizdžio tipą, kuris iliustruoja svarbų žmonijos istorijos etapą. Istoriskai susiklostęs Kernavės kultūrinis kraštovaizdis atspindi visus vietovės apgyvendinimo etapus, fortifikacinių įrengimų raidą (piliakalnių gynybinė sistema), o viduramžių archeologiniai radiniai liudija vieną esminių Europos istorijos raidos etapų – pagoniškosios bendruomenės virsmą krikščioniškąja.

F. G. W. Struvės dienovidinio lankas 2005 m. buvo įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą vadovaujantis trimis kriterijais:

antruoju (ii), kaip pirmas tiksliausiai išmatuotas ir ilgiausias dienovidinio lankas – šis pasiekimas tapo ryškiu postūmiu žemės mokslų vystymuisi. Šis objektas taip pat yra išskirtinis įvairių šalių mokslininkų ir valstybių valdovų bendradarbiavimo mokslo labai pavyzdys;

ketvirtuoju (iv), kaip išskirtinis technologinis ansamblis;

ir šeštuoju (vi), teigiant, kad F. G. W. Struvės dienovidinio lanko matavimai ir jo rezultatai tiesiogiai siejami su to laikmečio mokslinė mintimi.

Be paminėtų kriterijų siūloma vietovė taip pat turi atitikti autentiškumo kriterijų, būti tinkamai saugoma ir administruojama.

▲ Autentiškumas – kas tai?

Ar visada ir tinkamai vartojame šį terminą, apibrėžiantį objekto savybes, atsiradusias tam tikru jo egzistavimo tarpsniu? Turbūt ne kartą esate girdėję sakant: „tai ne autentiškas dailės kūrinys, tai falsifikatas“, arba „autentiškas XX a. pradžios interjeras“, „autentiškas senamiesčio pastatas“, „autentiška XVIII a. skulptūra“. Dažniausiai autentiškumą siejame su objekto savybėmis, atsiradusiomis jo sukūrimo momentu, ir konkrečiu ar menamu to laikmečio autoriumi bei jo stilistiniu braižu. Tai labai lengva paaiškinti ir suvokti, kai kalbame apie vaizduojamosios ar taikomosios dailės kūrinius: paveikslus, skulptūras, istorinį kostiumą, keramiką ir pan., arba technikos paminklus, pavyzdžiui, automobilius, ginklus, buities rakandus. Tokie autentiški bei meniniu ar techniniu požiūriu vertingi objektai saugomi muziejuose ar privačiose kolekcijose, siekiant juos apsaugoti nuo nepalankių gamtos sąlygų ar neatsargaus žmonių elgesio, galinčio sumenkinti jų autentiškumą. Jei norime tokias praeities relikvijas išsaugoti namuose, turime jas tausoti ir prižiūrėti. Juk sunykę paveikslai ar seni baldai praranda dalį savo formos ir medžiagos autentiškumo. O restauruoti ar suremontuoti įgyja jau šių dienų požymių. Geras pavyzdys – senovinė transporto priemonė. Jei XX a. pradžios automobilyje sumontuosime šių dienų variklį, tai jau nebus praėjusio šimtmečio pradžios kūrinys, tačiau nebus ir šių dienų technikos pavyzdys.

Kalbant apie pastatus, jų ansamblius ar istorinius miestus, jų autentiškumo laipsnį nustatyti kur kas sunkiau. Jų formos bei stilistinės savybės formavosi ilgesnį laiką, dažnai įkūnydamos kelių šimtmečių ir ne vieno stiliaus požymius. Be to, juos kūrė bei keitė, pritaikydami vis naujų laikmečių estetikai ir poreikiams, vis kiti savininkai ir architektai. Paprastai miestų kaitos procesai vyksta iki pat šių dienų, jei nėra siekiama šią kaitą sustabdyti, siekiant išsaugoti tai, kas sukurta praeityje. Todėl kalbėdami apie autentiškumą, turime žinoti, su kuria istorijos atkarpa norime šią kūrinio savybę susieti.

Trumpi aprašymai

Pasaulio paveldas ir tapatybė

Autentiškumo sampratos raidą paskatino pati Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija. Į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukiamiems pasaulinės reikšmės kultūros paveldo objektams, vietovėms ir paminklams būdavo atliekamas autentiškumo testas. Iki 1980 m., kai kilo pirmasis nesusipratimas dėl šio testo, svarstant vietovių įtraukimą į Pasaulio paveldo sąrašą buvo remiamasi tradicine europietiška autentiškumo samprata. Tačiau 1980 m., svarstant Tolimųjų Rytų valstybių siūlomas vertybes, išryškėjo europietiškosios tradicijos taikymo ribos.

Europietiškoji autentiškumo samprata glaudžiai susijusi su materialiąja objekto substancija: romėniškąją krikščioniškąją šventųjų relikvijų tradicija, tuo tarpu Tolimųjų Rytų koncepcija kalba apie formos, funkcijos ir tradicijos autentiškumą, jos ištakos – tikėjime reinkarnacija.

Pastaroji autentiškumo samprata tapo standartinio paveldosauginio mąstymo iššūkiu, skatino plėsti akiratį, ieškoti naujų būdų, kaip praktiškai rūpinantis paveldo apsauga užtikrinti pagarbą kultūros paveldo įvairovei. Pasaulio paveldo komitetas siekia pritaikyti autentiškumo testą taip, kad tuomet, kai yra nustatoma kultūros vertybių, siūlomų į Pasaulio paveldo sąrašą, išskirtinė pasaulinė vertė, būtų gerbiamos visų visuomenių visos socialinės bei kultūrinės vertybės.

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimo gairėse atsižvelgiama į šiuos keturis autentiškumo aspektus:

- ➔ formos autentiškumą;
- ➔ medžiagų autentiškumą;
- ➔ atlikimo autentiškumą;
- ➔ apsupties autentiškumą.

Į Pasaulio paveldo sąrašą gali būti įtrauktas tik toks objektas, kuris turi visus keturis autentiškumo požymius.

Autentiškumo kriterijus Pasaulio paveldo komiteto posėdžiuose, svarstant siūlomų objektų įtraukimą į Pasaulio paveldo sąrašą, visuomet sukelia audringas diskusijas, nes yra svarbiausia apsisprendimo sąlyga.

Visų istorijos laikotarpių ir visų raiškos formų kultūros paveldo išsaugojimas yra pagrįstas vertėmis, kurios priskiriamos paveldui. Mūsų gebėjimą suprasti šias vertes iš dalies lemia mūsų numanomas informacijos apie šias vertes šaltinių patikimumo ar teisingumo laipsnis, šių informacijos šaltinių pažinimas ir supratimas. Visi sprendimai apie kultūros turtams priskiriamas vertes ir apie su jais susijusių informacijos šaltinių patikimumą gali skirtis vienoje ar kitoje kultūroje, ir net tos pačios kultūros viduje. Todėl neįmanoma verčių ir autentiškumo nustatymo pagrįsti labai griežtai apibrėžtais kriterijais.

Pasaulyje, kurį vis labiau veikia globalizavimo ir visuotinio supanašėjimo jėgos, kur tapatumo paiešką kartais lydi agresyvus nacionalizmas ir mažumų kultūrų priespauda, esminis pagarbos autentiškumui paveldo apsaugos procese įnašas – išryškinti ir nušviesti žmonijos bendrąją atmintį.

(Šaltinis: 1994 m. Nara autentiškumo dokumentas www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm)

■ 8 užduotis

PASAULIO PAVELDO VIETŲ PADĖTIES NUSTATYMAS

Tikslas: sužinoti apie pasaulio paveldo vietų rūšis bei nustatyti jų geografinę padėtį

Vaizdinės medžiagos nagrinėjimas

Pamokos užduotis

Kelios pamokos

Geografija, socialiniai mokslai

Užduočių lapas. Pasaulio paveldo vietų padėties nustatymas, trumpi aprašymai, pasaulio paveldo žemėlapis, didžiosios fotografijos

- ✓ Kiekvienam mokiniui išdalinkite po užduočių lapo kopiją.
- ✓ Paprašykite, kad mokiniai pažymėtų pasaulio paveldo vietas, pavaizduotas žemėlapyje (nuo A iki J), atitinkamai pagal pateiktą vietų sąrašą (nuo 1 iki 10) ir nurodytų, ar tai kultūros, gamtos, ar mišraus kultūros ir gamtos paveldo vietovės.
- ✓ Tegul mokiniai aptaria atsakymus tarpusavyje. Kaip atsakė klasė? Geriausius atsakymus pateikusius mokinius apdovanokite mažomis dovanėlėmis.

Po 2 – 3 savaičių darbo su mokiniais pakartokite pratimą, pridėdami dar 10 vietų. Pratimą galima kartoti keletą kartų.

Atsakymai:

1. Čilė	Rapa Nui nacionalinis parkas (Velykų sala)
2. Kuba	Senoji Havana ir jos įtvirtinimai
3. Meksika	El Vizcaino banginių rezervatas
4. Gana	Fortai ir pilys, Volta, Didžioji Akra, Centrinės ir vakarinės dalies regionai
5. Japonija	Senojo Kioto istoriniai paminklai (Kioto, Uji ir Otsu miestai)
6. Jordanija	Petra
7. Prancūzija	Šv. Mykolo kalnas (<i>Mont Saint-Michel</i>) ir įlanka
8. Kinija	Tian Šano (<i>Taishan</i>) kalnas
9. Jungtinė Tanzanijos Respublika	Serengečio (<i>Serengeti</i>) nacionalinis parkas
10. Nigerija	Airo ir Tenerės (<i>Airo ir Tenéré</i>) gamtiniai rezervatai

Airo ir Tenerės gamtinis rezervatas, Nigerija.
© UNESCO / J. Thorsell

Užduočių lapas

Pasaulio žemėlapyje pažymėtos 10 pasaulio paveldo vietovių.

Naudodamiesi žemėlapiu ir pasaulio paveldo vietovių sąrašu, užpildykite lentelę, prie raidės (A-J) parašydami reikiamą skaičių (1-10). Užrašykite vietovių pavadinimus ir geografinę padėtį. Nurodykite, ar tai kultūros, gamtos, ar mišraus kultūros ir gamtos paveldo vietovė.

Sėkmės!

RAIDĖ	Įrašykite reikiamą skaičių (1-10)	Pasaulio paveldo vietovės pavadinimas	Valstybė	Vietovės tipas (kultūros, gamtos ar mišraus paveldo vietovė)
A				
B				
C				
D				
E				
F				
G				
H				
I				
J				

Užduočių lapas

63

Pasaulio paveldo vietovių padėties nustatymas

■ 9 užduotis

PASaulio PAVELDO KRITERIJŲ SUVOKIMAS

Tikslas: geriau suprasti kriterijus, pagal kuriuos vietovės įtraukiamos į Pasaulio paveldo sąrašą.

Pratimas

Pamokos užduotis

2 ar daugiau pamokų

Geografija

Užduočių lapas. Pasaulio paveldo kriterijų suvokimas, pasaulio paveldo žemėlapis, trumpi aprašymai

Į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukiamos tik tos vietovės, kurios atitinka Pasaulio paveldo konvencijos nustatytus kriterijus.

✓ Suskirstykite mokinius į grupes. Paprašykite mokinių išanalizuoti pasaulio paveldo žemėlapi ir trumpus aprašymus – iš kiekvieno regiono mokiniai turi atrinkti po vieną vietovę, įtrauktą į Pasaulio paveldo sąrašą pagal kiekvieną iš atrankos kriterijų (dauguma vietovių buvo įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą pagal keletą kriterijų). Šiai užduočiai atlikti užduočių lape pateikiamos trys lentelės: gamtos paveldo, kultūros paveldo ir mišraus paveldo vietovės. Atrinkdami mišraus paveldo vietas, mokiniai turi parinkti vieną ar dvi mišraus paveldo vietas iš kiekvieno regiono ir įrašyti į lentelę, pagal kurį gamtos paveldo ir kurį kultūros paveldo kriterijų ta vietovė buvo įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą.

✓ Aptarkite rezultatus.

■ 10 užduotis

KULTŪROS IR GAMTOS PAVELDO VIETŲ SIŪLYMAS

Tikslas: susipažinti su vietovių atrankos į Pasaulio paveldo sąrašą procesu

Pratimas

Pamokos užduotis

Viena ar kelios pamokos

Kalbos, dailė

Užduočių lapas. Kultūros ir gamtos paveldo vietovių siūlymas, rekomendacijos mokiniams

✓ Naudodamiesi užduočių lapu ir rekomendacijomis, galite parengti pasirinktos paveldo vietovės įtraukimo į valstybinį paveldo vertybių sąrašą ar registrą paraišką.

✓ Suskirstykite mokinius į grupes. Kiekviena grupė turi parengti po vieną skirtingos vietovės paraišką.

✓ Siūlomų vietovių pristatymus galite iškabinti klasėje ant sienos arba surinkti ir parengti lankstinuką. Tokį lankstinuką kartu su mokinių sveikinimais galite išsiųsti vietos valdžios institucijoms. Šią užduotį ir jos rezultatus galite aptarti surengę susitikimą su valstybinių institucijų, besirūpinančių gamtos ir kultūros paveldo apsauga, atstovais.

Trumpi aprašymai

10 užduotis

Užduočių lapas

Kultūros paveldo vietovės	I kriterijus: žmogaus kūrybos šedevras	II kriterijus: vertybių kaitos raiška	III kriterijus: išskirtinai svarbus kultūrinės tradicijos arba tiek esamos, tiek jau išnykusios civilizacijos liudijimas	IV kriterijus: išskirtinis statinys, architektūrinis ar technologinis ansamblis, kraštovaizdis, žymintis svarbius žmonijos istorijos etapus	V kriterijus: išskirtinis tradicinės žmonių gyvenamosios žemės naudojimo tradicijų pavyzdys	VI kriterijus: tiesiogiai siejamas su įvykiais ar gyvomis tradicijomis, idėjomis ar įsitikinimais, meno ar literatūros darbais
AFRIKA						
LOTYNŲ AMERIKA IR KARIBŲ JŪROS PAKRANTĖ						
ARABŲ VALSTYBĖS					Gadamo senamiestis (Libijos Arabų Džamachirija)	
AZIJA IR RAMIOJO VANDENYNO PAKRANTĖ						
EUROPA IR ŠIAURĖS AMERIKA						

Gamtos paveldo vietovės	I kriterijus: svarbiausieji žemės istorijos etapai	II kriterijus: tebevykstantys ekologiniai ar biologiniai procesai	III kriterijus: neprilygstami gamtiniai reiškiniai ar išskirtinis gamtos grožis ir estetiškė reikšmė	IV kriterijus: gamtiniai arealai, svarbūs išsaugant biologinę įvairovę
AFRIKA		Manovo–Gounda Šv. Floris nacionalinis parkas (Centrinė Afrikos Respublika)		
LOTYNŲ AMERIKA IR KARIBŲ JŪROS PAKRANTĖ				
ARABŲ VALSTYBĖS				
AZIJA IR RAMIOJO VANDENYNO PAKRANTĖ				
EUROPA IR ŠIAURĖS AMERIKA				

Regionas	Mišraus paveldo vietovė	Gamtos paveldo kriterijai (I), (II), (III), (IV)	Kultūros paveldo kriterijai (I), (II), (III), (IV), (V), (VI)
AFRIKA			
LOTYNŲ AMERIKA IR KARIBŲ JŪROS PAKRANTĖ			
ARABŲ VALSTYBĖS			
AZIJA IR RAMIOJO VANDENYNŲ PAKRANTĖ			
EUROPA IR ŠIAURĖS AMERIKA	Goremo nacionalinis parkas ir Kapadokijos uolėtoji vietovė Turkijoje	III	I, III, V

Goremo nacionalinis parkas ir Kapadokijos uolėtoji vietovė, Turkija. © UNESCO / D. Roger

Rekomendacijos mokiniams

Lietuvos vietovės atrinkimas ir siūlymas ją įtraukti į valstybinį paveldo vertybių registrą

Įsivaizduokite, kad Lietuva nusprendė sudaryti valstybinį kultūros ir gamtos paveldo vertybių registrą. Jūsų klasės paprašė parengti vienos ar kelių kultūros ar/ir gamtos paveldo vietovių paraiškas. Rengiant paraiškas, Jums reikės padirbėti pamokoje ir po pamokų (pavyzdžiui, aplankyti vietoves).

Rekomendacijos, kaip parengti paraišką

Naudokitės jums pateikta paraiškos rengimo forma ir atkreipkite dėmesį į toliau išvardytus reikalavimus:

Skiltyje „**Vietovės aprašymas**“:

- ➔ aprašykite vietovę ir pateikite jos pagrindinių bruožų sąrašą (pavyzdžiui, paukščių, medžių, gyvūnų rūšys – gamtos paveldo vietovėse, pastatų tipai, archeologiniai bruožai – kultūros paveldo objektuose);
- ➔ aprašykite vietovės istoriją;
- ➔ pateikite žemėlapi, nuotraukų;
- ➔ pateikite trumpą šaltinių, kuriuose galima rasti informacijos apie vietovę, sąrašą.

Skiltyje „**Vietovės atitikimas valstybinio kultūros ir gamtos paveldo vertybių registro keliamiems reikalavimams**“:

- ➔ Nurodykite priežastis, dėl kurių ši vietovė laikytina valstybinės reikšmės paveldo vietove. Vertindami vietovės svarbą, atsižvelkite į nacionalinius paveldo ypatumus.

Skiltyje „**Vietovės apsauga**“:

- ➔ Nurodykite, kokia institucija yra atsakinga už vietovės priežiūrą. Ar vietos žmonės patys saugo vietovę, ar ja rūpinasi miesto, apskrities ar valstybinės organizacijos? Ar vietovę prižiūrintys žmonės turi pakankamai žinių ir įgūdžių ją apsaugoti? Ar jiems užtenka lėšų ir kvalifikacijos? Ar vietovės apsauga užtikrinta teisinėmis priemonėmis?

Skiltyje „**Palyginimas su panašiomis vietovėmis**“:

- ➔ Pateikite duomenis apie kitas tokio pobūdžio vietas Lietuvoje ar Europoje;
- ➔ Įvertinkite dabartinę jūsų pasirinktos vietovės būklę lygindami su panašiomis Lietuvos vietovėmis.

Ar vietai gresia pavojus sunykti ar būti nualintai taip, kad jau nebūtų įmanoma jos išsaugoti? Pasidomėkite, ar gamtos paveldo vietovėse yra nykstančių augalų ar gyvūnų rūšių.

Valstybė, kurioje yra vietovė

Asmenys, kurie rengė paraišką

Data

Vietovės pavadinimas

Vietovės geografinė padėtis

Vietovės aprašymas

Vietovės atitikimas valstybinio kultūros ir gamtos paveldo vietovių registro keliamiems reikalavimams

Kriterijai

Vietovės apsauga

Palyginimas su panašiomis vietovėmis

Pasaulio paveldo komitetas ir UNESCO Pasaulio paveldo centras

29-oji Pasaulio paveldo komiteto sesija vyko Durbane, Pietų Afrikos Respublika
© Gediminas Raščius

Sprendimus dėl objektų įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą priima **Pasaulio paveldo komitetas**, kuris posėdžiauja kartą per metus. Pasaulio paveldo komitetas vykdo keturias svarbias funkcijas:

- ➔ įtraukdamas kultūros ir gamtos paveldo vietas į **Pasaulio paveldo sąrašą** apibrėžia, kas gali būti priskiriama pasaulio paveldui. Šiuo klausimu komitetui padeda Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba (ICOMOS) ir Pasaulio apsaugos sąjunga (IUCN), kurios atidžiai peržiūri valstybių pateiktas vertybių paraiškas ir pateikia kiekvienos iš jų įvertinimą. Švietimo apie kultūros paveldą ar kultūros paveldo išsaugojimo technologijų klausimais komitetui taip pat pataria Tarptautinis kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo studijų centras (ICCROM). Šios institucijos yra oficialūs UNESCO ekspertai paveldo apsaugos klausimais. Jie ne tik vertina ir teikia rekomendacijas dėl atrinktų vietovių įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą, bet ir seka sąraše esančių vertybių būklę, keičiasi patirtimi jų apsaugos ir priežiūros klausimais;
- ➔ tikrina pasaulio paveldo vietovių būklės ir jų apsaugos įvertinimo ataskaitas, kreipiasi į valstybes, nurodydamas imtis ypatingų apsaugos priemonių, jei vietovė netinkamai tvarkoma ir saugoma;
- ➔ po konsultacijų su valstybėmis Konvencijos narėmis priima sprendimą dėl vietovės įtraukimo į **Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą**;
- ➔ administruoja **Pasaulio paveldo fondą** ir sprendžia dėl techninės ir finansinės pagalbos skyrimo šalims, prašančioms tokios pagalbos paveldui išsaugoti.

Administracinius Pasaulio paveldo komiteto sprendimus įgyvendina nuolat veikiantis **UNESCO Pasaulio paveldo centras**. Centras nuolat konsultuoja ir teikia pagalbą valstybėms Konvencijos narėms, įgyvendinančioms Pasaulio paveldo konvenciją, taip pat teikia pasiūlymus ir įgyvendina Pasaulio paveldo komiteto sprendimus.

■ I I užduotis

VALSTYBINĖS PAVELDO KOMISIJOS SUSIRINKIMAS

Tikslas: suprasti sprendimo dėl vietovės įtraukimo į paveldo sąrašą priėmimo procesą

Vaidybinis žaidimas

Pamokos užduotis

Popamokinė veikla

Kelios pamokos

Kalbos, geografija, socialiniai mokslai

Šių pratybų metu mokiniai vaidina Valstybinės paveldo komisijos narius. Komisija vertina klasės pasiūlytas vietinio paveldo vietas, siekdamas nustatyti, ar jos saugotinos, ar ne.

✓ Mokiniai turi išsirinkti komisijos pirmininką (-ę) ir du pirmininko pavaduotojus (-as). Pasistenkite, kad į šią užduotį tolygiai įsitrauktų tiek mergaitės, tiek berniukai. Šie trys mokiniai turės pasirengti diskusijai ir jai vadovauti. Mokiniai taip pat turi išsirinkti referentą, kuris turės pasižymėti svarbiausius diskusijos aspektus.

✓ Likusius mokinius suskirstykite į grupes. Kiekviena grupė turi įvertinti vieną vietovę ir pateikti rekomendacijas komisijai, ar vietovė turėtų būti įtraukta į valstybinį paveldo vertybių registrą.

✓ Išstudijuokite paraišką ir išanalizuokite šiuos klausimus:

- (a) Ar iki šiol vietovė buvo pakankamai gerai saugoma?
- (b) Ar vietovės apsauga užtikrinta teisinėmis priemonėmis?
- (c) Ar sukurti tinkami vietovės valdymo ir apsaugos planai?
- (d) Ar buvo klausta vietos gyventojų pritarimo dėl vietovės siūlymo įtraukti į valstybinį paveldo vertybių registrą?

✓ Tegul grupės pristato savo vertinimus atviroje diskusijoje. Nuspręskite, kurios iš vietovių yra nacionalinės svarbos. Paprašykite mokinių balsuojant nuspręsti, kurias vietas įtraukti į valstybinį paveldo vertybių registrą. Padiskutuokite, ar tarp jų pasiūlytų vietovių yra tokių, kurios būtų vertos įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą.

Užduočių lapas

■ 12 užduotis

SANTA KRUZO DE MOMPOSO (SANTA CRUZ DE MOMPOX) ISTORINIS CENTRAS, KOLUMBIJA

Tikslas: geriau suprasti įvairius vietovių atrankos į Pasaulio paveldo sąrašą procedūros etapus.

Diskusija

Užduotis
pamokoje

Kelios pamokos

Istorija,
geografija

Didžiosios fotografijos, pasaulio
paveldo žemėlapis, trumpi
aprašymai

1994 m. Momposo istorinis centras (senamiestis) buvo pasiūlytas, o 1995 m. – įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą.

✓ Supažindinkite mokinius su šia informacija

Vietovės atitikimas Pasaulio paveldo sąrašo reikalavimams

Ispanų kolonizacijos Lotynų Amerikoje laikotarpiu buvo sukurta keletas unikalių meno paminklų. Momposas yra unikalaus tipo šio regiono miesto pavyzdys.

Kultūros paveldo kategorija (žr. I-ąją Pasaulio paveldo konvencijos straipsnį): pastatų grupė.

Istorija

Momposą 1540 m. įkūrė Chuanas de Santa Kruzas (*Juanas de Santa Cruzas*), Kartaginos valdytojas. Abipus Magdalenos upės krantų išaugęs miestas tapo svarbiu prekybos ir karybos tašku. Prekyba tarp Kartaginos uosto ir šalies vidaus teritorijų vyko upėmis ir sausumos keliais, kurie kirtosi Mompose. Miesto augimą skatino valdančiosios klasės – kolonistų įsikūrimas mieste. Kolonijinis režimas suteikė jiems teisę valdyti žemes ir išnaudoti vietinius indėnus darbui. Vietiniai gyventojai buvo išstumti iš savo žemių į mažus rezervatus. Tokia situacija bei atšiaurios klimato ir geografinės sąlygos šioje vietovėje apsunkino žemės ūkio plėtrą, mieste nesusiformavo tvirtas socialinis ekonominis pagrindas. Kaip vienas iš nedaugelio miestelių pragyvenimo šaltinių mieste suklestėjo kontrabanda. Miesto augimą kolonijiniu laikotarpiu lėmė palyginti mažas turtingųjų sluoksnis, pelnęs iš žemės ūkio ir prekybos. Kai kurie jų atvyko į Momposą iš Kartaginos, kartu atsiveždami amatininkų ir meistrų prabangos reikmėms patenkinti. Dvasininkija ir kitos religinės bendrijos suformavo kitą valdančiosios klasės sluoksnį.

Valdymas ir apsauga

Teisinis statusas: nuosavybės teisėmis dalijasi atskiri individai, institucijos, Romos katalikų bažnyčia ir savivaldos institucijos. Istorinis Momposo centras yra paskelbtas nacionaliniu paminklu. Nuo 1970 m. jo valdymą reglamentuoja savivaldybės statybos kodeksas.

Valdymas: nebuvo parengtas specialus istorinio Momposo centro valdymo planas. Efektyvų miesto valdymą užtikrina griežtas statybos kodeksas ir miesto reglamentai.

Išsaugojimas ir autentiškumas

Išsaugojimas: per kelis praėjusius dešimtmečius atlikta nemažai rekonstrukcijos ir konservavimo darbų. Šiuo metu miestas yra palyginti geros būklės. Privačių pastatų savininkai didžiuojasi savo nuosavybe ir palaiko jos gerą būklę be valdžios įsikišimo.

Autentiškumas: praradęs savo ekonominę reikšmę XIX a., Momposas išvengė istorinio centro plėtros, kuri vyko kituose Lotynų Amerikos miestuose. Originali senamiesčio gatvių struktūra ir statiniai išliko. Momposas išlaikė savo formų ir statybinių medžiagų autentiškumą.

Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos (ICOMOS) įvertinimas

Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos (ICOMOS) atstovai apsilankę Mompose 1995 m. vasario mėnesį ir rekomendavo Pasaulio paveldo komitetui įtraukti vietovę į Pasaulio paveldo sąrašą, remiantis (iv) ir (v) kultūros paveldo kriterijais.

Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos atstovai taip pat pateikė kelias rekomendacijas Kolumbijos vyriausybei dėl tolesnių veiksmų saugant Momposo autentiškumą. Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba rekomendavo atkurti originalias pastatų fasadų spalvas, iškeldinti iš senamiesčio turgavietę ir išardyti laikinus statinius, turgavietės pastatą panaudoti laivų prieplaukai ir turistų informacijos centrui įsteigti, tęsti upės krantų valymo darbus, suvienodinti šaligatvius, parengti išsamų turizmo plėtros planą ir patikslinti saugomos teritorijos ribas.

Santa Kruzo de Momposo
istorinis centras, Kolumbija.
© H. van Hoof

Kolumbijos vyriausybė dar iki Pasaulio paveldo centro posėdžio 1995 m. liepos mėnesį patvirtino, kad į visas ICOMOS rekomendacijas dėl Momposo išsaugojimo bus atsižvelgta.

Pasaulio paveldo centro posėdis, 1995 m. liepa

1995 m. liepos mėnesį ICOMOS informavo Pasaulio paveldo centrą apie Kolumbijos vyriausybės parengtą naują planą, kuriame patikslintos siūlomos vietovės ribos. Centras nusprendė rekomenduoti Pasaulio paveldo komitetui įrašyti Momposo istorinį centrą į Pasaulio paveldo sąrašą pagal anksčiau nurodytus kriterijus.

Pasaulio paveldo komiteto susirinkimas, 1995 m. gruodis

Komitetas apibendrina, kad istorinis Santa Kruzo de Momposo centras yra išskirtinis ispanų kolonijinės gyvenvietės, įkurtos abipus upės krantų, pavyzdys, išlaikęs svarbią strateginę ir prekybinę reikšmę iki pat šių dienų. Komitetas nusprendė įrašyti Santa Kruzo de Momposo istorinį centrą į Pasaulio paveldo sąrašą, remdamasis (iv) ir (v) kultūros paveldo atrankos kriterijais.

Kolumbijos vyriausybės prašymu Pasaulio paveldo fondas skyrė 30 tūkstančių JAV dolerių paramą studijai apie turizmo įtaką vietai parengti.

Trumpa chronologija

1994 m.	Kolumbijos vyriausybė pateikia Momposo paraišką UNESCO Pasaulio paveldo centrui
1995 m. vasaris	ICOMOS pateikia savo įvertinimus
1995 m. liepa	Pasaulio paveldo centras įvertina paraišką
1995 m. gruodis	Pasaulio paveldo komitetas įtraukia Momposą į Pasaulio paveldo sąrašą remdamasis (iv) ir (v) kultūros paveldo kriterijais.
	Pasaulio paveldo fondas skiria 30 tūkstančių JAV dolerių paramą turizmo įtakos tyrimams atlikti.

Aptarkite įvairius vietovės pasiūlymo ir įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą etapus. Kartu su mokiniais pasirinkite kokią nors Lietuvos vietovę, kuri, jūsų manymu, turėtų būti pripažinta pasaulinės reikšmės objektu ir paprašykite jų pasiūlyti veiksmų planą, kaip įtraukti vietovę į Pasaulio paveldo sąrašą.

Pasaulio paveldo vietovių apsaugos stebėseną

Pasaulio paveldo apsauga yra nuolatinis procesas. Pasaulio paveldo konvenciją pasirašiusios valstybės narės bei IUCN ir ICOMOS reguliariai rengia ataskaitas Pasaulio paveldo komitetui apie pasaulio paveldo vietovių apsaugos būklę, priemones, kurių imamasi paveldo vietovėms išsaugoti, pastangas skatinti visuomenės supratimą apie kultūros ir gamtos paveldo bei jo apsaugos svarbą.

Valstybės narės labai atsakingai vykdo įsipareigojimus. Jei kuri nors šalis nevykdo Konvencijos įsipareigojimų ir Pasaulio paveldo sąraše esančiai vietai iškyla rimtas pavojus, ji gali būti išbraukta iš Pasaulio paveldo sąrašo, kadangi tokiu atveju Konvencijoje numatytos griežtos sankcijos.

Kai pasaulio paveldo vietai iškyla rimtas pavojus, UNESCO valstybės narės, kurios teritorijoje ji yra, prašymu vietovė gali būti įtraukta į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Tik išskirtiniais ir neatidėliotinais atvejais (karo, žemės drebėjimo ir pan.) Pasaulio paveldo komitetas įtraukia vietovę į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą nelaukdamas oficialaus Konvenciją pasirašiusios valstybės prašymo (pavyzdžiui, 1991 m. įvykiai Dubrovniko, Kroatijoje). Pastaraisiais metais yra svarstoma galimybė į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą įtraukti autentiškumą ir unikalumą praradusias pasaulio paveldo vertybes, nelaukiant valstybės prašymo.

▲ Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašas

Kai iškyla pavojus vertyboms, dėl kurių vietovė buvo įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą, ji yra įtraukiama į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą, tuo būdu siekiant atkreipti pasaulio bendruomenės dėmesį į gamtos ar žmogaus sukeltą pavojų pasaulio paveldo vietai bei paskatinti imtis skubių veiksmų apsaugoti vietovę. Šiuo metu 34 vietovės iš 812 Pasaulio paveldo sąrašo vietovių yra įtrauktos į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą (2005 metų duomenimis).

Įtraukus vietovę į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą, Pasaulio paveldo komitetas, konsultuodamasis su valstybe, kurios teritorijoje yra ta vietovė, parengia ir patvirtina korekcinę priemonių ir nuolatinės priežiūros programą. Imamasi visų pastangų siekiant atkurti pažeistas vietovės vertes.

Valstybės skirtingai suvokia šį faktą. Kai kurios valstybės pačios kreipiasi dėl vietovės įtraukimo į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą, tokiu būdu siekdamos atkreipti tarptautinės bendruomenės dėmesį į egzistuojančias problemas ir gauti specialistų paramą joms išspręsti. Kitos valstybės, nepaisydamos realių grėsmių vietovėms, stengiasi išvengti šio sąrašo, jį suprasdamos kaip „gėdos sąrašą“. Vietovių įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą jokių būdu neturi būti suprantamas kaip sankcija, tai greičiau speciali skubios ir veiksmingos pagalbos sistema.

Jei vietovė praranda vertes, lėmusias jos pripažinimą pasaulio paveldu, Pasaulio paveldo komitetas gali nuspręsti tokią vietovę pašalinti tiek iš Pavojuje esančio

pasaulio paveldo sąrašo, tiek ir iš Pasaulio paveldo sąrašo. Kol kas tokia sankcija nebuvo panaudota.

2004 m. UNESCO Pasaulio paveldo komitetas į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą nusprendė įrašyti gotikos meno šedevrą – garsiąją Kelno katedrą Vokietijoje. Komitetas susirūpino dėl šio Vokietijos miesto panoramos vienovės pažeidimų, kitame Reino upės krante statant aukštuminius pastatus. 157,38 m aukščio Kelno katedra į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą buvo įtraukta 1996 metais. Pasak ekspertų, tiesioginio pavojaus aukštuminiai pastatai daugiau nei šešis šimtus metų (1248 – 1880 m.) statyti gotikinei katedrai nekelia, tačiau jie kenkia šio architektūros paminklo vizualumui. Pasaulio paveldo centro direktorius Frančeskas Bandarinas (Francesco Bandarin) pabrėžė, kad „Kelno katedra ir šalia jos esantys istoriniai statiniai – vieninteliai reikšmingi kultūros paveldo paminklai šiame mieste, išlikę po Antrojo pasaulinio karo. Norisi tikėti, kad Kelnas nepraras šios savo pagrindinės istorinės įžymybės“.

Lietuvos paveldosaugininkai taip pat susirūpinę pasaulio paveldo vertybe pripažinto Vilniaus senamiesčio likimu. Vilniaus senamiesčiui pastaraisiais metais daug mažiau pavojingos natūralios irimo ir nykimo priežastys, nei inicijuojami plėtros ir pertvarkos planai. Dėl to žalojamos istorinės valdos, nukenčia viešosios erdvės, senamiesčio apsauginėse zonose kyla daugiaaukščiai pastatai, keičiamas istorinis senamiesčio panoramų, gatvių charakteris, naikinamos bei žalojamos autentiškos pastatų dalys. Vilniaus senamiestyje pastaraisiais metais lankėsi keli Pasaulio paveldo centro, Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos specialistai, kurie vertino Vilniaus senamiesčio apsaugos teisinės priemonės, jų atitikimą tarptautinėms konvencijoms, įvertino senamiesčio autentiškumo pokyčius per pastarąjį dešimtmetį.

Tarptautinių specialistų ataskaitose buvo išreikštas susirūpinimas dėl naujų didelio masto statybų ir jų planų Vilniaus istoriniame centre ir jo apsaugos zonose.

Virungos nacionalinis parkas,
Kongo Demokratinė Respublika.
© UNESCO / INCAFO / G. Grande

Jungtinėse Amerikos Valstijose esanti Jeloustouno vietovė yra puikus pavyzdys, kaip vietovės įrašymas į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą padėjo atkreipti valstybės ir pasaulio bendruomenės dėmesį į būtinybę skubiai apsaugoti Jeloustouno parką, kuriam vis didesnį pavojų kėlė turizmo bei kasybos pramonės plėtojimas.

13 užduotys

■ 13 užduotis

JELOUSTOUNAS, JUNGtinės AMERIKOS VALSTIJOS

Tikslas: paaiškinti, kaip ir kodėl pasaulio paveldo vietovė gali būti įtraukta į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą

Diskusija

Pamokos
užduotis

Kelios
pamokos

Kalbos,
geografija,
tikslieji mokslai

Didžiosios fotografijos,
trumpi aprašymai,
pasaulio paveldo
žemėlapis

Supažindinkite mokinius su šia informacija:

Chronologija

- 1973 m.** Jungtinės Amerikos Valstijos tapo pirmąja valstybe, ratifikavusia Pasaulio paveldo konvenciją
- 1978 m.** Jeloustounas įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą. Tai pirmasis pasaulio paveldu pripažintas nacionalinis parkas.
- 1995 m.** Pasaulio paveldo komitetas nusprendė įtraukti Jeloustouną į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Jeloustouno – pasaulio paveldo vietovės – vertė

Jeloustouno parkas išsidėstęs didelėje teritorijoje, užimančioje Vajomingo, Aidaho ir Montanos valstijų dalį. Beveik visą parko teritoriją užima vulkaninis plokščiakalnis su mažesnėmis nuosėdinių uolienų salomis. Parke yra keli įspūdingi kanjonai, kriokliai, uolienų sangrūdos. Tebesitęsiantys vulkaniniai procesai lėmė 10 tūkstančių geizerių ir karšto vandens versmių susiformavimą. Vandens gausa lemia parko augalų ir gyvūnų rūšių įvairovę. Centrinėje parko dalyje yra didžiausias pasaulyje vulkaninis krateris, savo dydžiu šimtą kartų lenkiantis Krakatoa kraterį Indonezijoje. Seniausios uolos yra 2,7 milijardų metų amžiaus, jauniausios – dar formuojasi. Kraterio viduje yra 27 fosilijų miškai.

Nykstančios rūšys

Parke yra puikios gyvenimo sąlygos nykstančioms gyvūnų rūšims: grizliams, kalnų liūtams, beplunksniams ereliams.

Jeloustounas, Jungtinės Amerikos Valstijos. © UNESCO

Grėsmės Jeloustounui

1995 m. vasario mėnesį UNESCO Pasaulio paveldo centrą pasiekė informacija apie parkui gresiančius pavojus dėl kasybos, naftos gavybos ir jos plėtros planų, taip pat dėl miškų kirtimo, masinio turizmo ir netinkamos laukinės gamtos apsaugos.

Pasaulio paveldo centro posėdis, 1995 m. liepa

Jungtinės Amerikos Valstijos pateikė Pasaulio paveldo centrui laišką, kuriame išreiškė susirūpinimą dėl galimų grėsmių Jeloustounui ir kreipėsi į Pasaulio paveldo centrą ir Pasaulio apsaugos sąjungą, prašydamos atlikti parko būklės įvertinimą. Pasaulio paveldo centro posėdžio metu JAV pasiūlė apsvarstyti vietovės įtraukimą į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Pasisakymai prieš kasybos plėtros planus Jeloustoune

„Kasybos plėtros planai – katastrofa, sukelsianti didžiulę grėsmę Amerikos parkų sistemos brangakmeniui“.

Laikraštis „New York Times“

Jokio dydžio pelnas, gautas iš kasybos, negalės atlyginti žalos, padarytos Jeloustounui.

Bilas Klintonas (Billas Clintonas), Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentas

Amerikiečiai, kaip šios ypatingos vietovės prižiūrėtojai, yra įpareigoti apsaugoti ją ne tik savo valstybės piliečiams, bet ir viso pasaulio piliečiams – šiai ir ateities kartoms.

Nacionalinių parkų ir apsaugos asociacija, 1995 m. rugsėjis

Jungtinė vietovės įvertinimo misija, 1995 m. rugsėjis

1995 m. rugsėjo mėnesį įvertinti Jeloustouno būklės buvo nusiųsta įvairių institucijų atstovų misija. Šios misijos metu vyko vieši debatai, techninius vietovės būklės vertinimus parengė pramonės, vyriausybės ir aplinkosaugos institucijų atstovų grupės.

Pasaulio paveldo komiteto 19-oji sesija, 1995 m. gruodis

JAV ir Pasaulio apsaugos sąjunga (IUCN) Pasaulio paveldo komiteto 19-osios sesijos metu pristatė vietovės įvertinimo rezultatus. Didelio masto kasybos projektas, turėjęs įtakos vandens užteršimui dėl naftos nuotekų ir atliekų sąvartynų, taip pat kelių tiesimas, masinis turizmas, kai kurių gyvūnų rūšių, pavyzdžiui, upėtakių populiacijų mažėjimas, buivolų populiacijos užkrėtimas brucelioze – faktai, įrodantys vietovės sunykimo grėsmės rimtumą.

Po užsitęsusių diskusijų, įvertinus esamas ir galimas grėsmes vietai, Pasaulio paveldo komitetas nutarė įtraukti Jeloustouną į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidento pareiškimas, 1996 m. rugsėjis

Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentas Bilas Klintonas viešai pareiškė imsis veiksmų tinkamai išspręsti kasybos plėtos klausimą.

Pasaulio paveldo komiteto 20-oji sesija, 1996 m. gruodis

Jungtinių Amerikos Valstijų atstovas informavo Pasaulio paveldo komitetą apie pasiektą didelę pažangą rūpinantis Jeloustouno apsauga.

Kas toliau?

Siekdamas užtikrinti pasaulio paveldo vietovės apsaugą, Pasaulio paveldo komitetas paprašė periodiškai teikti apsaugos priemonių bei aplinkos tyrimų rezultatų ataskaitas. Taip komitetas užsitikrino galimybę nuolat stebėti vietovės būklę. Ateityje, komitetui nusprendus, kad Jeloustouno apsauga pakankama, jis gali nuspręsti išbraukti vietovę iš Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašo ir grąžinti ją į Pasaulio paveldo sąrašą.

Jeloustouno įtraukimas į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą atkreipė JAV visuomenės, šalies prezidento ir tarptautinės bendruomenės dėmesį į vietai iškilusias grėsmes ir sutelkė pastangas išsaugoti šį išskirtinį gamtos paminklą.

Aptarkite šią situaciją kartu su mokiniais, palyginkite Jeloustounui iškilusias grėsmes su Kuršių nerijai gresiančiu pavojumi, susijusiu su naftos telkinio D-6 eksploatavimu ir plėtos bei urbanizacijos planais.

Jeloustounas pavojuje:

Jeloustounas, Jungtinės Amerikos Valstijos. © UNESCO / M. Spier-Donati

2001 metais Kuršių nerija bendru Lietuvos ir Rusijos Federacijos teikimu įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą. Šiuo žingsniu valstybės įsipareigojo suderintais veiksmais saugoti šį unikalią gamtos objektą. Tačiau Lietuvai ir Pasaulio paveldo centrui nerimą kelia Rusijos naftos kompanijos eksploatuojamas naftos telkinys D-6, esantis Baltijos jūros pietrytinėje dalyje netoli Nidos. Specialistų teigimu, avarijos tikimybė palyginti audringoje pietrytinėje

Baltijos jūros dalyje yra labai didelė, kaip ir tikimybė, kad išsiliejusi nafta pasieks Lietuvos pakrantę. Išsiliejusi nafta padarytų neatitaisomos žalos Kuršių nerijai, unikaliai jos gamtai, rekreacinei priekrantės daliai.

Kuršių nerija į Pasaulio paveldo sąrašą buvo įtraukta dėl atitikimo (v) kriterijui „kaip ryškus tradicinės žmogaus gyvenamosios aplinkos ar teritorijos panaudojimo pavyzdys, reprezentuojantis tam tikrą kultūrą (kultūras), ypač kai ši aplinka tampa pažeidžiama dėl negrįžtamų pokyčių“. Todėl šiandieną ypatingai svarbu išsaugoti Kuršių nerijos kraštovaizdį, gamtos ir kultūros paveldą.

Ką mes tikimės pamatyti Kuršių nerijoje? Saugomą ir puoselėjamą gamtą ir kultūros paveldą ar modernų tiltą ir žmogaus nualintą kraštovaizdį? Šie klausimai iškyla jau keletą metų, kai rimtai pradėta kalbėti apie tilto per Kuršių marias statybos galimybes.

Kuršių nerija – smėlio kraštas, su savita istorija. Čia žmogus buvo ir griovėjas, ir kūrėjas. Gamtinės pusiausvyros pažeidimas, sukėlė ekologinę katastrofą, kuomet tai, kas gamtos buvo kurta tūkstantmečiais, žmogus, beatodairiškai iškirsdamas miškus, sunaikino vos per 200 metų. Reikia nepamiršti, kad grėsmė gamtai nuolat išlieka. Neatsakingas žmogaus elgesys, sukelia skaudžias ir dažnai negrįžtamas pasekmes: gaisrus, kopų nykimą, pakrančių irimą. Kuršių nerijoje yra 10 europinės svarbos buveinių, o numatomoje tilto statybos vietoje yra paukščių apsaugai svarbi teritorija.

Dauguma nerijos lankytojų, dėl blogo oro ar spūsties laiku nepatekę į keltą, pradeda svajoti apie tiltą. Žinoma tiltas palengvintų patekimą į neriją, bet tuo pačiu atkeltų vartus didesniai ir sudėtingai kontroliuojamam lankytojų srautui. Tiltas statybos metu neišvengiamai būtų keičiamas kraštovaizdis, didėjantys rekreaciniai srautai suaktyvintų erozinius procesus, sunyktų augmenija. Kuršių nerijos kelias – tranzitinis kelias į kitas valstybes. Tiltas skatintų intensyvesnį transporto srautų judėjimą, padidėtų aplinkos tarša, gyvūnų trikdymas. Anksčiau ar vėliau tektų platinti pagrindinį kelią, įrengti šalia jo aptarnavimo infrastruktūrą. Jau dabar tokių ketinimų yra. Galima prognozuoti, kad padidėjus rekreaciniam srautui visoje teritorijoje atitinkamai padidėtų ir gaisringumas. Analogiškas problemas sukeltų ir povandeninio tunelio per Kuršių marias statyba, Nidos aerodromas (jame galėtų leisti gelbėjimo tarnybų oro priemonės), krovinių uostai Preiloje, Pervalkoje, Klaipėdos uosto plėtra bei kiti technologiniai pasiūlymai.

✓ Aptarkite su moksleiviais kaip būtų galima išspręsti persikėlimo į Kuršių neriją problemą (nupirkti daugiau ekonomiškai naudingų keltų, krantinėse įrengti žiemą šildomas kavines ir pan.);

✓ Paprašykite moksleivių išsiaiškinti kokiems tarptautiniams ir šalies teisės aktams, kokioms aplinkosaugos nuostatoms prieštarauja planai per Kuršių marias statyti tiltą (tiesti tunelį), Nidos aerodromą, kitus susisiekimo infrastruktūros statinius.

Patirti egzotišką kelionę keltu galite tik keliaudami į Kuršių neriją. Iš Klaipėdos uosto išsyk patenkame gamtos prieglobstin. Laikas kelte neprailgsta ir suteikia puikias galimybes pasigrožėti nerijos kraštovaizdžiu, stebėti marių paukščius, pamąstyti. Tad džiaukimės šia galimybe.

Kopos, Kuršių nerija © Paulius Mudėnas

Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašas

Pasaulio paveldo komitetas remdamasis Pasaulio paveldo apsaugos konvencijos I I (4) straipsniu į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą įtraukė 34 objektus:

Afganistanas	Bamijano slėnio kultūrinis kraštovaizdis ir archeologinės liekanos (2003 m.) Minaretas ir Džamo archeologinės liekanos (2002 m.)
Alžyras	Tipasa (2002 m.)
Azerbaidžanas	Baku (siena apsupta miesto dalis) (2003 m.)
Beninas	Karališkieji rūmai (1985 m.)
Centrinė Afrikos Respublika	Manovo-Gounda Šv. Floris nacionalinis parkas (1997 m.)
Čilė	Humberstouno ir Santa Laura salietros gamybos įrengimai (2005 m.)
Dramblio Kaulo Krantas	Komoė nacionalinis parkas (2003 m.) Nimbos kalno gamtinis draustinis (1992 m.)
Egiptas	Abu Mena (2001 m.)
Etiopija	Simieno nacionalinis parkas (1996 m.)
Kongo demokratinė respublika	Garambos nacionalinis parkas (1996 m.) Kahuzi-Biega nacionalinis parkas (1997 m.) Okapi laukinės gamtos rezervatas (1997 m.) Salongos nacionalinis parkas (1995 m.) Virungos nacionalinis parkas (1994 m.)
Filipinai	Ryžių terasos Filipinų Kordiljeruose (2001 m.)
Gvinėja	Nimbos kalno gamtinis draustinis (1992 m.)
Hondūras	Rio Platano biosferos rezervatas (1996 m.)
Indija	Hampi paminklų grupė (1999 m.) Manas laukinės gamtos draustinis (1992 m.)
Irakas	Ašuras (2003 m.)
Iranas	Bamas ir jo kultūrinis kraštovaizdis (2004 m.)
Jeruzalė	Senasis Jeruzalės miestas ir jo sienos (1982 m.)
Jemenas	Istorinis Zabido miestas (2000 m.)
Jungtinės Amerikos Valstijos	Evergleido nacionalinis parkas (1993 m.)
Jungtinė Tanzanijos respublika	Kilwa Kisiwani ir Songo Mnara griuvėsiai (2004 m.)
Nigerija	Airo ir Tenerė gamtinis rezervatas (1992 m.)
Pakistanas	Lahoro fortas ir Šalamar sodai (2000 m.)
Peru	Čan čan archeologinė zona (1986 m.)
Senegalas	Džoudžo nacionalinis paukščių draustinis (2000 m.)
Tunisas	Ičkeulio nacionalinis parkas (1996 m.)
Venesuela	Koro miestas ir uostas (2005 m.)
Vokietija	Kelno katedra (2004 m.)

■ 14 užduotis

RADIJO LAIDOS APIE PASAULIO PAVELDĄ RENGIMAS

Tikslas: tobulinti mokinių bendravimo įgūdžius pasaulio paveldo apsaugos labui

Pratimas

Pamokos užduotis arba popamokinė veikla

Kelios pamokos

Kalbos, muzika

Trumpi aprašymai, pasaulio paveldo žemėlapis

Knygos, įrašai

✓ Suskirstykite klasę į grupes ir suplanuokite radijo laidą apie pasaulio paveldą. Į programą įtraukite:

- dialogą – diskusiją tarp mokinių dėl pasirinktos vietovės įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą;
- pasirinktos pasaulio paveldo vietovės pristatymą (geografinė padėtis, grožis, svarba, unikalumas, autentiškumas);
- ištrauką iš eilėraščio ar prozos kūrinio, susijusio su pasaulio paveldo vietoje;
- muziką ir įvairius garsus (gamtos, gyvūnų garsai, skambučiai, ritualiniai dialogai, giesmės), keliančius asociacijas su pasirinkta pasaulio paveldo vietoje.

✓ Diskutuodami klasėje išrinkite laidai tinkamiausias idėjas ir jas išplėtokite. Paskirstykite užduotis mokinių grupėms. Įrašykite laidą ir nusiųskite į vietinę, regioninę ar nacionalinę radijo stotį.

▲ Pasaulio paveldo fondas

Vienas iš svarbiausių Pasaulio paveldo konvencijos laimėjimų yra **Pasaulio paveldo fondo** įsteigimas. **Pasaulio paveldo fondas** suteikia galimybę gauti finansinę paramą pasaulio paveldo apsaugos projektams įgyvendinti.

Pasaulio paveldo fondas teikia įvairią pagalbą: tai ne tik finansinė, bet ir techninė parama: specialistų tyrimai, siekiant išsiaiškinti ir neutralizuoti objektų nykimo priežastis, numatyti apsaugos priemonės, vietinių specialistų mokymai apie apsaugos ar renovacijos metodus, techninės įrangos, skirtos gamtinių parkų apsaugai ar paminklams atstatyti, tiekimas. Fondas taip pat remia nacionalines pastangas sudaryti preliminarų kultūros ir gamtos paveldo sąrašą ir siūlyti vietas į Pasaulio paveldo sąrašą. Atsižvelgdami į prašomos pagalbos pobūdį ir dydį, Pasaulio paveldo komitetas ar Pasaulio paveldo centro direktorius gali nuspręsti suteikti pagalbą bet kuriai konvenciją pasirašiusiai valstybei.

Pasaulio paveldo
konvencija

Nimbos kalno (Mount Nimba) gamtos draustinis, Dramblio kaulo krantas ir Gvinėja © UNESCO/Verschuren

Pirmenybė yra teikiama kritinės būklės objektų bei vietovių, įtrauktų į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą, apsaugai.

82

15 užduoties

Pasaulio paveldo fondas įkurtas 1972 m. įgyvendinant Pasaulio paveldo konvencijos rekomendacijas. Didžiąją dalį fondo pajamų sudaro privalomi valstybių UNESCO narių mokesčiai (1 proc. valstybės sumokamo narystės mokesčio patenka į Pasaulio paveldo fondą) bei savanoriškos lėšos.

Filipinų Kordiljerų ryžių terasos, Filipinai © UNESCO/M. Spier-Donati

Kiti pajamų šaltiniai yra tiksliniai fondai, į kuriuos valstybės perveda lėšas, skirtas ypatingiems tikslams, bei pelną, gaunamą iš UNESCO leidinių pasaulio paveldo tema, pardavimo.

Bendros metinės fondo įplaukos siekia beveik 3,5 mln. JAV dolerių. Suvokiant užduoties dydį, ši suma yra gana kukli.

Pasaulio paveldo fondo lėšos tebėra per mažos, kad būtų galima patenkinti visus Pasaulio paveldo komiteto gaunamus prašymus. Nepaisant to, fondas jau yra finansavęs keletą svarbių milijonų dolerių vertės kultūros ir gamtos paveldo vietovių apsaugos projektų Afrikoje, Azijos ir Ramiojo vandenyno regione, arabų šalyse, Lotynų Amerikoje ir Karibuose bei Europoje. Pasaulio paveldo fondas taip pat yra skyręs finansinę paramą Vilniaus senamiesčio ir Kuršių nerijos apsaugai.

▲ Kokią naudą paveldo vietai duoda įtraukimas Pasaulio paveldo sąrašą?

Be jokios abejonės, pirmas dalykas, kurį suteikia pateikimas į šį sąrašą, yra prestižas arba tiksliau prestižo augimas, nes į Pasaulio paveldo sąrašą dažniausiai patenka jau nuo seno garsėjančios vietovės.

Išaugęs vietovės prestižas valstybėje ir už jos ribų didina turistų srautus. Pasaulio paveldo vietovės emblema „praneša“, kad paminklas objektyviai yra vertingesnis ir įdomesnis už kitas šalyje esančias vietas. Visa laimė, kad turistų, ypač užsienio turistų srautai neišauga taip greitai, todėl vietovės administracija turi

Malborko pilis, Lenkija
© Audronė Kasperavičienė

laiko pasirengti ir prisitaikyti prie naujų sąlygų – užtikrinti, kad išaugęs turistų srautas nepakenktų jautriam paminklui.

Dar viena nauda, kurią suteikia objekto įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą, yra didesnis saugumas. Remiantis Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija, pasiūlymą įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą gali teikti tik tos valstybės, kurių teritorijoje yra pats objektas. Pateikusi pasiūlymą, valstybė kartu prisiima ypatingą atsakomybę už paminklo būklę – tokiu būdu objekto įtraukimas padidina jo saugumą. Be to, viena pagrindinių įrašymo į Pasaulio paveldo sąrašą

sąlygų yra nuolatinis objekto stebėjimas ir stebėjimo ataskaitų teikimas Pasaulio paveldo centrui, kuris taip užtikrina ne tik esamo objekto būklę, bet ir stebi jo priežiūrą. Konvencija, gerbdama valstybių visiško suvereniteto principą, įpareigoja valstybes, kurių teritorijoje yra pasaulio paveldo vietovių, imtis konkrečių darbų jų apsaugai užtikrinti. Taip tarptautinė bendruomenė irgi gali dalyvauti šioje konkrečioje veikloje. Ji turi teisę reikalauti vyriausybių, kad jos vykdytų įsipareigojimus, kuriuos pačios prisiėmė siūlydamos įtraukti objektą į Pasaulio paveldo sąrašą. Valstybės prestižas stipriai nukentėtų, jei kuris nors iš saugomų objektų būtų išbrauktas iš Pasaulio paveldo sąrašo dėl nepakankamos jo apsaugos, nykimo, pernelyg agresyvių statybų ne tik pačios vietovėje, bet ir jos apsaugos zonose.

Pats buvimas Pasaulio paveldo sąrašė faktas tiesiogiai jokios finansinės naudos valstybei neduoda. UNESCO tiesiogiai gali skirti lėšų tik tais išskirtiniais atvejais, kai objektas atsiduria pavojuje. Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašė objektai atsiduria dėl įvairių anksčiau nenumatytų priežasčių, kurios kelia pavojų jų išlikimui. Būtinybė finansuoti vietovių apsaugą tokiais atvejais nulėmė, kad Pasaulio paveldo komitetas nenagrinėja vietovių, kurios jau kandidatavimo metu yra pavojuje, paraiškų, o viena iš esminių sąlygų patekti į Pasaulio paveldo sąrašą ir yra gera vietovės būklė.

Patekimas į Pasaulio paveldo sąrašą stipriai veikia švietėjiškas programas, skatina bendrų projektų su kitų pasaulio paveldo vietovių administracijomis kūrimą, taip pat turi didelę įtaką užsienio istorikų, geologų, biologų, kitų humanitarinių ir gamtos mokslų atstovų, muziejininkų padidėjusiam susidomėjimui Pasaulio paveldo sąrašė esančiomis vietovėmis ir objektais.

Miro pilis, Baltarusija
© Audronė Kasperavičienė

■ 15 užduotis

SAŪMONINGUMO SKATINIMAS

Tikslas: skatinti mokinių pilietiškumą ir aktyvų dalyvavimą saugant pasaulio paveldą

Diskusija

Pamokos užduotis
ir/arba popamokinė
veikla

Kelios
pamokos

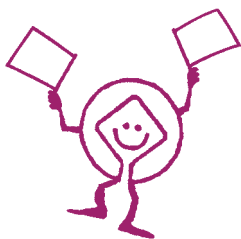
Kalbos

Pasaulio paveldo
žemėlapis, trumpi
aprašymai

- ✓ Aptarkite, kaip mokiniai galėtų prisidėti prie savo bendruomenės informavimo apie vietinį, šalies bei pasaulio paveldą.
- ✓ Sudarykite pasiūlymų sąrašą. Ar įmanoma įgyvendinti kurį nors (ar keletą) iš šių pasiūlymų?
- ✓ Aptarkite Pasaulio paveldo fondo tikslą.
- ✓ Aptarkite galimybę suorganizuoti lėšų rinkimo akcijas, siekiant paremti vietinio paveldo objekto apsaugą.

Visi mokomieji dalykai: Pasaulio paveldo konvencija

Dailė

Mokydami dailės istorijos, naudokitės nuotraukomis ir informacija apie pasaulio paveldo vietas.

Kartu su mokiniais pabandykite padaryti pasaulio paveldo vietovių maketus.

Kartu su mokiniais parenkite visuomenės informavimo kampaniją apie pasaulio paveldo vietas ir jų apsaugą.

Kartu su mokiniais apsilankykite pasaulio paveldo vietovėje; nupieškite, nufotografuokite ar kitaip ją įamžinkite.

Remkitės pasaulio paveldo vietovėmis mokydami apie architektūros stilius.

Užsienio kalba

Kartu su mokiniais panagrinėkite informacinius lankstinukus apie kitų šalių gamtos ir kultūros paveldą.

Pasaulio paveldo vietovės – išsamus informacijos apie kitas šalis, jų praeitį ir dabartį šaltinis; remkitės jomis mokydami apie kitas šalis.

Paskatinkite mokinius parašyti straipsnių apie pasaulio paveldo vietovių išsaugojimo svarbą.

Istorija

Kartu su mokiniais aplankykite pasaulio paveldo vietas ar kitas netoli esančias paveldo vietas, siejamas su atskirais istoriniais periodais.

Tyrinėdami konkretų istorinį periodą, susiekite jį su konkrečia pasaulio paveldo vieta.

Gimtoji kalba/Literatūra

Paskatinkite mokinius parašyti straipsnių apie Pasaulio paveldo konvenciją ar kurią nors pasaulio paveldo vietovę, pristatykite juos klasei arba nusiųskite į laikraštį.

Paskatinkite mokinius paklausti šalia paveldo vietovės gyvenančių žmonių apie tai, ką jiems reiškia ta vietovė.

Parenkite informacinių lankstinukų apie kokią nors paveldo vietovę.

Pastatykite istorinę pjesę.

Pasiūlykite mokiniams paskaityti romanų ar apsakymų, kuriose aprašoma konkreti pasaulio paveldo vietovė.

Matematika

Kartu su mokiniais atlikite pasaulio paveldo vietovės fizinių savybių tyrimą (suskaiciuokite augmenijos ir gyvūnijos rūšis, apskaičiuokite pastatų dydį) ir pristatykite duomenis grafikų, diagramų ar procentine išraiška.

Kartu su mokiniais apskaičiuokite paminklų bei pastatų dydį ir padarykite jų maketus.

Tikyba

Kartu su mokiniais panagrinėkite pasaulio paveldo objektus, susiedami juos su atitinkamomis religinėmis ir tikėjimo sistemoms (daugelio objektų nuotraukas rasite šiame leidinyje).

Internetas

Internete aplankykite UNESCO Pasaulio paveldo centro svetainę (<http://www.unesco.org/whc>), Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo svetainę <http://www.unesco.org/culture/intangible-heritage/masterpiece.php>, UNESCO Asociuotų mokyklų projekto svetainę (<http://www.unesco.org/education/asp>) bei UNESCO Asociuotų mokyklų projektą įgyvendinančių Lietuvos mokyklų svetainę (<http://www.aspnet.lt>).

Pasaulio paveldas ir tapatybė

Didžioji kinų siena, Kinija. ©UNESCO/Vorontzoff.

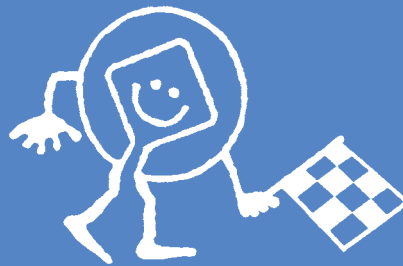
**„Nenoriu gyventi name aukštomis
sienomis ir be langų. Noriu, kad visų
tautų kultūros laisvai plauktų į mano
namus, tačiau aš atsisakau pats būti nors
vienos jų nuneštas“**

Mahatma Gandis

Pasaulio paveldas ir tapatybė

Tikslai	89
Žinios	89
Nuostatos	89
Ilgūdžiai	89
 Pasaulio paveldas: tapatybės pagrindas	 90
Tapatybė. Kas aš esu? Kas mes esame?	90
I 6 užduotis: vardai - tapatybės saugotojai	91
Tapatybė sparčiai kintančiame pasaulyje	91
 Pasaulio paveldo vietovės ir tapatybė	 92
I 7 užduotis: pasaulio paveldo vietovės ir tapatybė	93
 Įvairūs pastatų stiliai - tapatybės išraiška	 98
I 8 užduotis: įvairūs pastatų stiliai - tapatybės išraiška	99
I 9 užduotis: miesto taryba lemia istorinės miesto dalies ateitį	100
20 užduotis: mokymasis apie kultūrų sandūrą	102
 Tapatybė ir vietinės tautos	 102
21 užduotis: Didžiosios Zimbabvės nacionalinis paminklas, Zimbabvė	103
22 užduotis: Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas, Australija	105
 Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir tapatybė	 108

Tikslai

Žinios

Padėti mokiniams daugiau sužinoti ir geriau suprasti:

- skirtingas kultūras atspindinčias pasaulio kultūros ir gamtos paveldo vietas kaip stabilumo ženklus sparčiai kintančiame pasaulyje;
- kiekvienos kultūros išskirtinumą ir suvokimą, kad kiekviena kultūra yra nepakeičiama, unikali ir saugotina žmonijos civilizacijos dalis;
- gamtos ir kultūros bei skirtingų kultūrų tarpusavio sąveiką bei priklausomybę.

Nuostatos

Skatinti mokinius:

- žavėtis savo tautos kultūra, istorija ir valstybės gamta;
- pamatyti ir suvokti savo bendruomenės vertybes bei jų kilmę;
- ugdyti pagarbą kitoms tautoms bei kultūroms ir taip prisidėti prie tarptautinio supratimo bei pagarbos;
- ugdyti bendros atsakomybės už pasaulio kultūros ir gamtos paveldą jausmą.

89

Ilgūdžiai

Padėti mokiniams ugdyti gebėjimus:

- tirti savo (šeimos, valstybės) kilmę;
- atvirai ir demokratiškai spręsti problemas;
- prisiimti atsakomybę už pasaulio paveldo apsaugą.

Pasaulio paveldas: tapatybės pagrindas

Mūsų pasaulio kultūrų ir paveldo skirtingumas yra nepakeičiamas žmonijos dvasios ir intelekto turtų šaltinis. Pasaulio kultūros paveldo skirtingumo saugojimą bei jo puoselėjimą reikėtų skleisti kaip esminį žmonijos vystymosi aspektą.

Visas kultūras ir visuomenes grindžia ypatingos, savitos materialios bei nematerialios išraiškos formos ir būdai, kurie sudaro paveldą ir privalo būti gerbiami.

Suprasdami, kas yra pasaulio paveldas, galime geriau pažinti savo pačių šaknis, kultūrinę ir socialinę tapatybę. Artimiau pažvelgę į bet kurią iš Pasaulio paveldo sąrašė esančių vietovių, galime pažinti jas sukūrusių (kultūros paveldas) ar jose gyvenusių (gamtos ir mišraus paveldo vietovės bei kultūriniai kraštovaizdžiai) tautų ir civilizacijų tikėjimą, vertybes ir žinias. Tai puiki proga sužinoti apie paveldą, taip pat ir nematerialųjį bei žodinį paveldą.

Kultūros ir gamtos paveldo vietovės suformuoja aplinką, kuri nulemia žmonių psichologiją, tikėjimą, švietimo bei ekonomines sistemas. Šių vietovių sunaikimas ar bet kokia žala joms kelia pavojų tautos ir visos planetos tapatybės išsaugojimui. Esame atsakingi už paveldo vietovių išsaugojimą ateities kartoms.

Įsipareigojimas pasaulio paveldui, Jaunimo forumas pasaulio paveldo tema, Bergen, Norvegija

▲ Tapatybė. Kas aš esu? Kas mes esame?

90

Tapatybė

1. To paties esamumo būseną; visiškas ar esminis tapatumas; vienumas.
2. Individualybė, asmenybė... asmens egzistavimas.
3. Identiškų jausmų, interesų būseną.

Trumpasis Oksfordo žodynas

Gimdami kiekvienas atsinešame savo asmeninę tapatybę – genetiką bei fizines savybes, kurias paveldime iš savo tėvų ir protėvių. Pavyzdžiui, pirštų atspaudai yra neištrinama mūsų tapatybės dalis. Pavardę, kurią paveldime, bei vardą, kurį mums suteikia tėvai, bėgant gyvenimui, galime pakeisti, tačiau jie taip pat neatskiriami nuo mūsų tapatybės.

Tapatybė nėra vien individuali. Klausimas „Kas aš esu?“ yra glaudžiai susijęs su klausimu „Kas mes esame?“ „Mes“ – tai etninė grupė, tauta ar tikėjimas, su kuriais mes save siejame. Su

Jaunimo forumo pasaulio paveldo tema dalyviai tradiciniais kostiumais, Bergen, Norvegija.
© UNESCO

kitais grupės nariais mus pirmiausiai sieja kalba, tikėjimas, tradicijos, moralinis kodeksas, papročiai, maistas, drabužiai ir pan.

Tautinė tapatybė yra paprastai išreiškiama tokiais simboliais kaip kalba(-os), tautiniai drabužiai, vėliavos, herbai ar nacionaliniai himnai.

■ 16 užduotis

VARDAI – TAPATYBĖS SAUGOTOJAI

Tikslas: pamąstyti apie asmeninę ir šeimos tapatybę

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

Popamokinė veikla

2 pamokos ir popamokinė veikla

Kalbos

✓ Paprašykite mokinių, kad su tėvais ar giminaičiais atsektų savo pavardžių reikšmę. Tegul mokiniai sužino ir papasakoja, kaip buvo išrinkti jų vardai. Paklauskite, ką kiekvienas jų galvoja apie savo vardą – kaip jaučiasi vadinamas tokiu vardu? Ar toks vardas dažnai pasitaiko regione? Galbūt jis yra susijęs su svarbia regiono kultūros ar gamtos paveldo vietoje? Ar jis neįprastas? Ar jis buvo duotas kokio nors žmogaus atminimui – tėvo, senelio ar tolimesnio giminaičio, o gal – iš istorijos, kino, muzikos ar kitų sričių žinomos asmenybės? Ar vardas lemia asmens tapatybę? Jei taip – kaip tai pasireiškia?

▲ Tapatybė sparčiai kintančiame pasaulyje

Pasaulis kinta taip greitai, kad dauguma žmonių skuba į ateitį pamiršdami apie savo kilmę. Taip neturėtų būti – reikia gerbti savo kilmę bei kultūrą kaip pamatą, ant kurio statysime savo ateitį.

Mokinių rekomendacijos, Jaunimo forumas pasaulio paveldo tema, Pekinas, Kinija

Laikui bėgant bendruomenė (etninės grupės, tautos), kuriai mes priklausome, kaip ir žmonės, keičiasi dėl sąveikos su gamtine aplinka, su kitomis bendruomenėmis ir kultūromis. Nors taip būdavo visada, tačiau paskutiniiais dešimtmečiais dėl mokslo ir technologijų revoliucijos įtakos – modernių transporto priemonių, telekomunikacijų ir masinės komunikacijos atsiradimo (telefonas, telefaksas, televizija, internetas, ryšių palydovai) šių pokyčių ritmas ir intensyvumas ypač paspartėjo. Ne mažiau svarbi priežastis – globalizacijos procesas.

Globalizacija visų pirma yra ekonominis reiškiny, tačiau ji taip pat stipriai įtakoja socialinius ir kultūrinius pokyčius. Tai iliustruoja žmonių, ypač visų pasaulio kraštų jaunimo, polinkis rinktis tam tikrus visame pasaulyje reklamuojamus masinio vartojimo produktus: populiariąją muziką, filmus ir televizijos programas, drabužių stilių ar greitai paruošiamą maistą.

Kultūros globalizacija yra aptariama keliuose UNESCO dokumentuose:

„... kol kas tik dalinai, tačiau kultūra palaipsniui globalėja. Mes negalime nekreipti dėmesio nei į globalizacijos skatinamus pažadus, nei į jos keliamus pavojus. Vienas rimčiausių pavojų – pamiršti kiekvienos asmenybės unikalų būdą; ir taip paneigti galimybę kiekvienai asmenybei pasirinkti savo ateitį ir visiškai realizuoti savo galimybes puoselėjamų tradicijų ir savitos kultūros erdvėje – lengvai pažeidžiamoje šiuolaikinės pažangos veiksmų.“

Mokymasis: vidinis turtas. Tarptautinės komisijos švietimo XXI-ajame amžiuje klausimais ataskaita. Paryžius, UNESCO, 1996 m., 17 psl.

Kiekvienam žmogui, gyvenančiam šiandieniniame kintančiame pasaulyje, taip pat ir bendruomenei tampa ypač svarbu išmokti prisitaikyti prie nuolatinės kaitos, išlaikyti tradicines vertybes.

Pavyzdžiui, afrikiečių dvasinės vertybės, puoselėjamos tradicinių tikėjimų, pabrėžia santykio tarp žmogaus ir gamtos, fizinio ir dvasinio, racionalaus ir juslinio, praeities ir dabarties kartų svarbą. Šis žinių ir vertybių klodas gali būti veiksmingai taikomas sprendžiant šiuolaikines aplinkosaugos problemas, taip pat konfliktus dėl skirtubių.

Mūsų kūrybos įvairovė. Pasaulio kultūros ir vystymosi komisijos ataskaita. Paryžius, UNESCO, 1996 m., 166 psl.

Pasaulio paveldo vietovės ir tapatybė

Kai kurias Pasaulio paveldo sąraše esančias vietoves žmonės sieja su savo tautine, valstybine, religine tapatybe. Didžiosios Zimbabvės griuvėsiai liudija Zimbabvės prieškolonijinę afrikietišką kilmę; Rusijos Federacija yra tapatinama su Kremliumi ir Raudonąja aikšte Maskvoje; Italija – su Venecija, taip pat su Pizos bokštu ir Florencijos miestu; Libanas siejamas su Balbeko (Baalbek) ir Byblos (Byblos) miestais; Indija – su Tadžmachalo (Taj Mahal) šventove; Gvatemala siejama su Senąja Gvatemala, Uzbekistanas – su istoriniais Samarkando ir Bucharos miestais.

Kai kurios gamtos paveldo vietovės, pavyzdžiui, Evergleido (Everglades) nacionalinis parkas ir Didysis Kanjonas Jungtinėse Amerikos Valstijose, Serengečio nacionalinis parkas Jungtinėje Tanzanijos Respublikoje, Sagarmatos (Sagarmatha) nacionalinis parkas (Everesto kalnas) Nepale ar Argentinos ledynai taip pat įkūnija nacionalinę tapatybę.

I Sassi di Matera, Italija.
© UNESCO

Lietuvos nacionalinė tapatybė siejama su 2004 m. į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukta Kernavės archeologine vietove. Kernavė – Lietuvos valstybės pradžią menanti žemė, išskirtinis archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas, reprezentuojantis Lietuvos priešistorę ir ankstyvąją Lietuvos valstybės formavimosi periodą. Kitos į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktos Lietuvos vietovės: Vilniaus senamiestis, Kuršių Nerija – ne mažiau svarbūs nacionalinės tapatybės simboliai.

■ 17 užduotis

PASaulio PAVELDO VIETOVĖS IR TAPATYBĖ

TIKSLAS: SUPRASTI PASAULIO PAVELDO VIETŲ VERTYBES

Diskusija

Pamokos
užduotis

I pamoka ir
popamokinė
veikla

Istorija,
socialiniai
mokslai

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai

✓ Naudodamiesi šiame leidinyje esančiomis didžiosiomis fotografijomis ir bet kuria kita prieinama medžiaga, supažindinkite mokinius su bent keliomis į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktomis vietovėmis, kurios turėjo didelės reikšmės žmonijos istorijai ir gamtos apsaugai. Pavyzdžiui:

- ➔ (kultūros ir gamtos paveldo) vietovės, su kuriomis žmonės save tapatina;
- ➔ vietovės, žymingos pasaulio politinės istorijos įvykių;
- ➔ vietovės, siejamos su pasaulio religijomis ir tikėjimo sistemomis;
- ➔ vietovės, atspindinčios skirtingus žmonių gyvenimo būdus.

Toliau esančioje lentelėje pateikiamos diskusijos idėjos.

	Žmonių kilmė	Medžiotojų/ rinkėjų visuomenė	Tradicinė visuomenė	Žemdirbių visuomenė	Pirklių visuomenė	Pramoninkų visuomenė	Postmoder- nininė visuomenė
Azija ir Ramusis van- denynas	Pekino Man Site (Kinija)			Kordiljerų ryžių terasos (Filipinai)			
Arabų valstybės		Tadart Akakuso pie- šiniai ant uolų (Libijos Arabų Džamachirija)					
Afrika					Mozambiko sala (Mozambikas)		
Europa ir Šiaurės Amerika			I Sassi di Matera (Italija)		Hanzos miestas Liubekas (Vokietija)	Aironbridžo (Ironbridge) tarpekis (Jungtinė Karalystė)	Bauhausas ir jo vietovės (Vokietija)
Lotynų Amerika ir Karibai						Istorinis Ouro Preto (Juodojo aukso) mies- tas (Brazilija)	Brazilijos miestas (Brazilija)

Islamas ir pasaulio paveldas

Kaligrafiškai išrašyta metalinė lentelė

Nors islamo religija gana jauna – jos pradininkas Muchamedas savo religinę misiją pradėjo apie 610 metus – islamo paveldas savo įspūdingumu bei subtilumu niekuo nenusileidžia kitų religinių tradicijų paveldui. Tai, kad musulmonai per savo istoriją sukūrė neįkainojamą meno šedevrų, papuošusių pasaulio paveldo lobyną, patvirtintų bet kuris išsilavinęs žmogus. Dažnas galėtų nurodyti Chafizo, Omaro Chajamo ir kitų poeziją, kiti prisimintų Kordobos, Granados Ispanijoje, Damasko Sirijoje, Samarkando, Bukharos Uzbekijoje architektūros perlus, dar kiti nurodytų miniatiūras ir kaligrafiją. Šiandien savo paveldu deramai gali didžiuotis visi pasaulio musulmonai – šiuo metu islamą išpažįsta daugiau kaip 1 milijardas 300 milijonų pasaulio gyventojų.

Šiandieninis demografinis islamo centras yra Indijos subkontinente bei Pietryčių Azijoje: vien gausiausioje musulmoniškoje valstybėje Indonezijoje gyvena apie 200 milijonų musulmonų, Pakistane – 140 milijonų, milijardinėje Indijoje – 150 milijonų, Bangladeše – 100 milijonų. Be Centrinės ir Pietryčių bei Vidurio Rytų Azijos, kurioje jis susiformavo kaip savarankiška religija ir kultūra, islamas paplitęs Afrikoje – praktiškai visa šiaurinė Afrikos dalis iki pusiaujo yra musulmoniška. Paskutinius 50 metų islamas sparčiai plinta Šiaurės Amerikoje ir Europoje, kur jis tapo antra pagal gausumą religija. Prasidedant XIX-ajam amžiui Europos Sąjungoje gyvena apie 15 milijonų musulmonų. Lietuvoje jų esama iki kelių tūkstančių. Dauguma jų – Lietuvos totoriai, Lietuvoje gyvenantys jau daugiau nei 600 metų.

Tadž Machalas, Indija

Fezo medina, Marokas © UNESCO/D.Roger

Islamo paveldas neabejotinai yra pasaulinė vertybė, tačiau labiausiai jis skleidėsi gana apibrėžtoje teritorijoje: Artimuosiuose Rytuose bei Centrinėje Azijoje – žemėse, kuriose jis atsirado ir formavosi. Todėl dažniausiai, kalbant apie islamo paveldą, turimi omenyje arabiškų, turkiškų bei persiškų kultūrų arealai. Tačiau tai nereiškia, kad kituose musulmonų kraštuose nesukurta pasaulinio lygio šedevrų.

Geriausiai materialiajam islamo paveldui atstovauja kaligrafija bei architektūra – abi meno rūšys glaudžiai susijusios su ornamentika. Islamo pranašas Muchamedas buvo vienareikšmiškai neigiamos nuomonės vaizduojamojo meno atžvilgiu – gyvų būtybių (žmonių ir gyvūnų) atvaizdams. Ir nors patys musulmonai sukūrė daugybę atvaizdų – tuo ypač garsus miniatiūros menas, dauguma menininkų vengė kurti gyvų

būtybių atvaizdus, o savo kūryboje susitelkė būtent ties kaligrafija ir ornamentika.

Islamiška kaligrafija susijusi su arabiškais rašmenimis, kurie be arabų kalbos vartojami ar vartoti ir kitose „tradiciškai islamiškose“ persų, turkų, kurdų, paštu, dari bei urdu kalbose. Musulmonų kaligrafija tobuliausiai atsiskleidė perrašytuose islamo šventraščio Korano tekstuose. Iki spaudos atsiradimo ir netgi vėliau musulmoniškuose kraštuose Koranas būdavo kruopščiai perrašinėjamas ranka, jo puslapiai puošiami ornamentais. Tai buvo ir teisėta meninė veikla, ir sakralus veiksmas. Viduramžiais musulmonai tiesiog varžėsi tarpusavyje, kas įmantriau, tačiau estetiškai skoningiau, užrašys arba visą Korano tekstą arba bent jo dalį. Musulmonai sukūrė keletą rašyenos stilių, tapusių standartiniais.

Šiandien tūkstančiai, pinigais neįvertinamų, skirtingais stiliais kaligrafiškai ranka užrašyto Korano rankraščių puošia daugelį pasaulio muziejų ir privačių kolekcijų. Lietuvos muziejų fonduose, taip pat Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos kelios vertingos XVI-XVII amžių rankraštinės Korano kopijos.

Musulmonų visuomenėse kaligrafiškai užrašinėtas ne tik islamo šventraštis, bet ir kiti tekstai – *chadysai* (Muchamedo pasisakymai), žymių musulmonų ištaros. Be to, pradėta kaligrafiją naudoti iškabose, užrašant pavadinimus, vardus ir pan. Ypač paplito kaligrafiškai užrašyti poezijos posmeliai, kuriuos musulmonai vietoj paveik-

Tilla Kari madrasa, Samarkandas, Uzbekija

slų kabindavosi namuose ar įstaigose. Daugelis tų tekstų būdavo „pagardinami“ ornamentais.

Musulmoniška architektūra yra labiau pastebima ir apčiuopiama islamo paveldo dalis, apimanti tiek religinėms, tiek pasaulietinėms reikmėms skirtus statinius – mečetes, *madrasas* (religines mokyklas), mauzoliejus, fontanus, rūmus, gyvenamuosius pastatus, turgų statinius, viešas pirtis, karavansarajus ir kt. Visiems jiems būdingi keli bruožai, kurie, tiesa, skirtingose kultūrose skirtingai išryškinti.

Būdingiausias musulmoniškos architektūros bruožas – stilizuoti arabiški rašmenys, kuriais puoštos pastatų išorinės, o neretai ir vidinės sienos. Dažniausiai tai – Korano eilutės, nors pasitaiko ir *chadysų*, kurios būdavo arba iškalamos sienoje, arba (daug rečiau) užrašomos dažais. Persiškos kultūros areale užrašai būdavo sudėliojami iš mozaikos – įvairių spal-

vų akmenėlių. Tokio tipo menas nebuvo draudžiamas ar smerkiamas, mat, nors ir stilizuotai, perteikdavo islamo šventraščio žodžius. Estetinis gėrėjimasis šiuo menu nebuvo suprantamas kaip kas nors smerktino – juk ir bet kaip užrašytas Koranas, jei tik teisingai, yra Koranas, o musulmonai jį turi skaityti ir juo žavėtis. Žinoma, Korano eilutėmis labiausiai išpuošti religinės paskirties pastatai. Pavyzdžiui, mečetėse neretai išrašinėjamos ne tik sienos, bet ir lubos, ir net sakykla, nuo kurios pamokslininkas penktadieniais sako pamokslus.

Kitas musulmoniškai architektūrai būdingas bruožas – ornamentika. Ja kartu su Korano eilutėmis būdavo puošiami musulmoniškuose kraštuose statyti pastatai. Ornamentikos gausu tiek religiniuose, tiek pasaulietiniuose pastatuose. Musulmoniškoje architektūroje naudota ornamentika buvo itin preciziška – jai nepriekaištingai atlikti ir kuo didesniame efektui sukurti buvo pasitelkiamos visos gamtos mokslų žinios. Musulmonišką ornamentiką sudarė geometrinės figūros ir stilizuota augalija – gyvų (sielą turinčių) būtybių joje pasitaiko išimtinai retai.

Deja, dar XIX-ajame amžiuje, o juo labiau XX-ajame šimtmetyje religines vertybes vis labiau išstumiant sekuliarioms, tiek musulmoniškoji architektūra, tiek ornamentika ir kaligrafija palaipsniui neteko savo reikšmės. Ornamentikai ir kaligrafijai triuškinantį smūgį sudavė spausdinto teksto įsigalėjimas, o dabartiniais laikais – ir kompiuterinė bei kita technika. Taip iš plačiai plėtoto meno musulmoniška kaligrafija virto saujelės entuziastų pomėgiu, kurie juo užsiima dažniausiai

Omaro mečetė, Jeruzalė

ne dėl religinių poreikių patenkinimo, bet norėdami išreikšti estetinius jausmus. Vis dėlto dar ir šiandien musulmoniškoji kaligrafija neprarado savo žavesio – tiek viduramžiais sukurti šedevrai, tiek šiandieninių meistrų darbai teikia neišsemiamą estetinį pasigėrėjimą.

Lietuvoje yra išlikusios kelios savitos mečetės: Raižiuose, Keturiasdešimties Totorių kaime ir prie Vilniaus prisišliejusiame Nemėžyje.

Padiskutuokite su mokiniais apie skirtingų religijų įtaką paveldui. Suraskite islamo valstybėse esančių pasaulio kultūros paveldo vietovių fotografijų, kartu su mokiniais pabandykite rasti pagrindinius bruožus, skiriančius šias vietas nuo kituose regionuose esančių. Galbūt Jūsų gyvenamoje vietoje taip pat yra religinės ar socialinės paskirties musulmoniškos architektūros pavyzdžių.

Egdūnas Račius

Didžiosios Umajadų mečetės interjeras, Damaskas, Sirija © Ieva Butkutė

Ivairūs pastatų stiliai – tapatybės išraiška

Kai kuriose pasaulio paveldo vietovėse esančių pastatų stilius puikiai iliustruoja žmonių ir jų gamtinės aplinkos ryšį. Vienas tokių pavyzdžių – į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas Brygeno kvartalas Bergene (Norvegija), atskleidžiantis norvegiškos medienos, kaip vieno lemiančių veiksnių, įtaką šios šalies kultūrai.

Kaip norvegiška mediena paveikė Norvegijos kultūrą?

Bergenas, Norvegija.
© UNESCO / D. Roger

Ar yra tarpusavio ryšys tarp Norvegijoje naudojamų statybinių medžiagų ir Norvegijos kultūros?

Stefanas Tčudi-Madsenas (Stephanas Tschudi-Madsenas), buvęs Norvegijos kultūros paveldo valdybos generalinis direktorius, rašo:

„Pirmiausia, ... pažvelkime į medį. Daugiausia lemiantis veiksnys yra jo aukštis. Nė vienas iš plačialapių medžių neužauga toks aukštas ir tiesus, kad jo mediena būtų pakankamai patvari tradiciniam tvirtam horizontaliai rėstam namui pastatyti ...

Norvegijoje dažniausiai naudojama statybinė medžiaga buvo pušies mediena. Ilgiausias žinomas ir statybose naudotas pušies rąstas buvo rastas 1861 m., griaunant Hofo bažnyčią: jo aukštis siekė 15 metrų. Tai buvo absoliutus rekordas, kadangi eiliniams namams statyti buvo naudojami perpus trumpesni rąstai.

Pati gamta lėmė, kad nei karaliai, nei aukštuomenė negalėjo peržengti gamtos nulemtų standartų. Statant namą visiems galiojo vienodi įstatymai, nors rąstų storumas ir ornamentų gausa galėjo skirtis.

Gali kilti klausimas, ar tokios sąlygos padėjo visuomenei demokratėti. Teigiama, kad tokio aukščio kambariuose savaime sukuriamą visuomenės ir atskiros žmogaus harmoniją. Horizontalios sieninių rąstų linijos veikia raminamai – jos labai patogios ir praktiškos. O pati mediena yra net tik puikus izoliatorius, bet ir maloni liesti.

Paprotys statyti iš medienos tęsiasi ir šiandien apie 80 proc. visų naujų namų Norvegijoje yra statomi iš medienos. Ko gero tai ir yra stipriausias Norvegijos kultūros paveldo bruožas, nes būtent medis nulėmė šalies kultūros raidos niuansus.“

Norvegija: kultūros paveldas. Paminklai ir vietovės, Universitetsforlaget.

■ 18 užduotis

ĮVAIRŪS PASTATŲ STILIAI - TAPATYBĖS IŠRAIŠKA

Tikslas: geriau suvokti tapatybę nagrinėjant nekilnojamąjį paveldą (pavyzdžiui, pastatus, paminklus, nacionalinius parkus)

Tiriamasis
darbas

Pamokos
užduotis

2 pamokos

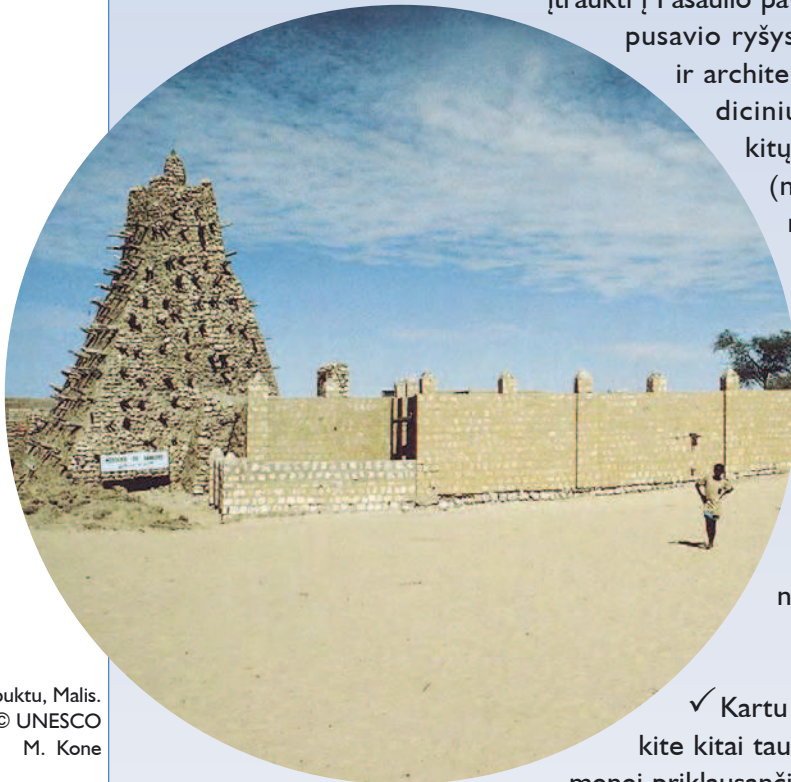

Kalbos,
geografija

Didžiosios
fotografijos

✓ Paprašykite mokinių parašyti esė apie Lietuvos ar kurio nors valstybės regiono architektūrą, paminklus ar nacionalinius parkus. Ar kurie nors iš jų yra įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą? Ar yra tarpusavio ryšys tarp lietuvių kultūros ir architektūroje naudojamų tradicinių statybinių medžiagų, kitų architektūrinių bruožų (miestų, kaimų planavimas), gamtinių išteklių (pavyzdžiui, akmenys iš vietinių karjerų) bei fizinio kraštovaizdžio (pavyzdžiui, miestas, pastatytas aplink ežerą)? Ar kultūrinę tapatybę atspindi tai, kaip ir iš kokių medžiagų pastatytas jūsų gyvenamasis namas?

Timbuktu, Malis.
© UNESCO
M. Kone

✓ Kartu su mokiniais apsilankykite kitai tautinei, religinei bendruomenei priklausančiame visuomeniniame ar religiniame pastate, pavyzdžiui, mečetėje, sinagogoje ar kenesoje. Panagrinėkite, kuo jis išsiskiria iš mūsų regionui, mūsų tautai būdingos architektūros pastatų. Aptarkite tautai, religinei sistemai būdingus architektūrinius bruožus: statymo būdą, medžiagas, statinio planavimą erdvėje ir pan. Kaip šie bruožai siejasi su konkrečios tautos kultūra, religinės sistemos ideologija?

■ 19 užduotis

MIESTO TARYBA LEMIA ISTORINĖS MIESTO DALIES ATEITĮ

Tikslas: geriau suprasti paveldo apsaugos reikšmę

Vaidybinis
žaidimas

Pamokos
užduotis

Popamokinė
veikla

Kelios pamokos

Socialiniai
mokslai,
matematika

Didžiosios
fotografijos

✓ Surenkite klasėje vaidybinį žaidimą pagal toliau pateiktą situaciją.

Vietinė valdžia sudarė miesto, kuriame gyvenate, centro plėtros planą. Miesto centras ganėtinai senas, jame išlikę keletas senų tradicinių namų, kurie yra reikšmingi jūsų gyvenamos vietovės sąvasčiai. Tačiau gyvenimo sąlygos toje miesto dalyje gerokai atsilieka

nuo modernizacijos proceso. Negalima įrengti vandentiekio ar liftų. Plėtros plano įdiegimas reiškia, kad seniausioji miesto dalis bus sunaikinta ir bus statomi modernūs daugiabučiai namai. Kai kurie vietiniai valdininkai pasisako už pasiūlytą plėtros planą, kiti vietos politikai tam prieštarauja. Šiandien visos šalys susitiko nutarti, ar šis planas bus įgyvendinamas.

✓ Suskirstykite klasę į penkias grupes:

1. vietinės valdžios grupė, pasisakanti už plano įgyvendinimą;
2. vietinės valdžios grupė, prieštaraujanti plano įgyvendinimui;
3. senamiesčio gyventojai;
4. specialistai (architektai, miesto planuotojai);
5. žiniasklaidos atstovai.

✓ Išrinkite pirmininką ir du jo pavaduotojus, kurie ves debatus, ir du referentus, kurie rašys susitikimo protokolą.

✓ Pamąstykite ir aptarkite panašias grėsmes Lietuvos ir pasaulio paveldo vietovėms arba vietovėms, įrašytoms į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Istorinis Vilniaus centras

Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos gamtos ir kultūros paveldas pasidarė itin patrauklus investuotojams. Nors turime ir labai gražių Vilniaus senamiesčio tvarkymo pavyzdžių, vis dėlto pokyčiai Vilniaus senamiestyje ir aplink jį kelia nerimą. Unikalus XIV–XX a. Vilniaus senamiesčio pastatai, jų dalys bei elementai pakeičiami – naikinamas ar žalojamas autentiškas mūras ir fasadai, įrengiamos stiklinės vitrinos, „auga“ architektų suprojektuotų statinių stogai, atsiranda stoglangių, itin vertingi, istoriškai susiformavę vientisos kompozicijos architektūros ansambliai yra skaidomi dalimis, privatizuojami ir „tobulinami“ pagal nuolat besikeičiančius jų savininkų įgeidžius. Paskutinį dešimtmetį Vilniaus senamiestyje buvo beveik neatliekami vertingų archeologinių kompleksų, istorinių pastatų ir jų kompleksų konservavimo, restauravimo darbai. Netinkamai rekonstruojant istorinius pastatus ir statant visiškai naujus pastatus žalojama vizualinė istorinio centro aplinka, iš esmės keičiama Vilniaus istorinė panorama ir pažeidžiama Vilniaus senamiesčio autentiška – tai, dėl ko Vilniaus senamiestis pripažintas pasaulinės reikšmės vertybe. Didelį rūpestį kelia planuojamas tankėjantis aukštuminių statinių žiedas, supantis Vilniaus senamiestį ir iškreipiantis Vilniaus senamiesčio kraštovaizdį. Tokia agresyvi Vilniaus senamiesčio kaita kelia ir specialistų, ir visuomenės susirūpinimą. Vilniaus senamiesčio detaliojo plano projektas, kuriame ryškėja senamiesčio plėtros vizija, buvo pakankamai kritiškai įvertintas ir tarptautinių, ir Lietuvos specialistų.

Pasaulio paveldo centro ir Pasaulio paveldo komiteto atstovų pareiga identifikuoti objektus, turinčius išskirtinę pasaulinę vertę, ir siūlyti būdus, kaip tuos objektus globoti ir išsaugoti ateities kartoms, padėti ir konsultuoti paveldo specialistus, tačiau nesikišti į miestų plėtros klausimus. Tuo tarpu valstybių UNESCO narių pareiga – pasirinkti tokį plėtros būdą, kuris nežalotų pasaulio paveldo objekto, bet atskleistų jo unikalumą, grožį ir jį saugotų.

Vilnius prieš 5 metus ir dabar... © Paulius Mudėnas

■ 20 užduotis

MOKYMASIS APIE KULTŪRŲ SANDŪRĄ

Tikslas: geriau suprasti ryšį tarp pasaulio paveldo ir tapatybės

Tiriamasis
darbas

Pamokos
užduotis ir
popamokinė
veikla

Kelios
pamokos

Kalbos,
socialiniai
mokslai

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai

Internetas

✓ Suskirstykite klasę į grupes. Paprašykite kiekvienos grupės parengti trumpą pristatymą viena iš toliau pateiktų temų:

- jūsų mokykla;
- jūsų klasė;
- pasaulio paveldo vietovės Lietuvoje.

✓ Pasikeiskite pristatymais su viena ar keliomis užsienio mokyklomis (paštu, faksu ar elektroniniu paštu). Jei iki šiol mokykla neturėjo partnerių užsienyje, tai taps puikia proga juos susirasti. Ką gavote mainais? Kiek laiko tai truko? Kuo panašūs ir kuo skiriasi jūsų pristatymai?

✓ Aptarkite, kaip naujos ryšio priemonės suartina viso pasaulio žmones.

Tapatybė ir vietinės tautos

Mokymasis apie tai, kaip įvairios tautos yra susiję su savo gamtos ir kultūros paveldu, padeda suvokti asmeninės, grupinės ir nacionalinės tapatybės reikšmę ir paaiškina pasaulio paveldo apsaugos svarbą tapatybės išlaikymui. Galbūt toliau pateikiami pavyzdžiai (užduotys mokiniams) įkvėps ieškoti kitų pavyzdžių Europoje ar kituose žemynuose bei paskatins plėtoti panašią veiklą.

Masajai – Serengečio
nacionalinio parko gyventojai,
Tanzanija
© Gedimina Šalkauskaitė

■ 21 užduotis

DIDŽIOSIOS ZIMBABVĖS NACIONALINIS PAMINKLAS, ZIMBABVĖ

Tikslas: geriau suvokti vietovės istorinę kilmę

Diskusija

Pamokos
užduotis

Kelios
pamokos

Istorija,
geografija,
socialiniai
mokslai,
pilietinis
ugdymas

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai,
didžiosios
fotografijos

Internetas

✓ Papasakokite mokiniams Didžiosios Zimbabvės istoriją, aptarkite, kokios istorinės šios unikalios vietovės atsiradimo šaknys. Archeologinių tyrinėjimų duomenys liudija, kad ši vietovė yra išskirtinai afrikietiškos kilmės.

Didžioji Zimbabvė yra reikšmingiausias tautos simbolis. Net šalies pavadinimas kildinamas iš šios garsios ir įspūdingos akmeninių griuvėsių vietovės („Zimbabvė“ reiškia „namas iš akmens“).

Didžioji Zimbabvė yra išsidėsčiusi atviroje miškingoje lygumoje. Tai didžiausias senovinis statinys Centrinėje ir Pietų Afrikoje. Jį sudaro du apgriuvę objektai: akropolis – tikra akmeninių sienų ir granito riedulių tvirtovė ir Didžioji Siena – įspūdingas 250 metrų ilgio tašytų akmenų statinys.

Siekiamas pripažinti šių griuvėsių afrikietišką kilmę ir senąją kultūrą ilgą laiką priešinosi baltieji kolonizatoriai, šią teritoriją vadinę Rodezija. Siekdami perrašyti istoriją, politikai ir propagandistai Didžiosios Zimbabvės paminklo autorystę bandė priskirti finikiečiams, arabams, indams ar net hebrajams. Po ilgų valdžios pareigūnų diskusijų buvo „nuspręsta“, kad Didžioji Zimbabvė nėra afrikietiškos kilmės.

Tačiau du archeologai Rendalas Maklveris (*Randallas MacIveris*) ir Gertrūda Keton-Tomson (*Gertrude Caton-Thompson*), ilgai tyrinėję Didžiąją Zimbabvę, nustatė, kad griuvėsiai yra išskirtinai afrikietiškos kilmės. Beveik visi rasti dirbiniai, įrankiai, kiti žmogaus buities rakandai buvo priskirti vietos meistrų darbui.

Remiantis šių ir kitų archeologų, lingvistų ir antropologų tyrinėjimų išvadomis, Didžiosios Zimbabvės istorijoje galima išskirti mažiausiai tris etapus.

Didžiosios Zimbabvės istorija prasidėjo XI a., kai ant kalvos buvo pristatyta mažų iš molio drėbtų lūšnelių. Po dviejų amžių lūšnelės pakeitė patvaresni moliniai namai, buvo pradėtos statyti akmeninės sienos. Dar vėlesniame amžiuje Didžiosios Zimbabvės visuomenė suklestėjo dėl prekybos rytiniame Afrikos žemyno krante su kitomis tautomis, ypač musulmonų pirkliais. Tačiau XV a.

Didžiojoje Zimbabvėje prasidėjo nuosmukis ir miestas pradėjo lėtai nykti.

Intensyvią prekybą liudijančių statinių griuvėsiai, unikalios statybos tradicijos ir planavimo struktūra paskatino diskusijas dėl šios vietovės kilmės. Tačiau ilgus metus trukę bandymai perrašyti Didžiosios Zimbabvės istoriją ir paneigti jos tikrąją tapatybę baigėsi: šiandien Didžiosios Zimbabvės griuvėsiai simbolizuoja tautos dvasią ir yra vadinami Afrikos paveldo brangakmeniu.

✓ Paprašykite mokinių parašyti trumpą rašinį, kuriame jie išdėstytų savo mintis ir jausmus, išgirdus tokią istoriją. Palyginkite ir aptarkite jų rašinius klasėje.

✓ Galbūt prisimenate kitų panašių istorinių situacijų?

Didžiosios Zimbabvės nacionalinis
paminklas, Zimbabvė.
© Patrimoine 2001/C. Lepetit

■ 22 užduotis

ULURU KATA TJOTOS NACIONALINIS PARKAS, AUSTRALIJA

Tikslas: geriau suprasti kultūros kraštovaizdžio sąvoką ir vietinių gyventojų pastangų išsaugoti paveldą reikšmę

Diskusija

Pamokos
užduotis

2 pamokos

Geografija,
istorija,
socialiniai
mokslai

Trumpi
aprašymai,
pasaulio
paveldo
žemėlapis

Uluru Kata Tjutos nacionalinio parko pavyzdys leidžia pademonstruoti, kaip vietovės įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą sustiprino vietinių gyventojų tapatybės jausmą, didžiavimąsi savo gyvenimo būdu, pastangas saugoti vietovę.

Šis parkas taip pat yra sėkmingo vietovės valdymo, bendradarbiaujant vietiniams gyventojams ir valstybinei aplinkosaugos institucijai, pavyzdys.

1987 metais ši vietovė pirmą kartą buvo įvardyta kaip gamtos paveldo vietovė. 1994 metais ji buvo pervadinta kultūriniu kraštovaizdžiu – vietove, rodančia žmogaus ir gamtos sąveiką. Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas tapo pirmuoju kultūriniu kraštovaizdžiu, įrašytu į Pasaulio paveldo sąrašą.

Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas yra išsidėstęs istorinėse aborigenų žemėse, kuriose jie iki šiol gyvena ir kalba savo gimtąja kalba. 1985 m. Australijos vyriausybė sugrąžino šių žemių nuosavybės teisę anangu genčiai, Australijos Pietinės dykumos čia buvusiems. Po šio teisių sugrąžinimo anangu išnuomojo Nacionalinio parko teritoriją Australijos gamtos apsaugos agentūrai. Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas iki šiol yra saugomas ir prižiūrimas bendromis anangu genties ir šios agentūros pastangomis. Šis atvejis – vienas didžiausių laimėjimų Australijos gamtos apsaugos ir Aborigenų judėjimo, siekiant susigrąžinti teisę į žemę, istorijoje.

Remiantis anangu genties tikėjimu, jų tradicinės žinios ir gyvenimas, tapatybė ir socialinė santvarka, vertybių ir tikėjimo sistema, istorinis kraštovaizdis yra gauti iš tjukurpos. Tjukurpa, anangu kalba verčiama kaip „svajų metas“, formuoja anangu bendruomenės struktūrą, gyvenimo būdą, santykius tarp bendruomenės narių ir jų santykį su žeme. Tjukurpa – jų elgesio kodeksas. Anangu žmonės tikėjo, kad buvo kūrimo laikas arba „svajų metas“, kai iš žemės gelmių išėjo jų protėviai. Jie buvo ir medžiai, ir gyvūnai, ir žmonės. Keliaudami per žemę, protėviai kūrė viską, kas sudarė pasaulį. Jie elgėsi kaip žmogiškos būtybės – medžiojo, kovėsi, mylėjo ir neapkentė. Jie išmokė palikuonis slaptų ritualų ir simbolių, vartojamų raštuose ir piešiniuose. Jie sukūrė įstatymus ir išmokė žmones, kaip reikia gyventi bendruomenėje. Pavargusios nuo veiklos, šios mitinės būtybės vėl prasmego į žemės gelmes. Tos vietos dažnai žymimos akmenų sancaupomis ir medžiais.

Uluru-Kata Tjutos
nacionalinis parkas,
Australija.
© S.Titchen

Šiandien, kaip ir anksčiau, šie mitai yra pasakojami, atgaivinami įvairių apeigų, ceremonijų metu, šokiuose, dainose, menuose ir amatuose. Tai kraštovaizdis, kuris anangu žmonėms yra natūralus, yra iš tikrųjų prisodrintas kultūrinių prasmų. Pasaulio paveldo naujienlaiškis, Nr. 10, 1996 m. kovas

Mes visuomet sakydavome, kad ši žemė mums svarbi dėl tjukurpos, todėl man labai džiugu, kad pagaliau žmonės iš užjūrio ir kiti nevietiniai gyventojai pripažįsta jos kultūrinę vertę. Praeityje žmonės iš mūsų juokdavosi, vadino mūsų tikėjimą sapnu, tačiau tjukurpa yra tikra – tai mūsų teisė, kalba, žemė ir šeima kartu. Jami Lesteris (Yami Lesteris), Uluru Kata Tjutos vietovės valdybos vadovas

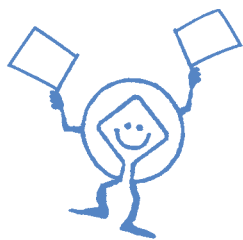
Prisijungimas prie Pasaulio paveldo konvencijos nebūtinai reiškia, kad iš karto suprasime, kaip mūsų tapatybė bei kultūrinės šaknys siejasi su likusiu pasauliu. Nesunku suprasti, kodėl svarbu saugoti nacionalinį ar etninį paveldą, tačiau gali būti sudėtinga pamatyti, kad iš tiesų esame susiję su kitų tautų ar valstybių kultūromis.

Tubbatahos rifo jūrinis
parkas, Filipinai.
© IUCN/J. Thorsell

„Koralinis rifas yra sudarytas iš daugybės sluoksnių koralinių polipų, tačiau gyvas yra tik viršutinis sluoksnis. Po kelerių metų jis miršta ir ant jo susiformuoja naujas duobagvių sluoksnis. Su kiekvienu nauju gyvybės sluoksniu rifas šiek tiek pakinta – jis tampa aukštesnis ir didesnis. Atrodo, kad kiekvienas duobagyvis juda laisvai, tačiau iš tiesų jis yra prilipęs prie ankstesnės kartos sluoksnio ir negali nuo jo atsiskirti. Gali atrodyti, kad duobagyviai nėra susiję vieni su kitais, tačiau iš tiesų keletas koralinių polipų kartų, esančių žemiau jūros lygio, yra to paties rifo dalis. Jeigu specialiai ar dėl užterštumo sunaikinama keletas senesnių sluoksnių, galite įsivaizduoti, kas atsitinka likusiai rifo daliai. Pasaulis yra kaip koralinis rifas. Jis sudarytas iš tūkstančių prieš mus gyvenusių kartų – iš jų minčių, darbų, laimėjimų. Tai mūsų esybės dalis. Tai mūsų tapatybė ir paveldas“.

Tomas Hilardas Eriksonas (Thomas Hyllardas Eriksonas), antropologijos profesorius, Oslo universitetas, Norvegija

Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir tapatybė

Dailė

Pasiūlykite mokiniams nupiešti ar kitaip pavaizduoti pasaulio paveldo vietas, kurios įkūnija žmogaus kūrybinį talentą. Kartu pamąstykite apie skirtingus jas sukūrusius žmones, arba, jei tai kultūriniai kraštovaizdžiai, – apie jas globojančius žmones.

Užsienio kalbos

Perskaitykite tekstą užsienio kalba ir paprašykite mokinių išrinkti iš jo žodžius, kurie ir lietuvių kalba skamba panašiai. Aptarkite, kodėl šie žodžiai yra panašūs ir kaip jie atspindi kultūrinius skirtingų šalių ryšius.

Užduokite mokiniams išversti į užsienio kalbą informacinį lankstinuką apie Lietuvos paveldo vietas. Paprašykite rasti žodžių ar sąvokų, kurie yra savaime suprantami originaliame tekste, tačiau kuriuos reikia paaiškinti išverstame tekste, ir aptarkite, kaip jie atskleidžia tautos tapatybę.

Geografija/ gamtos mokslai

Kartu su mokiniiais **panagrinėkite** Pasaulio paveldo sąrašą ir pasiaiškinkite žmonių ir geografinių vietovių tarpusavio ryšį. Aptarkite praktinę gamtos įtaką tautos tapatybės formavimuisi (pavyzdžiui, medžių reikšmė norvegams).

Istorija

Pasaulio paveldo ar kitoje kultūros ar gamtos paveldo vietovėje **surenkite** vaidybinį žaidimą. Tai padės mokiniams susitapatinti su vietovę įkūrusiais ar šiuo metu joje gyvenančiais žmonėmis.

Lietuvoje taikiai sugyvena daugelio tautų ir kultūrų žmonės. Prisiminkite, kaip į Lietuvą atkeliavo karaimai, totoriai, žydai, lenkai, romai bei kitų tautų atstovai. Galbūt Jūsų gyvenamojoje vietovėje įsikūrusi nemaža kitataučių bendruomenė. Kokią reikšmę ji turi Jūsų miesto ar kaimo architektūriniam, kultūriniam, socialiniam „veidui“?

Kalba/ literatūra

Paskatinkite mokinius parašyti rašinių apie Lietuvos kultūros tapatybės išsaugojimo svarbą. Kai kurios idėjos galėtų būti išplėtos į trumpas pjeses.

Surenkite konkursą, kuriame kiekvienas mokinytis pristatytų penkių minučių kalbą apie tam tikros gamtos ar kultūros paveldo vietovės išsaugojimo svarbą.

Paskatinkite mokinius skaityti literatūros kūrinius, kuriuose kalbama apie tapatybę, aptarkite juos klasėje, paieškokite sąsajų su pasaulio paveldo vietovėmis. Tuomet paprašykite, kad patys mokiniai parašytų apsakymų šia tema.

Raskite pjesių, kuriuose kalbama apie tapatybę, atskleidžiant sąsajas su jūsų regiono gamtos ar kultūros paveldo vietovėmis.

Filosofija/ tikyba

Naudokitės religinių paminklų ar pastatų planais ir nuotraukomis, aiškindami tikėjimo sistemas.

Lankydami religinėje vietovėje (bažnyčioje, mečetėje, šventykloje ar su religija siejamoje gamtinėje vietovėje, kraštovaizdyje), stebėkite ir bandykite suprasti jos simboliką.

Pasaulio paveldas ir tapatybė

Didžioji kinų siena, Kinija. ©UNESCO/Vorontzoff.

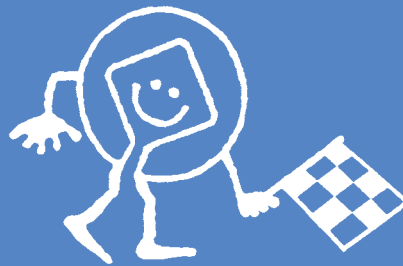
**„Nenoriu gyventi name aukštomis
sienomis ir be langų. Noriu, kad visų
tautų kultūros laisvai plauktų į mano
namus, tačiau aš atsisakau pats būti nors
vienos jų nuneštas“**

Mahatma Gandis

Pasaulio paveldas ir tapatybė

Tikslai	89
Žinios	89
Nuostatos	89
Ilgūdžiai	89
 Pasaulio paveldas: tapatybės pagrindas	 90
Tapatybė. Kas aš esu? Kas mes esame?	90
I 6 užduotis: vardai - tapatybės saugotojai	91
Tapatybė sparčiai kintančiame pasaulyje	91
 Pasaulio paveldo vietovės ir tapatybė	 92
I 7 užduotis: pasaulio paveldo vietovės ir tapatybė	93
 Įvairūs pastatų stiliai - tapatybės išraiška	 98
I 8 užduotis: įvairūs pastatų stiliai - tapatybės išraiška	99
I 9 užduotis: miesto taryba lemia istorinės miesto dalies ateitį	100
20 užduotis: mokymasis apie kultūrų sandūrą	102
 Tapatybė ir vietinės tautos	 102
21 užduotis: Didžiosios Zimbabvės nacionalinis paminklas, Zimbabvė	103
22 užduotis: Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas, Australija	105
 Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir tapatybė	 108

Tikslai

Žinios

Padėti mokiniams daugiau sužinoti ir geriau suprasti:

- skirtingas kultūras atspindinčias pasaulio kultūros ir gamtos paveldo vietas kaip stabilumo ženklus sparčiai kintančiame pasaulyje;
- kiekvienos kultūros išskirtinumą ir suvokimą, kad kiekviena kultūra yra nepakeičiama, unikali ir saugotina žmonijos civilizacijos dalis;
- gamtos ir kultūros bei skirtingų kultūrų tarpusavio sąveiką bei priklausomybę.

Nuostatos

Skatinti mokinius:

- žavėtis savo tautos kultūra, istorija ir valstybės gamta;
- pamatyti ir suvokti savo bendruomenės vertybes bei jų kilmę;
- ugdyti pagarbą kitoms tautoms bei kultūroms ir taip prisidėti prie tarptautinio supratimo bei pagarbos;
- ugdyti bendros atsakomybės už pasaulio kultūros ir gamtos paveldą jausmą.

89

Ilgūdžiai

Padėti mokiniams ugdyti gebėjimus:

- tirti savo (šeimos, valstybės) kilmę;
- atvirai ir demokratiškai spręsti problemas;
- prisiimti atsakomybę už pasaulio paveldo apsaugą.

Pasaulio paveldas: tapatybės pagrindas

Mūsų pasaulio kultūrų ir paveldo skirtingumas yra nepakeičiamas žmonijos dvasios ir intelekto turtų šaltinis. Pasaulio kultūros paveldo skirtingumo saugojimą bei jo puoselėjimą reikėtų skleisti kaip esminį žmonijos vystymosi aspektą.

Visas kultūras ir visuomenes grindžia ypatingos, savitos materialios bei nematerialios išraiškos formos ir būdai, kurie sudaro paveldą ir privalo būti gerbiami.

Suprasdami, kas yra pasaulio paveldas, galime geriau pažinti savo pačių šaknis, kultūrinę ir socialinę tapatybę. Artimiau pažvelgę į bet kurią iš Pasaulio paveldo sąrašė esančių vietovių, galime pažinti jas sukūrusių (kultūros paveldas) ar jose gyvenusių (gamtos ir mišraus paveldo vietovės bei kultūriniai kraštovaizdžiai) tautų ir civilizacijų tikėjimą, vertybes ir žinias. Tai puiki proga sužinoti apie paveldą, taip pat ir nematerialųjį bei žodinį paveldą.

Kultūros ir gamtos paveldo vietovės suformuoja aplinką, kuri nulemia žmonių psichologiją, tikėjimą, švietimo bei ekonomines sistemas. Šių vietovių sunaikimas ar bet kokia žala joms kelia pavojų tautos ir visos planetos tapatybės išsaugojimui. Esame atsakingi už paveldo vietovių išsaugojimą ateities kartoms.

Įsipareigojimas pasaulio paveldui, Jaunimo forumas pasaulio paveldo tema, Bergen, Norvegija

▲ Tapatybė. Kas aš esu? Kas mes esame?

90

Tapatybė

1. To paties esamumo būseną; visiškas ar esminis tapatumas; vienumas.
2. Individualybė, asmenybė... asmens egzistavimas.
3. Identiškų jausmų, interesų būseną.

Trumpasis Oksfordo žodynas

Gimdami kiekvienas atsinešame savo asmeninę tapatybę – genetiką bei fizines savybes, kurias paveldime iš savo tėvų ir protėvių. Pavyzdžiui, pirštų atspaudai yra neištrinama mūsų tapatybės dalis. Pavardę, kurią paveldime, bei vardą, kurį mums suteikia tėvai, bėgant gyvenimui, galime pakeisti, tačiau jie taip pat neatskiriami nuo mūsų tapatybės.

Tapatybė nėra vien individuali. Klausimas „Kas aš esu?“ yra glaudžiai susijęs su klausimu „Kas mes esame?“ „Mes“ – tai etninė grupė, tauta ar tikėjimas, su kuriais mes save siejame. Su

Jaunimo forumo pasaulio paveldo tema dalyviai tradiciniais kostiumais, Bergen, Norvegija.
© UNESCO

kitais grupės nariais mus pirmiausiai sieja kalba, tikėjimas, tradicijos, moralinis kodeksas, papročiai, maistas, drabužiai ir pan.

Tautinė tapatybė yra paprastai išreiškiama tokiais simboliais kaip kalba(-os), tautiniai drabužiai, vėliavos, herbai ar nacionaliniai himnai.

■ 16 užduotis

VARDAI – TAPATYBĖS SAUGOTOJAI

Tikslas: pamąstyti apie asmeninę ir šeimos tapatybę

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

Popamokinė veikla

2 pamokos ir popamokinė veikla

Kalbos

✓ Paprašykite mokinių, kad su tėvais ar giminaičiais atsektų savo pavardžių reikšmę. Tegul mokiniai sužino ir papasakoja, kaip buvo išrinkti jų vardai. Paklauskite, ką kiekvienas jų galvoja apie savo vardą – kaip jaučiasi vadinamas tokiu vardu? Ar toks vardas dažnai pasitaiko regione? Galbūt jis yra susijęs su svarbia regiono kultūros ar gamtos paveldo vietoje? Ar jis neįprastas? Ar jis buvo duotas kokio nors žmogaus atminimui – tėvo, senelio ar tolimesnio giminaičio, o gal – iš istorijos, kino, muzikos ar kitų sričių žinomos asmenybės? Ar vardas lemia asmens tapatybę? Jei taip – kaip tai pasireiškia?

▲ Tapatybė sparčiai kintančiame pasaulyje

Pasaulis kinta taip greitai, kad dauguma žmonių skuba į ateitį pamiršdami apie savo kilmę. Taip neturėtų būti – reikia gerbti savo kilmę bei kultūrą kaip pamatą, ant kurio statysime savo ateitį.

Mokinių rekomendacijos, Jaunimo forumas pasaulio paveldo tema, Pekinas, Kinija

Laikui bėgant bendruomenė (etninės grupės, tautos), kuriai mes priklausome, kaip ir žmonės, keičiasi dėl sąveikos su gamtine aplinka, su kitomis bendruomenėmis ir kultūromis. Nors taip būdavo visada, tačiau paskutiniiais dešimtmečiais dėl mokslo ir technologijų revoliucijos įtakos – modernių transporto priemonių, telekomunikacijų ir masinės komunikacijos atsiradimo (telefonas, telefaksas, televizija, internetas, ryšių palydovai) šių pokyčių ritmas ir intensyvumas ypač paspartėjo. Ne mažiau svarbi priežastis – globalizacijos procesas.

Globalizacija visų pirma yra ekonominis reiškinys, tačiau ji taip pat stipriai įtakoja socialinius ir kultūrinius pokyčius. Tai iliustruoja žmonių, ypač visų pasaulio kraštų jaunimo, polinkis rinktis tam tikrus visame pasaulyje reklamuojamus masinio vartojimo produktus: populiariąją muziką, filmus ir televizijos programas, drabužių stilių ar greitai paruošiamą maistą.

Kultūros globalizacija yra aptariama keliuose UNESCO dokumentuose:

„... kol kas tik dalinai, tačiau kultūra palaipsniui globalėja. Mes negalime nekreipti dėmesio nei į globalizacijos skatinamus pažadus, nei į jos keliamus pavojus. Vienas rimčiausių pavojų – pamiršti kiekvienos asmenybės unikalų būdą; ir taip paneigti galimybę kiekvienai asmenybei pasirinkti savo ateitį ir visiškai realizuoti savo galimybes puoselėjamų tradicijų ir savitos kultūros erdvėje – lengvai pažeidžiamoje šiuolaikinės pažangos veiksmų.“

Mokymasis: vidinis turtas. Tarptautinės komisijos švietimo XXI-ajame amžiuje klausimais ataskaita. Paryžius, UNESCO, 1996 m., 17 psl.

Kiekvienam žmogui, gyvenančiam šiandieniniame kintančiame pasaulyje, taip pat ir bendruomenei tampa ypač svarbu išmokti prisitaikyti prie nuolatinės kaitos, išlaikyti tradicines vertybes.

Pavyzdžiui, afrikiečių dvasinės vertybės, puoselėjamos tradicinių tikėjimų, pabrėžia santykio tarp žmogaus ir gamtos, fizinio ir dvasinio, racionalaus ir juslinio, praeities ir dabarties kartų svarbą. Šis žinių ir vertybių klodas gali būti veiksmingai taikomas sprendžiant šiuolaikines aplinkosaugos problemas, taip pat konfliktus dėl skirtumų.

Mūsų kūrybos įvairovė. Pasaulio kultūros ir vystymosi komisijos ataskaita. Paryžius, UNESCO, 1996 m., 166 psl.

Pasaulio paveldo vietovės ir tapatybė

Kai kurias Pasaulio paveldo sąraše esančias vietas žmonės sieja su savo tautine, valstybine, religine tapatybe. Didžiosios Zimbabvės griuvėsiai liudija Zimbabvės prieškolonijinę afrikietišką kilmę; Rusijos Federacija yra tapatinama su Kremliumi ir Raudonąja aikšte Maskvoje; Italija – su Venecija, taip pat su Pizos bokštu ir Florencijos miestu; Libanas siejamas su Balbeko (Baalbek) ir Byblos (Byblos) miestais; Indija – su Tadžmachalo (Taj Mahal) šventove; Gvatemala siejama su Senąja Gvatemala, Uzbekistanas – su istoriniais Samarkando ir Bucharos miestais.

Kai kurios gamtos paveldo vietovės, pavyzdžiui, Evergleido (Everglades) nacionalinis parkas ir Didysis Kanjonas Jungtinėse Amerikos Valstijose, Serengečio nacionalinis parkas Jungtinėje Tanzanijos Respublikoje, Sagarmatos (Sagarmatha) nacionalinis parkas (Everesto kalnas) Nepale ar Argentinos ledynai taip pat įkūnija nacionalinę tapatybę.

I Sassi di Matera, Italija.
© UNESCO

Lietuvos nacionalinė tapatybė siejama su 2004 m. į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukta Kernavės archeologine vieta. Kernavė – Lietuvos valstybės pradžią menanti žemė, išskirtinis archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas, reprezentuojantis Lietuvos priešistorę ir ankstyvąją Lietuvos valstybės formavimosi periodą. Kitos į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktos Lietuvos vietovės: Vilniaus senamiestis, Kuršių Nerija – ne mažiau svarbūs nacionalinės tapatybės simboliai.

■ 17 užduotis

PASaulio PAVELDO VIETOVĖS IR TAPATYBĖ

TIKSLAS: SUPRASTI PASAULIO PAVELDO VIETŲ VERTYBES

Diskusija

Pamokos
užduotis

I pamoka ir
popamokinė
veikla

Istorija,
socialiniai
mokslai

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai

✓ Naudodamiesi šiame leidinyje esančiomis didžiosiomis fotografijomis ir bet kuria kita prieinama medžiaga, supažindinkite mokinius su bent keliomis į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktomis vietovėmis, kurios turėjo didelės reikšmės žmonijos istorijai ir gamtos apsaugai. Pavyzdžiui:

- ➔ (kultūros ir gamtos paveldo) vietovės, su kuriomis žmonės save tapatina;
- ➔ vietovės, žymingos pasaulio politinės istorijos įvykių;
- ➔ vietovės, siejamos su pasaulio religijomis ir tikėjimo sistemomis;
- ➔ vietovės, atspindinčios skirtingus žmonių gyvenimo būdus.

Toliau esančioje lentelėje pateikiamos diskusijos idėjos.

	Žmonių kilmė	Medžiotojų/ rinkėjų visuomenė	Tradicinė visuomenė	Žemdirbių visuomenė	Pirklių visuomenė	Pramoninkų visuomenė	Postmoder- nininė visuomenė
Azija ir Ramusis van- denynas	Pekino Man Site (Kinija)			Kordiljerų ryžių terasos (Filipinai)			
Arabų valstybės		Tadart Akakuso pie- šiniai ant uolų (Libijos Arabų Džamachirija)					
Afrika					Mozambiko sala (Mozambikas)		
Europa ir Šiaurės Amerika			I Sassi di Matera (Italija)		Hanzos miestas Liubekas (Vokietija)	Aironbridžo (Ironbridge) tarpekis (Jungtinė Karalystė)	Bauhausas ir jo vietovės (Vokietija)
Lotynų Amerika ir Karibai						Istorinis Ouro Preto (Juodojo aukso) mies- tas (Brazilija)	Brazilijos miestas (Brazilija)

Islamas ir pasaulio paveldas

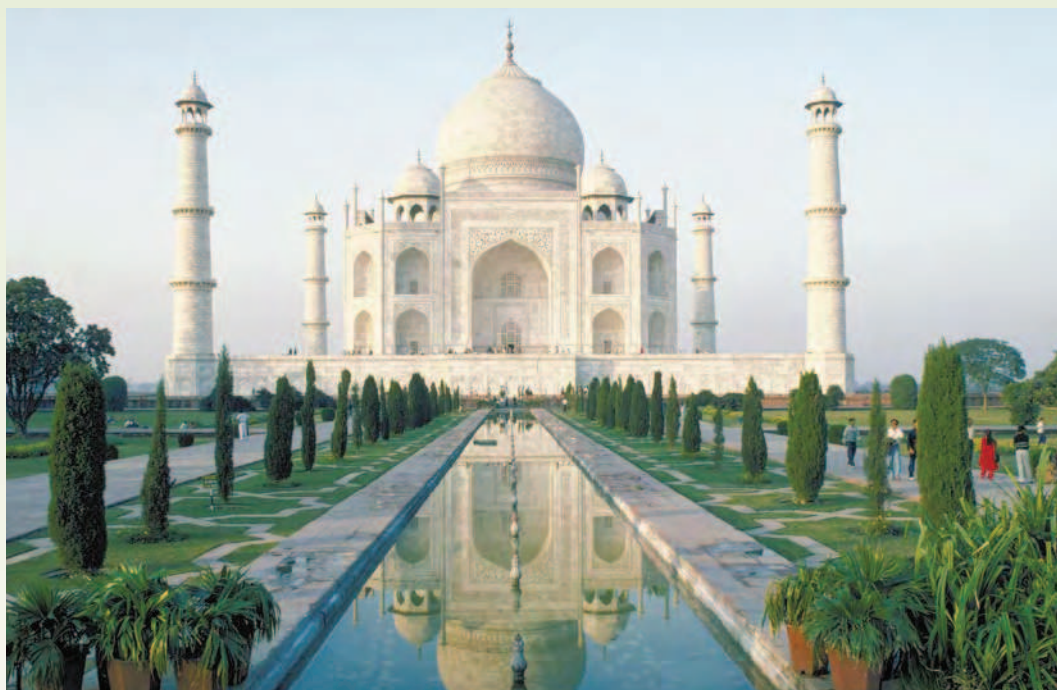

Kaligrafiškai išrašyta metalinė lentelė

Nors islamo religija gana jauna – jos pradininkas Muchamedas savo religinę misiją pradėjo apie 610 metus – islamo paveldas savo įspūdingumu bei subtilumu niekuo nenusileidžia kitų religinių tradicijų paveldui. Tai, kad musulmonai per savo istoriją sukūrė neįkainojamą meno šedevrą, papuošusių pasaulio paveldo lobyną, patvirtintų bet kuris išsilavinęs žmogus. Dažnas galėtų nurodyti Chafizo, Omaro Chajamo ir kitų poeziją, kiti prisimintų Kordobos, Granados Ispanijoje, Damasko Sirijoje, Samarkando, Bukharos Uzbekijoje architektūros perlus, dar kiti nurodytų miniatiūras ir kaligrafiją. Šiandien savo paveldu deramai gali didžiuotis visi pasaulio musulmonai – šiuo metu islamą išpažįsta daugiau kaip 1 milijardas 300 milijonų pasaulio gyventojų.

Šiandieninis demografinis islamo centras yra Indijos subkontinente bei Pietryčių Azijoje: vien gausiausioje musulmoniškoje valstybėje Indonezijoje gyvena apie 200 milijonų musulmonų, Pakistane – 140 milijonų, milijardinėje Indijoje – 150 milijonų, Bangladeše – 100 milijonų. Be Centrinės ir Pietryčių bei Vidurio Rytų Azijos, kurioje jis susiformavo kaip savarankiška religija ir kultūra, islamas paplitęs Afrikoje – praktiškai visa šiaurinė Afrikos dalis iki pusiaujo yra musulmoniška. Paskutinius 50 metų islamas sparčiai plinta Šiaurės Amerikoje ir Europoje, kur jis tapo antra pagal gausumą religija. Prasidedant XIX-ajam amžiui Europos Sąjungoje gyvena apie 15 milijonų musulmonų. Lietuvoje jų esama iki kelių tūkstančių. Dauguma jų – Lietuvos totoriai, Lietuvoje gyvenantys jau daugiau nei 600 metų.

Tadž Machalas, Indija

Fezo medina, Marokas © UNESCO/D.Roger

Islamo paveldas neabejotinai yra pasaulinė vertybė, tačiau labiausiai jis skleidėsi gana apibrėžtoje teritorijoje: Artimuosiuose Rytuose bei Centrinėje Azijoje – žemėse, kuriose jis atsirado ir formavosi. Todėl dažniausiai, kalbant apie islamo paveldą, turimi omenyje arabiškų, turkiškų bei persiškų kultūrų arealai. Tačiau tai nereiškia, kad kituose musulmonų kraštuose nesukurta pasaulinio lygio šedevrų.

Geriausiai materialiajam islamo paveldui atstovauja kaligrafija bei architektūra – abi meno rūšys glaudžiai susijusios su ornamentika. Islamo pranašas Muchamedas buvo vienareikšmiškai neigiamos nuomonės vaizduojamojo meno atžvilgiu – gyvų būtybių (žmonių ir gyvūnų) atvaizdams. Ir nors patys musulmonai sukūrė daugybę atvaizdų – tuo ypač garsus miniatiūros menas, dauguma menininkų vengė kurti gyvų

būtybių atvaizdus, o savo kūryboje susitelkė būtent ties kaligrafija ir ornamentika.

Islamiška kaligrafija susijusi su arabiškais rašmenimis, kurie be arabų kalbos vartojami ar vartoti ir kitose „tradiciškai islamiškose“ persų, turkų, kurdų, paštu, dari bei urdu kalbose. Musulmonų kaligrafija tobuliausiai atsiskleidė perrašytuose islamo šventraščio Korano tekstuose. Iki spaudos atsiradimo ir netgi vėliau musulmoniškuose kraštuose Koranas būdavo kruopščiai perrašinėjamas ranka, jo puslapiai puošiami ornamentais. Tai buvo ir teisėta meninė veikla, ir sakralus veiksmas. Viduramžiais musulmonai tiesiog varžėsi tarpusavyje, kas įmantriau, tačiau estetiškai skoningiau, užrašys arba visą Korano tekstą arba bent jo dalį. Musulmonai sukūrė keletą rašyenos stilių, tapusių standartiniais.

Šiandien tūkstančiai, pinigais neįvertinamų, skirtingais stiliais kaligrafiškai ranka užrašyto Korano rankraščių puošia daugelį pasaulio muziejų ir privačių kolekcijų. Lietuvos muziejų fonduose, taip pat Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos kelios vertingos XVI-XVII amžių rankraštinės Korano kopijos.

Musulmonų visuomenėse kaligrafiškai užrašinėtas ne tik islamo šventraštis, bet ir kiti tekstai – *chadysai* (Muchamedo pasisakymai), žymių musulmonų ištaros. Be to, pradėta kaligrafiją naudoti iškabose, užrašant pavadinimus, vardus ir pan. Ypač paplito kaligrafiškai užrašyti poezijos posmeliai, kuriuos musulmonai vietoj paveik-

Tilla Kari madrasa, Samarkandas, Uzbekija

slų kabindavosi namuose ar įstaigose. Daugelis tų tekstų būdavo „pagardinami“ ornamentais.

Musulmoniška architektūra yra labiau pastebima ir apčiuopiama islamo paveldo dalis, apimanti tiek religinėms, tiek pasaulietinėms reikmėms skirtus statinius – mečetes, *madrasas* (religines mokyklas), mauzoliejus, fontanus, rūmus, gyvenamuosius pastatus, turgų statinius, viešas pirtis, karavansarajus ir kt. Visiems jiems būdingi keli bruožai, kurie, tiesa, skirtingose kultūrose skirtingai išryškinti.

Būdingiausias musulmoniškos architektūros bruožas – stilizuoti arabiški rašmenys, kuriais puoštos pastatų išorinės, o neretai ir vidinės sienos. Dažniausiai tai – Korano eilutės, nors pasitaiko ir *chadysų*, kurios būdavo arba iškalamos sienoje, arba (daug rečiau) užrašomos dažais. Persiškos kultūros areale užrašai būdavo sudėliojami iš mozaikos – įvairių spal-

vų akmenėlių. Tokio tipo menas nebuvo draudžiamas ar smerkiamas, mat, nors ir stilizuotai, perteikdavo islamo šventraščio žodžius. Estetinis gėrėjimasis šiuo menu nebuvo suprantamas kaip kas nors smerktino – juk ir bet kaip užrašytas Koranas, jei tik teisingai, yra Koranas, o musulmonai jį turi skaityti ir juo žavėtis. Žinoma, Korano eilutėmis labiausiai išpuošti religinės paskirties pastatai. Pavyzdžiui, mečetėse neretai išrašinėjamos ne tik sienos, bet ir lubos, ir net sakykla, nuo kurios pamokslininkas penktadieniais sako pamokslus.

Kitas musulmoniškai architektūrai būdingas bruožas – ornamentika. Ja kartu su Korano eilutėmis būdavo puošiami musulmoniškuose kraštuose statyti pastatai. Ornamentikos gausu tiek religiniuose, tiek pasaulietiniuose pastatuose. Musulmoniškoje architektūroje naudota ornamentika buvo itin preciziška – jai nepriekaištingai atlikti ir kuo didesniame efektui sukurti buvo pasitelkiamos visos gamtos mokslų žinios. Musulmonišką ornamentiką sudarė geometrinės figūros ir stilizuota augalija – gyvų (sielą turinčių) būtybių joje pasitaiko išimtinai retai.

Deja, dar XIX-ajame amžiuje, o juo labiau XX-ajame šimtmetyje religines vertybes vis labiau išstumiant sekuliarioms, tiek musulmoniškoji architektūra, tiek ornamentika ir kaligrafija palaipsniui neteko savo reikšmės. Ornamentikai ir kaligrafijai triuškinantį smūgį sudavė spausdinto teksto įsigalėjimas, o dabartiniais laikais – ir kompiuterinė bei kita technika. Taip iš plačiai plėtoto meno musulmoniška kaligrafija virto saujelės entuziastų pomėgiu, kurie juo užsiima dažniausiai

Omaro mečetė, Jeruzalė

ne dėl religinių poreikių patenkinimo, bet norėdami išreikšti estetinius jausmus. Vis dėlto dar ir šiandien musulmoniškoji kaligrafija neprarado savo žavesio – tiek viduramžiais sukurti šedevrai, tiek šiandieninių meistrų darbai teikia neišsemiamą estetinį pasigėrėjimą.

Lietuvoje yra išlikusios kelios savitos mečetės: Raižiuose, Keturiasdešimties Totorių kaime ir prie Vilniaus prisišliejusiame Nemėžyje.

Padiskutuokite su mokiniais apie skirtingų religijų įtaką paveldui. Suraskite islamo valstybėse esančių pasaulio kultūros paveldo vietovių fotografijų, kartu su mokiniais pabandykite rasti pagrindinius bruožus, skiriančius šias vietas nuo kituose regionuose esančių. Galbūt Jūsų gyvenamoje vietoje taip pat yra religinės ar socialinės paskirties musulmoniškos architektūros pavyzdžių.

Egdūnas Račius

Didžiosios Umajadų mečetės interjeras, Damaskas, Sirija © Ieva Butkutė

Ivairūs pastatų stiliai – tapatybės išraiška

Kai kuriose pasaulio paveldo vietovėse esančių pastatų stilius puikiai iliustruoja žmonių ir jų gamtinės aplinkos ryšį. Vienas tokių pavyzdžių – į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas Brygeno kvartalas Bergene (Norvegija), atskleidžiantis norvegiškos medienos, kaip vieno lemiančių veiksnių, įtaką šios šalies kultūrai.

Kaip norvegiška mediena paveikė Norvegijos kultūrą?

Bergen, Norvegija.
© UNESCO / D. Roger

Ar yra tarpusavio ryšys tarp Norvegijoje naudojamų statybinių medžiagų ir Norvegijos kultūros?

Stefanas Tčudi-Madsenas (Stephanas Tschudi-Madsenas), buvęs Norvegijos kultūros paveldo valdybos generalinis direktorius, rašo:

„Pirmiausia, ... pažvelkime į medį. Daugiausia lemiantis veiksnys yra jo aukštis. Nė vienas iš plačialapių medžių neužauga toks aukštas ir tiesus, kad jo mediena būtų pakankamai patvari tradiciniam tvirtam horizontaliai rėtam namui pastatyti ...

Norvegijoje dažniausiai naudojama statybinė medžiaga buvo pušies mediena. Ilgiausias žinomas ir statybose naudotas pušies rąstas buvo rastas 1861 m., griaunant Hofo bažnyčią: jo aukštis siekė 15 metrų. Tai buvo absoliutus rekordas, kadangi eiliniams namams statyti buvo naudojami perpus trumpesni rąstai.

Pati gamta lėmė, kad nei karaliai, nei aukštuomenė negalėjo peržengti gamtos nulemtų standartų. Statant namą visiems galiojo vienodi įstatymai, nors rąstų storumas ir ornamentų gausa galėjo skirtis.

Gali kilti klausimas, ar tokios sąlygos padėjo visuomenei demokratėti. Teigiama, kad tokio aukščio kambariuose savaime sukuriamą visuomenės ir atskiros žmogaus harmoniją. Horizontalios sieninių rąstų linijos veikia raminamai – jos labai patogios ir praktiškos. O pati mediena yra net tik puikus izoliatorius, bet ir maloni liesti.

Paprotys statyti iš medienos tęsiasi ir šiandien apie 80 proc. visų naujų namų Norvegijoje yra statomi iš medienos. Ko gero tai ir yra stipriausias Norvegijos kultūros paveldo bruožas, nes būtent medis nulėmė šalies kultūros raidos niuansus.“

Norvegija: kultūros paveldas. Paminklai ir vietovės, Universitetsforlaget.

■ 18 užduotis

ĮVAIRŪS PASTATŲ STILIAI - TAPATYBĖS IŠRAIŠKA

Tikslas: geriau suvokti tapatybę nagrinėjant nekilnojamąjį paveldą (pavyzdžiui, pastatus, paminklus, nacionalinius parkus)

Tiriamasis
darbas

Pamokos
užduotis

2 pamokos

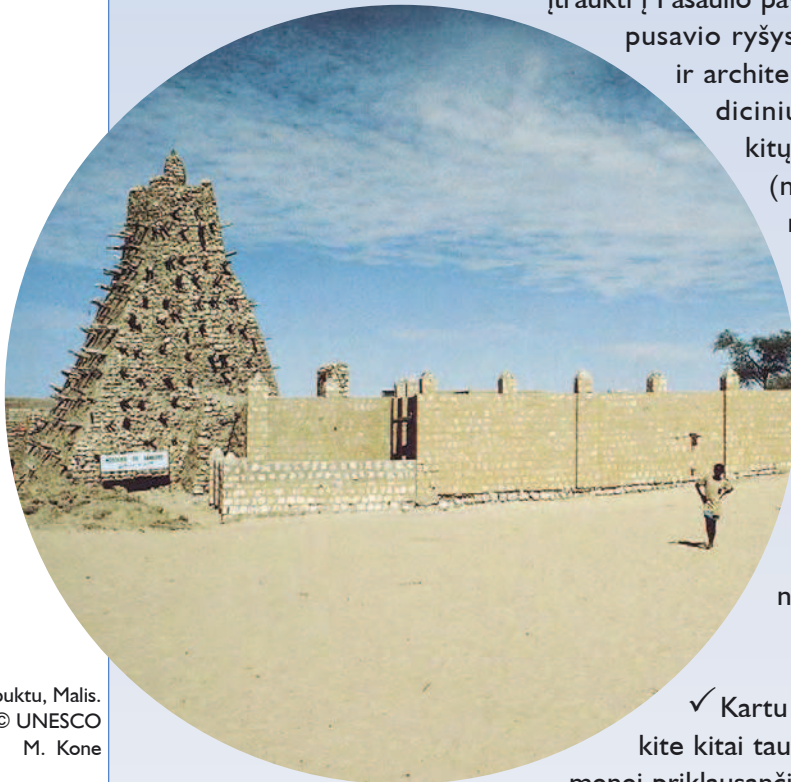

Kalbos,
geografija

Didžiosios
fotografijos

✓ Paprašykite mokinių parašyti esė apie Lietuvos ar kurio nors valstybės regiono architektūrą, paminklus ar nacionalinius parkus. Ar kurie nors iš jų yra įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą? Ar yra tarpusavio ryšys tarp lietuvių kultūros ir architektūroje naudojamų tradicinių statybinių medžiagų, kitų architektūrinių bruožų (miestų, kaimų planavimas), gamtinių išteklių (pavyzdžiui, akmenys iš vietinių karjerų) bei fizinio kraštovaizdžio (pavyzdžiui, miestas, pastatytas aplink ežerą)? Ar kultūrinę tapatybę atspindi tai, kaip ir iš kokių medžiagų pastatytas jūsų gyvenamasis namas?

Timbuktu, Malis.
© UNESCO
M. Kone

✓ Kartu su mokiniais apsilankykite kitai tautinei, religinei bendruomenei priklausančiame visuomeniniame ar religiniame pastate, pavyzdžiui, mečetėje, sinagogoje ar kenesoje. Panagrinėkite, kuo jis išsiskiria iš mūsų regionui, mūsų tautai būdingos architektūros pastatų. Aptarkite tautai, religinei sistemai būdingus architektūrinius bruožus: statymo būdą, medžiagas, statinio planavimą erdvėje ir pan. Kaip šie bruožai siejasi su konkrečios tautos kultūra, religinės sistemos ideologija?

■ 19 užduotis

MIESTO TARYBA LEMIA ISTORINĖS MIESTO DALIES ATEITĮ

Tikslas: geriau suprasti paveldo apsaugos reikšmę

Vaidybinis
žaidimas

Pamokos
užduotis

Popamokinė
veikla

Kelios pamokos

Socialiniai
mokslai,
matematika

Didžiosios
fotografijos

✓ Surenkite klasėje vaidybinį žaidimą pagal toliau pateiktą situaciją.

Vietinė valdžia sudarė miesto, kuriame gyvenate, centro plėtros planą. Miesto centras ganėtinai senas, jame išlikę keletas senų tradicinių namų, kurie yra reikšmingi jūsų gyvenamos vietovės sąvasčiai. Tačiau gyvenimo sąlygos toje miesto dalyje gerokai atsilieka

nuo modernizacijos proceso. Negalima įrengti vandentiekio ar liftų. Plėtros plano įdiegimas reiškia, kad seniausioji miesto dalis bus sunaikinta ir bus statomi modernūs daugiabučiai namai. Kai kurie vietiniai valdininkai pasisako už pasiūlytą plėtros planą, kiti vietos politikai tam prieštarauja. Šiandien visos šalys susitiko nutarti, ar šis planas bus įgyvendinamas.

✓ Suskirstykite klasę į penkias grupes:

1. vietinės valdžios grupė, pasisakanti už plano įgyvendinimą;
2. vietinės valdžios grupė, prieštaraujanti plano įgyvendinimui;
3. senamiesčio gyventojai;
4. specialistai (architektai, miesto planuotojai);
5. žiniasklaidos atstovai.

✓ Išrinkite pirmininką ir du jo pavaduotojus, kurie ves debatus, ir du referentus, kurie rašys susitikimo protokolą.

✓ Pamąstykite ir aptarkite panašias grėsmes Lietuvos ir pasaulio paveldo vietovėms arba vietovėms, įrašytoms į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Istorinis Vilniaus centras

Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos gamtos ir kultūros paveldas pasidarė itin patrauklus investuotojams. Nors turime ir labai gražių Vilniaus senamiesčio tvarkymo pavyzdžių, vis dėlto pokyčiai Vilniaus senamiestyje ir aplink jį kelia nerimą. Unikalus XIV–XX a. Vilniaus senamiesčio pastatai, jų dalys bei elementai pakeičiami – naikinamas ar žalojamas autentiškas mūras ir fasadai, įrengiamos stiklinės vitrinos, „auga“ architektų suprojektuotų statinių stogai, atsiranda stoglangių, itin vertingi, istoriškai susiformavę vientisos kompozicijos architektūros ansambliai yra skaidomi dalimis, privatizuojami ir „tobulinami“ pagal nuolat besikeičiančius jų savininkų įgeidžius. Paskutinį dešimtmetį Vilniaus senamiestyje buvo beveik neatliekami vertingų archeologinių kompleksų, istorinių pastatų ir jų kompleksų konservavimo, restauravimo darbai. Netinkamai rekonstruojant istorinius pastatus ir statant visiškai naujus pastatus žalojama vizualinė istorinio centro aplinka, iš esmės keičiama Vilniaus istorinė panorama ir pažeidžiama Vilniaus senamiesčio autentiška – tai, dėl ko Vilniaus senamiestis pripažintas pasaulinės reikšmės vertybe. Didelį rūpestį kelia planuojamas tankėjantis aukštuminių statinių žiedas, supantis Vilniaus senamiestį ir iškreipiantis Vilniaus senamiesčio kraštovaizdį. Tokia agresyvi Vilniaus senamiesčio kaita kelia ir specialistų, ir visuomenės susirūpinimą. Vilniaus senamiesčio detaliojo plano projektas, kuriame ryškėja senamiesčio plėtros vizija, buvo pakankamai kritiškai įvertintas ir tarptautinių, ir Lietuvos specialistų.

Pasaulio paveldo centro ir Pasaulio paveldo komiteto atstovų pareiga identifikuoti objektus, turinčius išskirtinę pasaulinę vertę, ir siūlyti būdus, kaip tuos objektus globoti ir išsaugoti ateities kartoms, padėti ir konsultuoti paveldo specialistus, tačiau nesikišti į miestų plėtros klausimus. Tuo tarpu valstybių UNESCO narių pareiga – pasirinkti tokį plėtros būdą, kuris nežalotų pasaulio paveldo objekto, bet atskleistų jo unikalumą, grožį ir jį saugotų.

Vilnius prieš 5 metus ir dabar... © Paulius Mudėnas

■ 20 užduotis

MOKYMASIS APIE KULTŪRŲ SANDŪRĄ

Tikslas: geriau suprasti ryšį tarp pasaulio paveldo ir tapatybės

Tiriamasis
darbas

Pamokos
užduotis ir
popamokinė
veikla

Kelios
pamokos

Kalbos,
socialiniai
mokslai

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai

Internetas

✓ Suskirstykite klasę į grupes. Paprašykite kiekvienos grupės parengti trumpą pristatymą viena iš toliau pateiktų temų:

- jūsų mokykla;
- jūsų klasė;
- pasaulio paveldo vietovės Lietuvoje.

✓ Pasikeiskite pristatymais su viena ar keliomis užsienio mokyklomis (paštu, faksu ar elektroniniu paštu). Jei iki šiol mokykla neturėjo partnerių užsienyje, tai taps puikia proga juos susirasti. Ką gavote mainais? Kiek laiko tai truko? Kuo panašūs ir kuo skiriasi jūsų pristatymai?

✓ Aptarkite, kaip naujos ryšio priemonės suartina viso pasaulio žmones.

Tapatybė ir vietinės tautos

Mokymasis apie tai, kaip įvairios tautos yra susiję su savo gamtos ir kultūros paveldu, padeda suvokti asmeninės, grupinės ir nacionalinės tapatybės reikšmę ir paaiškina pasaulio paveldo apsaugos svarbą tapatybės išlaikymui. Galbūt toliau pateikiami pavyzdžiai (užduotys mokiniams) įkvėps ieškoti kitų pavyzdžių Europoje ar kituose žemynuose bei paskatins plėtoti panašią veiklą.

Masajai – Serengečio
nacionalinio parko gyventojai,
Tanzanija
© Gedimina Šalkauskaitė

■ 21 užduotis

DIDŽIOSIOS ZIMBABVĖS NACIONALINIS PAMINKLAS, ZIMBABVĖ

Tikslas: geriau suvokti vietovės istorinę kilmę

Diskusija

Pamokos
užduotis

Kelios
pamokos

Istorija,
geografija,
socialiniai
mokslai,
pilietinis
ugdymas

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai,
didžiosios
fotografijos

Internetas

✓ Papasakokite mokiniams Didžiosios Zimbabvės istoriją, aptarkite, kokios istorinės šios unikalios vietovės atsiradimo šaknys. Archeologinių tyrinėjimų duomenys liudija, kad ši vietovė yra išskirtinai afrikietiškos kilmės.

Didžioji Zimbabvė yra reikšmingiausias tautos simbolis. Net šalies pavadinimas kildinamas iš šios garsios ir įspūdingos akmeninių griuvėsių vietovės („Zimbabvė“ reiškia „namas iš akmens“).

Didžioji Zimbabvė yra išsidėsčiusi atviroje miškingoje lygumoje. Tai didžiausias senovinis statinys Centrinėje ir Pietų Afrikoje. Jį sudaro du apgriuvę objektai: akropolis – tikra akmeninių sienų ir granito riedulių tvirtovė ir Didžioji Siena – įspūdingas 250 metrų ilgio tašytų akmenų statinys.

Siekiamas pripažinti šių griuvėsių afrikietišką kilmę ir senąją kultūrą ilgą laiką priešinosi baltieji kolonizatoriai, šią teritoriją vadinę Rodezija. Siekdami perrašyti istoriją, politikai ir propagandistai Didžiosios Zimbabvės paminklo autorystę bandė priskirti finikiečiams, arabams, indams ar net hebrajams. Po ilgų valdžios pareigūnų diskusijų buvo „nuspręsta“, kad Didžioji Zimbabvė nėra afrikietiškos kilmės.

Tačiau du archeologai Rendalas Maklveris (*Randallas MacIveris*) ir Gertrūda Keton-Tomson (*Gertrude Caton-Thompson*), ilgai tyrinėję Didžiąją Zimbabvę, nustatė, kad griuvėsiai yra išskirtinai afrikietiškos kilmės. Beveik visi rasti dirbiniai, įrankiai, kiti žmogaus buities rakandai buvo priskirti vietos meistrų darbui.

Remiantis šių ir kitų archeologų, lingvistų ir antropologų tyrinėjimų išvadomis, Didžiosios Zimbabvės istorijoje galima išskirti mažiausiai tris etapus.

Didžiosios Zimbabvės istorija prasidėjo XI a., kai ant kalvos buvo pristatyta mažų iš molio drėbtų lūšnelių. Po dviejų amžių lūšnelės pakeitė patvaresni moliniai namai, buvo pradėtos statyti akmeninės sienos. Dar vėlesniame amžiuje Didžiosios Zimbabvės visuomenė suklestėjo dėl prekybos rytiniame Afrikos žemyno krante su kitomis tautomis, ypač musulmonų pirkliais. Tačiau XV a.

Didžiojoje Zimbabvėje prasidėjo nuosmukis ir miestas pradėjo lėtai nykti.

Intensyvią prekybą liudijančių statinių griuvėsiai, unikalios statybos tradicijos ir planavimo struktūra paskatino diskusijas dėl šios vietovės kilmės. Tačiau ilgus metus trukę bandymai perrašyti Didžiosios Zimbabvės istoriją ir paneigti jos tikrąją tapatybę baigėsi: šiandien Didžiosios Zimbabvės griuvėsiai simbolizuoja tautos dvasią ir yra vadinami Afrikos paveldo brangakmeniu.

✓ Paprašykite mokinių parašyti trumpą rašinį, kuriame jie išdėstytų savo mintis ir jausmus, išgirdus tokią istoriją. Palyginkite ir aptarkite jų rašinius klasėje.

✓ Galbūt prisimenate kitų panašių istorinių situacijų?

Didžiosios Zimbabvės nacionalinis
paminklas, Zimbabvė.
© Patrimoine 2001/C. Lepetit

■ 22 užduotis

ULURU KATA TJOTOS NACIONALINIS PARKAS, AUSTRALIJA

Tikslas: geriau suprasti kultūros kraštovaizdžio sąvoką ir vietinių gyventojų pastangų išsaugoti paveldą reikšmę

Diskusija

Pamokos
užduotis

2 pamokos

Geografija,
istorija,
socialiniai
mokslai

Trumpi
aprašymai,
pasaulio
paveldo
žemėlapis

Uluru Kata Tjutos nacionalinio parko pavyzdys leidžia pademonstruoti, kaip vietovės įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą sustiprino vietinių gyventojų tapatybės jausmą, didžiavimąsi savo gyvenimo būdu, pastangas saugoti vietovę.

Šis parkas taip pat yra sėkmingo vietovės valdymo, bendradarbiaujant vietiniams gyventojams ir valstybinei aplinkosaugos institucijai, pavyzdys.

1987 metais ši vietovė pirmą kartą buvo įvardyta kaip gamtos paveldo vietovė. 1994 metais ji buvo pervadinta kultūriniu kraštovaizdžiu – vietove, rodančia žmogaus ir gamtos sąveiką. Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas tapo pirmuoju kultūriniu kraštovaizdžiu, įrašytu į Pasaulio paveldo sąrašą.

Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas yra išsidėstęs istorinėse aborigenų žemėse, kuriose jie iki šiol gyvena ir kalba savo gimtąja kalba. 1985 m. Australijos vyriausybė sugrąžino šių žemių nuosavybės teisę anangu genčiai, Australijos Pietinės dykumos čia buvusiems. Po šio teisių sugrąžinimo anangu išnuomojo Nacionalinio parko teritoriją Australijos gamtos apsaugos agentūrai. Uluru Kata Tjutos nacionalinis parkas iki šiol yra saugomas ir prižiūrimas bendromis anangu genties ir šios agentūros pastangomis. Šis atvejis – vienas didžiausių laimėjimų Australijos gamtos apsaugos ir Aborigenų judėjimo, siekiant susigrąžinti teisę į žemę, istorijoje.

Remiantis anangu genties tikėjimu, jų tradicinės žinios ir gyvenimas, tapatybė ir socialinė santvarka, vertybių ir tikėjimo sistema, istorinis kraštovaizdis yra gauti iš tjukurpos. Tjukurpa, anangu kalba verčiama kaip „svajų metas“, formuoja anangu bendruomenės struktūrą, gyvenimo būdą, santykius tarp bendruomenės narių ir jų santykį su žeme. Tjukurpa – jų elgesio kodeksas. Anangu žmonės tikėjo, kad buvo kūrimo laikas arba „svajų metas“, kai iš žemės gelmių išėjo jų protėviai. Jie buvo ir medžiai, ir gyvūnai, ir žmonės. Keliaudami per žemę, protėviai kūrė viską, kas sudarė pasaulį. Jie elgėsi kaip žmogiškos būtybės – medžiojo, kovėsi, mylėjo ir neapkentė. Jie išmokė palikuonis slaptų ritualų ir simbolių, vartojamų raštuose ir piešiniuose. Jie sukūrė įstatymus ir išmokė žmones, kaip reikia gyventi bendruomenėje. Pavargusios nuo veiklos, šios mitinės būtybės vėl prasmego į žemės gelmes. Tos vietos dažnai žymimos akmenų sancaupomis ir medžiais.

Uluru-Kata Tjutos
nacionalinis parkas,
Australija.
© S.Titchen

Šiandien, kaip ir anksčiau, šie mitai yra pasakojami, atgaivinami įvairių apeigų, ceremonijų metu, šokiuose, dainose, menuose ir amatuose. Tai kraštovaizdis, kuris anangu žmonėms yra natūralus, yra iš tikrųjų prisodrintas kultūrinių prasmų. Pasaulio paveldo naujienlaiškis, Nr. 10, 1996 m. kovas

Mes visuomet sakydavome, kad ši žemė mums svarbi dėl tjukurpos, todėl man labai džiugu, kad pagaliau žmonės iš užjūrio ir kiti nevietiniai gyventojai pripažįsta jos kultūrinę vertę. Praeityje žmonės iš mūsų juokdavosi, vadino mūsų tikėjimą sapnu, tačiau tjukurpa yra tikra – tai mūsų teisė, kalba, žemė ir šeima kartu. Jami Lesteris (Yami Lesteris), Uluru Kata Tjutos vietovės valdybos vadovas

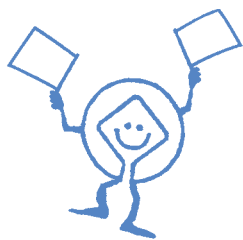
Prisijungimas prie Pasaulio paveldo konvencijos nebūtinai reiškia, kad iš karto suprasime, kaip mūsų tapatybė bei kultūrinės šaknys siejasi su likusiu pasauliu. Nesunku suprasti, kodėl svarbu saugoti nacionalinį ar etninį paveldą, tačiau gali būti sudėtinga pamatyti, kad iš tiesų esame susiję su kitų tautų ar valstybių kultūromis.

Tubbatahos rifo jūrinis
parkas, Filipinai.
© IUCN/J. Thorsell

„Koralinis rifas yra sudarytas iš daugybės sluoksnių koralinių polipų, tačiau gyvas yra tik viršutinis sluoksnis. Po kelerių metų jis miršta ir ant jo susiformuoja naujas duobagvių sluoksnis. Su kiekvienu nauju gyvybės sluoksniu rifas šiek tiek pakinta – jis tampa aukštesnis ir didesnis. Atrodo, kad kiekvienas duobagyvis juda laisvai, tačiau iš tiesų jis yra prilipęs prie ankstesnės kartos sluoksnio ir negali nuo jo atsiskirti. Gali atrodyti, kad duobagyviai nėra susiję vieni su kitais, tačiau iš tiesų keletas koralinių polipų kartų, esančių žemiau jūros lygio, yra to paties rifo dalis. Jeigu specialiai ar dėl užterštumo sunaikinama keletas senesnių sluoksnių, galite įsivaizduoti, kas atsitinka likusiai rifo daliai. Pasaulis yra kaip koralinis rifas. Jis sudarytas iš tūkstančių prieš mus gyvenusių kartų – iš jų minčių, darbų, laimėjimų. Tai mūsų esybės dalis. Tai mūsų tapatybė ir paveldas“.

Tomas Hilardas Eriksonas (Thomas Hyllardas Eriksonas), antropologijos profesorius, Oslo universitetas, Norvegija

Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir tapatybė

Dailė

Pasiūlykite mokiniams nupiešti ar kitaip pavaizduoti pasaulio paveldo vietas, kurios įkūnija žmogaus kūrybinį talentą. Kartu pamąstykite apie skirtingus jas sukūrusius žmones, arba, jei tai kultūriniai kraštovaizdžiai, – apie jas globojančius žmones.

Užsienio kalbos

Perskaitykite tekstą užsienio kalba ir paprašykite mokinių išrinkti iš jo žodžius, kurie ir lietuvių kalba skamba panašiai. Aptarkite, kodėl šie žodžiai yra panašūs ir kaip jie atspindi kultūrinius skirtingų šalių ryšius.

Užduokite mokiniams išversti į užsienio kalbą informacinį lankstinuką apie Lietuvos paveldo vietas. Paprašykite rasti žodžių ar sąvokų, kurie yra savaime suprantami originaliame tekste, tačiau kuriuos reikia paaiškinti išverstame tekste, ir aptarkite, kaip jie atskleidžia tautos tapatybę.

Geografija/ gamtos mokslai

Kartu su mokiniiais **panagrinėkite** Pasaulio paveldo sąrašą ir pasiaiškinkite žmonių ir geografinių vietovių tarpusavio ryšį. Aptarkite praktinę gamtos įtaką tautos tapatybės formavimuisi (pavyzdžiui, medžių reikšmė norvegams).

Istorija

Pasaulio paveldo ar kitoje kultūros ar gamtos paveldo vietovėje **surenkite** vaidybinį žaidimą. Tai padės mokiniams susitapatinti su vietovę įkūrusiais ar šiuo metu joje gyvenančiais žmonėmis.

Lietuvoje taikiai sugyvena daugelio tautų ir kultūrų žmonės. Prisiminkite, kaip į Lietuvą atkeliavo karaimai, totoriai, žydai, lenkai, romai bei kitų tautų atstovai. Galbūt Jūsų gyvenamojoje vietovėje įsikūrusi nemaža kitataučių bendruomenė. Kokią reikšmę ji turi Jūsų miesto ar kaimo architektūriniam, kultūriniam, socialiniam „veidui“?

Kalba/ literatūra

Paskatinkite mokinius parašyti rašinių apie Lietuvos kultūros tapatybės išsaugojimo svarbą. Kai kurios idėjos galėtų būti išplėtos į trumpas pjeses.

Surenkite konkursą, kuriame kiekvienas mokinytis pristatytų penkių minučių kalbą apie tam tikros gamtos ar kultūros paveldo vietovės išsaugojimo svarbą.

Paskatinkite mokinius skaityti literatūros kūrinius, kuriuose kalbama apie tapatybę, aptarkite juos klasėje, paieškokite sąsajų su pasaulio paveldo vietovėmis. Tuomet paprašykite, kad patys mokiniai parašytų apsakymų šia tema.

Raskite pjesių, kuriose kalbama apie tapatybę, atskleidžiant sąsajas su jūsų regiono gamtos ar kultūros paveldo vietovėmis.

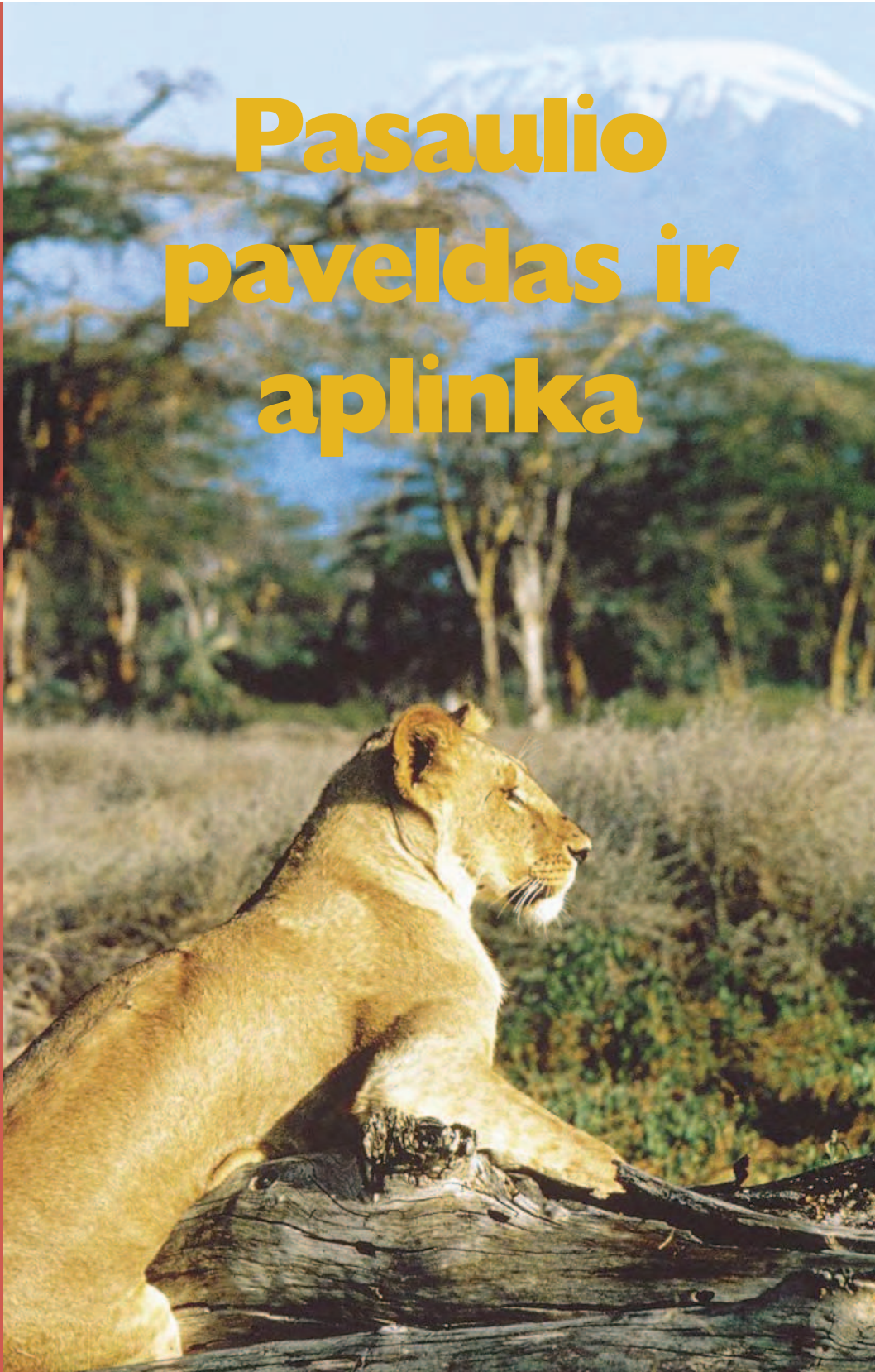
Filosofija/ tikyba

Naudokitės religinių paminklų ar pastatų planais ir nuotraukomis, aiškindami tikėjimo sistemas.

Lankydami religinėje vietovėje (bažnyčioje, mečetėje, šventykloje ar su religija siejamoje gamtinėje vietovėje, kraštovaizdyje), stebėkite ir bandykite suprasti jos simboliką.

Pasaulio paveldas ir aplinka

Kilimandžaro nacionalinis parkas, Jungtinė Tanzanijos Respublika. © UNESCO / M. Batisse

**„Gamta gali būti suvokiama labai įvairiai:
kaip mokslinių tyrimų objektas, kaip
ištekliai, kaip stebėjimų, patirties ir
pramogų objektas ar kaip kūrybinio
įkvėpimo šaltinis“.**

**Prezidentas Nelsonas Mandela,
Pietų Afrikos Respublika, 1994 m. spalį**

Pasaulio paveldas ir aplinka

Tikslai 133

Žinios	133
Požiūriai	133
Ilgūdžiai	133

Jaunimas ir pasaulio paveldo apsauga 134

29 užduotis: ekosistemos ir žemės formos	135
--	-----

Tarptautinės pastangos apsaugoti aplinką 135

30 užduotis: aplinkos nykimas	139
-------------------------------	-----

Biologinės įvairovės apsauga ir pasaulio paveldo apsauga 140

31 užduotis: biologinei įvairovei kylantys pavojai	141
Kultūrinė įvairovė ir biologinė įvairovė	141
Rūšių evoliucija ir išnykimas	142
Vallée de Mai gamtos rezervatas, Seišeliai	143
Manaso laukinės gamtos draustinis, Indija	143
Te Wahipounamu, Naujoji Zelandija	144
32 užduotis: Gondvanos žemyno dëlionė	144
33 užduotis: pasaulio gamtos paveldo vietovių vertinimas pagal atitinkamus kriterijus	145
Užduočių lapas: Gondvanos žemyno dëlionė	146

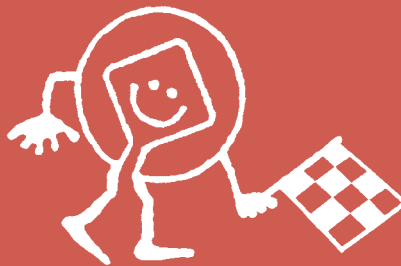
Ekologiškai ir kultūriškai darni plėtra 148

Banc d'Arquino nacionalinis parkas, Mauritanija	148
34 užduotis: saugant aplinką	149
35 užduotis: pastangos užtikrinti ekologiškai darnią plėtrą	149
Vietinių gyventojų pastangos užtikrinti darnią plėtrą	150
36 užduotis: paveldo takai	150

Mūsų planetos ateitis 151

Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir aplinka 152

Tikslai

Žinios

Padėti mokiniams plėsti žinias ir ugdyti supratimą apie:

- juos supančią gamtinę ir kultūrinę aplinką, gamtos ir žmonių sąveiką;
- pasaulio paveldo vietas kaip saugomas vietas, kurių apsauga būtina, siekiant išsaugoti biologinę įvairovę, nykstančias augalų ir gyvūnų rūšis;
- Pasaulio paveldo konvenciją, kaip svarbią bendros tarptautinės aplinkosauginės veiklos paskatą.

Požiūriai

Paskatinti mokinius:

- ugdyti savo atsakingumą ir aplinkosaugines nuostatas;
- pažvelgti į savo gyvenimą šioje planetoje kitu aspektu, stengiantis išsaugoti esamas augalų ir gyvūnų rūšis ir ekosistemos įvairovę (biologinę įvairovę) bei užtikrinti jų išlaikymą ateities kartoms.

133

Įgūdžiai

Padėti mokiniams įgyti įgūdžių:

- dalyvauti aplinkosauginėje veikloje, ypač saugant pasaulio paveldo vietas;
- dalyvauti ekologiškai darnaus vystymosi procese planetos ateities ir žmonių sveikatos labui;
- skatinti kitus saugoti pasaulio paveldą.

Jaunimas ir pasaulio paveldo apsauga

Į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktų vietovių apsauga gali labai prisidėti prie visos aplinkos, jos kultūrinės ir gamtinės įvairovės, taip pat gamtos ir žmogaus deramos sąveikos išsaugojimo.

Pasaulio paveldo konvencija padeda atkreipti dėmesį į kelias aktualiausias aplinkosaugos problemas, ypač didėjančią nykstančių ir išnykusių augalų ir gyvūnų rūšių skaičių ir dėl to nykstančią biologinę įvairovę. Lygiai taip pat svarbu, kad pasaulio paveldo vietovių apsauga yra siejama su tarptautine ekologiškai darnia plėtra, kuris įpareigoja, kad pasaulio paveldo vietovės priežiūra ir valdymas būtų suderinti su vietos bendruomenės ekonominiais ir gamtos išteklių naudojimo poreikiais. Be to, Konvencijoje pripažįstamas kultūrinis ir gamtinis paveldas bei pabrėžiama šių dviejų paveldo rūšių sąveika.

Dėl šių priežasčių Konvencija suteikia išskirtinę galimybę plėtoti holistinį požiūrį į aplinkos apsaugą, kuris apima tiek kultūrinių, tiek gamtinių vietovės vertybių apsaugą.

160-yje gamtos paveldo vietovių, įtrauktų į Pasaulio paveldo sąrašą (2005 m. duomenimis), saugomos augalų ir gyvūnų rūšys, ekosistemos, geologinės vietovės, ekologiniai ir biologiniai reiškiniai, natūralūs augalų ar gyvūnų biotopai, taip pat išskirtinio grožio ir estetiškos svarbos gamtovaizdžiai. Šios vietovės užima dalį iš 10 procentų šiuo metu saugomų pasaulio (žemės ir vandens) teritorijų.

Norint patraukti ir užtikrinti aktyvų bei efektyvų jaunimo dalyvavimą aplinkosaugos veikloje, būtina suteikti jiems pakankamai žinių apie egzistuojančias problemas ar grėsmes ir padėti įgyti įgūdžių imtis atitinkamos veiklos. Aplinkosaugos veiklai didelę įtaką darančios Pasaulio paveldo konvencijos žinojimas – taip pat svarbi priemonė siekiant šių kilnių tikslų. Kai kurios svarbiausios šandienos problemos, kurias turi spręsti aplinkosaugininkai, yra aptariamose šiame mokyimo vadovo skyriuje.

Greimuto vidurinės mokyklos mokiniai apžiūri Te Wahipounamu ledynus Naujosios Zelandijos pietvakarinėje dalyje. © UNESCO

■ 29 užduotis

EKOSISTEMOS IR ŽEMĖS FORMOS

Tikslas: daugiau sužinoti apie skirtingas ekosistemų rūšis ir pasaulio gamtos paveldo vietas

Pratimas

Pamokos
užduotis

2 pamokos

Geografija,
tikslieji mokslai

Pasaulio paveldo žemėlapis,
trumpi aprašymai

✓ Ar šios rūšies ekosistemų ir žemės formų yra vietovėje, kurioje jūs gyvenate? Kokie svarbiausi šių vietovių bruožai ir ypatumai (pavyzdžiui, pelkės ir ežerai drėgnose vietovėse), taip pat kokios augalų ir gyvūnų rūšys (pavyzdžiui, vandens paukščiai drėgnose vietovėse) joms būdingos?

✓ Paprašykite mokinių panagrinėti trumpus vietovių aprašymus, išrinkti ir suklasifikuoti 20 pasaulio gamtos paveldo vietovių pagal šias kategorijas:

- miškai;
- pakrantės;
- kalnai.

✓ Aptarkite mokinių darbo rezultatus ir paprašykite juos tą patį padaryti su valstybėje esančiomis vietovėmis.

✓ Paprašykite mokinių tarp į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktų vietovių rasti:

- koralinį rifą;
- mišką;
- salą;
- dykumą;
- pelkę.

Aptarkite gautus rezultatus.

Tarptautinės pastangos apsaugoti aplinką

Pripažindami visos aplinkos nykimą – užterštas oras, vanduo ir dirvožemis, pasaulinis klimato atšilimas, ozono sluoksnio skylės, neatkuriamų gamtinių išteklių išsekvojimas, gyvūnų ir augalų rūšių išnykimas, skurstanti biologinė įvairovė – turime nedelsdami imtis priemonių sustabdyti aplinkos žalojimą ir atkurti pusiausvyrą – apsaugoti pasaulio gamtinę ir kultūrinę įvairovę bei užtikrinti darnią plėtrą esamoms ir ateities kartoms.

Pasaulio paveldo apsauga, ypač gamtos paveldo vietovių apsauga, gali labai prisidėti prie bendros aplinkosaugos padėties pagerinimo. Be Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijos egzistuoja dar keli aplinkos apsaugą reglamentuojantys tarptautiniai dokumentai. Daugiau informacijos apie šiuos dokumentus bei jų laikymosi priežiūros institucijas galima rasti UNESCO Pasaulio paveldo centro interneto svetainėje (<http://unesco.org/whc>).

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija buvo pasirašyta praėjus dviem mėnesiams po 1972 m. rugsėjo mėnesį Stokholme (Švedija) vykusios Pirmosios Jungtinių Tautų Pasaulinės konferencijos aplinkos klausimais. 1992 m., praėjus dvidešimčiai metų po Stokholmo konferencijos, pasaulio šalių lyderiai susitiko Jungtinių Tautų Pasaulinėje konferencijoje aplinkos ir vystymosi tema Rio de Žaneire (Brazilija). Vadinamajame *Rio Žemės* forume buvo sutarta įvertinti nerimą keliantį natūralios aplinkos nuolatinimą ir parengti strategiją, kuri tokią padėtį ištaisytų. Forume buvo priimtas dokumentas „Darbotvarkė 21“ – pasiūlymų, kaip išsaugoti planetos gamtą, rinkinys, kurio 36 straipsnis pabrėžė ypatingą švietimo ir jaunų žmonių vaidmenį šiame procese.

Be to, 181 pasaulio valstybė ir Europos Komisija pasirašė Biologinės įvairovės konvenciją, kviečiančią imtis bendrų suderintų veiksmų siekiant išsaugoti biologinę įvairovę. *Rio Žemės* forumas tapo paskata surengti dar dvi tarptautines konferencijas ir priimti tarptautinį susitarimą dėl miškų apsaugos.

1994 m. kovo 21 d. įsigaliojo Bendroji klimato kaitos konvencija, kurią iki šiol yra pasirašę 186 pasaulio valstybės. Konvencija siekiama stabilizuoti dujų, sukeliančių šiltnamio reiškinį, koncentraciją atmosferoje ir imtis priemonių, siekiant sustabdyti pasaulinį atšilimą.

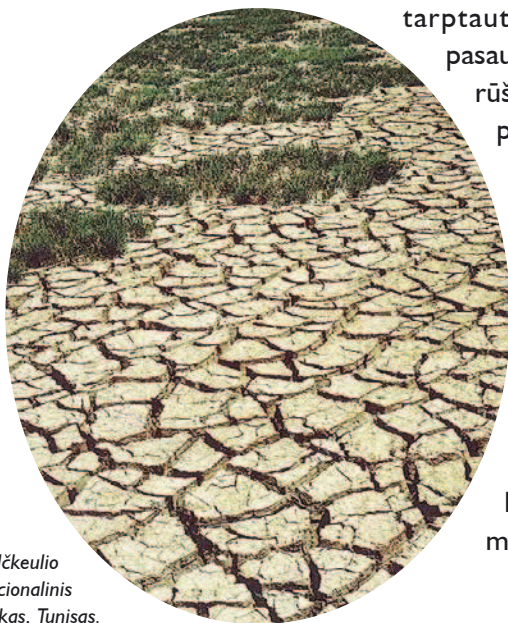
Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su dykumėjimu valstybėse, dažnai išgyvenančiose rimtas sausras ir dykumėjimą, ypač Afrikoje, įsigaliojo 1996 m. gruodžio 26 d. Konvencija siekiama apsaugoti žmones nuo sausrų ir dykumėjimo keliamos grėsmės ir išvengti ekologinės katastrofos.

Rio Žemės forume taip pat buvo priimtas dokumentas „Teisiškai neįpareigojantys bendro sutarimo dėl visų rūšių miškų valdymo, apsaugos ir darnios plėtros principai“. Šiuo dokumentu siekiama paskatinti visas valstybes plėtoti pasaulinio apželdinimo darbus, ypač atželdinant miškus ir išsaugant esamus gamtinius išteklius.

Be to, 1975 m. buvo priimta Nykstančių laukinių faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija. Dokumentu buvo įtvirtinta pasaulinė tarptautinės prekybos nykstančiomis augalų ir gyvūnų rūšimis kontrolė – konvencija uždraudė bet kokią komercinę prekybą laukinėmis rūšimis.

1971 m. priimta Konvencija dėl šlapžemių, turinčių tarptautinės reikšmės, ypač vandens ir pelkių paukščių apsaugos, (Ramsaro konvencija) yra tarptautinis susitarimas, nubrėžęs tarptautinio bendradarbiavimo dėl šlapžemių apsaugos ir atsakingo naudojimo gaires.

Šiuo metu pasaulyje yra 1 094 pelkės ir seklių vandėnų vietovės, užimančios daugiau nei 87 milijonus hektarų, kurios yra įtrauktos į Ramsaro tarptautinės svarbos šlapžemių sąrašą.

Ičkeulio nacionalinis parkas, Tunisas.
© INCAFO

25 vietovės iš šio sąrašo taip pat yra įtrauktos ir į Pasaulio gamtos paveldo sąrašą:

Alžyras	La Vallée d'Iherir (kartu su pasaulio paveldo vietove Tassili n'Ajjer)	Kosta Rika	Kokoso salos nacionalinis parkas
Australija	Didysis smėlio sąsiauris (sąsmauka) (kartu su pasaulio paveldo vietove Freizerio sala)	Libanas	Tyre
Bangladešas	Sundarbanai	Mauritanija	Banc d'Arguino nacionalinis parkas
Bulgarija	Srebnos gamtos draustinis	Nigeris	Nigerio „W“ nacionalinis parkas
Filipinai	Tubatahos rifo jūros parkas	Prancūzija	Šv. Mykolo kalnas ir slėnis (Mont Saint-Michel)
Indija	Keoladeo nacionalinis parkas	Rumunija	Dunojaus delta
Ispanija	Donjanos nacionalinis parkas	Rusijos Federacija	Selengos delta (pasaulio paveldo vietovės Baikalo ežero dalis)
Jungtinės Amerikos Valstijos	Evergleido nacionalinis parkas	Senegalas	Djoudj'o nacionalinis paukščių draustinis
Kanada	Taikos-Atabaskos delta	Slovėnija	Škocjano urvai
	Klykiančios gervės vasaros ganykla (kartu su pasaulio paveldo vietove Miškinių bizonų nacionaliniu parku)	Švedija	Sjaunja (pasaulio paveldo vietovės Lapių regiono dalis)
Kongo Demokratinė Respublika	Virungos nacionalinis parkas	Tunisas	Ičkeulio nacionalinis parkas
		Vengrija	Hortobago nacionalinis parkas
		Vengrija/Slovakija	Aggteleko karstiniai urvai ir Slovakijos karstas

Nigerio „W“ nacionalinis parkas. © UNESCO

Baikalo ežeras, Rusijos Federacija. © UNESCO

Be to, aplinkos ir plėtros klausimams spręsti buvo sukurta UNESCO programa „Žmogus ir biosfera“ (*Man and Biosphere; MAB*). Programa padeda spręsti gamtinių išteklių išsaugojimo problemą, tiria žmogaus veiklos poveikį aplinkai, galimas visuomenės reakcijas į pasikeitimus. Biosferos rezervatai gali padėti apsaugoti biologinę įvairovę, išlaikyti sveikas ekosistemas, daugiau sužinoti apie tradicines žemės naudojimo formas, skleisti informaciją apie subalansuotą gamtinių išteklių naudojimą ir bendradarbiauti sprendžiant gamtinių išteklių išsaugojimo problemas. Daugiau apie UNESCO programą „Žmogus ir biosfera“ galite sužinoti internete adresu www.unesco.org/mab

▲ Interneto svetainės apie kitas konvencijas

► Gamtos paveldas

<i>Biologinės įvairovės konvencija</i>	http://www.biodiv.org
<i>Nykstančių laukinių faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija (CITES)</i>	http://www.cites.org
<i>Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija</i>	http://www.unep-wcmc.org/cms
<i>Šlapžemių konvencija (Ramsaro konvencija)</i>	http://www.ramsar.org
<i>Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija</i>	http://www.unfccc.int
<i>Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su dykumėjimu</i>	http://unccd.int

► Kultūros paveldas

UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija (Hagos konvencija):
http://www.unesco.org/culture/legalprotection/war/html_eng/index_en.shtml

UNESCO nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencija
http://www.unesco.org/culture/legalprotection/theft/html_eng/index_en.shtml

Konvencija dėl po vandeniu atsidūrusio kultūros paveldo apsaugos:
http://www.unesco.org/culture/legalprotection/water/html_eng/index_en.shtml

UNIDROIT konvencija dėl pavogtų ar neteisėtai išvežtų kultūros objektų:
<http://www.unidroit.org/english/conventions/c-cult.htm>

Kitos kultūros sritys konvencijos:
<http://fletcher.tufts.edu/multi/cultural.html>

► Europos teisiniai instrumentai kultūros srityje

Valstybės Europos Tarybos narės taip pat yra priėmę kelis tarptautinius teisinius susitarimus:

Europos kultūros konvencija:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/018.htm>

Europos konvencija dėl archeologijos paveldo apsaugos:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/066.htm>

Konvencija dėl Europos architektūros paveldo apsaugos:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/121.htm>

Europos konvencija dėl archeologijos paveldo apsaugos (pataisyta):
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/143.htm>

Europos kraštovaizdžio konvencija:
<http://www.nature.coe.int/english/main/landscape/conv.htm>

Visas Europos Tarybos priimtų konvencijų sąrašas pateikiamas:
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/CadreListeTraites.htm>

■ 30 užduotis

APLINKOS NYKIMAS

Tikslas: nustatyti valstybėje jau egzistuojančias ar dar tik gresiančias aplinkosaugos problemas ir jų ryšį su pasaulio gamtos paveldo vietovėmis.

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

3 pamokos

Geografija, tikslieji mokslai

Pasaulio paveldo žemėlapis, trumpi aprašymai

Mokslinės knygos, spaudos straipsnių iškarpos

- ✓ Paprašykite mokinių sudaryti svarbiausių valstybėje ar regione jau egzistuojančių ar tik gresiančių aplinkosaugos problemų sąrašą (tai gali būti erozija, klimato pokyčiai, vandens lygio kilimas, dykumėjimas, miškų naikinimas ir pan.). Paklauskite mokinių nuomonės, ar šios problemos gresia miesto, nacionalinės ar regioninės reikšmės paveldo vietovėms.
- ✓ Ar jūsų šalyje ar regione sprendžiamos aplinkosaugos problemos? Kokių priemonių – vietinių ar tarptautinių – imamasi joms spręsti?
- ✓ Paprašykite mokinių vieną savaitę rinkti spaudoje pasirodančius straipsnius aplinkosaugos tema. Vėliau klasėje išanalizuokite surinktą medžiagą ir aptarkite rezultatus.

Pasaulinės įtampos aplinkoje požymiai

- ▶ Daugiau nei 2/3 viso pasaulio paukščių rūšių populiacijų yra sumažėjusios, pažeistos arba joms gresia išnykimas.

- ▶ Per paskutinius 200 metų išnyko apie ketvirtadalis, daugiausia vandenynų salose gyvenusių, pasaulio paukščių rūšių.

- ▶ Sparčiai mažėja varlių populiacijos, nors šio reiškinio priežastys vis dar nežinomos.

- ▶ Mažėja koraliniai rifai.

Biologinės įvairovės apsauga ir pasaulio paveldo apsauga

Bioįvairovė arba biologinė įvairovė – terminas, apibrėžiantis visų gyvybės formų visumą, apimantis augalus, gyvūnus, mikroorganizmus, jų genetines struktūras ir ekosistemas, kurių dalis jie yra.

Žemės bioįvairovės išsaugojimas yra milžiniška užduotis, kadangi kalbame apie visų žemėje esančių gyvybės formų išsaugojimą, taip pat vandens, jūros, tarpinių ekosistemų ir mikroorganizmų išsaugojimą.

Pasaulio paveldo apsauga yra svarbi pasaulinių pastangų apsaugoti žemės bioįvairovę dalis, labai priklausanti nuo kolektyvinės tarptautinės veiklos.

Kongo Demokratinėje Respublikoje esantis Okapių laukinės gamtos rezervatas buvo įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą, kadangi rezervato teritorija apima daugelio pasaulinės svarbos, tarp jų ir nykstančių, biologinės įvairovės rūšių biotopus. Gyvybės rūšių išsaugojimas jų natūralioje gimtoje aplinkoje yra esminis aplinkosaugos siekis. Rezervate gyvena daug nykstančių paukščių ir primatų rūšių bei apie 5 000 iš visų pasaulyje išlikusių 30 000 okapių.

Okapių gyvosios gamtos
rezervatas, Kongo
Demokratinė Respublika.
© IUCN/J. Thorsell

Kaip jau minėta, ekosistemų išsaugojimas yra svarbi pasaulio paveldo apsaugos dalis. Pavyzdžiui, Belizo Barjerinių rifų rezervatų sistemoje, įtrauktoje į Pasaulio paveldo sąrašą 1996 m., saugomi unikalūs gamtos dariniai: koralų salos atviroje jūroje, povandeniniai smėlio rifai, mangrovių miškai, lagūnos ir estuarijos. Visa šių gamtos objektų sistema apima daugiau nei 93 400 hektarų teritoriją. Kitose didelę teritoriją užimančiose pasaulio gamtos paveldo vietovėse saugomos miškų ekosistemos (pavyzdžiui, Sinharajos miškų rezervatas Šri Lankoje) arba pelkės (pavyzdžiui, Donjanos nacionalinis parkas Ispanijoje).

Pasaulio paveldo konvencija saugo ir Lietuvos kaimynystėje – Lenkijoje ir Baltarusijoje besidriekiančią Belovežo girią – lenkams, ne mažiau nei lietuviams ir baltarusiams, istoriškai svarbų gamtos paminklą. Belovežo giria yra unikali savo gamtine įvairove. Girioje auga apie 1000 ilgamažių milžiniškų medžių, gyvena 59 žinduolių rūšys, 227 paukščių rūšys, 27 – žuvų, 8500 vabzdžių rūšių. Girioje gyvena apie 600 stumbrų. Šie gyvūnai Belovežo girioje Pirmojo pasaulinio karo metu buvo visiškai išnaikinti. Vėliau pradėti veisti nelaisvėje, o 1952 m. pirmasis stumbras buvo paleistas į laisvę.

Susirūpinimas dėl grėsmės bioįvairovei turi svarų pagrindą, kadangi išnykusios bioįvairovės, ypač lengvai pažeidžiamose ekosistemose (pavyzdžiui, salose ir pelkėtose vietovėse), paprastai jau neįmanoma atkurti. Siekiant sustabdyti šį reiškinį, reikia nedelsiant imtis veiksmingų priemonių. Be to, nepaprastai svarbu apsaugoti pavienes nykstančias rūšis, dar svarbiau užtikrinti ilgalaikę ekosistemų, natūralių augalų ir gyvūnų populiacijų ir viso landšafto apsaugą.

■ 3 I užduotis

BIOLOGINEI ĮVAIROVEI KYLANTYS PAVOJAI

Tikslas: atpažinti galimas grėsmes biologinei įvairovei

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

4 pamokos ir praktinė veikla (kelionė)

Popamokinė veikla

Tikslieji mokslai, biologija

Užrašų sąsiuviniai, pieštukai, žiūronai, fotoaparatas

✓ Paklauskite mokinių, kuris iš toliau pateikiamų grėsmių biologinei įvairovei keliančių reiškinį egzistuoja aplinkinėje teritorijoje:

- natūralių ekosistemų pokyčiai (pavyzdžiui, žemės ūkio tikslais išnaikintos natūralios augalų rūšys);
- įveistos naujos rūšys (kurios gali naikinti ekosistemoje natūraliai augančius augalus ar gyvenančius gyvūnus ir konkuruoti su natūraliomis gyvūnijos rūšimis dėl teritorijos);
- oro, vandens, dirvos užterštumas, triukšmas;
- gamtos išteklių gavyba;
- kiti.

✓ Paklauskite mokinių, ar jie žino apie kokius nors paukščių, gyvūnų ar augalų populiacijų pokyčius aplinkinėje teritorijoje.

✓ Ar yra imamas kokių nors aplinkosaugos priemonių sustabdyti biologinės įvairovės nykimą?

✓ Suplanuokite praktinę užduotį ir įgyvendinkite ją netoliese esančiame parke, miške, paukščių rezervate. Užduoties tikslas turi būti vietos biologinės įvairovės tyrimas (augalų ir gyvūnų rūšių skaičiaus nustatymas). Pakvieskite į klasę tėvus, kad mokiniai galėtų pristatyti savo darbo rezultatus platesnei auditorijai. Paklauskite tėvų nuomonės, ar biologinė įvairovė tapo gausesnė ar sumažėjo, lyginant su ankstesniu laikotarpiu.

✓ Jei turite galimybę, suplanuokite kelionę ir kartu su mokiniais apsilankykite Lietuvos kaimynystėje – Lenkijoje ir Baltarusijoje – esančioje pasaulio paveldo paminklu pripažintoje Belovežo girioje. Prieš ekskursiją supažindinkite mokinius su šiuo gamtos paminklu.

Ventės ragas © Paulius Mudėnas

▲ Kultūrinė įvairovė ir biologinė įvairovė

Pasaulio gamtos ir kultūros paveldo vietovės dažnai yra kultūrinės ir biologinės įvairovės sąveikos pavyzdžiai.

Siekiant užtikrinti jų klestėjimą, kultūrinė įvairovė ir biologinė įvairovė turi būti saugomos kartu; vietinių žmonių žinios apie gamtinius išteklius ir būdus, kaip jie turi būti naudojami, yra vertingas išminties šaltinis visai žmonijai.

Jeffrey A. Džefris A. Maknylis (Jeffrey A. McNeeley), IUCN, Gamta ir ištekliai, 28 tomas, 3 Nr., 1992 m.

▲ Rūšių evoliucija ir išnykimas

Rūšių evoliucija yra besitęsiantis gamtos procesas. Dėl genetinių pakitimų atsirandančios naujos rūšys didina biologinę įvairovę.

Vienas iš pasaulio paveldo apsaugos tikslų yra apsaugoti gamtos vietas, kuriose užfiksuota (akivaizdžiai matoma, atsekama) rūšių evoliucija. Gamtos paveldo pirmasis (i) kriterijus – vienas iš keturių gamtinių vietovių atrankos ir įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą kriterijų – apima esminius planetos istorijos etapus atspindinčius, taip pat gyvybės turtų, reikšmingų tebevykstančių geologinių formų vystymosi procesų, geomorfinių ar fiziografinių reiškinių išskirtinius pavyzdžius.

Messel Pit Fossil vietovė Vokietijoje yra vietovės, įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą pagal gamtos paveldo pirmąjį (i) kriterijų, pavyzdys. Vietovėje gausiai randama fosilijų iš Eoceno eros – laikotarpio, buvusio tarp 57 ir 36 milijonų metų pr. Kr. Radiniai suteikia unikalios informacijos apie ankstyvasias žinduolių evoliucijos stadijas.

Australijoje esančiose Riverslėjaus ir Narakorto žinduolių fosilijų radybų vietovėse saugomi unikalios Australijos gyvūnijos (pavyzdžiui, sterblinių kurmių ir liūtų, plunksnauodegių oposumų, taip pat daugelio kitų unikalių ir jau išnykusių Australijos žinduolių) evoliucijos etapų radiniai. Ši vietovė buvo įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą pagal gamtos paveldo (i) ir (ii) kriterijus.

Naujų rūšių atradimas: Volemi pušis – dinozaurų eros palikimas

Australijos žinduolių
fosilijų vietovė
(Riverslėjus ir
Narakortas),
Australija.
© UNESCO

1994 m. gruodžio mėnesį netoli Sidnėjaus (Australija) buvo rastos naujos medžių rūšys. Volemi pušis (*Wollemi nobilis*) – maždaug 35 metrų aukščio, daugiau kaip 1 metro skersmens kamienu. Naujų medžių rūšių, ypač tokio įspūdingo aukščio, atradimas yra labai netikėtas ir itin retas. Volemi pušys auga saugomame aukštašlaičiame kanjone, esančiame į pietvakarius nuo Sidnėjaus. Ši unikali jų vegetacijos vieta apsaugojo šią rūšį nuo išnykimo, kuris grėsė dėl gretimose plokščiakalnėse dažnai kildavusių gaisrų.

Šis atradimas parodė, kad vis dar egzistuoja biologinės įvairovės rūšių, kurios iki šiol nėra mums žinomos.

1996 m. Australijos vyriausybės ataskaita apie aplinkos būklę šalyje, Australijos Sandrauga

Biologinė įvairovė nyksta, kadangi mažėja prie naujų aplinkos sąlygų, liūčių ar temperatūros pokyčių prisitaikančių augalų ir gyvūnų rūšių reprodukcinės galimybės ir atsparumas. Dėl šios priežasties jos ima nykti. Fosilijų tyrimai rodo,

kad daugeliui gyvūnų ir augalų rūšių gresia išnykimas. Kad ir kaip nutiktų, šian-
dien visuotinai pripažįstama, kad rūšių nykimas yra dažnesnis nei naujų rūšių
atsiradimas. Tai lemia negrįžtamus pasaulinius pokyčius.

Šiuo metu:

Išnykimas
grėsia:

- 11 procentų išlikusių **paukščių** rūšių;
- 11 procentų **žinduolių** rūšių;
- 5 procentams **žuvų** rūšių;
- 8 procentams **augalų** rūšių.

- Dėl **medžioklės** sumažėjo didelių žinduolių populiacijos.
- Dėl **žvejybos** ir **banginių medžioklės** labai sumažėjo jūrinės gyvūnijos rūšių populiacijos.

Daugelis vietovių buvo įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą siekiant apsaugoti
augalų ir gyvūnų rūšis nuo išnykimo.

▲ Vallée de Mai gamtos rezervatas, Seišeliai

Vallée de Mai gamtos rezervatas yra pačioje mažos
Praslino salos širdyje. Vietovė buvo įtraukta į Pasaulio
paveldo sąrašą 1983 m. Slėnį dengia palmių miš-
kas; ir pati vietovė yra išlaikiusi beveik pirmąjį
kraštovaizdį. Slėnyje auga palmės, brandinančios dau-
giau nei 20 kilogramų sveriančius didžiausius pasaulyje
kokoso riešutus. Praeityje visoje saloje augo gausybė
kokoso palmių rūšių, tačiau dėl besaikio piknaudžiavi-
mo šiais natūraliais ištekliais kokoso palmių išliko tik
mažame slėnyje. Didelę grėsmę slėniui ir jame augan-
čiam kokoso palmių miškui kelia naujos, iš kitų vietų
atvežtos egzotinės gyvūnijos rūšys, alinantis derliaus
nuėmimas ir gaisrai.

Vallée de Mai gamtos
rezervatas, Seišeliai.

© National Geographic
Society/W. Curtsinger

▲ Manaso laukinės gamtos draustinis, Indija

Manaso laukinės gamtos draustinis yra išsidėstęs Himalajų kalnų
papėdėje, kur žemiau miškais apaugusių kalnų veši pievos ir tropi-
niai miškai. Šioje vietovėje gyvena nemažai nykstančių gyvūnų rūšių.
Manaso laukinės gamtos draustinyje, įtrauktame į Pasaulio paveldo
sąrašą 1985 m., o 1992 m. įtrauktame į Pavojuje esančio pasaulio pavel-
do sąrašą, gyvena nykstančios tigrų, nykštukinių kiaulių, Indijos ragano-
sių ir dramblių populiacijos. Viena iš didžiausių grėsmių šiems gyvūnams
yra brakonieriaavimas. Remiantis 1997 m. surinktais duomenimis, buvo
užmušti 22 raganosiai, ir šiuo metu šių gyvūnų populiacija yra tik apie
10-15 gyvūnų.

Te Wahipounamu, Naujoji Zelandija

Te Wahipounamu yra išsidėstęs Naujosios Zelandijos pietuose. Didžioji dalis vietovės teritorijos (apie 2,6 milijono hektarų arba 10 procentų visos Naujosios Zelandijos teritorijos) yra šlapžemiai, aukšti kalnai ar stačios uolos, neriančios tiesiai į vandenyną. Vietovėje matomi ryškūs milžiniškų ledynų palikti ženklai: ledynai išgraužė slėnius, suformavo akmenų sangrūdas, fiordus, nuostabius ledynmečio kraštovaizdžius. Naujosios Zelandijos nutolimas nuo kitų žemynų lėmė unikalią paukščių, gyvūnų ir augalų rūšių įvairovę. Daugelio rūšių paukščiai nustojo skraidyti, medžiai ir augalai akivaizdžiai prisitaikė prie nuolatinių liūčių, pavyzdžiui, milžiniškoji kahikatėja (baltoji pušis) auga iki 30 metrų aukščio. Tokie miškai dar yra vadinami „dinozaurų eros miškais“, nes būtent tokie jie išsilaikė nuo dinozaurų eros, apie 65 milijonus metų.

Su atvykėliais iš Europos Naujojoje Zelandijoje atsirado naujų plėšrūnų ir kenkėjų rūšių, kurios sukėlė pavojų vietinei augalijai ir gyvūnijai. Kai kurios rūšys po tokio susidūrimo iš viso išnyko.

Dėl izoliacijos, geologinių ir klimato pokyčių Naujojoje Zelandijoje vyko kai kurių augalų ir gyvūnų rūšių evoliucija, kuri būdinga tik šiam regionui. Tačiau tos pačios sąlygos, kurios lėmė Naujosios Zelandijos gamtos, augalijos ir gyvūnijos unikalumą, deja, lėmė ir jų išskirtinį pažeidžiamumą. Polineziečiai, kurie pirmieji atvyko į Naująją Zelandiją prieš maždaug 1 000 metų, pradėjo didžiulio masto rūšių ir ekosistemų naikinimą. Kai į Naująją Zelandiją atvyko ir ją kolonizavo europiečiai, šalyje jau buvo išnaikinta apie 23 procentus miškų, 30 procentų paukščių populiacijų. Ryškiausia netektis – didžiulio neskraidančio paukščio moa išnykimas. Nuolat didėjant atvykėlių skaičiui bei augant plėšriųjų gyvūnų rūšių populiacijoms, Naujojoje Zelandijoje šiuo metu yra 503 nykstančių augalų ir gyvūnų rūšys ir, manoma, kad netrukus į nykstančiųjų sąrašą bus įrašytos dar 44.

Šaltinis: Greimuto vidurinė mokykla, Naujoji Zelandija

■ 32 užduotis

GONDVANOS ŽEMYNŲ DĖLIONĖ

Tikslas: daugiau sužinoti apie žemynų formavimąsi ir izoliacijos reikšmę gamtos paveldui

Pratimas

Pamokos
užduotis

2 pamokos

Geografija,
istorija, tikslieji
mokslai

Pasaulio
paveldo
žemėlapis,
užduočių lapas
„Gondvanos
dėlionė“

Žirklys, klijai,
pasaulio
žemėlapis

✓ Papasakokite mokiniais apie Gondvanos žemyną.

Ištyrę randamų uolienų ir fosilijų pavyzdžius, mokslininkai teigia, kad Naujoji Zelandija kažkada buvo milžiniško žemyno – Gondvanos, kuri apėmė Australiją, Afriką, Pietų Ameriką, Indiją, Antarktidą, – dalis. Naujoji Zelandija yra svarbiausias ryšys, siejantis esamą pasaulį ir Gondvaną, kadangi maždaug prieš 80 milijonų metų, kai ji atsilo nuo Antarktidos ir Australijos, sala visą laiką buvo izoliuota. Šalis turi 1 600 kilometrų vandenyno pakrantę, o žmonės čia atsikėlė tik maždaug prieš 1 000 metų. Naujosios Zelandijos pirmą kartą augalija išliko nepakitusi daug milijonų metų. Net ir šiandien šalis išlieka viena labiausiai izoliuotų žemės vietovių.

✓ Padalykite klasę į mažas grupes. Išdalykite kiekvienai grupei po užduočių lapo kopiją. Paprašykite iškirpti užduočių lape nupieštus žemynus pagal kontūrinę liniją, sudėlioti ir suklijuoti ant Gondvanos žemyno kaip dėlionę. Padiskutuokite, kaip Gondvanos suskilimas atskyrė Naująją Zelandiją nuo likusio pasaulio ir apsaugojo jos augaliją ir gyvūniją.

✓ Palyginkite Gondvaną su šiandienos žemynais.

Šaltinis: Greimuto vidurinė mokykla, Naujoji Zelandija

■ 33 užduotis

PASAULIO GAMTOS PAVELDO VIETOVŲ VERTINIMAS PAGAL ATITINKAMUS KRITERIJUS

Tikslas: geriau suvokti pasaulio gamtos paveldo vietovių atrankos kriterijus

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

3 pamokos

Gamtos mokslai, dailė

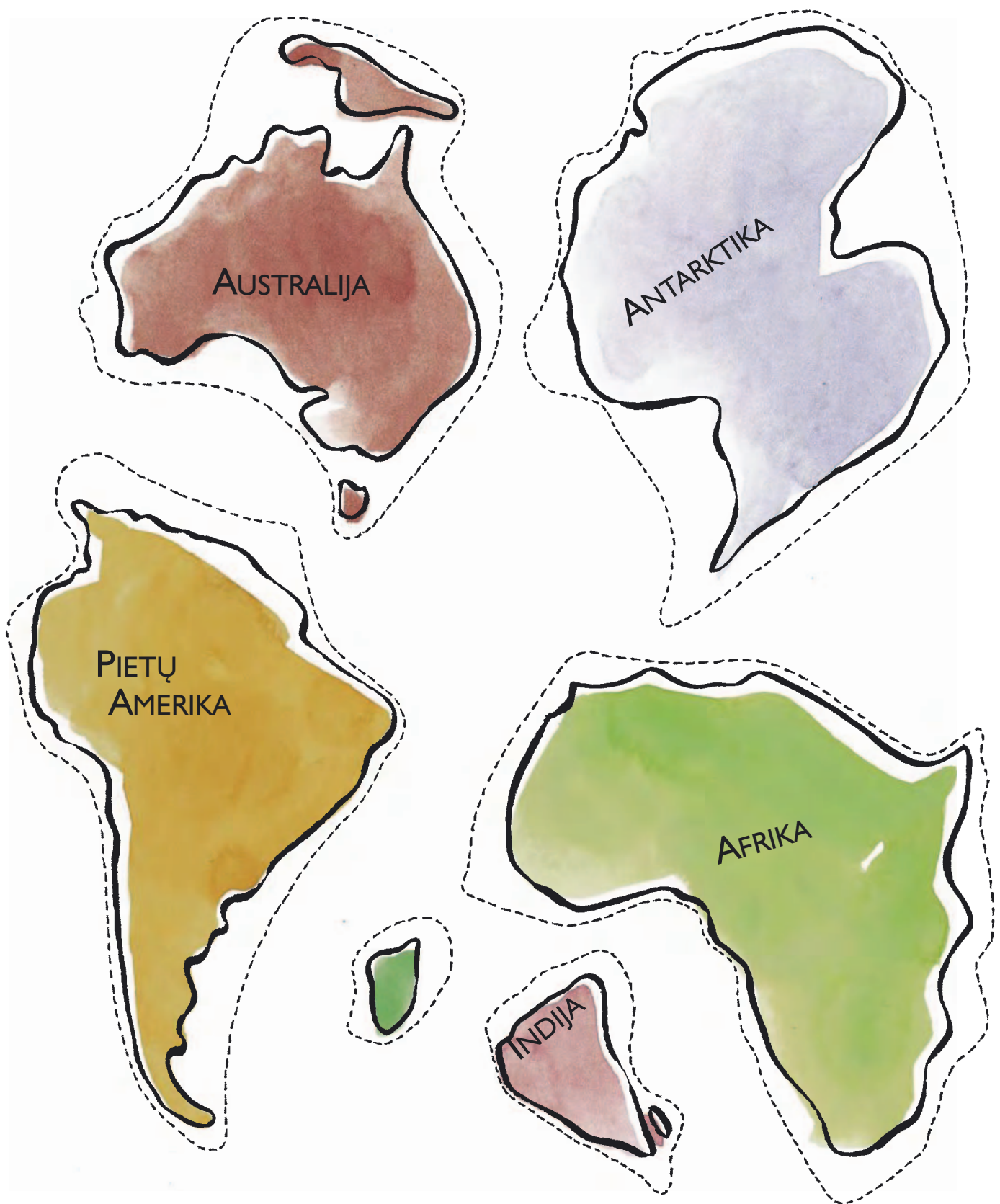
Didžiosios fotografijos, pasaulio paveldo žemėlapis, trumpi aprašymai

✓ Parinkite 5 gamtos paveldo vietas, esančias skirtinguose pasaulio žemynuose, naudodamiesi *trumpais aprašymais* (padarykite pasirinktų vietovių aprašymų kopijas arba nurašykite aprašymus, nenurodydami kriterijų, pagal kuriuos jos buvo įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą).

✓ Padalykite mokinius į penkis grupes ir išdalykite kiekvienai grupei po penkis parinktų vietovių aprašymus. Grupės turi nustatyti jų vietą pasaulio paveldo žemėlapyje ir kriterijus, pagal kuriuos vietovės buvo įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą. Paprašykite, kad kiekviena grupė išrinktų po vieną mokinį, kuris pristatytų grupės nuomonę visai klasei. Palyginkite jų atsakymus su faktiniais kriterijais, nurodomais *trumpuose aprašymuose*.

✓ Priminkite mokiniams kriterijus, pagal kuriuos gamtos paveldo vietovės yra įtraukiamos į Pasaulio paveldo sąrašą, ir pasiūlykite jiems pagal kiekvieną iš šių kriterijų sudaryti Lietuvos ir Baltijos valstybių regiono vietovių sąrašus. Tuomet paprašykite jų patikrinti, kurios iš jų pasiūlytų vietovių jau yra nurodytos pasaulio paveldo žemėlapyje. Aptarkite šio darbo rezultatus. Pasiūlykite mokiniams pagaminti plakatus jų pasiūlytomis vietovėmis pristatyti ir sukurti šūkius, raginančius išsaugoti šias vietas.

Ekologiškai ir kultūriškai darni plėtra

Plėtra turi būti darni, kad užtikrintų, jog dabarties kartų poreikių patenkinimas neatimtų galimybės ateities kartoms patenkinti savo poreikius.

Aplinka ir darni plėtra, Paryžius, UNESCO, 1997 m.

Poreikis išsaugoti pusiausvyrą tarp žmonijos ir aplinkos yra užfiksuotas Pasaulio paveldo konvencijoje. Pasaulio paveldo apibrėžimas teigia, kad pasaulio paveldas – ir kultūros, ir gamtos – primena pasaulio bendruomenei apie žmogaus ir gamtos sąveiką, kuri yra ekologiškai darnios plėtos pagrindas.

Rūpindamiesi plėtos procesu neturime užmiršti palikti pakankamai erdvės gamtai, kuri yra kartu ir dvasinio praturtėjimo ir, praktine prasme, mūsų gyvybės šaltinis.

Džefris A. Maknylis (Jeffrey A. McNeeley), IUCN, Gamta ir ištekliai, 28 tomas, 3 Nr., 1992 m.

Daugelis aplinkai gresiančių pavojų (pavyzdžiui, miškų kirtimas žemės ūkio tikslams, žvejyba, užterštumas), atsiradusių dėl nuolatinės ekonominės ir socialinės plėtos bei populiacijos augimo, turi būti kontroliuojami, siekiant išsaugoti biologinę (ir kultūrinę) pasaulio įvairovę. Gamtos paveldo apsauga ir išteklių naudojimas (pavyzdžiui, žemės ūkis, išteklių gavyba, miškininkystė) dažnai laikomi visiškai nesuderinamomis sritimis. Dėl šios priežasties išteklių naudojimas saugomose teritorijose, pavyzdžiui, pasaulio paveldo vietovėse, dažnai yra draudžiamas. Tokia veikla leidžiama tik išimtiniais atvejais, taikant labai griežtą priežiūrą, tačiau daug veiksmingesnis būdas būtų užtikrinti pusiausvyrą tarp gamtos ir kultūros paveldo apsaugos bei išteklių naudojimo apribojimų (saikingas ir saugus išteklių naudojimas gali būti leidžiamas). Taip pat gali būti leidžiama ir kitokia atsakinga veikla, teikianti ekonominę naudą vietos gyventojams ir taip skatinanti juos dėti pastangas išsaugoti vietovę.

▲ Banc d'Arguino nacionalinis parkas, Mauritanija

Šis Pietų Afrikoje esantis parkas yra milijonų paukščių gyvenamoji vieta. Parkas tęsiasi palei Atlanto vandenyno pakrantę ir apima smėlio kopas, pakrančių pelkes, mažas salas ir pakrančių seklumas. Tai išskirtinio kontrastingo grožio ir neįtikėtinai biologinės įvairovės žemės ir jūros peizažas. Be nuolat gyvenančių gyvūnijos rūšių parke glaudžiasi gausybė migruojančių paukščių rūšių, taip pat kelios ypatingos jūrinių vėžlių ir delfinų rūšys.

Banc d'Arguino parkas yra nepaprastai svarbus vietinei ekonomikai: septyni žvejų kaimeliai visiškai priklauso nuo turtingų gamtinių išteklių, taip pat parkas yra ekologiškai jautrus turizmo objektas. Tradiciniai žvejybos būdai, naudojami vietinių žvejų, smarkiai nepaveikė parko gamtinių išteklių. Tačiau jei parke būtų leista žvejyba motorinėmis valtimis ir sugaunamų žuvų skaičius padidėtų – tai labai neigiamai paveiktų paukščių gyvenimą šioje teritorijoje.

*Banc d'Arguin nacionalinis parkas,
Mauritanija.*

© UNESCO / IUCN/J.Thorsell

■ 34 užduotis

SAUGANT APLINKĄ

Tikslas: suvokti geros pasaulio gamtos paveldo vietovių priežiūros svarbą

Vaidybinis žaidimas

Pamokos užduotis

Kelios pamokos

Kalbos, geografija, tikslieji mokslai, biologija

Pasaulio paveldo žemėlapis, trumpi aprašymai

✓ Paaiškinkite mokiniams esamą Banc d'Arguino nacionalinio parko Mauritanijoje būklę, tuomet suorganizuokite vaidinimą pagal toliau pateiktą scenarijų įsivaizduojamoje pasaulio paveldo vietovėje. Padalykite klasę į grupes, kurios turės atstovauti skirtingiems interesams.

✓ Grupė verslininkų nori išplėtoti žvejybos verslą. Šiam tikslui įgyvendinti jie jau surado kelis užsienio investuotojus. Tačiau nacionalinio parko vadovybė ir vietos aplinkosaugininkai nerimauja, kad ženklus žvejybos mastų padidėjimas neigiamai paveiks laukinių paukščių gyvenimą. Valdžios institucijos norėtų, kad vietos gyventojų pajamos padidėtų, tačiau nenori, kad dėl to pakistų gerai suderinta ekosistema. Koks sprendimas patenkintų visas interesų grupes?

■ 35 užduotis

PASTANGOS UŽTIKRINTI EKOLOGIŠKAI DARNIĄ PLĖTRĄ

Tikslas: suteikti mokiniams žinių ir paskatinti mąstyti apie taršos žalą aplinkai

Pratimas

Pamokos užduotis arba popamokinė veikla

Kelios pamokos arba kelios savaitės popamokinės veiklos

Dailė, tikslieji mokslai

Konteineriai perdirbamoms šiukšlėms: stikliniams ir plastikiniams buteliams, popieriui, skardinėms, kartono dėžėms ir pan.

✓ Užterštumas dažnai siejamas su poreikio ir iššvaistymu. Saikingas išteklių naudojimas ir atliekų perdirbimas gali padėti išspręsti šią problemą. Turime sugalvoti, kokių priemonių galėtume nedelsdami imtis, kad paskatintume perdirbti atliekas ir optimaliai naudoti išteklius. Pakvieskite į klasę aplinkosaugininką, kad jis papasakotų apie atliekų perdirbimo svarbą ir būdus. Paprašykite mokinių sukurti ir parengti atliekų, skirtų perdirbti, rinkimo (stiklinių ir plastikinių butelių, skardinių, popieriaus) kampaniją mokykloje ir bendruomenėje, įtraukiant ir mokinių tėvus. Nuspręskite, kurie produktai gali būti renkami perdirbimui. Pasiūlykite dailės būreliui sukurti kampaniją pristatančius plakatus. Įvertinkite kampanijos rezultatus kartu su mokiniais.

✓ Padiskutuokite apie pasaulio paveldo vietovių darnią plėtrą ir apsaugą. Kodėl yra svarbu perdirbti tas pačias žaliavas ir iš naujo jas naudoti bei jų nešvaistyti?

✓ Paskatinkite mokinius įsitraukti į vietos aplinkos ir paveldo vietovių tvarkymą, renkant šiukšles ir, jei įmanoma, atiduodant jas perdirbti.

▲ Vietinių gyventojų pastangos užtikrinti darnią plėtrą

Vietinių gyventojų parama aplinkosauginei veiklai būtų didesnė, jei gyventojai turėtų galimybę protingai ir nedarydami žalos naudotis saugomomis teritorijomis, pavyzdžiui, pasaulio paveldo vietovėmis. Daugėja pasaulio paveldo apsaugos ir plėtros projektų, kurie aprėpia didesnę nei valstybės saugomą teritoriją ir įtraukia vietos gyventojus.

Vietinių gyventojų dalyvavimas kuriant ir įgyvendinant paveldo vietovių apsaugos projektus yra ypač svarbus, jei šie projektai sudaro galimybę racionaliai naudotis pasaulio paveldu.

■ 36 užduotis

PAVELDO TAKAI

Tikslas: ugdyti kūrybiškumą, paskatinti nuotykiams, sužinoti daugiau apie aplinką

Pratimas

Pamokos užduotis

Popamokinė veikla

Kelios pamokos ir popamokinė veikla

Socialiniai mokslai, tikslieji mokslai, biologija

Žemėlapiai

✓ Mokiniai mėgsta nuotykius ir atradimus, taigi pasiūlykite jiems suplanuoti ypatingą kelionę į paveldo vietas. Kartu pamąstykite, kokia tai galėtų būti kelionė (gamtos, kultūros ar miesto paveldo vietovėmis) ir kokiomis priemonėmis (fotografuodami ar filmuodami) užfiksuosite savo kelionę. Kai apsispręsite dėl kelionės temos, atsineškite į klasę žemėlapių ir kartu juos peržiūrėkite. Paprašykite mokinių suplanuoti maršrutus ir laisvu laiku apsižvalgyti numatomose sustojimo vietose. Kai kelionės maršrutas bus suplanuotas, paprašykite mokinių parengti lankstinuką apie kelionės maršrutą, kuriame būtų pristatytos svarbiausios jo ypatybės.

✓ Skirkite vieną dieną iškylai. Keliaudami stenkitės lavinti visas jusles: uoskite, klausykitės, stebėkite aplinką.

✓ Atsižvelgdami į tai, kokį įspūdį jūsų mokiniams padarė ši iškyla, numatykite panašias iškylas, į kurias mokiniai galėtų pasikviesti savo ar kitos mokyklos klases, savo tėvus, mokytojus ir pan.

Paveldo kelias „Head-Smashed-In-Buffalo Jump“ komplekse, Kanada.
© S. Titchen

Mūsų planetos ateitis

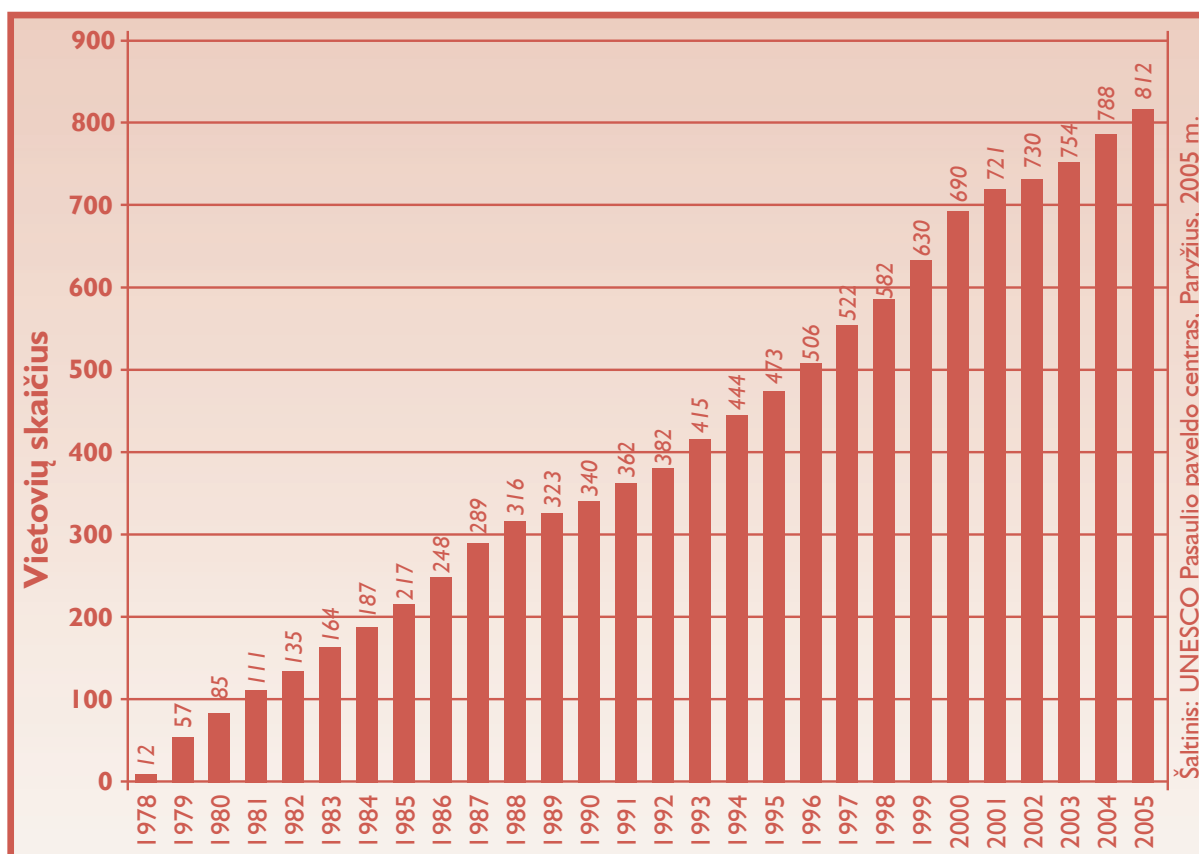
Nuo 1992 m. vykusio Rio Žemės forumo į Pasaulio paveldo sąrašą buvo įtrauktos 424 gamtos, kultūros ir mišraus (gamtos ir kultūros) paveldo vietovės, iš kurių 74 yra gamtos paveldo vietovės (2005 m. duomenys).

Išsivysčiusiose valstybėse gamtinių išteklių – energijos, vandens, žemės – naudojimas smarkiai pagerėjo. Taip pat gerokai sumažėjo oro, vandens ir dirvos tarša. Tačiau besivystančiose valstybėse užterštumo problema išlieka ir visai nemažėja.

Vienas teigiamas pasiekimas – tai tarptautinės bendruomenės suvokimas, kad šios problemos yra kritinės ir todėl atskirti socialinę bei ekonominę plėtrą nuo aplinkos apsaugos negalima.

Mostafa Tolba, Darnios plėtros komisijos pirmininkas, UNESCO šaltiniai, 92 Nr.
1997 m. liepa –rugpjūtis

Pasaulio paveldo sąrašas 2005 m. duomenys

Pasaulio paveldo vietovės tarptautiniu mastu pripažįstamos kaip turinčios išskirtinę visuotinę vertę, todėl jos turi tapti sėkmingos priežiūros pavyzdžiais.

Berndas von Droste (Bernd von Droste), UNESCO Pasaulio paveldo centro direktorius, Paryžius, ir Džefris A. Maknylis (Jeffrey A. McNeely), IUCN, Pasaulio paveldas po 20 metų, IUCN, 1992 m.

Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir aplinka

Dailė

Išrinkite mokinių labiausiai mėgstamą pasaulio gamtos paveldo vietovę ir paprašykite ją nupiešti ar kitaip pavaizduoti.

Biologija

Apsilankykite pasaulio gamtos paveldo vietovėje ir surašykite visus joje esančius augalus, medžius, gyvūnus, kitas gyvybės formas.

Palyginkite šį sąrašą su jūsų aplinkoje esančia augalija ir gyvūnija.

Organizuokite iškylą į gamtą ir kartu su mokiniais patyrinėkite rastus augalus, pamatytus gyvūnus, geologinius vietovės bruožus.

Užsienio kalbos

Susiraskite partnerius mokykloje, esančioje užsienio valstybėje, ir pasidalykite nuomonėmis dėl abiem valstybėms aktualios ekologinės problemos ir jos keliamų grėsmių pasaulio paveldui.

Istorija

Išrinkite vieną pasaulio gamtos paveldo vietovę ir paprašykite mokinių įsivaizduoti, kaip ta vietovė atrodė praeityje, palyginkite jų vaizdinius su esama situacija, aptarkite, kokios grėsmės vietovės apsaugai gali kilti ateityje.

Geografija

Išrinkite vieną pasaulio gamtos paveldo vietovę, kurioje randama buvusių ledynų požymių (pasižiūrėkite *trumpus aprašymus*, pavyzdžiui, Ledyno (*Los Glacieres*) Argentinoje) ir padiskutuokite su mokiniais apie pasaulinio atšilimo padarinius.

Pasirinkite geologinio paveldo vietovę ar vietovę, kurioje randama fosilijų, ir organizuokite išvyką – praktinį tyrimą.

Kalbos

Parinkite pasaulio paveldo vietovę, kuri, mokinių nuomone, yra užteršta arba kuriai ateityje gresia užterštumas, ir pasiūlykite mokiniams parengti informacinę kampaniją, kuria būtų siekiama pašalinti šią problemą arba jos išvengti ir paskatinti imtis apsaugos priemonių.

Matematika

Surinkite statistinius duomenis apie jus supančioje teritorijoje esančias nykstančias augalų, medžių, paukščių, žinduolių, žuvų rūšis ir apskaičiuokite, kiek procentų sumažėjo atskirų rūšių populiacijos.

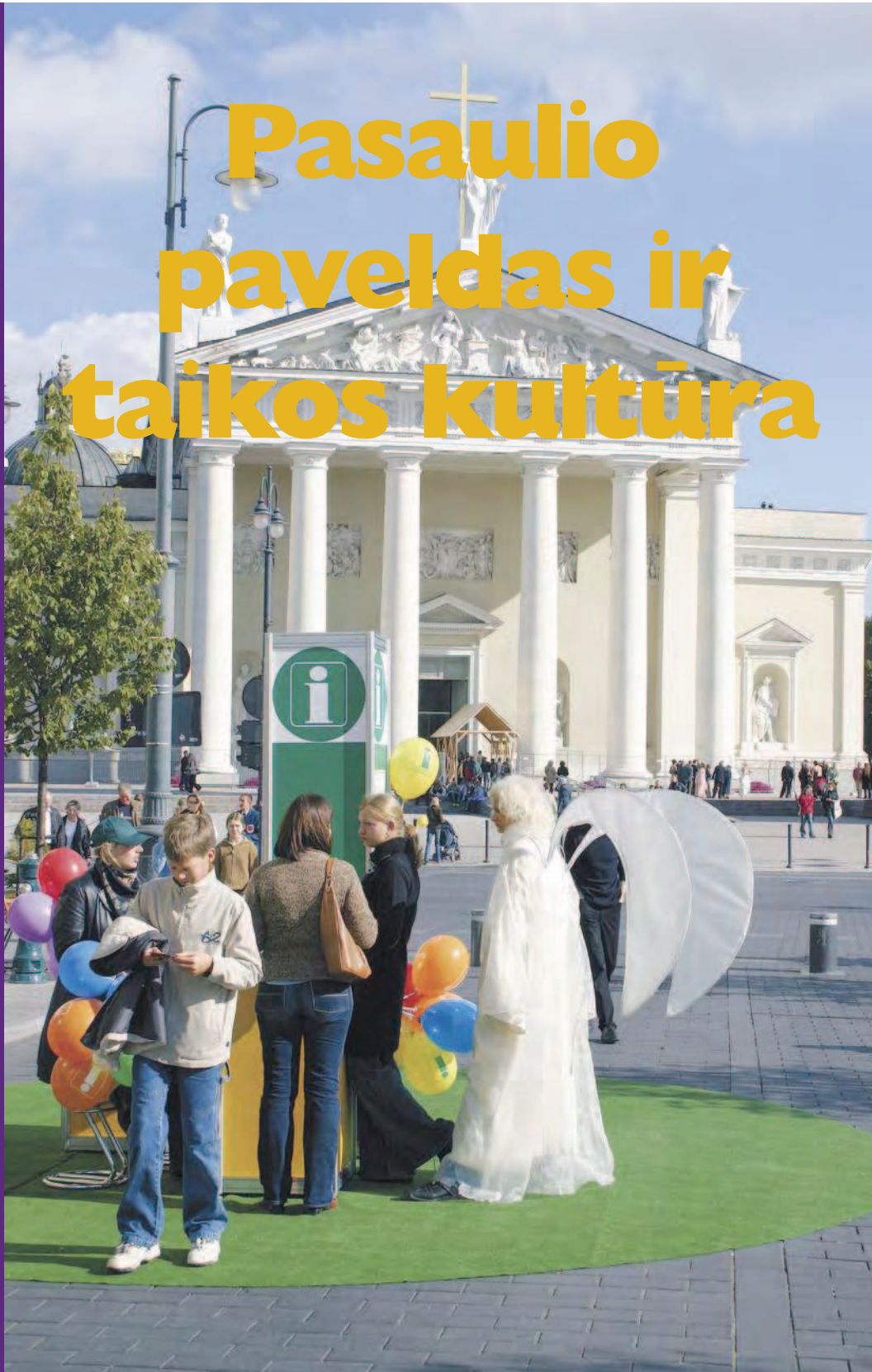
Tikslieji mokslai

Kartu su mokiniais paimkite vandens mėginių iš vietinių ežerų ar upių ir patikrinkite jų taršą.

Nustatykite oro užterštumą tirdami pastatų fasadus.

Padiskutuokite, kaip pakeisti žmogaus veiklą, kad būtų apsaugotos paveldo vietovės.

Pasaulio paveldas ir taikos kultūra

Vilniaus arkikatedra © Paulius Mudėnas

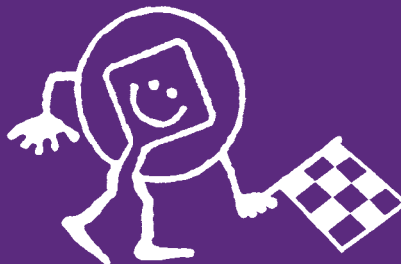
**„Kadangi karai pirmiausia prasideda
žmonių protuose – juose turi gimti ir
taikos gynyba“**

UNESCO Konstitucijos preambulė

Pasaulio paveldas ir taikos kultūra

Tikslai	155
Žinios	155
Požiūriai	155
Ilgūdžiai	155
Pasaulio paveldas ir taikos kultūra	156
37 užduotis: apibrėžti taiką ir pasaulio paveldą	157
Vietovės, simbolizuojančios taiką	158
38 užduotis: pasaulio paveldas ir taika mūsų regione	160
Pasaulio paveldo apsauga karo metu	160
39 užduotis: atkurti karo metu pažeistą paveldą	161
<i>Hagos konvencija</i> gina kultūros paveldą	162
40 užduotis: kultūros ir gamtos paveldo apsauga karo metu	163
Gamtos paveldo apsauga karo metu	164
Pasaulio paveldas ir žmogaus teisės	164
41 užduotis: prietarai – grėsmė taikai	165
42 užduotis: sudarykite kryžiažodį „Pasaulio paveldas ir taika“	166
Užduočių lapas: sudarykite kryžiažodį „Pasaulio paveldas ir taika“	167
Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir taikos kultūra	168

Tikslai

Žinios

Padėti mokiniams plėsti žinias ir ugdyti supratimą apie:

- pasaulio paveldo vietas kaip taikos, žmogaus teisių ir demokratijos viršenybės išraišką;
- UNESCO ir Pasaulio paveldo konvencijos etinę misiją;
- rasinės lygybės, tolerancijos, pagarbos visoms tautoms ir kultūroms svarbą.

Požiūriai

Paskatinti mokinius:

- gerbti kitas tautas ir jų kultūras, ieškoti taikių būdų kasdien kylantiems konfliktams spręsti;
- suvienyti pastangas išsaugoti pasaulio paveldą.

155

Igūdžiai

Padėti mokiniams lavinti įgūdžius:

- dirbti komandoje;
- taikiai spręsti tarpusavio konfliktus, įtikinti aplinkinius apie tokio konfliktų sprendimo būdo pranašumą;
- demokratiniiais būdais dalyvauti politiniame ir visuomeniniame gyvenime;
- prisidėti prie UNESCO pastangų apsaugoti pasaulio paveldą.

Pasaulio paveldas ir taikos kultūra

Lietuviai vis dažniau keliauja, mūsų valstybėje taip pat sulaukiame vis daugiau svečių iš įvairiausių kraštų, tačiau svetimų kultūrų pažinimas Lietuvoje vis dar lėtai skinasi sau kelią. Lietuvos mokyklų ir visuomeninio švietimo programose vis dar per mažai dėmesio yra skiriama tolimesnių kraštų – Afrikos, Azijos, Okeanijos, Arabų šalių – visuomenių ir kultūrų, ideologijų bei vertybių pristatymui. Objektivių ir išsamių žinių bei švietimo trūkumas, nesugebėjimas kritiškai vertinti gaunamą informaciją paverčia mus stereotipų apie tolimes kultūras įkaitais. Dažniausiai tokie stereotipai neatitinka realybės ir įžeidžia vietinius gyventojus.

Vienas svarbiausių švietimo apie pasaulio paveldą programos tikslų – ugdyti toleranciją, pagarbą kitoms kultūroms, religijoms, išraiškos būdams, savitarpio pagarbos, santarvės ir taikaus sugyvenimo įgūdžius.

Taika – tai ne tik neprievartiniai santykiai tarp valstybių, bet taip pat ir taikūs santykiai tarp asmenų, socialinių grupių, tarp valstybės ir jos piliečių bei tarp žmonių ir gamtos. Žinios apie į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas kultūros ir gamtos paveldo vietas – didingus gamtos ir žmonijos sukurtus objektus, atspindinčius laisvės, teisingumo, abipusio supratimo, pagarbos, meilės ir draugystės troškimus, padeda mums suvokti skirtingus taikos aspektus. Visi šie troškimai – pagrindinės žmogaus teisės, būtini taikos ir kiekvieno asmens, visuomenės ir viso pasaulio pažangos veiksniai.

156

Taika:

1. a) *Karo ar priešiško nebuvimas; kai valstybė ar tauta nedalyvauja karo veiksmuose prieš kitą valstybę ar tautą;*
b) *taikos sutarties pasirašymas tarp dviejų prieš tai tarpusavyje kariavusių šalių.*
2. *Pilietinių neramumų nebuvimas; viešoji tvarka ir saugumas.*

Trumpasis Oksfordo žodynas

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija ir Pasaulio paveldo komitetas pasikliauna suderintomis tarptautinėmis pastangomis užtikrinti didžiausią vertę turinčių pasaulio vietovių apsaugą.

Žmogaus gyvenimo būdo ir pačios gyvybės ignoravimas buvo dažnas žmonijos istorijos reiškiny, todėl įtarimai ir nepasitikėjimas, atsiradavę tarp pasaulio tautų dėl jų skirtumų, dažnai išaugdavo į karus.

Didelis ir baisus karas, kuris kėlė tik pasibaigę, kilo dėl demokratinių žmogaus orumo, lygiateisiškumo, abipusės pagarbos principų paneigimo, o vietoj jų – ignoravimu ir prietarais išreikštos tautų ir rasų nelygybės doktrinos išaukštinimo.

...

Kultūros sklaida, žmonijos švietimas, siekiant užtikrinti teisingumą, laisvę ir taiką, yra glaudžiai susiję su žmogaus orumu; tai šventa kiekvienos tautos pareiga, kuri turi būti grindžiama abipuse pagalba ir rūpinimusi.

... taika turi būti kuriama intelektualinio ir moralinio žmonijos solidarumo pagrindu.“

UNESCO Konstitucijos preambulė

Taikos kultūros, kaip galingos upės, srovė yra maitinama įvairių šaltinių: tradicijų, kultūrų, kalbų, religijų, politinių teorijų. Jos tikslas – pasaulis, kuriame kultūros klestėjimas priklauso nuo kultūrų sandūros supratimo, tolerancijos ir solidarumo.

René C. Romero (Rene C. Romero), ASP tinklo nacionalinis koordinadorius, Filipinų nacionalinė UNESCO komisija

■ 37 užduotis

APIBRĖŽTI TAIKĄ IR PASAULIO PAVELDĄ

Tikslas: suvokti taikos ir pasaulio paveldo sąsają

Diskusija

Pamokos
užduotis

I pamoka

Istorija,
pilietinis
ugdymas,
kalbos

Pasaulio
paveldo
konvencija,
pasaulio
paveldo
žemėlapis,
trumpi
aprašymai

Žodynas

✓ Parašykite lentoje žodį „taika“ ir paprašykite mokinių surašyti kiek įmanoma daugiau terminų, posakių, kuriuose yra žodis „taika“. Tegul kiekvienas mokinys perskaito savo sąrašą. Jiems beskaitant, surašykite visus posakius lentoje, pasižymėkite, kurie nepasikartojo, kurie pasikartojo ir kiek kartų. Kai visi baigs skaityti, galėsite apibendrinti, kokie posakiai dažniausiai asocijuojasi su žodžiu „taika“.

✓ Pakartokite tą pačią užduotį su terminu „pasaulio paveldas“, prieš tai paprašydami mokinių peržiūrėti pasaulio paveldo žemėlapi ir išrinkti vietas, kurių pavadinimai asocijuojasi su žodžiais „taika“, „harmonija“, „tyla“, „ramybė“ arba terminais „gynyba“, „karas“ (pavyzdžiui, taikos paminklai, fortai, gynybiniai įtvirtinimai, sienos). Tuomet paprašykite jų pasirinkti vieną ar kelias vietas, siejamas su taika, kurios yra aprašomos šiame mokymo vadovo skyriuje, ir pabandyti surasti daugiau informacijos apie jas bei priežastis, kodėl jos siejamos su taika. Mokiniai gali naudotis enciklopedijomis mokyklos bibliotekoje, internetu ir kitais šaltiniais.

Vietovės, simbolizuojančios taiką

Vatertono ledyno
tarptautinis taikos
parkas, Kanada ir
Jungtinės Amerikos
Valstijos.
© UNESCO

Daugelis pasaulio paveldo vietovių atspindi taikos ir žmogaus teisių vertybes. Tarptautinio bendradarbiavimo pastangos paprastai užtikrina jų apsaugą, tad šia prasme kai kurios iš šių vietovių perduoda drąsią žinią. Vatertono ledyno tarptautinio taikos parko, esančio Kanados ir Jungtinių Amerikos Valstijų pasienyje, pačiame pavadinime yra žodis „taika“. Vietovė, įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą 1995 m., apima Albertos (*Alberta*) Vatertono ežerų nacionalinį parką (Kanada) ir Montanos (*Montana*) valstijos Ledyno nacionalinį parką (JAV). Kartu jie sudaro pirmąjį pasaulyje Tarptautinį taikos parką, išsiskiriantį nepakartojamu gamtovaizdžiu, augalų, žinduolių rūšių įvairove, kalnais ir ledynmečio ženklais.

Tuo tarpu Hirosimos Taikos memorialas (Genbaku kupolas), įrašytas į Pasaulio paveldo sąrašą 1996 m., jau daugiau nei pusę amžiaus yra tiesioginis taikos pasaulyje simbolis, primenantis apie didžiausią iki šiol žmonijos sukurtą griaunamąją jėgą.

Kupolo reikšmė yra jo simboliškumas: jo nebylios liekanos, viena vertus, simbolizuoja žmogaus sukeltos griaunamosios jėgos kraštutinumą, bet, kita vertus, kaip 1945 m. atominių bombų sprogimų liudininkas kupolas perduoda žinią – viltį, kad pasaulyje bus palaikoma taika. Kai pirmoji atominė bomba 1945 m. rugpjūčio 6 d. sprogo virš Hirosimos, sukeldama 140 000 žmonių žūtį, išliko šis vienintelis šalia sprogimo epicentro stovėjęs pastatas – deja, išliko tik jo skeletas. Atstatant miestą, kupolas buvo išlaikytas tokios pačios būklės ir tapo žinomas kaip Genbaku kupolas (atominės bombos kupolas). 1966 m. Hirosimos miesto taryba priėmė rezoliuciją šį kupolą išsaugoti. Taikos memorialinis parkas, kurio pagrindinis objektas yra Genbaku kupolas, buvo įrenginėjamas nuo 1950 m. iki 1964 m. Nuo 1952 m. kasmet rugpjūčio 6 d. parke yra rengiamos Hirosimos Taikos memorialo ceremonijos.

Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba (International Council of Monuments and Sites; ICOMOS)

Hirosimos Taikos
memorialas (Genbaku
kupolas) Japonijoje: ryškus
taikos simbolis.
© UNESCO

Kare, kuris baigėsi buvusios Jugoslavijos subyrėjimu, laisvės ir taikos simboliu tapo Kroatijos miestas Dubrovnikas. Dalmatijos pakrantėje esančio įstabaus grožio Dubrovniko senamiesčio, dar vadinamo Adrijos perlu, vėliauvoje daugelį

Pasaulio paveldo
konvencija

Dubrovniko senamiestis
šiandien, Kroatija.
© Danguolė Reikaitė

Dubrovnikas po karo
1991 m.
© UNESCO / D. Lefèvre

amžių buvo įrašytas žodis „laisvė“ (Libertas). XIII amžiuje miestas tapo galingu Viduržemio jūros uostu su stipriu kariniu jūrų laivynu, visą Europą apėmusiu konsulatų ir prekybos postų tinklu. 1667 m. kelių žemės drebėjimų metu miestas buvo smarkiai apgadintas, tačiau jame visgi buvo išsaugotos nuostabios gotikos, renesanso, baroko laikų bažnyčios, vienuolynai, rūmai ir fontanai, taip pat įspūdinga miestą juosianti akmeninė siena. Ši siena, šimtmečius saugojusi miestą nuo priešų antpuolių iš jūros, nesugebėjo apsaugoti miesto nuo XX a. karinės invazijos, sukrėtusios Dubrovníką prieš dešimtmetį. 1991 m. įtrauktas į Pavojuje esančių pasaulio paveldo vietovių sąrašą, Dubrovníkas, remiamas UNESCO, atstatė apgadintus pastatus ir tapo tarptautinio solidarumo bei laisvės ir taikos simboliu. 2005 m. į Pasaulio paveldo sąrašą buvo įtrauktas dar vienas svarbus taikos simbolis – atstatytas Moštaro tiltas (Bosnija ir Hercegovina), kuris buvo sugriautas Balkanų karo metu.

■ 38 užduotis

PASAULIO PAVELDAI IR TAIKA MŪSŲ REGIONE

Tikslas: pamąstyti apie taiką simbolizuojančias pasaulio paveldo vietas

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis ir popamokinė veikla

I pamoka

Istorija, geografija, dailė

Pasaulio paveldo žemėlapis, trumpi aprašymai

Knygos apie Lietuvos istoriją

✓ Paprašykite mokinių išrinkti kultūros ir gamtos vietas (galbūt pasaulio paveldo vietas), kuriose buvo pasirašyti taikos susitarimai, arba vietas, istorijos požiūriu turinčias simbolinę vertę (pavyzdžiui, didieji mūšiai, svarbios deklaracijos ir pan.)

✓ Paprašykite mokinių į klasę atsinešti visą informaciją, kurią jie sugebėjo rasti apie tas vietas, ir pasirinktomis kūrybinės raiškos formomis (rašiniu, eilėraščiu, piešiniu, kitoku meno kūriniu) išreikšti savo nuomonę apie šių vietovių skelbiamą žinią.

Pasaulio paveldas ir tapatybė

Pasaulio paveldo apsauga karo metu

Tikėtina, kad bet kokio didesnio karinio konflikto metu gamtos ir kultūros paveldo vietovės gali nukentėti. Ypatingos reikšmės kultūros paveldo vertybės kartais sąmoningai yra atakuojamos, siekiant sugriauti tautai brangius tapatumo simbolius. Gamtos paveldo vietovėms (ypač jose esančiai augalijai ir gyvūnijai) taip pat gali grėsti daugelis pavojų: bombardavimas, karinio transporto judėjimas, gaisrai, brakonieravimas, masinis žmonių judėjimas iš jų gyvenamosios vietos ir pan. Kultūros ir gamtos vietovės yra svarbūs pajamų iš turizmo šaltiniai – dar ir dėl šios priežasties karo metu jos tampa sąmoningo griovimo taikiniais.

Kultūros ir gamtos paveldo apsauga karo metu gali atrodyti neįkandama prabanga. Iš pirmo žvilgsnio taip ir atrodo, tačiau patirtis rodo, kad kultūros ir gamtos paveldo vertybių išsaugojimas yra gyvybiškai svarbus, ypač tuomet, kai atakuojamos nacionalinės bibliotekos, bažnyčios, muziejai, universitetai, šimtmečių senumo tiltai ir panašūs objektai.

Pasaulio paveldas
ir turizmas

Vienas įspūdingiausių pavyzdžių – atstatytas Varšuvos istorinis miesto centras (Lenkija), 1980 m. įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą. 1944 m. rugpjūtį, vykstant Antrajam pasauliniam karui, daugiau nei 85 procentai Varšuvos miesto centro buvo nacių sugriauta. Po karo penkerius metus piliečių rengta miesto centro atkūrimo kampanija baigėsi puikiai pavykusiu bažnyčių, rūmų ir prekybos aikštės atstatymu. Naujai atstatyti pastatai išlaikė tikslų pirminį vaizdą. Varšuvos istorinio centro atstatymas – vienintelis visiško XIII-XX amžių pastatų atstatymo pavyzdys – tapo lenkų tautos pasididžiavimo ir tapatumo išraiška.

Pasaulio paveldas
ir tapatybė

Jaunimo kreipimasis, priimtas Dubrovnike:

Daugiau pastangų ir veiksmų, siekiant spręsti taikos problemas, nes karai naikina mūsų paveldą.

■ 39 užduotis

ATKURTI KARO METU PAŽEISTĄ PAVELDĄ

Tikslas: sužinoti apie pasaulio paveldo atkūrimą

Tiriamasis
darbas

Pamokos
užduotis

Popamokinė
veikla

1 ar 2
pamokos

Istorija

Knygos apie
vietos istoriją,
vietinę
literatūrą, inter-
viu su vietiniais
gyventojais

✓ Paprašykite mokinių apklausti savo senelius, giminaičius, kaimynystėje gyvenančius pagyvenusius žmones, kurie patys išgyveno karą ar ginkluotą konfliktą:

- Ar jie atsimena, kokios svarbios kultūros institucijos, pastatai, gamtos paveldo vietovės buvo smarkiai apgadintos ar sugriautos šalyje karo ar ginkluotų konfliktų metu?
- Ar jos buvo atkurtos? Ką jie mano apie jų atkūrimą?
- Ar tarp atkurtųjų yra pasaulio paveldo vietovių?

✓ Paprašykite mokinių apibendrinti tai, ką jie sužinojo, pasinaudokite jų parengtomis santraukomis pradėdami diskusiją klasėje.

▲ Hagos konvencija gina kultūros paveldą

Siekdama, kad daugiau nepasikartotų Antrojo pasaulinio karo metu vykęs masinis kultūros paveldo griovimas, tarptautinė bendruomenė 1954 m. Hagoje (Nyderlandai) priėmė *Konvenciją dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluotų konfliktų metu*. Hagos konvencijoje numatomos priemonės kilnojamosioms ir nekilnojamosioms ypatingos reikšmės tautų kultūros paveldo vertybėms apsaugoti, nepaisant kilmės šalies, nuosavybės teisių, taip pat pabrėžiama tokiai nuosavybei privaloma pagarba.

Varšuvos senamiestis, Lenkija
© Paulius Mudėnas

1954 m. Hagos konvencijos preambulė

Aukštosios susitariančios šalys,

Pripažindamos, kad pastaraisiais metais vykusių ginkluotų konfliktų metu kultūros vertybėms padaryta didelė žala, o dabar, nuolat tobulėjant karybos metodams, kultūros vertybėms vis labiau gresia pavojus būti visiškai sunaikintoms;

Įsitikinusios, kad tautos kultūros vertybėms daroma žala yra visos žmonijos kultūros paveldui daroma žala, nes kiekvienos tautos kultūra yra neatskiriama pasaulio kultūros dalis;

Pripažindamos, kad viso pasaulio tautoms labai svarbu išsaugoti kultūros paveldą ir kad tą paveldą būtina saugoti tarptautiniu lygiu;

Vadovaudamosi 1899 ir 1907 metų Hagos konvencijose bei 1935 m. balandžio 15 dienos Vašingtono pakte nustatytais kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu principais;

Manydamos, kad taikos metu nesiėmus nacionalinių ir tarptautinių priemonių organizuoti kultūros vertybių apsaugą ginkluoto konflikto atveju, veiksmingai tų vertybių apsaugoti nebus įmanoma;

Pasiryžusios imtis visų įmanomų priemonių kultūros vertybėms apsaugoti,

s u s i t a r ė dėl tokių nuostatų....

Valstybė, pasirašiusi Hagos konvenciją, įsipareigoja imtis visų reikiamų apsaugos priemonių jos teritorijoje esančiai tokiai nuosavybei apsaugoti. Trumpiau tariant, valstybė įsipareigoja:

- sumažinti karinio konflikto poveikį kultūros paveldui ir imtis tokios apsaugos prevencinių priemonių ne tik karo veiksmų, bet ir taikos metu;
- įdiegti apsaugos mechanizmus; pažymėti ypatingos svarbos pastatus ir paminklus specialiomis emblemomis, rodančiomis, kad šie pastatai yra saugomi;
- sukurti specialius karinių pajėgų būrius, kurie būtų atsakingi už kultūros paveldo apsaugą.

Hagos konvencija iš dalies buvo taikoma 1967 m. ginkluoto konflikto Artimuosiuose Rytuose metu ir ne taip seniai – karuose nusiaubtų Bosnijos ir Hercegovinos, Kambodžos, Kroatijos (ypač Dubrovniko senamiestis), Afganistano ir Irako kultūros paveldo objektams.

■ 40 užduotis

KULTŪROS IR GAMTOS PAVELDO APSAUGA KARO METU

Tikslas: sužinoti apie Hagos konvenciją ir gamtos apsaugos svarbą karo metu

Tiriamasis darbas

Pamokos užduotis

I pamoka

Istorija, pilietinis ugdymas

1954 m. Hagos konvencija

✓ Aptarkite *Hagos konvencijos* preambulę su mokiniais, pabandykite surasti visą konvencijos tekstą. Aptarkite:

- istorinį kontekstą (laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo), kai buvo parengta Hagos konvencija;
- Hagos konvencijos arba paveldo apsaugos tikslus karo metu;
- kokiais aspektais Hagos ir Pasaulio paveldo konvencijos skiriasi ir kokiais aspektais jos viena kitą papildo;
- neseniai vykusių karų ar ginkluotų konfliktų, kurių metu buvo taikoma Hagos konvencija, pavyzdžius;
- kokia žala karo metu daroma gamtai.

✓ Padiskutuokite klasėje apie karo daromą žalą gamtai.

▲ Gamtos paveldo apsauga karo metu

Nykstančios kalnų gorilos,
Bwindi neperžengiamas
nacionalinis parkas,
Uganda.
© UNESCO

Vienų svarbiausių žemės ekosistemų sunaikinimas neseniai vykusių karų metu parodė, kaip sudėtinga tokiomis sąlygomis (karinių mašinų judėjimas, sąmoningas žemės paviršiaus alinimas nuolatiniais gaisrais, masinis žmonių judėjimas iš jų gyvenamosios vietos) apsaugoti gamtos paveldą.

Tai gerai iliustruoja buvusiam Zaire, dabartinėje Kongo Demokratinėje Respublikoje, esančios pasaulio paveldo vietovės – Kahuzi Biega (*Kahuzi-Biega*) parko pavyzdys. Ruandoje vykusio karo metu prie pat Kahuzi Biega parko buvo įsteigta pabėgėlių stovykla, kurioje apgyvendinta 50 tūkstančių žmonių. Šiame parke gyvena ypač retos ir beveik išnykusios garsių mokslininkų Dž. Šalerio (*George Schaller*), prof. Gržimeko (*Grzzimek*), D. Fossey (*Diane Fossey*) tyrinėtose kalnų gorilos. UNESCO, Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių komisaro, valstybės institucijų, Vokietijos pagalbos agentūros GTZ pastangų ir Pasaulio paveldo fondo finansinės pagalbos dėka pabėgėlių stovykla buvo perkelta į tam tinkamesnę vietą.

Pasaulio paveldas ir žmogaus teisės

Žmonijos kova dėl žmogaus teisių pripažinimo ir pagarbos joms dažniausiai siejama su taikos, laisvės ir plėtros siekiais. Nuo ankstyvųjų laikų žmogaus teisės siejamos su demokratijos ir dalyvavimo valstybės valdyme principu.

Daugelis pasaulio paveldo vietovių įkūnija šiuos idealus, tačiau išreiškia juos skirtingais, kartais sunkiai suprantamais būdais. Šią mintį pailiustruosime keliais pavyzdžiais.

Prie Senegalo krantų esanti ir iš jo sostinės Dakaro matoma Gorė sala XV-XIX a. laikotarpiu buvo vienu didžiausiu vergų prekybos centru visoje Afrikos pakrantėje. Salos valdymą vieni po kitų perimdavo portugalai, olandai, anglai, prancūzai. Istorinės sąlygos nulėmė salos architektūros specifiką – čia kontrastuoja niūrūs vergų kvartalai ir elegantiški vergų pirklių namai. Šiandien ši sala – priminimas apie žmonių išnaudojimą ir išsivadavimo viltį.

Kitas skaudus priminimas apie grubų žmogaus teisių nepaisymą ir nenusakomo žiaurumo milijonų nekaltų žmonių kankinimą yra Aušvico (*Auschwitz*) arba Osvencimo koncentracijos stovykla Lenkijoje, įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą 1979 m. Sienų įtvirtinimai, spygliuota viela, platformos, gyvenamieji barakai, kartuvės ir svarbiausia – dujų kameros ir deginimo krosnys liudija sąlygas, kuriomis Antrojo pasaulinio karo metu naciai nužudė 1,5 milijono 24 tautybių, bet daugiausia žydų tautybės žmonių, tarp jų vaikų ir senelių. Ši vietovė žymi žmonijos istorijos laikotarpį, kuris turi būti atmenamas tam, kad tokie žiaurumai

daugiau niekada nepasikartotų. Vietovė simbolizuoja, kokios siaubingos gali būti prietarų pasekmės.

Vietovės lankytojai šiandien gali pamatyti Aušvico nacionaliniame muziejuje išsaugotas kalėjimo kameras, dujų kameras ir deginimo krosnis. Muziejus taip pat atlieka istorinės ir tyrimų institucijos funkcijas, jame sukaupiti unikalūs archyvai. Aušvico nacionalinį muziejų kasmet aplanko tūkstančiai žmonių, taip pat moki- nių, iš viso pasaulio. Toks tikroviškas susidūrimas su vienu žiauriausių istorijos tarpsnių skatina nuolatinį rūpestį dėl taikos ir sau- gumo pasaulyje.

Aušvico koncentracijos
stovykla, Lenkija.
© UNESCO

■ 4 | užduotis

PRIETARAI – GRĖSMĖ TAIKAI

Tikslas: pašalinti netoleranciją, skatinti supratimą apie kultūrų sandūrą ir pagarbą pasaulio gamtai.

Diskusija

Pamokos
užduotis

Popamokinė
veikla

Kelios
pamokos

Istorija,
pilietinis
ugdymas,
kalbos,
literatūra

Istorinės kny-
gos, enciklope-
dijos

✓ Duokite mokiniams užduotį pasirinktomis priemonėmis (rašinys, eilėraštis, piešinys, plakatas, daina ir pan.) išreikšti savo nuomonę apie tai, kokie ryškūs istoriniai įvykiai (masinis vietinių gyventojų (pvz. indėnų) naikinimas, vergovė, Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai) paskatino prietarus, netoleranciją ir diskriminaciją ir kodėl yra svarbu užtikrinti taiką ateitį pasaulyje.

✓ Pabandykite kartu susieti jų nuomonę su žiniomis apie pasaulio paveldą: ar kitų kultūrų ir gyvenimo būdų pažinimas per pasaulio paveldo vietovių pažinimą ugdo supratimą, pagarbą kitoms tautoms ir pasaulinei aplinkai?

Nepriklausomybės rūmai, Jungtinės Amerikos Valstijos.
© UNESCO

Daugelis pasaulio paveldo vietovių skelbia mums laisvės žinią. Tarp tokių vietovių: Laisvės statula ir Nepriklausomybės rūmai Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nuo 1886 m. ties įplauka į Niujorko uostą pastatyta Laisvės statula, 1984 m. įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą, jau pasitiko milijonus atvykėlių į šalį. 46 m aukščio paminklą Paryžiuje sukūrė prancūzų skulptoriai Frederikas Augustas Bartoldis ir Gustavas Eifelis, vėliau Paryžiuje sukūręs Eifelio bokštą. Šis laisvės simbolis – įspūdingas XIX a. technikos laimėjimas. Statulą sukūrė prancūzų skulptorius, kurio darbas ir paminklo pastatymas buvo finansuotas iš surinktų tarptautinių lėšų – šie faktai dar labiau sustiprina pasaulio paveldo vietovės, kaip taikių kultūrinių mainų simbolio, vertę.

Pensilvanijoje, Filadelfijos miesto centre esančiuose Nepriklausomybės rūmuose, 1776 m. buvo pasirašyta Nepriklausomybės deklaracija ir 1787 m. Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucija. Šiuose ypatingos svarbos Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir visam pasauliui dokumentuose užfiksuoti visuotiniai demokratijos principai įkvėpė daugelio šalių teisininkus. Vietovė buvo įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą 1979 m.

■ 42 užduotis

SUDARYKITE KRYŽIAŽODĮ „PASAULIO PAVELDAS IR TAIKA“

Tikslas: įdiegti mokiniams, kad pasaulio paveldo apsauga ir taika yra gyvybiškai susiję.

Pratimas

1 arba 2 pamokos

Pilietinis ugdymas

Pasaulio paveldo žemėlapis

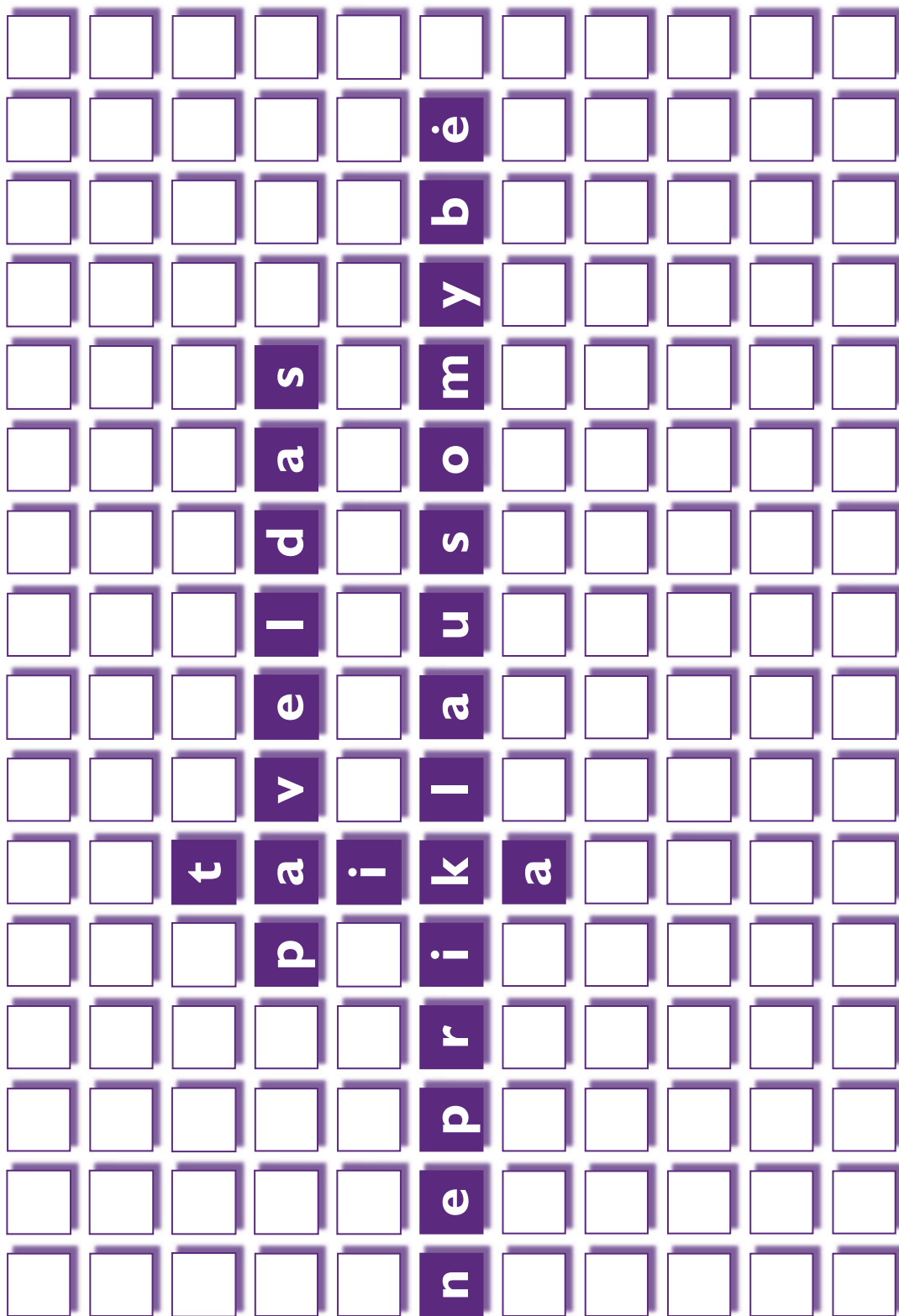
Užduočių lapas: sudarykite kryžiažodį „Pasaulio paveldas ir taika“, žodynas, enciklopedija

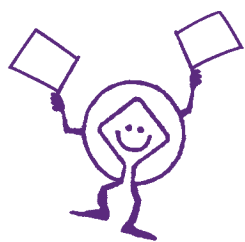
✓ Paprašykite mokinių sudaryti du sąrašus: vieną – pasaulio paveldo vietovių, o kitą – terminų ar žodžių, kurie siejasi su taika (pavyzdžiui, taikos sinonimai: „paliaubos“, „harmonija“, „sutarimas“, „draugystė“, „ramybė“, „tyla“; susiję žodžiai: „neprievarta“ ir priešingi žodžiai: „karas“, „agresija“, „ginkluotas konfliktas“, „priešiškumas“, „kova“, „pasipriešinimas“ ir pan.)

✓ Tuomet duokite mokiniams užduotį, vartojant pasaulio paveldo vietovių pavadinimus ir antrojo sąrašo žodžius, sudaryti kryžiažodį. Kaip pavyzdį galite naudoti užduočių lapo tinklėlį.

Užduočių lapas

Visi mokomieji dalykai: pasaulio paveldas ir taika

Dailė

Diskutuodami klasėje išrinkite pasaulio paveldo vietovę, siejamą su taika arba estetika.

Pasiūlykite mokiniams sukurti plakatus, kviečiančius išsaugoti taiką ir pasaulio paveldą.

Užsienio kalbos

Išverskite į užsienio kalbas (tas, kurias mokiniai žino ar mokosi) žodžius „taika“ ir „paveldas“ ir sudarykite jų sąrašą (pavyzdžiui, „peace“ and „heritage“ – anglų kalba, „paix“ ir „patrimoine“ – prancūzų kalba, „paz“ ir „patrimonio“ – ispanų kalba).

Pamokose plačiau **patyrinėkite** pasaulio paveldo vietas, susijusias su taika.

Geografija

Perskaite dienraštį, iškirpkite iš jo straipsnius apie konfliktus arba tyraniją įtampą skirtingose pasaulio dalyse ir jų keliamą grėsmę pasaulio paveldui.

Rinkite šias iškarpas maždaug mėnesį ir sudėliokite jas pagal geografinius regionus (Afrika, Arabų šalys, Azija ir Ramiojo Vandenyno salos, Europa, Šiaurės Amerika, Lotynų Amerika ir Karibų jūros salos). Pristatykite rezultatus mokiniams.

Suraskite pasaulio paveldo vietas, esančias netoli ginkluoto konflikto ar įtampos židinių, ir padiskutuokite apie jų išsaugojimui kylančią grėsmę.

Istorija

Kartu su mokiniais suraskite vietovę šalyje ar pasaulyje, susijusią su taika arba simbolizuojančią taiką, kurios (dar) nėra Pasaulio paveldo sąrašė.

Aptarkite šios vietovės istorinę reikšmę, taip pat dabartinę reikšmę ir kokią reikšmę numatote jai ateityje.

Kalbos

Paprašykite mokinių sudaryti žodžio „taika“ sinonimų sąrašą, tuomet iš šio sąrašo išrinkti vieną sinonimą ir parašyti vieną pastraipą apie tai, kaip jis siejasi su pasaulio paveldu.

Matematika

Kartu su mokiniais **pasirinkite** pasaulio paveldo vietovę, tokią kaip Gorė sala Senegale, ir ištirkite, pavyzdžiui, kiek vergų priverstinai buvo išvežta į Ameriką skirtingais dešimtmečiais ar šimtmečiais, duomenis įrašykite į lentelę, aptarkite gautus rezultatus.

Nematerialusis pasaulio paveldas

Nematerialusis pasaulio paveldas

Oruro kamavallas, Bolivija © Asociación de Conjuntos del Folklore – Oruro

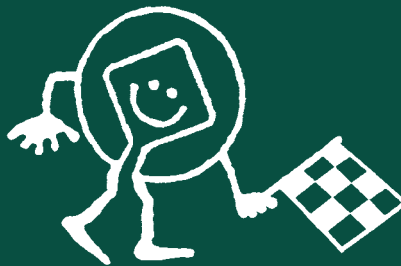
„Būti žmogumi reiškia turėti žodinę tradiciją. Tai pasakos, padavimai, poezija, dainos, kalba, kurie suteikia prasmę ir tęstinumą tautos gyvavimui. Mūsų visų pareiga – užtikrinti tą tęstinumą. Jei to nepadarysime – praeities balsai nutils ir ateities kartos neteks savo kultūrinio paveldo.“

Dr. Ričardas Kurinas, Tarptautinės žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo vertinimo komisijos narys, Jungtinės Amerikos Valstijos

Nematerialusis pasaulio paveldas

Tikslai	171
Žinios	171
Požiūriai	171
Išgūdžiai	171
Nematerialiojo paveldo samprata	172
Materialiajam paveldui kylančios grėsmės	172
Tarptautinės nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencijos rengimas	173
Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimas	173
Nematerialiojo kultūros paveldo kriterijai	174
Pirmasis, Antrasis ir Trečiasis žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimai	175
43 užduotis: gruzinų polifoninis dainavimas	176
44 užduotis: <i>Nogaku</i> teatras, Japonija	177
45 užduotis: Binčo karnavalas Belgijoje	180
46 užduotis: kalavajų tautos pasaulėžiūra ir kultūra	181
Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės	183
47 užduotis: siūlymas įtraukti vertybę į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą	183
Užduočių lapas. Siūlymas įtraukti vertybę į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą	184
Visi mokomieji dalykai: Nematerialusis pasaulio paveldas	186

Tikslai

Žinios

Padėti mokiniams daugiau sužinoti ir geriau suprasti:

- nematerialiajam paveldui kylančias grėsmes;
- Tarptautinės nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencijos svarbą;
- kriterijus, pagal kuriuos nematerialiojo paveldo vertybės paskelbiamos žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais.

Nuostatos

Paskatinti mokinius:

- domėtis, gerbti ir vertinti savo ir kitų tautų nematerialiojo paveldo vertybes;
- geriau pažinti kitas kultūras ir labiau jomis domėtis;
- gerbti kultūrų ir gamtos įvairovę.

171

Ilgūdžiai

Padėti mokiniams išmokti:

- rūpintis nematerialiojo paveldo išsaugojimu;
- kaupti duomenis apie nykstančias nematerialiojo paveldo tradicijas.

Nematerialiojo paveldo samprata

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija globoja ir saugo materialųjį kultūrinį ir gamtinį paveldą. Šiandien vis dažniau kalbama ir apie **nematerialųjį paveldą**, kuriuo nuo seno didžiuojasi ir Lietuva. Nematerialusis kultūros paveldas – tai ilgai nusistovėjusi veikla, vaizdai, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susiję kultūros erdvės, kuriuos bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai žmonės pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi. Šį nematerialųjį kultūros paveldą, perduodamą iš kartos į kartą, bendruomenės ir grupės nuolat atkuria reaguodamos į savo aplinką, į sąveiką su gamta ir savo istorija. Jis joms teikia tapatybės ir tęstinumo pojūtį, taip skatindamas pagarbą įvairioms kultūroms ir žmogaus kūrybai. Žodinės kūrybos tradicijos, scenos menas, papročiai, apeigos ir šventiniai renginiai, su gamta ir visata susijusi veikla, tradiciniai amatai – visa tai nematerialiojo arba gyvojo kultūros paveldo raiškos formos. Pavyzdžiui, mes galime didžiuotis lietuvių kalba kaip viena iš seniausių šiandien gyvuojančių indoeuropiečių kalbų.

Materialusis paveldas yra glaudžiai susijęs su nematerialiuoju paveldu. Materialusis paveldas – tai vietos ir objektai, kuriuos norime išsaugoti, o nematerialusis – iš kartos į kartą perduodami papročiai, tradicijos, religinės apeigos, senieji amatai, žinios, įgūdžiai, kurie turėjo didelės įtakos materialiosioms vertybėms atsirasti.

▲ Nematerialiajam paveldui kylančios grėsmės

Ir materialusis, ir nematerialusis paveldas yra neatsiejamas nuo tautos kultūrinės tapatybės. Tarptautinė bendruomenė pripažįsta jo svarbą, skatinant pilietinį bendrumą, toleranciją ir harmoningą įvairių kultūrų sugyvenimą. Šiandien labiau nei bet kada anksčiau nematerialiajam paveldui kyla grėsmės dėl globalizacijos, kultūrinio supanašėjimo, ginkluotų konfliktų, masinio turizmo, pramonės augimo, urbanizacijos, gamtos nualinimo pasekmių. Siekiant išsaugoti tautų kultūrų įvairovę, būtina suderinti teisinę apsaugą. Šie procesai paskatino UNESCO imtis iniciatyvos sukurti nematerialiojo paveldo apsaugos mechanizmą.

Užgavėnės © Lietuvos liaudies kultūros centras/Fotografija: Ramūnas Virkutis

▲ Tarptautinės nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencijos rengimas

2000 m. UNESCO pabrėžė naujo tarptautinio teisinio dokumento, susijusio su nematerialiojo paveldo apsauga, sukūrimo būtinybę. Nematerialiojo paveldo apsauga iki šiol buvo reglamentuota tik 1989 m. UNESCO priimtu rekomendacijos pobūdžio dokumentu „Rekomendacija dėl tradicinės kultūros ir folkloro apsaugos“. 2003 m. spalio 17 d. UNESCO Generalinėje konferencijoje priimta Tarptautinė nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencija, šiandien tampanti vienu svarbiausiu pasaulio kultūrų įvairovės išsaugojimo veiksniu, išplėtė pasaulinės reikšmės paveldo sampratą.

*Akynų
menas, kirgizų
epų pasakotojai,
Kirgizija
© UNESCO*

Šia konvencija siekiama užtikrinti pasaulio tautų etninės kultūros vertybių kaupimą, apsaugą, tyrinėjimus ir populiarinimą ne tik nacionaliniu, bet ir dvišaliu, regioniniu, tarptautiniu lygmenimis, kad būtų tęsiamos gyvosios kultūros tradicijos. Tarptautinė nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencija yra pirmasis daugiašalis teisinis dokumentas, kuriame nematerialusis atskirų tautų paveldas apibrėžiamas kaip visos žmonijos kultūros paveldas.

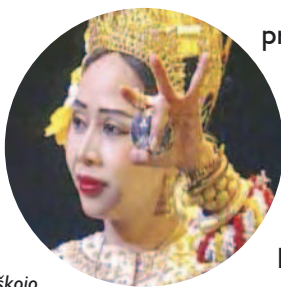
2004 m. gruodžio 9 d., Lietuvos Respublikos Seimui ratifikavus Tarptautinę nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją, Lietuva tapo 9-ąja valstybe – sutarties šalimi. 2006 m. sausio 20 d. konvenciją ratifikavo 30-oji valstybė – Rumunija. Konvencija įsigaliojo 2006 m. balandžio 20 d.

Konvenciją ratifikavusios valstybės taip pat įsipareigoja rengti bei nuolat atnaujinti jų teritorijoje esančio nematerialiojo kultūros paveldo registrą. Nuo 2006 m. žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų paskelbimus pakeitė Nematerialaus paveldo apsaugos konvencijos reglamentuojami 2 sąrašai: Reprezentatyvus žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašas ir Nematerialaus kultūros paveldo, kuriam reikalinga neatidėliotina apsauga, sąrašas.

▲ Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimas

Iki Tarptautinės nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencijos priėmimo 2003 m. UNESCO strategija nematerialiojo paveldo apsaugos srityje buvo grindžiama dviem lygiagrečiomis ir viena kitą papildančiomis kryptimis: 1997 m. pradėta įgyvendinti Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimo programa, skirta informuoti visuomenę apie nematerialųjį paveldą ir įtikinti jo vertingumu, bei konvencijos rengimo darbai. Priėmus konvenciją, žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimas įgavo dar ir simbolinę reikšmę – jis pabrėžia ne tik nematerialiojo paveldo įvairovę, bet ir konkrečius 20 metų novatoriško mąstymo ir veiklos rezultatus.

Ši UNESCO iniciatyva paskatino tarptautinę bendruomenę susidomėti nematerialiuoju paveldu ir įtikino jo vertingumu ir trapumu. Valstybėse inicijuojamos informacinės kampanijos, rengiami nacionaliniai nematerialiojo paveldo vertybių registrai, rengiami ir priimami įstatymai, apibrėžiantys nematerialųjį paveldą ir numatantys jo apsaugos

Kambodžos karališkojo
baletu šokėja © UNESCO

priemonės, steigiamos nematerialiojo paveldo apsaugos institucijos. Taigi žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimai tapo vienu svarbiausių stimulų įgyvendinti Tarptautinės nematerialiojo paveldo apsaugos konvencijos tikslus.

Nauji žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrai paskelbiami kartą per dvejus metus. Kiekviena valstybė gali pasiūlyti tik po vieną paveldo vertybę kiekvienam šedevrų paskelbimui. Pasiūlymą kartu taip pat gali teikti kelios valstybės, puoselėjančios tą pačią nematerialiojo paveldo tradiciją. Į šedevrų sąrašą įtraukti pasiūlytas paveldo vertybes pirmiausia įvertina atitinkamoje srityje (antropologija, etnologija, muzikologija, socialiniai mokslai, lingvistika) kompetentingos nevyriausybinių organizacijų, o galutinį sprendimą priima tarptautinė vertinimo komisija, kurios narius ketverių metų kadencijai skiria UNESCO generalinis direktorius.

Būtina pabrėžti, kad įsigaliojus Tarptautinei nematerialiojo paveldo apsaugos konvencijai žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrai bus vadinami tiesiog Nematerialiojo paveldo vertybių sąrašo objektais.

▲ Nematerialiojo kultūros paveldo kriterijai

Nematerialiojo kultūros paveldo vertybės vertinamos pagal šešis atrankos kriterijus:

- (i) išskirtinės reikšmės žmogaus kūrybos šedevras;
- (ii) konkrečios bendruomenės kultūrinė arba istorinė tradicija;
- (iii) neatsiejama ir ypač svarbi konkrečios bendruomenės kultūrinės tapatybės dalis;
- (iv) išsiskiria atlikimo meistriškumu;
- (v) išskirtinai svarbus gyvos kultūrinės tradicijos įrodymas;
- (vi) dėl nepakankamų apsaugos priemonių, urbanizacijos, sparčių visuomenės transformacijų ar kultūrų sandūros skatinamų staigios kaitos procesų vertybei gresia išnykimo pavojus.

Barankilos karnavalas,
Kolumbija © UNESCO

Valstybė, pasiūlydama nematerialiojo paveldo vertybę paskelbti žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru, turi parengti išsamų atitinkamos kultūrinės tradicijos atgaivinimo, išsaugojimo ir puoselėjimo veiksmų planą. Vertybės paskelbimas žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru savaime negarantuoja jos apsaugos. Valstybė įsipareigoja užtikrinti numatyto veiksmų plano įgyvendinimą.

▲ Pirmasis, Antrasis ir Trečiasis žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų paskelbimai

2001 m. UNESCO sudaryta Tarptautinė žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo vertinimo komisija paskelbė pirmuosius devyniolika žmonijos žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo šedevrų, tarp kurių – Lietuvos pasiūlyta kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje. Tarp kitų pasaulio paveldu pripažintų vertybių: gruzinų polifoninė muzika, *Opera dei Pupi* – Sicilijos lėlių teatras (Italija), *Nogaku* teatras (Japonija) ir kitos per amžius tęsiamos unikalios kultūros, meno, amatų, gyvensenos tradicijos.

2003 m. žmonijos žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo šedevrais buvo pripažintos dar dvidešimt aštuonios tradicijos, tarp kurių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos pasiūlyta dainų ir šokių švenčių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje.

2005 m. Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašas pasipildė dar keturiasdešimt septyniomis naujomis kultūrinėmis tradicijomis.

Joninės Kernavėje © Paulius Mudėnas

■ 43 užduotis

GRUZINŲ POLIFONINIS DAINAVIMAS

Tikslas: supažindinti mokinius su unikalia gruzinų tautos tradicija, padėti suvokti, kaip tradicija atskleidžia ją puoselėjančios tautos tapatybę, supažindinti su nematerialiojo paveldo apsaugai kylančiomis grėsmėmis.

Diskusija

Pamokos užduotis

I pamoka

Muzika

Garso įrašai

Dainavimas yra viena svarbiausių gruzinų kultūros tradicijų. Nors šalies kultūra ir kalba buvo nuolat engiamos užkariautojų, polifoninis dainavimas gimtąja kalba yra išsaugota šimtmečių senumo tradicija.

Ilgamžės protėvių tradicijas tęsiantis gruzinų folkloras – tautos istoriją bylojanti vokalinė kronika, patraukianti originaliomis, tobulomis polifonijos formomis. Dainavimo tradicijos ir formos iškiliausių dainininkų buvo perduodamos iš kartos į kartą, daugelis jų turėjo dainavimo mokyklas, prisiminimai apie kitus gyvi tik gruzinų mintyse. Nors greta kalbos dialektų Gruzijoje egzistuoja ir muzikiniai dialektai, atsiradę dėl geografinių ir socialinių aplinkybių, skirtingi ritmu, intonacija, struktūra ir harmonija, juos visus vienija polifonija. Gruzinų polifonijoje vyrauja tirolietiškas dainavimo būdas ir jam būdinga aukštų garsų įvairovė. Gruzinų dainoms būdinga didelė žanrų įvairovė: apeigų dainos, lyrinės ir meilės dainos, darbininkų dainos, užstalės dainos, gydymo dainos, kasdienių žygių ir kelionių dainos, istorinės, epinės ir herojinės dainos, himnai. Polifoninė daina pati savaime skamba kaip orkestras, todėl dažniausiai joms nereikia instrumentinio akompanimento. Visgi dainoms kartais akompanuojama Gruzijos tradiciniais styginiais instrumentais: chonguri, panduri, chianuri.

Gruzinų dainos mena senovines tradicijas, istorinius įvykius, įamžina ankstyvosios krikščionybės bei pagonybės apeigas. IV a. pradžioje, plintant krikščionybei, kartu su pasaulietinėmis dainomis buvo kuriami ir bažnytiniai himnai. Gruzinų dvasiniai himnai buvo pirmieji iš graikų kalbos išversti himnai. Kuriant naujus himnus bei jų tekstus, atsirado profesionalioji gruzinų muzika.

Nepaisant sudėtingos Gruzijos istorijos, žmonės išsaugojo savo šalies žodinę ir rašytinę

kalbą, architektūrą, religiją ir dainų kultūrą. Tačiau šiandien šiai tradicijai realų pavojų kelia industrializacijos, urbanizacijos arba kaimo bendruomenių mažėjimas bei šiuolaikinės muzikos populiarėjimas.

2001 m. UNESCO gruzinų polifoniją paskelbė žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru. Be to, tais pačiais metais UNESCO tarptautinė vertinimo komisija iš 36

Gruzinų polifoninio dainavimo choro „Basiani“ trupės koncertas Vilniuje
© Gedimina Šalkauskaitė

pasiūlytų dainų gruzinų liaudies dainą „Čakrulo“ pripažino geriausiu viso pasaulio tautų folkloro šedevru. Siekiant išsaugoti šią unikalią gruzinų tautos tradiciją, imamas konkrečių veiksmų: iš vinilinių plokštelių į lazerines plokšteles perrašomi senieji polifoninio dainavimo įrašai, taip pat perrašoma vaizdinė medžiaga, rengiamos ekspedicijos į rytų Gruzijos kaimus įrašyti senųjų dainininkų atliekamas dainas ir užrašyti tradicijas (pavyzdžiui, vyno gamybos ritualus).

✓ Lietuvos gyventojai taip pat turėjo galimybę susipažinti su gruzinų polifoninio dainavimo tradicija. 2003 m. Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos organizuotame tarptautiniame renginyje „Civilizacijų dialogas. Kaukazas“, kuris buvo skirtas Baltijos ir Kaukazo šalių partnerystei kultūros ir meno srityse skatinti, dalyvavo vieno žymiausių gruzinų polifoninio dainavimo choro „Basiani“ trupė, Vilniuje surengusi milžiniško susidomėjimo sulaukusį koncertą.

- Aptarkite šią tradiciją su mokiniais. Pasiklauskite gruzinų polifoninio dainavimo įrašų. Kaip tautos tapatybę, gyvenimo būdą, pasaulėžiūrą, tautinį charakterį, tradicijas lemia gyvenamoji aplinka? Kodėl kartais netgi tos pačios valstybės skirtinguose regionuose gyvena skirtingo būdo, skirtingas tradicijas puoselėjantys tos pačios tautos žmonės?
- Ar žinote kitų tautų unikalių dainavimo tradicijų? Kuo yra unikaliausios aukštaičių sutartinės?
- Kaip manote, kokioms Lietuvos nematerialiojo paveldo tradicijoms gresia didžiausias pavojus išnykti? Kodėl?

■ 44 užduotis

NOGAKU TEATRAS, JAPONIJA

Tikslas: supažindinti mokinius su unikalia japonų teatro tradicija, padėti suvokti, kaip tradicija atskleidžia ją puoselėjančios tautos tapatybę.

Pratimas

Pamokos
užduotis ir
popamokinė
veikla

Kelios pamokos

Dailė,
istorija, socialiniai
mokslai,
teatras

Knygos apie teatro
istoriją, internetas, priemonės
kaukėms
daryti

✓ Papasakokite mokiniams apie *Nogaku* teatrą.

Nogaku teatras pradėjo formuotis XIV-XV a., tačiau tikrąją jo „gimimo“ data laikomas XVIII a., kuomet *Sangaku* teatras iš Kinijos persikėlė į Japoniją. Tuo metu *Sangaku* apėmė įvairiausių rūšių pasirodymus su akrobatiniais numeriais, dainomis, šokiais, komiškais vaidybiniais etiudais. Laikui bėgant teatras prisitaikė prie kito socialinio konteksto, asimiliavo japonų tradicines meno ir išraiškos formas. Šiandien *Nogaku* yra svarbiausia japonų teatro rūšis, padariusi didelę įtaką lėlių teatrui ir *Kabuki* teatrui, be to, išgarsinusi Japoniją pasaulyje – tuometiniams europiečiams jis pasirodė labai modernus ir ypatingas. *Nogaku*

No teatro aktorius
su kauke
© Hiroaki Ota

vaidinimai dažnai yra pagrįsti siužetais iš tradicinės literatūros; jiems naudojamos kaukės, kostiumai, šokių spektakliams kuriama scenografija. Iš *Nogaku* teatro aktorių ir muzikantų reikalaujama ypatingo profesionalumo ir specialaus pasirėngimo. *Nogaku* apima dvi teatro rūšis: *No* ir *Kyogen*, kurie atliekami toje pačioje erdvėje. *No* yra seniausias tradicinis Japonijos teatras, be to, pirmas profesionalus teatras pasaulyje. *No* teatrui pradžia davė religinės apeigos, liaudies muzikiniai vaidinimai. Nors dabar *No* nėra toks populiarus kaip *Kabuki*, jau nuo XV amžiaus jis globojamas aukštuomenės. *No* galima apibūdinti kaip „teatrą be juoko“. Juokas galimas *Kyogen*. Jei *No* yra kilmingųjų teatras, kuriame sutinkami legendų, literatūriniai ir istoriniai personažai (tarp jų dievai ir demonai, vaiduokliai ir anapusinio pasaulio būtybės), tai *Kyogen* yra paprastų žmonių teatras, kupinas šmaikščių dialogų ir komišku stiliumi

kuriantis žmogiškų silpnybių sceninius portretus.

No ir *Kyogen* pakaitomis atliekami toje pačioje scenoje, tad nors tai yra skirtingos scenos meno atmainos, jos visada papildo viena kitą. Pagrindinės abiejų teatro formų aktorių technikos priemonės – dainavimo būdas, pozos ir eisenos stilius – iš esmės yra tapačios. Ryškesnį skirtumą tarp *No* ir *Kyogen* sudaro jų atskleidžiamos temos.

Teatras beveik nesikeitė – ir dabar mes matome tokį *No*, koks jis buvo XVII a. Sceną sudaro kvadratinė aikštelė, uždengta *šinto* šventyklų stogu. Su grimo kambariais sceną jungia tiltas, kuriuo ateina ir išeina aktoriai. Be tilto, svarbus scenografijos akcentas – didelė pušis scenos gale, primenanti, kad *No* teatro spektakliai anksčiau būdavo vaidinami tik po atviru dangumi, greta pušynų. Scenos dešinėje ir užpakalinėje dalyje yra dar dvi mažesnės aikštelės chorui bei orkestrui. Orkestrą sudaro fleitininkas ir trys būgnininkai. Japonų būgnai daromi iš vyšnios. Japonų grojimas šiek tiek skiriasi nuo europiečių. Muzikantas ne tik groja, bet dar skleidžia keistą, neįprastą gerklinį garsą. Chore dainuoja aštuoni vyrai. Kaip ir visuose Japonijos teatruose, *No* vaidina tik vyrai, be to, iš senųjų *No* dinastijų. Tapti *No* aktoriumi, negimus tos dinastijos šeimoje, beveik neįmanoma. Spektakliuose kalbama senąja japonų kalba, be to, ne tiek kalbama, kiek dainuojama rečitatyvu, dėl to suprasti tekstą labai sunku.

Kadaise *Nogaku* pasirodymą sudarė penki *No* spektakliai, o tarpuose buvo vaidinami *Kyogen* spektakliai. Pasirodymai yra klasikiniai tikrąja to žodžio prasme. Jei esi *Kyogen* aktorius, gali vaidinti tik tarpuose. Tiesa, dar gali būti scenos patarnautoju. Choristas niekada nebus muzikantu, o muzikantas niekada nedainuos chore. Pjesės remarkose nurodoma, kur turi stovėti kiekvienas aktorius, sakydamas tam tikrus žodžius. Skirtingų teatro mokyklų (iš viso jų yra penkios) remarkos šiek tiek skiriasi. Visų mokyklų aktoriai rengiasi labai puošniai, o pagrindinį vaidmenį atliekantis aktorius visada dėvi kaukę. *No* kaukės daro specialūs meistrai iš hinoki – kiparisui giminingo medžio. Iš to paties medžio daroma ir *No* scena. Visos kaukės daromos specialiais įrankiais, o lyginamos be švitrinio popieriaus. Tipiškos *No* kaukės: mergina, įpykusi moteris ir piktas vyras. Labai įdomu tai, kad kaukės yra tarsi gyvos – jos gali ir nuliūsti, ir pralinksmėti. Tokį įspūdį sukuria šešėliai, susidarantys, kaukę pakreipus tam tikra kryptimi.

No teatre emocijos yra išreiškiamos labai stilizuotais tradiciniais gestais, todėl veiksmas, vykstantis ant scenos, atrodo keistas ir kartu ypatingas. Veiksmas plėtojamas labai iš lėto, o aktorių žingsniai – tarsi ateivių iš kitos planetos. Be to, dainuodamas aktorius būtinai turi paimti į rankas vėduoklę.

Jaunesniųjų kartų susidomėjimas teatru mažėja. Visgi dar 1957 m. *Nogaku* buvo pripažintas esmine Japonijos nematerialiojo paveldo vertybe – tai garantavo šiai tradicijai ir jos puoselėtojams teisinę apsaugą. Finansiškai *Nogaku* teatrą remia Japonijos vyriausybė. Nacionalinis *Nogaku* teatras buvo įkurtas 1983 m. ir nuo to laiko nuolat rengia vaidinimus. Jis taip pat organizuoja aktorių kursus, kuriuose tobulinamas pagrindinių vaidmenų atlikimas. Teatro vaidinimai yra įrašomi ir saugojami.

2001 m. UNESCO sudaryta tarptautinė vertinimo komisija paskelbė *Nogaku* teatrą žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru.

- Aptarkite šią tradiciją su mokiniais. Kuo ji unikali ir kaip ji atskleidžia japonų tautos savitumą?
- Kartu su mokiniais pabandykite pasigaminti tradicinių No teatro kaukių. Informacijos apie tai, kaip jos gaminamos, galite rasti internete. Turėdami No kaukes, galite pabandyti sukurti improvizuotą vaidinimą. Galite naudotis vadovėlyje pateikiamu siužetu arba bet kuriuo kitu, kurį galite rasti internete.
- Ką žinote apie lietuvių tautinio teatro ištakas? Kuo ši tradicija yra unikali, kaip ji susiformavo ir kaip ji atskleidžia mūsų tautos savitumą? Ar lietuvių tautinio teatro tradicijai gresia pavojus išnykti?

Norėdami, kad geriau suprastumėte šią tradiciją, pateikiame vieno iš tradicinių No teatro vaidinimų siužetą.

Dodžozī

Legenda pasakoja, kaip Jamabuši kalno šventikas kartą bekeliaudamas juokais pasakė mergaitei, jog kai ji užaugs, turės ištekti už jo, o ji naiviai tuo patikėjo. Laikas bėgo ir kai šventikas ją vėl aplankė, ji buvo jau paaugusi ir užsipuolė jį, kad neprašo jos tekėti už jo. Šventikas ją atstūmė, o kai ji išlūžo, jis turėjo bėgti į Dodžozī šventyklą prašytis paslėpimas nuo jos. Dodžozī šventikai nuleido vieną varpą ir paslėpė jame šventiką. Mergina vijosi jį, bet paskendo patvinusioje Hidakos upėje, o jos pavydas ir pyktis virto gyvate. Gyvatė perplaukė upę, surado varpą ir apsiėmė jį. Bronzinis varpas įkaito ir šventikas ten gyvas sudegė. No vaidinimo siužetas prasideda vėliau, kai šventykloje šventinamas naujas varpas. Pasirodo pavydi Dodžozī šventyklos moters-gyvatės dvasia, išsoka į naują varpą, bet galiausiai ją įveikia šventikų maldu galia.

Nogaku teatro kaukė
© Hiroaki Ota

Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais yra paskelbtos ir kitų pasaulio tautų teatro tradicijos: indų sanskrito teatras *Kutiyattam*, italų Sicilijos lėlių teatras *Opera dei Pupi*, Karališkasis *Kombodžos* baletas, indoneziečių *Vajango lėlių teatras*, japonų *Nindžijo Džoruri* *Bunraku lėlių teatras*, kinų *Kungu opera*.

Pasaulio
paveldas ir
Lietuva

■ 45 užduotis

BINČO KARNAVALAS BELGIJOJE

Tikslas: supažindinti mokinius su unikalia belgų tautos tradicija, pamąstyti apie lietuvių tautos švenčių tradicijas

Diskusija

Pamokos užduotis
arba popamokinė
veikla

I pamoka

Dailė, teatras,
humanitariniai mokslai

Binčo karnavalo
personażai
© UNESCO

Viduramžiškas Binčo miestas yra Aino (*Hainaut*) provincijoje, apie šešis kilometrus į pietus nuo Briuselio. Kasmet likus trims dienoms iki Gavėnios mieste prasideda karnavalas, sutraukiantis ne tik 32 tūkstančius miestiečių, bet ir minias miesto svečių. Šios šventės šaknys siekia viduramžius, todėl Binčo karnavalas yra viena seniausių Europoje gatvės švenčių.

Pasirengimas karnavalui prasideda maždaug šešios savaitės iki jo pradžios. Linksma nuotaika persmelkia visą miestą ir tūkstančiai Binčo gyventojų imasi siūti prašmatnius kostiumus, mokosi mušti būgnus, repetuoja balinius šokius. Sekmadienį skelbiama oficiali karnavalo pradžia ir Binčo gatvės bei kavines užplūsta būriai klajojančių persirengėlių. Būtinai ir bemaž populiariausias personažas – madmuazelė, ekstravagantišku moterišku apdaru pasipuošęs vyras. Karnavalo kulminacija – Užgavėnių antradienis, kuomet gatvėse pasirodo legendiniai *žiliai*. Įmantriais raudonais, geltonais, juodais kostiumais, milžiniškomis stručių plunksnomis puoštomis skrybėlėmis pasidabinę, medinėmis klumpėmis avintys, vaško kaukėmis su mažais akinukais prisidengę, keli šimtai *žilių*, mušant būgnams, žygiuoja miesto gatvėmis. Kiti šventės dalyviai taip pat įsilieja į šią procesiją kartu su vietos pučiamųjų orkestrais. Skamba styginių ir mušamųjų instrumentų atliekama tradicinė muzika, šokami įmantrūs senoviniai šokiai. Karnavalas užbaigiamas *žilių* šokiu pagrindinėje miesto aikštėje ir išpūdingais fejerverkais vakarėjančiame danguje.

Binčo karnavalas yra nuoširdžiai mėgstama šventė, garsėjanti savo spontaniškumu ir pačių dalyvių finansiniu palaikymu. Miestiečiai labai didžiuojasi šiuo karnavalu ir stengiasi išlaikyti rafinuotas amatų tradicijas ir patirtį, susijusias su tradicinių kostiumų, aksesuarų gaminimu, muzika ir šokiais.

Šiandien Binčo karnavalas vis toks pat populiarus. Vis dėlto industrializacijos ir žiniasklaidos spaudimas lėmė, kad kai kurie tradiciniai karnavalo aspektai nunyko. Siekiant komercinės naudos, *Žilio* įvaizdis kaip karnavalo emblema pradėtas intensyviai naudoti ir dėl to neišvengiamai iškraipytas.

Siekiant apsaugoti tradicijos unikalumą ir tęstinumą, Tarptautiniame karnavalų ir kaukių muziejuje buvo įsteigtas specializuotas centras, skirtas užtikrinti fotografijų archyvo apsaugą, kompiuterizuoto registro sukūrimą, paskaitų ir parodų rengimą, siekiant skatinti visapusiškesnę šios tradicijos supratimą. Taip pat rengiami tobulinimo kursai muzikantams (ypač būgnininkams), tradicinių amatų puoselėtojams.

Binčo karnavalo
personażai © UNESCO

✓ Karnavalai ypač populiarūs Pietų Amerikos šalyse. Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais yra paskelbti Oruro ir Barankvilos karnavalai Bolivijoje. Visi be abejonės yra girdėję apie Rio de Žaneiro karnavalą Brazilijoje. Ypatingas ir savitas Venecijos karnavalas Italijoje, kasmet sutraukiantis minias dalyvių iš visos Europos.

- Kiekvienoje valstybėje yra savitų įvairiausių švenčių tradicijų, kai kurios jų savo kilme siekia netgi pagonybės laikus. Pasidomėkite, kaip susiformavo ir įsitvirtino vienos ar kitos šventės Lietuvoje ir kitose pasaulio šalyse. Kokias žinote unikalias lietuviškas šventes? Kuo išskirtinės Užgavėnių, Velykų, Kūčių lietuviškos tradicijos?

Pasaulio
paveldas ir
Lietuva

■ 46 užduotis

KALAVAJŲ TAUTOS PASAULĖŽIŪRA IR KULTŪRA

Tikslas: supažindinti mokinius su unikalia liaudies medicinos tradicija, padėti pažinti augalus ir jų gydomąsias savybes, kai kuriuos mineralus, žmogaus anatomiją, organų fiziologiją

Pratimas

Pamokos
užduotis ir/arba
popamokinė
veikla

1 ar 2
pamokos

Biologija,
geografija,
tikyba, etika

Kalavajai © UNESCO

Kalavajų etninė grupė yra įsikūrusi kalnuotame Bautistos Savedros (Bautista Saavedra) regione, esančiame į pietus nuo La Paso, Bolivijoje. Ši tautelė gyvavo dar iki Inkų imperijos susikūrimo. Kaip ir daugelis kitų Andų kalnų regiono tradicijų, kalavajų papročiai ir vertybės formavosi veikiami indėnų tradicinių tikėjimų ir krikščionybės.

Kallawaya reiškia „gydytojų žemė“ arba „žolininkai iš šventosios medicinos žemės“. Brangiausias kalavajų turtas – iš protėvių paveldėtos medicinos žinios. Įvairių gydymo ritualų ir ceremonijų atlikimas yra pagrindinis kalavajų pragyvenimo šaltinis. Andų kalnuose gyvenančios kalavajų tautos pasaulėžiūra ir kultūra yra mitų, ritualų, vertybių ir meninių išraiškų vienvė. Išskirtinė šios tautos pasaulėžiūra, pagrįsta senaisiais čiabuvių tikėjimais, reiškiasi tradicinėje medicinoje, kurios veiksmingumas pripažįstamas ne tik Bolivijoje, bet ir kitose Pietų Amerikos valstybėse, kuriose praktikuoja kalavajų šventikai-gydytojai. Gydymo menas kyla iš puikaus gyvūnų, augalų ir mineralų gydomųjų galių išmanymo ir ritualinių žinių dermės. Gydymo menu verčiasi išskirtinai tik vyrai, kurie keliaudami po skirtingas vietas praturtina savo žinias apie gydančių galių turinčius augalus. Andų kalavajų tautos botaninė farmakopėja (**farmakopėja** – vartojamų vaistų ir gydymo priemonių visuma) apima apie 980 rūšių augalų ir yra viena turtingiausių pasaulyje.

Kalavajų tautos moterys taip pat dalyvauja kai kuriose apeigose, rūpinasi nėščiosiomis ir vaikais, audžia kalavajų motyvais išpuoštą tekstilę. Muzikantų grupelės, vadinamos „kantus“, apeigų metu groja piemenų fleitomis ir būgnais, tokiu būdu siekdamos užmegzti kontaktą su dvasių pasauliu.

Pasaulio
paveldas ir
Lietuva

Kalavajai © UNESCO

Per šimtmečius sukauptos unikalios kalavajų žinios buvo perduodamos iš kartos į kartą – tėvų sūnams. Tačiau šiandien tradicinei kalavajų gyvensenai kyla išnykimo grėsmė dėl kultūrų sandūros. Šios tradicijos gyvavimą taip pat neigiamai veikia skurdas, vietos bendruomenių teisinės apsaugos priemonių stoka, masinis jaunų žmonių išsikėlimas iš gimtųjų vietų, ieškant pelningesnės veiklos. Papildomas grėsmes taip pat kelia kritiškas vaistų gamybos kampanijų požiūris.

Siekiant išsaugoti šią unikalią tradiciją nuo sunykimo, parengtas veiksmų planas, kuriame numatyta sukurti kalavajų farmakopėjos teisinės apsaugos priemones, taip pat rengti įvairias lavinimo programas tyrimų ir kultūros vadybos srityse, kurios paskatintų jaunos žmonės labiau domėtis ir aktyviau prisidėti prie savo kultūros išsaugojimo.

- Aptarkite šią tradiciją su mokiniais. Padiskutuokite, kokie veiksniai kelia šiai tradicijai didžiausią grėsmę?
- Prisiminkite lietuvių tradicinę mediciną. Kuo įdomi lietuvių liaudies medicina? Kokie pavojai gresia liaudies medicinai Lietuvoje?
- Pasikvieskite į pamoką žolininką, kad papasakotų mokiniams apie gydymą žolelėmis. Kartu su mokiniais pabandykite surinkti artimiausiose apylinkėse augančių vaistinių augalų herbariumą.
- Kartu su mokiniais aplankykite apylinkėje esančius šventus šaltinius, alkakalnius

ar akmenis, prie kurių galėjo būti gydomos ligos. Pasiteiraukite vietinių žmonių apie tokių vietų ypatumus. Jei tai yra miesto aplinka, galite pasidomėti apie tokių vietų buvimą istoriniuose šaltiniuose, aplankykite jas.

- Kokius tradicinius gydymo būdus žinote? Ar juos naudojate? Mokiniai gali užrašyti bent tris – keturis receptus, kuriais buvo gydomi jų tėvai, seneliai ar giminaičiai (pavyzdžiui: kaip buvo gydomos karpos, dedervinės, sloga, kosulys, kaip varoma rakštis, ką daryti apsideginus, peršalus.)

Šiame skyriuje pristatomos skirtingoms nematerialiojo paveldo sritims – scenos menui, dainavimo menui, papročiams, apeigoms ir šventiniams renginiams, su gamta ir visata susijusiai veiklai, tradiciniams amatams – priskiriamos tradicijos, pripažintos žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais. Dauguma jų sujungia kelias nematerialiojo paveldo sritis. Skirtingų tradicijų pristatymas padeda geriau suprasti nematerialiojo paveldo sąvoką, įvairovę, kriterijus.

Pristatydami mokiniams kitų tautų tradicijas, paskatinkite juos susimąstyti ir apie lietuvių tradicijų, ypač tų, kurios dar nėra pripažintos žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais, unikalumą, paieškoti galimų sąsajų ar panašumų. Tam padės kiekvienos vertybės aprašymo pabaigoje pateikiami klausimai, taip pat praktinės veiklos pasiūlymai.

▲ Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės

2001 m. žmonijos žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo šedevru buvo pripažinta kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje, o 2003 m. – Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendrai pasiūlyta dainų švenčių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. Šių nematerialiojo paveldo vertybių aprašymus rasite skyriuje „Lietuva ir pasaulio paveldas“.

2004 m. gruodžio 9 d., Lietuvos Respublikos Seimui ratifikavus Nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją, Lietuva įsipareigojo rengti bei nuolat atnaujinti jos teritorijoje esančio nematerialiojo kultūros paveldo vertybių registrą. Lietuvoje tokį sąrašą rengia Lietuvos liaudies kultūros centras, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvių kalbos institutas, Lietuvos istorijos institutas ir kitos įstaigos.

Nacionalinis nematerialiojo kultūros paveldo vertybių registras dar tik rengiamas, todėl kol kas galite pristatyti mokiniams kelias unikaliausias tradicijas. Susipažindinę mokinius su Lietuvoje puoselėjamomis vertybėmis, paprašykite pasirinkti vieną nematerialiojo paveldo tradiciją ir pasiūlyti ją įtraukti į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą.

■ 47 užduotis

PASIŪLYMAS ĮTRAUKTI VERTYBĘ Į LIETUVOS NEMATERIALIOJO PAVELDO VERTYBIŲ REGISTRĄ

Tikslas: susipažinti su nacionalinių vertybių siūlymo ir atrankos į Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašą procesu.

Pratimas

Pamokos užduotis ir popamokinė veikla

Viena ar kelios pamokos

Kalbos, dailė, muzika, humanitariniai mokslai

Užduočių lapas: siūlymas įtraukti nematerialiojo paveldo vertybę į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą. Rekomendacijos mokiniams.

✓ Kaip jau žinote, kiekviena valstybė, prisijungusi prie Nematerialiojo paveldo apsaugos konvencijos, įsipareigoja sudaryti nacionalinį nematerialiojo paveldo vertybių registrą. Šiuo metu toks registras rengiamas ir Lietuvoje. Registruojamos ne tik pačios tradicijos, bet ir jų puoselėtojai, jų sutelktumo vietovės, renkami kiti susiję duomenys. Naudodamiesi užduočių lapu bei rekomendacijomis, galite parengti vienos pasirinktos nacionalinės nematerialiojo paveldo vertybės paraišką.

- Suskirstykite mokinius į grupes. Kiekviena grupė turi pasirinkti po vieną tradiciją, kuri, jų nuomone, yra unikali ir verta būti įrašyta į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą, ir parengti jos paraišką.
- Siūlomų vertybių pristatymus galite iškabinti klasėje ant sienos arba surinkti ir parengti lankstinuką. Šią užduotį ir jos rezultatus galite aptarti surengę susitikimą su savivaldybės ar nacionalinės institucijos, kuri rūpinasi tautinės kultūros apsauga ir puoselėjimu, atstovais.

Siūlymas įtraukti nematerialiojo paveldo vertybę į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą

Lietuva nusprendė sudaryti nematerialiojo paveldo vertybių registrą. Jūsų klasės paprašė parengti vienos ar kelių nematerialiojo paveldo vertybių paraiškas. Rengdami paraiškas turėsite padirbėti pamokoje ir po pamokų (pavyzdžiui, aplankyti pasirinktų vertybių puoselėtojus).

Rekomendacijos, kaip rengti paraiškas

Naudokitės jums pateikta paraiškos rengimo forma ir atkreipkite dėmesį į toliau išvardytus reikalavimus:

Skiltyje „Vertybės aprašymas“:

- aprašykite vertybę ir pateikite jos pagrindinių bruožų sąrašą;
- aprašykite vertybės istoriją;
- pateikite nuotraukų, garso, vaizdo įrašų;
- pateikite trumpą šaltinių, kuriuose galima rasti informacijos apie vertybę, sąrašą.

Skiltyje „Vertybės tinkamumo įtraukti į nacionalinį nematerialiojo paveldo vertybių registrą pagrindimas“:

- nurodykite priežastis, dėl kurių ši vertybė laikytina nacionalinės reikšmės nematerialiojo paveldo vertybe. Vertindami jos svarbą, atsižvelkite į nacionalinius nematerialiojo paveldo ypatumus.

Skiltyje „Vertybės apsauga“:

- nurodykite, kas yra atsakingas už vertybės išsaugojimą. Ar ja rūpinasi vietos, nacionalinės organizacijos ar patys žmonės? Ar vertybės apsauga užtikrinta teisinėmis priemonėmis?

Skiltyje „Palyginimas su panašiomis vertybėmis“:

- pateikite duomenų apie kitas panašias ar tos pačios srities (teatro, dainavimo meno, amatų) tradicijas kitose Europos ar viso pasaulio tautose;
- įvertinkite dabartinę tradicijos gyvavimo, jos apsaugos būklę lygindami su kitomis lietuvių tradicijomis

Ar tradicijai gresia išnykimo pavojus?

Dėl kokių priežasčių?

Ar imamasi veiksmų jai išsaugoti?

Užduočių lapas

Tauta, kuriai ši nematerialiojo paveldo vertybė priskiriama

Asmenys, kurie rengė paraišką

Data

Vertybės pavadinimas

Teritorija, kurioje vertybė puoselėjama

Vertybės aprašymas

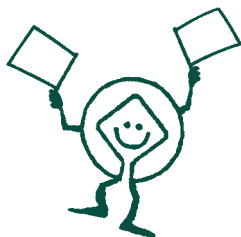
Vertybės tinkamumo įtraukti į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą pagrindimas

Kriterijai

Vertybės apsauga

Palyginimas su panašiomis vertybėmis

Siūlymas įtraukti nematerialiojo paveldo vertybę į Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybių registrą

Visi mokomieji dalykai: Nematerialusis pasaulio paveldas

Dailė

Supažindinkite mokinius su žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru pripažinta kryždirbyste ir kryžių simbolika. Jei žinote įdomių šios tradicijos pavyzdžių, apžiūrėkite juos su mokiniais. Supažindinkite mokinius su tradiciniais amatais: apsilankykite amatininkų (kryždirbių, puodžių, kalvių, audėjų, juostų pynėjų, verbų) dirbtuvėje, pasikvieskite į pamoką, kad papasakotų, kaip išmoko šio amato ir pamokyti jo mokinius.

Surenkite mokinių darbų kultūros tradicijų tema parodą.

Parenkite lankstinukų apie Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybes.

Muzika

Padiskutuokite su mokiniais apie žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru pripažintą Dainų ir šokių švenčių tradiciją Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Kaip ši tradicija atsirado, kodėl įsitvirtino visose trijose Baltijos valstybėse. Prieš tai pasiruošę – išmokę dainų, apsilankykite su mokiniais dainų šventėje arba surenkite mokyklos dainų šventę.

Pasiklausykite gruzinų polifoninio dainavimo, kinų Kungu operos, armėnų duduko muzikos įrašų, ar azerbaidžaniečių mugamo įrašų.

Pasiklausykite ir išmokite aukštaitiškų sutartinių.

Užsienio kalba

Internete paieškokite informacijos apie kitų šalių nematerialiojo paveldo vertybes. Tai išsamus informacijos šaltinis, atskleidžiantis tautos kultūros savitumą.

Kartu su mokiniais paieškokite savitų kitų tautų kultūrinių tradicijų, kurios dar nėra paskelbtos žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais, tačiau, jūsų nuomone, yra vertos tokio pripažinimo.

Paprašykite mokinių parašyti rašinį apie nematerialiojo paveldo vertybių išsaugojimo svarbą.

Istorija

Tyrinėdami konkretų istorinį periodą, priminkite būtent tuo metu pradėjusias formotis ar susiformavusias kultūrines tradicijas.

Biologija

Pasikvieskite į klasę žolininką ar liaudies medicinos žinovą, kuris papasakotų apie lietuvių tradicinę mediciną ir Lietuvoje randamų augalų gydomąsias savybes. Kartu su mokiniais galite surengti pažintinę išvyką į netoli esantį mišką ar pievą, kur galėsite natūralioje aplinkoje ieškoti ir atpažinti augalus, apie kuriuos sužinojote.

Gimtoji kalba/Literatūra

Paprašykite mokinių parašyti straipsnį apie Nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją, pasirinktą žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru pripažintą tradiciją ar tiesiog unikalią Lietuvos tradiciją. Pristatykite juos klasėje arba nusiųskite į vietos laikraštį.

Paieškokite lietuvių liaudies pasakų, kuriose minimi tradiciniai gydymo būdai.

Tikyba

Panagrinėkite žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais paskelbtas kultūros vertybes. Kurias iš jų galima susieti su atitinkamomis religinėmis ir tikėjimo sistemoms?

Padiskutuokite su mokiniais apie žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru pripažintą kryždirbystę ir kryžių simboliką, kuo ši tradicija unikali, kaip ji susiformavo, kokios jos ištakos, kokios jos sąsajos su senuoju lietuvių tikėjimu ir su krikščionybe?

Internetas

Internete apsilankykite nematerialiajam paveldui skirtame tinklalapyje (<http://www.unesco.org/culture>).

Susiraskite daugiau informacijos apie žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrus.

Pasaulio paveldas ir Lietuva

Pasaulio paveldas ir Lietuva

Kuršių nerija © Gintautas Survila

„Kiekvienai šaliai didelė garbė, kai jos istorijos, kultūros ar gamtos vertybės įtraukiamos į Pasaulio paveldo sąrašą. Tačiau tai ir didžiulė atsakomybė, tarptautinis įsipareigojimas sergėti ir puoselėti tokį pasaulinę reikšmę turintį palikimą“.

**Lietuvos Respublikos Prezidentas
Valdas Adamkus**

Pasaulio paveldas ir Lietuva

Pasaulio paveldo vietovės Lietuvoje	189
Vilniaus senamiestis	189
Kuršių nerija	194
Kernavės archeologinė vietovė	196
F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai	199
Pasaulio paveldo vietovės kaimyninėse šalyse	200
Belovežo giria	200
Malborko pilis	202
Lietuvos paveldo vietovės siūlomos įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą	203
Trakų istorinis nacionalinis parkas	203
Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės	206
Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės, paskelbtos žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais	206
Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje	206
Dainų ir šokių švenčių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje	211
Kitos Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės	214
Lietuvių tradicinė liaudies medicina	214
Lietuvių kalendorinės šventės	220
Vilniaus verbos	225
Lietuvių tradicinė tekstilė. Juostos	228

▲ Pasaulio paveldo vietovės Lietuvoje

Vilniaus senamiestis

Pirmoji pasauliniu mastu pripažinta Lietuvos kultūros vertybė yra Vilniaus senamiestis. Ir nenuostabu – šis vaizdingos gamtos apsuptyje išsidėstęs miestas nuo seno žavėjo keliautojus, dailininkus, fotografus. Muziejuose ir senųjų dokumentų rinkiniuose saugoma daug istorinių Vilniaus panoramų bei statinių graviūrų, akvarelių, tapybos darbų, fotonuotraukų. Vilnius apdainuotas liaudies dainose ir poezijos posmuose. Vilniaus senamiesčio įtraukimui į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą buvo pradėta ruošti dar 1998-1999 m., Lietuvos atgimimo laikotarpiu.

Šv. Jono gatvė, Vilniaus senamiestis
© Paulius Mudėnas

1994 m. gruodžio mėnesį pagal Pasaulio kultūros ir gamtos globos paveldo konvencijos kriterijus į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, kaip didžios kultūrinės bei istorinės vertės miesto formavimosi pavyzdys tarptautiniu ir nacionaliniu mastu, buvo įtrauktas Vilniaus senamiestis. Šiuo žingsniu buvo pripažinta Vilniaus senamiesčio tarptautinė svarba. Kelia į Pasaulio paveldo sąrašą Vilniaus senamiesčiui atvėrė du atrankos kriterijai: antrasis (ii), apibrėžiantis objekto reikšmę ir įtaką regiono kultūrai – Vilnius kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė nuo XIII-ojo iki XVIII-ojo amžiaus pabaigos turėjo didžiulę įtaką viso regiono (Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos ir Lenkijos) architektūros ir meno plėtotei; bei ketvirtasis (iv), reikalaujantis, kad atrenkamas objektas būtų tarp charakteringiausių to tipo užstatymo pavyzdžių, iliustruojančių reikšmingiausius kultūros, visuomenės, meno, mokslo, technologijos ar pramonės plėtros etapus – Vilnius yra labiausiai į rytus nutolęs Vidurio Europos miestas, kuriame vyko stipri Rytų ir Vakarų kultūrų sąveika. Be to, Vilniaus senamiestis yra charakteringas viduramžių gatvių tinklo struktūros pavyzdys.

Į Pasaulio paveldo sąrašą įrašomas Vilniaus senamiestis turėjo išlaikyti autentiškumo testą, atliekamą vertinant medžiagos, formos, atlikimo technikų ir aplinkos autentiškumą. 1994 m. Vilniaus senamiestis buvo pripažintas autentišku miestu, su pakankamai gerai išlikusiais raidos požymiais. Taip pat buvo pabrėžta, kad Vilniaus senamiesčio kultūros verčių visuma simbolizuoja turtingą Lietuvos istoriją ir atgimstančią nepriklausomą Lietuvos valstybę. Tai ne tik gamtos ir architektūros darnūs sąsambiai, lemiantys senamiesčio urbanistinio audinio unikalumą, bet ir jo gyventojų bendrija, jos tradicijos, amatai, šventės ir kasdienė veikla. Gyventojų atsakomybė, aktyvumas, kultūrinės savasties suvokimas ir sugebėjimas ją atskleisti lemia Vilniaus senamiesčio atkūrimo proceso sėkmę šiandien bei ateityje.

▲ Istorinė raida

Lietuvos sostinės istorinis branduolys – Vilniaus senamiestis pradėjo formuotis pirmajame mūsų eros tūkstantmetyje. Miestas kūrėsi iš paskirų gyvenviečių sandraupos. V–IX a. Pilies kalno vakarinėje pašlaitėje – Vilnios ir Neries santakoje jos susiformavo į didelę gyvenvietę. XIII a. gerai įtvirtintą pilį Gedimino kalne jau supo miestas, kuriame pradėti statyti mūriniai pastatai. XIV a. pradžioje Vilnius prilygo daugumai stambiųjų viduramžių Rytų ir Vidurio Europos miestų.

*Žvilgsnis į Gedimino
bokštą iš Pilies gatvės,
Vilniaus senamiestis
© Paulius Mudėnas*

Vilnius pirmą kartą paminėtas 1323 m. didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino laiškuose, kuriuose jis kvietė amatininkus, pirklius ir vienuolius iš Vakarų Europos atvykti ir įsikurti mieste. 1387 m. Lietuvai priėmus krikščionybę miestui suteikta savivalda – Magdeburgo teisės, juridiskai įtvirtinusios miestiečių luomą.

Intensyviausiu Lietuvos sostinės raidos laikotarpiu – XIII–XVIII a. Vilnius buvo daugiatautės valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis ir kultūrinis centras, turėjęs įtaką regiono kultūros raidai ir savitumui. Tuomet susiformavo jo charakteringa urbanistinė struktūra, turtinga vietos gotikos, renesanso bei baroko architektūros stilistika.

Nuo XIV a. antrosios pusės du šimtus metų klestėjusi gotika paliko viduramžių miestams būdingą planinę struktūrą ir nemažai plytinės architektūros statinių, šiandien puošiančių miestą. XIV a. miestas plėtėsi pietų kryptimi, jo centras tolo nuo pilies, susiformavo antroji turgaus aikštė (dabartinė Rotušės aikštė), o pirmoji turgaus aikštė sumažinta, 1387 m. pastačius joje parapinę Šv. Jono bažnyčią. Viduramžiais, o ir vėliau, Vilnius turėjo keleto nedidelių turgaviečių tinklą (Žuvų, Arklių, Malkų). Tai būdingas senojo Vilniaus bruožas. Šiandien vaikštinėdami siauromis, vingiuotomis Senamiesčio gatvelėmis jaučiame jų viduramžišką dvasią, galime įsivaizduoti, kaip prieš pusę tūkstantmečio metų palaipsniui augo ir formavosi miesto branduolys.

1471 m. sparčiai besiplečiantį miestą nuniokojo gaisras, kurio metu sudegė daug sakralinių statinių. Tačiau radialinis planas, kurį sudarė pagrindiniai keliai vedę į Neries ir Vilnios santakoje išaugusį pilių kompleksą, viduramžių gatvių tinklo sistema, šalia rotušės įrengta trikampė turgaus aikštė išliko iki mūsų dienų. XVI a. išryškėjo pagrindinė miesto ašis – Pilies gatvė ir jos tęsinys – Didžioji gatvė, jungusi pilį su Rotuše ir vedusi link Medininkų vartų. Vilniaus branduolys (užėmęs apie 90 ha) 1503–1522 m. buvo apjuostas mūrine gynybine siena, turėjusia apsaugoti nuo totorių antpuolių.

XV a. ypač sparčiai pradėti statyti plytų mūro gotikiniai pastatai: pranciškonų, dominikonų, bernardinų vienuolynų ansambliai, rotušė, naujieji pirklių gildijų pastatai bei dauguma Lietuvos gotikai būdingos architektūros stačiatikių cerkvių.

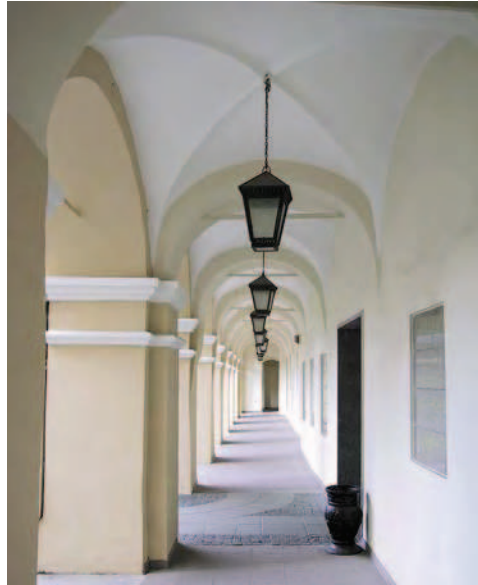
Jei XIV a. pabaigos – XV a. pradžios gotikai būdingi nuosaikių formų, sunkių proporcijų, masyvūs pastatai, tai XV a. antros pusės – XVI a. gotikoje pastatų

kompozicijos tapo sudėtingesnės, proporcijos grakštesnės, formos turtingesnės, o konstrukcijos racionalesnės. Senamiestyje išliko daugiau nei 280 gotiškųjų gyvenamųjų pastatų liekanų bei I I šiame laikotarpyje pradėtų statyti bažnyčių.

Renesanso architektūra Vilniuje pasirodė XVI a. pirmame ketvirtyje ir klestėjo iki XVII a. vidurio. Vienas būdingiausių Vilniaus renesanso bruožų – bendrųjų šio stiliaus tradicijų ir formų jungtis su gotikos ir baroko stilių elementais.

XVI amžius – intensyvių statybų ir kultūros klestėjimo laikotarpis, dar vadinamas Vilniaus aukso amžiumi. Tiek su Rytų, tiek su Vakarų šalimis buvo užmegzti prekybiniai ryšiai, kurie paskatino vakarietišku tradicijų plitimą Baltarusijoje ir Ukrainoje. Šio architektūros stiliaus pavyzdys – vieninteliai išlikę Vilniaus gynybinės sienos vartai (Medininkų). Vilniaus renesansui būdingus architektūrinius elementus matome ir gyvenamajame name Pilies g. 4. Tai dvigubu arkutės motyvu bei siaurais piliastrais dekoruotas atikas, kuris būdingas ir daugumai kitų šiuo laikotarpiu statytų pastatų.

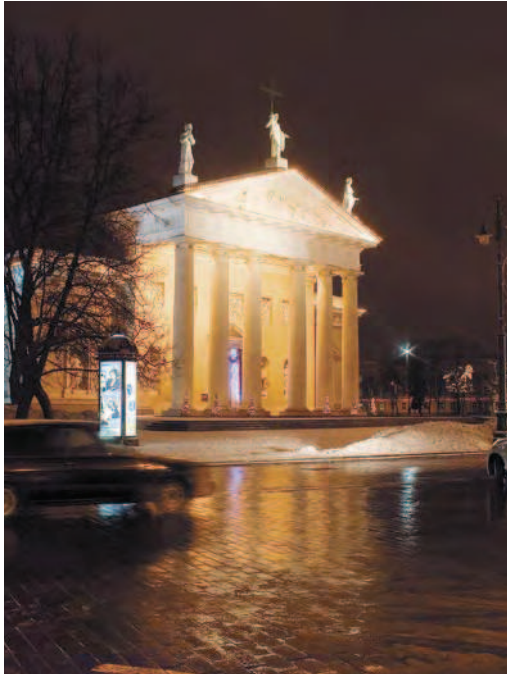
Nors renesansas ir turėjo didelę įtaką Vilniaus kultūros raidai, jis gali būti vadinamas prarastąja epocha. Deja, vertingiausi pastatai: Lietuvos Didžiojo kunigaikščio rūmai Žemutinėje pilyje su dailės kūrinių galerija, biblioteka ir teatru, Radvilų rūmai, stovėję į vakarus nuo Žemutinės pilies, Jonušo Radvilos rūmai Vilniaus ir Liejyklos gatvių kampe ir daugelis kitų pastatų iki mūsų dienų neišliko. Pastarųjų metų archeologiniai,

Vilniaus universiteto
Didysis kiemas
© Paulius Mudėnas

Vilnius panorama
© Asta Kalvinskaitė

istoriniai, menotyriniai tyrimai leidžia geriau suvokti šios epochos svarbą viso regiono kultūros raidai.

Žymiausias šio laikotarpio pastatų kompleksas – Žemutinė pilis – kelis šimtmečius buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis, administracinis ir kultūrinis centras. Žygimantas Augustas rūmuose buvo sukaupęs Europoje garsėjusią biblioteką. Čia buvo saugomi paveikslų rinkiniai, didelė brangenybių kolekcija, kuriai, amžininkų liudijimu, neprilygo net popiežiaus turtai. 1636 m. rūmuose parodyta pirmoji opera Lietuvoje. Čia veikė pirmasis muzikinis teatras. Šiandien istorikų, archeologų, architektų ir restauratorių pastangomis atkuriamas pagrindinis buvusios Žemutinės pilies statinys – Valdovų rūmai.

Ryškiausius pėdsakus miesto architektūroje paliko barokas, XVIII a. viduryje įgijęs savitą Vilniaus vėlyvojo baroko architektūros mokyklai būdingų stilistinių bruožų, turėjusių įtakos ir kaimyninių šalių architektūros formoms. Didelę reikšmę tam turėjo 1579 m. jėzuitų įsteigtas universitetas, propagavęs ir įtvirtinęs baroką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse bei lėmęs Vilniaus, kaip stambiausio regione kultūros židinio, suklestėjimą. 1610 m. gaisras sugriovė Žemutinę pilį ir naująją katedrą, o po jo vykusių rekonstrukcijų metu intensyviai buvo plečiamos bažnyčios valdos ir statomos baroko stiliaus bažnyčios. Ankstyvojo baroko periodo (1600–1650 m.) stiliaus pastatai buvo tiesiogiai veikiami italų architektūros. Puikūs pavyzdžiai – Šv. Teresės bažnyčia, pirmoji bažnyčia Baltijos regione, pastatyta pagal II Gesu bažnyčios Romoje architektūrinį sprendimą, bei Šv. Kazimiero bažnyčia, kuriai Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu buvo bandyta suteikti stačiatikių cerkvėms būdingų stilistinių bruožų. XVII a. baroko šedevras – Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, jos vidų puošia apie tris tūkstančius balto stiuko figūrų.

Po XVIII a. pirmosios pusės karų ir gaisrų miesto pastatai buvo atstatyti jau vėlyvojo baroko (1730–1790 m.) stiliumi, kurio architektūrinių formų evoliucijai didelės įtakos turėjo šiaurės vakarinė Italijos dalis ir ypač Habsburgų dinastijos valdomi kraštai: Čekija, Austrija, vidurinė ir pietinė Vokietija. Vilniuje ryškėjo ir saviti regioniniai šio stiliaus bruožai, susikūrė Vilniaus baroko architektūros mokykla, kuri dar vadinama paskutiniu ryškiu vėlyvojo baroko blyksniu Europoje. Miesto panorama pasipildė itin lieknais, dinamiškų siluetų, gausybe metalo detalių puoštų bažnyčių ir varpinių bokštais (Marijos Ramintojos, Misionierių, Bazilijonų, Šv. Kotrynos bažnyčios).

XVII a. paskutiniaisiais dešimtmečiais miesto stilistinę paletę praturtino klasicizmo epochos pastatai. Jų stilistinis brandumas pelnė Vilniaus klasicizmo architektūros mokyklos vardą. Dviejose svarbiausiose Vilniaus senamiesčio aikštėse šiandien tebestovi žymiausio brandžiojo klasicizmo kūrėjo Lauryno Stuokos-Gucevičiaus suprojektuotos Vilniaus Arkikatedra ir Rotušė.

Po paskutiniojo, trečiojo Žečpospolitos padalijimo, 1795 m. Lietuva atiteko Rusijos imperijai, o Vilnius tapo generalgubernatoriaus valdomos provincijos centru. 1832 m.

uždarius Vilniaus universitetą, sustiprėjo Sankt Peterburgo architektūros įtaka. XIX a. pirmoje pusėje naujo buvo pastatyta mažai - carinė administracija daugiau griovė ir perstatinėjo. Jos įsakymu buvo nugriauti Lietuvos valstybingumo simboliais tapę pastatai: Žemutinė pilis, beveik visą miestą juosusi gynybinė siena su vartais (išliko tik Medininkų vartai), daug bažnyčių paversta cerkvėmis, o vienuolynai – kareivinėmis ir kalėjimais.

XIX a. pabaigoje statybos pagyvėjo, nes 1860 m. per Vilnių buvo nutiestas geležinkelis, sujungęs Sankt Peterburgą su Vakarų Europa. Paskutiniaisiai XIX a. dešimtmečiais ir XX a. pradžioje vykusio miesto plėtra, palietė ir senamiestį. Praeityje susiformavęs rezidencijų, vienuolynų ansamblių, gyvenamųjų pastatų, amatininkų dirbtuvių, švietimo įstaigų rajonas, keitėsi. Rekonstruota apie pusė jo pastatų, pristatant papildomus aukštus, priestatus, įrengiant parduotuvių vitrinas pirmuose aukštuose. Pastatai buvo pritaikomi nuomojamiems butams, viešbučiams, parduotuvėms, užėigoms. Juos perstatyti bei pritaikyti vertė ir šiame laikmetyje atsiradę naujieji ekonominiai, higienos, komforto sumetimai. Vis tik aukšti agresyvūs pastatai, ardantys Vilniaus senamiesčio turinę erdvinę struktūrą ir užgožiantys išraiškingiausias dominantes – bažnyčių, varpinių bokštus ar panoramų perspektyvas, nebuvo statomi.

XX a. pradžioje miestas tapo Lietuvos tautinio atgimimo centru – 1918 m. vasario 16 d. čia paskelbta Lietuvos valstybės nepriklausomybė.

1920-1939 m. Vilnių buvo okupavusi Lenkija, tad miestas neteko administracinio centro reikšmės. Tuo laikotarpiu statyta nedaug. Tačiau svarbu paminėti, kad buvo tiriami, konservuojami ir restauruojami svarbūs architektūros paminklai, o Vilniaus senamiestis imtas saugoti kaip senovės paminklas. Šias įstatymais įtvirtintas paveldosaugines tradicijas tęsė Lietuvos Respublika, 1939 m. rudenį atgavusi Vilnių.

Senamiestis smarkiai nukentėjo Antrojo pasaulinio karo metais bei pirmaisiais pokario metais (1944-1948 m.). Buvo sugriauta apie 40 procentų Vilniaus senamiesčio pastatų. Beveik ketvirtadalis jų nebuvo atstatyti - jų vietoje įkurti skverai ir aikštės. Sovietiniu laikotarpiu, nors paminklosauga buvo daugiau parodomoji, vis dėlto, profesionalių tyrėjų dėka buvo vykdomi moksliniai tyrimai, atliekami restauravimo darbai, klostėsi restauravimo tradicijos.

1990 m. Lietuvai atkūrus valstybingumą, Vilnius vėl tapo nepriklausomos valstybės sostine, kurios istoriniame branduolyje – Senamiestyje telkiasi intensyvus miesto dvasinis ir kultūrinis gyvenimas

Audronė Kasperavičienė

Bazilijonų vienuolyno vartai © Algis Kucharskis

Kuršių nerija

2000 m. lapkričio 30 d. UNESCO Pasaulio paveldo komiteto 24-osios sesijos metu bendru Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos siūlymu Kuršių nerija, kaip *kultūrinis kraštovaizdis*, buvo įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą.

Kuršių Nerija © Paulius Mudėnas

Ištįsusiame, 98 km ilgio ir 0,4–4 km pločio, smėlio kopų pusiasalyje žmonės apsigyveno dar priešistoriniais laikais. Dabartinis Kuršių nerijos kraštovaizdis susiformavo veikiamas nepaliaujamų žmogaus kovų su vėjo ir vandens stichija – tai atspindi kelis amžius tebesitęsiantys kopų tvirtinimo ir apželdinimo projektai.

Dar XV a. visa Kuršių nerija buvo apsigobusi žalia miškų skraiste. Augo didingi mišrūs miškai – ąžuolai, eglės, pušys. Tačiau žmonės pradėjo intensyviai kirsti miškus. Miškai ypač nukentėjo Septynerių metų karo (1756 – 1763 m.) metu. Sunaikinti miškai išlaisvino sukauptas smėlio mases. Papildomą smėlį vakarų vėjai atnešė nuo jūros paplūdimio, – vėjo genamas smėlis judėjo skersai pusiasalio, Kuršių marių link. Slinkdamos didžiulės kopos palaidojo ne vieną pamario žvejų kaimą. Prireikė kelių kartų kruopštaus triūso, kol žmonės sugebėjo pažaboti smėlio stichiją ir sukurti kraštovaizdį, kuriuo dabar džiaugiamės Kuršių nerijos pusiasalyje.

Kopas apželdinti pirmiausia pradėta Danijoje, Olandijoje. Tačiau Kuršių nerijoje atliekami pajūrio kopų tvirtinimo ir apželdinimo darbai yra unikalūs pasaulio mastu. Kuršių nerijoje kopų apželdinimas pradėtas prieš porą šimtmečių ir šis procesas nenutrūkęs iki šiol. Žmonės suformavo pajūrio apsauginį kopagūbrį, sodindami miškus sustabdė slenkantį smėlį. Kuršių nerija jau daugeliui kartų yra darnaus žmogaus ir gamtos sambūvio pavyzdys. Tai unikalūs žmogaus ir smėlio pusiasalio santykis. Žmogaus sugebėjimas prisitaikyti prie gamtos jos nepažeidžiant.

Kuršių Nerija © Paulius Mudėnas

Neringos gyvenvietės ir jas supančią gamtą sieja ypatingas ryšys. Tai labai subtili, nematoma, bet jaučiama riba. Svarbu jos neperžengti, nes kartu su gamtine aplinka būtų prarastas ir visas nerijos žavesys. Akademiko Vytauto Gudelio žodžiai, kad „Kuršių nerijos unikalumas mus visus įpareigoja dar labiau sergėti ir tausoti jos gamtą, landšaftą nuo bet kokių pasikėsinimų į jos ekologinę neliečiamybę, nepaisant, kas ir kur to geistų ar ketintų daryti“, – šiandien yra ypač aktualūs.

Jeigu praeityje žmonių gyvenimui Kuršių nerijoje pavojų kėlė smėlio perteklius, tai artimoje ateityje problemų gali sukelti jo trūkumas. Sembos pusiasalyje, Kaliningrado srityje, norint išvengti jūros kranto erozijos,

vykdomi pakrantės tvirtinimo darbai. Šioje pakrantėje Baltijos bangų išplautą gruntą vyraujančios jūros srovės nešdavo Kuršių nerijos link ir smėliu maitindavo nerijos paplūdimius. Gamtoje viskas susieta. Negaudamos nešmenų įprastoje vietoje, jūros bangos, ypač po didelių audrų, intensyviau ardo pačios nerijos krantus. Stebimas laipsniškas paplūdimių siaurėjimas. Aktyviausiai plaunamoje kranto atkarpoje ties Šarkuva (Lesnoje) nerijos krantas yra sutvirtintas dirbtinėmis priemonėmis. Tad netolimoje ateityje ir likusioje nerijos pakrantėje gali tekti imtis krantų tvirtinimo.

Kuršių nerija į Pasaulio paveldo sąrašą buvo įtraukta dėl atitikimo (v) kriterijui: kaip ryškus tradicinės žmogaus gyvenamosios aplinkos ar teritorijos panaudojimo pavyzdys, reprezentuojantis tam tikrą kultūrą (kultūras), ypač kai ši aplinka tampa pažeidžiama dėl negrįžtamų pokyčių. Kuršių nerijos įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą nominacinėje byloje yra akcentuojama, kad Kuršių nerijos kraštovaizdis susiformavo ne tik dėl natūralių gamtos procesų, tačiau ir dėl bendros žmogaus ir gamtos veiklos. Kuršių nerijoje yra išlikęs ilgas šimtmečius gyvavęs ir jau nebeegzistuojantis etnografinis Kuršių paveldas, o ankstyvasis žvejų kaimelių kraštovaizdis gali būti randamas po smėlio kopomis. Pasaulinės reikšmės kultūros paveldu yra pripažįstamos žvejų gyvenvietės, kuriose žmogaus ir gamtos veikla turi neįkainojamos etnokultūrinės, istorinės ir estetinės reikšmės; architektūros darbai, turintys unikalių istorinių, meninių bei mokslinių verčių bei smėlio užpustytų gyvenviečių archeologinės vietovės.

Kuršių nerijos įrašymas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą reiškia ir pripažinimą, kad Kuršių nerija tinkamai saugoma ir tvarkoma, ir šalių įsipareigojimą puoselėti šią trapią vandens ir vėjo sukurtą bei žmogaus veiklos performuotą siaurą smėlio juostą. Atitinkamos Lietuvos Respublikos bei Rusijos Federacijos įstaigos ir organizacijos privalo tinkamai saugoti, tvarkyti ir prižiūrėti Kuršių nerijos gamtą. Lietuvoje Kuršių nerija rūpinasi LR aplinkos bei LR kultūros ministerijos, Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, Klaipėdos apskrities viršininko administracija ir Neringos savivaldybė.

Kuršių nerija – tai dviejų valstybių – Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos saugoma teritorija (nacionalinis parkas). Mes privalome išsaugoti šį žemės lopinėlį, šią unikalią, svarbią ir reikšmingą vertybę Baltijos jūros šalių regionui ir visam pasauliui.

Gediminas Raščius

Žvejo etnografinė sodyba – muziejus, Nida © Paulius Mudėnas

Kernavės archeologinė vietovė

Gyvosios
archeologijos
dienos Kernavėje
© Paulius Mudėnas

2004 m. liepą Sudžou mieste, Kinijoje, vykusioje 28-ojoje Pasaulio paveldo komiteto sesijoje buvo nuspręsta Valstybinį Kernavės kultūrinį rezervatą (Kernavės archeologinę vietovę) įtraukti į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Iš viso sesijoje buvo svarstomi 53 objektai. Lietuvos pasiūlymas įrašyti į minėtą sąrašą Kernavę sulaukė vieno iš didžiausių komiteto narių palaikymo.

Kernavės archeologinė vietovė buvo įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, remiantis trečiuoju (iii) kriterijumi, kaip vietovė, *liudijanti unikalią ar išskirtinę išnykusią ir/ar gyvą kultūrinę tradiciją ir civilizaciją*, bei ketvirtuoju (iv) kriterijumi, kaip vietovė, *atstovaujanti išskirtiniam teritoriniam technologiniam kompleksui arba kraštovaizdžio tipui, kuris iliustruoja svarbų(-ius) žmonijos istorijos etapą(-us).*

Kernavės vietovės archeologiniai paminklai reprezentuoja visas šiame regione egzistavusias archeologines kultūras nuo epipaleolito iki viduramžių. Ypač svarbus viduramžių (XIII-XIV a.) paveldas – miestas, kapinynas, penki piliakalniai. Tai yra unikalus paskutinės Europoje pagoniškos valstybės miestietiškos civilizacijos pavyzdys. Viduramžių Kernavė buvo vienas svarbiausių to meto Lietuvos valstybės politinių bei ekonominių centrų, kuriame matome senąją pagoniškos Lietuvos kultūrą, tačiau jau gerokai veikiamą krikščioniškosios Europos tradicijų. Istoriskai susiklostęs Kernavės kultūrinis kraštovaizdis atspindi visus vietovės apgyvendinimo etapus, fortifikacinių statinių raidą (piliakalnių gynybinė sistema), o viduramžių archeologiniai radiniai liudija vieną esminių Europos istorijos raidos etapų – pagoniškosios bendruomenės virsmą krikščioniška.

Žvilgsnis į Kernavę
nuo Neries kranto
© Paulius Mudėnas

Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato (Kernavės archeologinės vietovės) pasiūlymui įtraukti į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą buvo rengiamasi dvejus metus. Siekiant atitikti šio prestižinio sąrašo keliamus reikalavimus, buvo sutvarkyta rezervato teisinė bazė, patikslintos teritorijos ribos, įkurta rezervato direkcija, Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato nuostatus.

Lietuvai Kernavės archeologinės vietovės įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą itin svarbus dar ir todėl, kad tai pirmoji Lietuvos sostinė. Šis dėmesys mūsų valstybingumo ištakoms, mūsų kultūros pripažinimas dar labiau skatina visuomenę puoselėti ir didžiuotis unikaliu Lietuvos gamtos, kultūros ir istorijos paveldu.

Gyvosios
archeologijos
dienos Kernavėje
© Paulius Mudėnas

Kernavė – Lietuvos valstybės pradžią menanti žemė. Šiandien tai išskirtinis archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas, reprezentuojantis Lietuvos priešistorę ir ankstyvąją Lietuvos valstybės formavimosi periodą.

Pirmieji gyventojai Kernavės teritorijoje įsikūrė dar 9–8 tūkstantmetyje prieš Kristų, t. y. senojo akmens amžiaus pabaigoje. Nuo tų laikų iki pat vėlyvųjų viduramžių čia be pertrūkio gyvenę žmonės paliko savo gyvenimo pėdsakų. Pirmaisiais amžiais po Kristaus Pajautos slėnyje kūrėsi

Gyvosios archeologijos
dienos Kernavėje
© Paulius Mudėnas

stambios gyvenvietės. Joms ginti buvo naudojami piliakalniai. Tai išraiškingiausias kultūrinio rezervato elementas. Lietuvoje yra maždaug tūkstantis piliakalnių, tačiau visame Baltijos regione neradime kito penkių piliakalnių komplekso. Tai istorinių ir gamtinių procesų bei ilgalaikės žmogaus veiklos rezultatas. Lietuvoje piliakalniai, kaip pagrindinis priešistorinės gyvenvietės tipas, funkcionavo nuo bronzos amžiaus iki XIV a. pabaigos. Ne išimtis ir Kernavė. XIII a. Kernavė tampa feodaliu amatininkų ir pirklių miestu, išsidėsčiusiu Pajautos slėnyje tarp Neries upės ir įtvirtintų piliakalnių. Centrinis piliakalnis (vadinamas Aukuro kalnu) buvo kunigaikščio dvarvietė, kiti keturi atliko priešpilių, saugančių kunigaikščio pilį ir miestą, funkcijas. Rašytiniuose šaltiniuose (Hermano Vartbergės kronikoje ir Eiliuotoje Livonijos kronikoje) pirmą kartą Kernavė paminėta 1279 m. kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio valda. Tuo metu Kernavė buvo svarbiausias besiformuojančios Lietuvos ekonominis politinis centras – pirmoji Lietuvos sostinė. Tai Kernavės klestėjimo amžius.

1390 m. kryžiuočiai užpuolė ir sudegino Kernavę. Po šio gaisro medinis miestas ir pilys jau niekada nebuvo atstatytos, gyventojai paliko Pajautos slėnį ir kūrėsi viršutinėje terasoje, dabartinės gyvenvietės teritorijoje. Senojo miesto liekanas ilgainiui nuo žmonių akių paslėpė storas sąnašinis aliuvinis žemių sluoksnis. Jis puikiai užkonservavo visą autentišką, o kartu ir senųjų miestelėnų gyvenimo pėdsakus. Kitaip negu Vilniuje, Kernavėje nuo XIV a. pabaigos išlikę visiškai nepalieti kultūriniai sluoksniai puikiai išsaugojo neįkainojamą informaciją.

Siekiant išsaugoti teritorinį kultūros paveldo objektų kompleksą, jo teritorijoje esančias nekilnojamasias ir kilnojamąsias kultūros vertybes, organizuoti nuolatinį mokslinį jų tyrimus, jas reikiamai tvarkyti, eksponuoti ir propaguoti, buvo įsteigtas 194,4 ha žemės ploto Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas. Visa archeologinių tyrimų medžiaga saugoma ir yra prieinama visuomenei Kernavės kultūrinio rezervato archeologijos ir istorijos muziejuje. Muziejaus rinkiniuose jau sukaupta 15 tūkst. eksponatų, reprezentuojančių visus Kernavės istorijos laikotarpius. Siekdamas sustiprinti ryšius tarp muziejaus ir švietimo įstaigų, plačiau panaudoti muziejinę medžiagą moksleiviams lavinti, muziejus parengė šviečiamąją programą „Gyvoji archeologija“. Populiarūs kasmet Kernavėje vykstantys renginiai: Rasos šventė, tarptautinis eksperimentinės archeologijos festivalis „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“. Festivalio dienomis galima susipažinti su atkurtais priešistorės ir ankstyvųjų viduramžių amatais, gyvenimo būdu, materialiosios ir dvasinės kultūros paveldu.

Kernavė žiemą © Paulius Mudėnas

Saulius Vadišis

F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai

2005 m. liepos 10–17 d. Durbane (Pietų Afrikos Respublika) vykusios 29-osios UNESCO Pasaulio paveldo komiteto sesijos metu buvo priimtas sprendimas į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukti mokslo istorijos paminklą – F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodezinius punktus. Siūlymą pripažinti šį objektą pasaulio paveldo vertybe vieningai pateikė 10 valstybių: Baltarusija, Estija, Suomija, Latvija, Lietuva, Norvegija, Moldova, Rusijos Federacija, Švedija ir Ukraina. Teigiamas sprendimas buvo priimtas remiantis trimis kultūrinio paveldo kriterijais: (ii), (iv) ir (vi).

Vienas didžiausių ir įspūdingiausių bandymų ištirti ir nustatyti žemės dydį ir formą buvo trianguliacijos grandinė, sudaryta 1816–1852 m. Beveik sutampantis su Vakarų ir Rytų Europos riba žemės dienovidinio lankas tęsėsi nuo Dunojaus žiočių prie Juodosios jūros iki Fugleneso (Norvegija) Arkties vandenyno pakrantėje, t. y. nuo $45^{\circ}20'$ iki $70^{\circ}40'$ šiaurės platumos. Jis kerta keletą dabartinių valstybių: Norvegiją, Švediją, Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą, Baltarusiją, Ukrainą, Rusijos Federaciją ir Moldovą. Dienovidinio lankui apskaičiuoti panaudoti minėtose šalyse išmatuotų trianguliacijos tinklų fragmentai. Juos sujungus gauta apie 2820 km ilgio grandinė, susidedanti iš 12 sekčių, įterptų tarp astronomijos punktų, turinti 10 išmatuotų bazių ir jungianti 259 trianguliacijos punktus. Šios grandinės galų geografinių platumų skirtumas siekia $25^{\circ}20'$. Tuo laiku tai buvo tiksliausiai išmatuotas ir ilgiausias dienovidinio lankas, jo matavimo rezultatais ištisą šimtmetį naudotasi skaičiuojant ir tikslinant žemės elipsoido parametrus.

Seniausias trianguliacijos tinklas, kurio dalis įjungta į dienovidinio lanko grandinę, sudarytas 1816–1821 m. Vilniaus gubernijoje. Tuomet šios gubernijos pietrytinis pakraštys apėmė Breslaują, Ašmeną, Lydą ir Gardiną, pietvakarinė riba ėjo Nemunu, o vakaruose siekė Palangą. Šioje teritorijoje trianguliacijos tinklą projektavo ir jo matavimus organizavo estų kilmės caro armijos karininkas Karlas Tenneris (*Carl Tenner* (1783–1859 m.)). Estijos ir Latvijos teritorijoje 1822 m. privačia iniciatyva pradėtas trianguliacijos tinklo sudarymas truko iki 1831 m. Čia darbus organizavo Tartu universiteto profesorius Frydrichas Georgas Vilhelmas Struvė (*Friedrich Georg Wilhelm Struve* (1793–1864 m.)), ilgametis (1818–1839 m.) to paties universiteto astronomijos observatorijos vadovas.

Sudarydami vieną su kitu nesusijusius trianguliacijos tinklus, K. Tenneris ir F. G. W. Struvė puoselėjo mintį sukaupus matavimų rezultatus panaudoti pagrindiniam geodezijos uždaviniui išspręsti: nustatyti tikslų dienovidinio ilgį ir apskaičiuoti geriausiai atitinkančio žemės formą ir dydį elipsoido parametrus. Siekiant šių tikslų buvo sutarta sujungti K. Tennerio ir F. G. W. Struvės trianguliacijos

tinklus. Susitarimas realizuotas 1829 m., kai buvo išmatuota trianguliacijos grandinė tarp Pandėlio (Lietuva) ir Bristeno (Latvija). Matuojant šią grandinę svarbiausius lauko darbus atliko Vilniaus universiteto auklėtinis Juozas Chodzka (1800–1881 m.).

Dienovidinio lankui apskaičiuoti atrinktų trianguliacijos tinklų fragmentų matavimo rezultatus F. G. W. Struvė susistemino ir aprašė darbe „Arc du Méridien de 25°20’“. Remdamasis šiuo F. G. W. Struvės darbu, 1888 m. žemės dienovidinio ilgį apskaičiavo geodezininkas A. Bonsdorfas.

F. G. W. Struvės darbo rezultatai įtraukti į visus vėlesnius trianguliacijos pagrindu darytus žemės elipsoido parametrų skaičiavimus, šis žemės dienovidinio matavimų lankas turi didžiulę mokslinę ir kultūrinę vertę. Todėl 1993 m. Suomijos žemės tarnyba ir Suomijos geodezijos institutas pasiūlė įamžinti kai kuriuos atrinktus išlikusius dienovidinio lanko geodezinius punktus kaip UNESCO pasaulio paveldo paminklus. Tai siejama su žymių astronomų ir geodezininkų F. G. W. Struvės ir Johano Heinricho Medlerio (*Johann Heinrich Mädler*) 200-osiomis bei Ernsto Julijaus Epiko (*Ernst Julius Öpik*) 100-osiomis gimimo metinėmis.

Į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukti 34 išlikę F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai. Jie pažymėti labai įvairiai: kai kur tik uoloje išgręžta anga, kitur – geležiniu kaltu kryžiumi, akmenine piramide, obelisku. Kartu su kitose šalyse esančiais geodeziniais punktais įamžinti trys Lietuvos teritorijoje esantys F. G. W. Struvės dienovidinio lanko geodeziniai punktai (Meškonyse, Paliepiukuose ir Gireišiuose) – dabar jie yra valstybinio geodezinio tinklo punktai.

F. G. W. Struvės dienovidinio lankas yra išskirtinis įvairių šalių mokslininkų ir valstybių valdovų bendradarbiavimo mokslo labui pavyzdys.

Vitalija Jucevičiūtė

▲ Pasaulio paveldo vietovės kaimyninėse šalyse

Belovežo giria

Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Balvyžių (baltų vyžų) giria – taip ją vadino čia gyvenę jotvingiai – paminėta daugiau kaip prieš 1000 metų. 1283 m. numalšinus paskutinį Didįjį prūsų, taigi ir jotvingių, sukilimą, į išnaikintų baltų vietą atsikėlę slavai ilgainiui girią ėmė vadinti Belovežo giria.

Belovežo giria driekiasi tarp Baltijos ir Juodosios jūros baseinų, jos masyvas užima 1250 kvadratinį kilometrų plotą (apie 87 tūkstančius ha Baltarusijoje ir 55 tūkstančius ha Lenkijoje). Tai vienas iš keturių didžiausių miško masyvų pasaulyje ir didžiausias Vidurio Europoje bei išlikusi dalis sengirės, kuri dar prieš kelis šimtus metų driekėsi nuo Baltijos jūros iki Bugo, nuo Oderio iki Dniepro. Šį plotą sudaro ne tik sengirės, bet ir jaunuolynai, pelkės, ežerai, upeliai. Girioje auga apie 1000 ilgaamžių milžiniškų medžių, gyvena 59 žinduolių rūšys, 227 rūšys paukščių, 27 – žuvų, 8500 – vabzdžių rūšių. Čia augančių medžių amžiaus vidurkis – daugiau kaip 100 metų, kai kurių plotų amžius – 250 – 350 metų. Seniausiam Lenkijos Belovežo dalies ąžuolui – 500 metų. Girioje gyvena apie

600 stumbrų – jų šiek tiek daugiau Lenkijos dalyje. Šie gyvūnai Belovežo girioje Pirmojo pasaulinio karo metu buvo visiškai išnaikinti. Vėliau pradėti veisti nelaisvėje, o 1952 m. pirmasis stumbras vėl buvo paleistas vaikščioti laisvėje.

Ir Lenkija, ir Baltarusija girią pristato kaip unikalų, dar nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų egzistavusį taurų, vėliau – stumbrų draustinį, kuriame senovėje medžiojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščiai, Lenkijos karaliai ir Rusijos carai. Baltarusiai nepamiršta pridurti, kad Belovežo girioje 1991 m. trijų slaviškų valstybių prezidentai susitarė dėl Nepriklausomų valstybių sandraugos įkūrimo, taip užbaigdami Sovietų Sąjungos egzistavimą.

Pirmajame pasauliniame kare dalyvavusioms valstybėms 1918 m. Brastoje pasirašius taikos sutartį, Belovežo giria atiteko Lenkijai. Po Antrojo pasaulinio karo lenkams atiteko tik Baltstogės (Bialystoko) srityje esanti girios dalis. 1947 m. čia buvo įkurtas vienas pirmųjų Europos nacionalinių parkų. 1977 m. UNESCO parką pripažino biosferos rezervatu, o po dvejų metų (1979 m.) jis buvo įrašytas į Pasaulio paveldo sąrašą. 1992 m. sutartį dėl Belovežo girios saugojimo pasirašė ir Baltarusija, taigi į Pasaulio paveldo sąrašą buvo įtrauktas keleriopai didesnis girios plotas. Baltarusijoje Belovežo giria driekiasi Gardino ir Brastos (Bresto) srityse.

Lenkijos dalies parko draustinyje įgyvendinama daugybė gamtosauginių projektų, skirtų miško biosferai išsaugoti, tyrinėjamos stumbrų, lūšių, vilkų populiacijos, stebimos itin retos paukščių rūšys. Parko teritorija suskirstyta į zonas: vienosiose jų klesti masinis turizmas, į kitas draudžiama netgi įžengti.

Tuo tarpu Baltarusijai priklausančios Belovežo girios daliai daugiau nei prieš dešimt metų grėsė realus sunykimo pavojus dėl netinkamos vietovės apsaugos ir tvarkymo. Nuo 1994 m. girios valdymas tapo labiau panašus į komercinę veiklą. Parko teritorijoje buvo kuriamos gyvulių fermos, plečiami žemės ūkio paskirties pasėliai, didinamas komercinių medžiokių skaičius, netgi įkurtas milžiniškas medienos perdirbimo kombinatas.

Baltarusijos aplinkosaugininkai, nepaisydami priešingos valstybinių institucijų nuomonės, nuolat reikalavo sustabdyti šiuos žalingus procesus. Į draustinį buvo periodiškai rengiamos pusiau slaptos mokslininkų ekspedicijos, kurios registravo neigiamus miško biosferos pokyčius. Visi draustinio niokojimo faktai buvo kruopščiai stebimi, fotografuojami ir viešinami. Mokslininkų, visuomeninių organizacijų dėka didžiulę grėsmę miškui kelianti pramoninė, komercinė veikla buvo apribota.

Prieš kurį laiką baltarusių visuomeninės organizacijos kreipėsi į UNESCO, prašydamos peržiūrėti 1992 m. Belovežo giriai suteiktą pasaulio paveldo objekto statusą ir, atsižvelgiant į realijas, įrašyti ją į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą.

Stumbras
© Selemonas Paltanavičius

Malborko pilis

Malborko pilis © Audronė Kasperavičienė

Lenkijoje esanti Malborko (dar vadinamo Marienburgu) pilis yra vienas didžiausių ir geriausiai išlikusių viduramžių gynybinės ir rezidencinės architektūros statinių Vidurio ir Rytų Europoje bei vienas monumentaliausių ir įspūdingiausių plytinės gotikos ansamblių Europoje. Malborko pilis taip pat laikoma išskirtiniu architektūros paminklų restauravimo raidos ir praktikos nuo XIX a. pradžios iki šių dienų pavyzdžiu.

Kaip tik šioje pilyje – kryžiuočių ordino valstybės sostinėje – XIII-XV a. buvo planuojami ir organizuojami kryžiaus žygiai į Lietuvą, kuriami rytinės Baltijos jūros pakrantės tautų nukariavimo planai. Malborko pilyje buvo įkalintas ir iš jos pabėgo Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis. Pilies ansamblis

formavosi net šešis šimtmečius (nuo XII a. pabaigos iki XVIII a. pradžios). Didingas kompleksas statytas palaipsniui: 1275 m. pradėtos Aukštutinės pilies statybos, iki XIII a. vidurio susiformavo Vidurinė pilis, kurią sudaro Didžiųjų magistrų rūmai su 1309 m. išplėstu Priešpiliu, o XIV a. pirmojoje pusėje pastatyta Žemutinė pilis. Tad ansamblį nuo tol sudarė trys pily: Aukštutinė, Vidurinė ir Žemutinė. Gynybiniais mūrais buvo apjuostas ir miestas. Lemtinga pilies istorijos data – 1309 m. Tais metais vokiečių kryžiuočių ordino magistras savo rezidenciją iš Venecijos perkėlė į Malborką. Nuo tada pilis tapo pagrindine kryžiuočių ordino didžiųjų magistrų rezidencija, o miestas – kryžiuočių valstybės sostine. Vidurinėje pilyje pastatyti didžiųjų magistrų rūmai – keturių aukštų puošnus gyvenamasis donžonas, Aukštutinėje pilyje – ordino globėjos Šv. Mergelės Marijos bažnyčia, kurios apsidė papuošta įspūdinga 8 metrų aukščio Šv. Mergelės Marijos skulptūra, taip pat Šv. Onos koplyčia – magistrų laidojimo vieta. Visos trys pily sujungtos į bendrą gynybinį kompleksą, tapusį neįveikiama tvirtove. Po Žalgirio mūšio jungtinei lenkų ir lietuvių kariuomenei net devynių savaičių apgultis nepadėjo užimti šios tvirtovės, kurioje įsitvirtino ordino kariuomenės likučiai. Tik Trylikos metų karo metu (1454 – 1466 m.) – 1457 metais Lenkijos kariuomenei pavyko užimti Malborko pilį. Aukštutinėje pilyje buvo įkurta Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio rezidencija, o Vidurinėje – valdovo skiriamo vietininko apartamentai. Joje taip pat buvo saugomas valdovo išdas. Pilis tapo vienu svarbiausių Lenkijos gynybinių punktų. XVII-XVIII a. pilis buvo niokojama švedų bei rusų kariuomenių ir buvo apgriauta. Augusto Stipriojo įsakymu Malborko pilis atstatyta ir modernizuota. Po pirmojo Žečpospolitos padalijimo 1772 m. Malborko pilis atiteko Prūsijai. Tuomet ji perstatyta ir paversta kareivinėmis bei sandėliu.

XVIII a. pabaigoje parengtas projektas, pagal kurį nenaudojami pilies korpusai turėjo būti nugriauti, o plytos parduotos. Šiam projektui pasipriešino Prūsijos intelektualai, todėl 1804 m. Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo III įsakymu pilies griovimas buvo sustabdytas ir pradėti jos tyrimai. 1815 m. pradėti restauravimo ir atstatymo darbai tęsėsi iki pat 1945 m. Visi darbai buvo paremti archeologiniais ir architektūriniais tyrimais, todėl atstatomoje bei restauruojamoje pilyje buvo atkurtos autentiškos gotikinės architektūros formos, atsisakyta puošnių romantizuotų elementų. Pilies atstatymo darbus nutraukė Antrasis pasaulinis karas. 1945 m. pilis buvo smarkiai apgriauta. Per visą savo istoriją ji niekuomet nebuvo taip nukentėjusi – sugriauta beveik 80 procentų mūrų. 1947–1950 m. atlikti daliniai konservavimo darbai. Po 1959 m. pilies gaisro ji pradėta iš esmės atstatyti, o 1961 m. joje įkurtas muziejus. Jo įkūrimas paskatino tolesnius atstatymo darbus, kurie atliekami iki šiol.

1997 m. Malborko pilis buvo įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Malborko pilies muziejus yra vienas moderniausių bei gausiausiai lankomų Lenkijos ir viso Vidurio Europos regiono muziejų, plėtojantis įvairiapusę šviečiamąją, kultūrinę veiklą, rengiantis įspūdingus tarptautinius parodų projektus.

Nuo 1972 metų, kai buvo priimta Pasaulio paveldo apsaugos konvencija, kultūros paveldo samprata išsiplėtė. Pasaulio paveldo komitetas pradėjo rūpintis ne pavienių objektų apsauga, o išsistę kompleksų saugojimu. Tad Malborko pilies, kaip atskiro objekto, įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą yra vertas ypatingo dėmesio.

▲ Lietuvos paveldo vietovės siūlomos įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą

Trakų istorinis nacionalinis parkas

Trakų istorinis nacionalinis parkas įkurtas 1991 m. siekiant išsaugoti Lietuvos istorinio valstybingumo centro kultūrinius kompleksus ir jų autentišką gamtinę aplinką. Šiame unikaliame kompaktiškame kultūros ir gamtos paveldo ansamblyje, kuris atspindi svarbius Lietuvos ir Rytų Europos istorijos įvykius, puikiai išliko kultūrinis kraštovaizdis: urbanizuotas centras – istorinis miestas ir pilys tarp ežerų, dirbamos žemės plotai ir reliktiniai kaimai, natūralios pirminės gamtos vietovės.

Ypatingo grožio Trakų parko kraštovaizdis yra iš dalies natūralus, iš dalies sukurtas žmogaus. Jis apima 8,2 tūkst. ha teritoriją, į kurią įeina daugiau kaip 32 ežerai (1,4 tūkst. ha). Stambių Trakų parko reljefo formų – ežerų

Trakų istorinis nacionalinis parkas © Viktoras Neliubinas

Trakų dienos pusiasalio
pilyje © Paulius Mudėnas

ir pelkių duburių, kalvų – formavimąsi paskutinio apledėjimo (13-14 tūkst. m. pr. Kr.) metu lėmė priešledynmečio reljefas. Šio ansamblio branduolį iš esmės sudaro didžiųjų susisiekančių Galvės, Skaisčio, Bernardinų ir Totoriškių ežerų apsuptas Naujųjų Trakų senamiestis su Salos ir Pusiasalio pilimis. Jį juosia mišrūs miškai, o šiuos rytuose keičia pelkės, pietuose – plynaukštė, vakaruose ir šiaurėje virstanti kontrastingu daubotu ir kalvotu reljefu. Tai sudaro puikias sąlygas didžiulei biotopų įvairovei, aprėpiančiai europinės svarbos buveines ir daugybę Lietuvoje ir Europoje saugomų augalų ir gyvūnų rūšių. Trakų istoriniame nacionaliniame parke vaizdingai išsidėstę piliakalniai, piliavietės, dvarai, kupstiniai ir valakiniai kaimai, vienkiemiai. Visi Trakų istorinio nacionalinio parko komponentai sudaro vientisą teritorinę ir vizualinę visumą, paliekančią neišdildomą įspūdį.

Gamtos turtai ir kraštovaizdžio įvairovė sudarė palankias sąlygas apie 4 tūkst. m. prieš Kr. Trakų parko teritorijoje įsikurti žmonėms. Išskirtinė reikšmė Trakams teko XIII–XVI a., kai paskutinė pagoniška Europos valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – priešinosi kariniams krikščioniškosios Europos kryžiuočių ir kalavijuočių ordinams. Pirmą kartą Trakai paminėti 1337 m. Vygando Marburgiečio Kronikoje. Trakai buvo tapę svarbiu valstybės sostinės Vilniaus prieigų gynybos centru. Natūralioje, sunkiai prieinamoje Trakų teritorijoje buvo susikūrusi darni fortifikacinė sistema, į kurią įėjo medinės (Bražuolės, Daniliškių piliakalniai), medinės ir mūrinės (Senujų Trakų, Naujųjų Trakų Pusiasalio ir Salos) pilys. Gynybai lietuviai pasitelkdavo totorius ir karaimus.

Šalia pilių išaugęs daugiatautis - lietuvių, karaimų, totorių, žydų, rusų, vokiečių, lenkų – Naujųjų Trakų miestas palaikė plačius politinius ir prekybinius ryšius su Europos miestais ir jų bendruomenėmis, perėmė sakralines, pasaulietines ir

Vaizdas į Trakų salos pilį
nuo Galvės ežero kranto
© Paulius Mudėnas

gynybines viduramžių architektūros, pasaulietinio ir bažnytinio meno, literatūros tradicijas. Trakų mieste egzistavo unikali savivaldos sistema, grįsta Magdeburgo teise – nuo XV a. koegzistavo savavaldės krikščionių ir karaimų bendruomenės. XIV–XVI a. Trakų miestas tapo dalinės kunigaikštystės, kuri pietuose siekė Brestą (dabartinė Baltarusija), o šiaurėje – Biržus, centru ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų sosto vieta. Trakai buvo valdovų mėgstama rezidencija, pripažintas viduramžių politikos „teatras“, neatskiriamas nuo svarbių diplomatinių, dovanojimų ir medžiokių ritualų, bažnytinių švenčių ir prekybinių. Ilgainiui Trakai ėmė dominuoti valstybinio masto kulto erdvėje – 1718 m. Romos popiežius Klemensas XI karūnavo pirmąjį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stebuklais pagarsėjusį Trakų Dievo Motinos paveikslą, traukiantį lietuvių, lenkų, latvių, baltarusių maldininkus. Mieste laisvai gyvavo stačiatikių, musulmonų, karaimų ir judėjų tikėjimai. XVII a. miesto augimas sustojo, nes gamtinė aplinka, ypač palanki viduramžių gynybiniam ir politiniam centrui, Lietuvos–Lenkijos valstybių unijos laikotarpiu (1569–1795), carinės Rusijos imperijos (1795–1917), Lenkijos Respublikos (1920–1939) ir Sovietų Sąjungos (1940–1991) okupacijų laikotarpiais apribojo Trakų ūkinę ir urbanistinę plėtrą. Įvairiapusis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinis ir kultūrinis palikimas Trakuose tarsi užsikonservavo.

Trakų
dienos
pusiasalio pilyje
© Paulius Mudėnas

Šiuo metu rengiama Trakų istorinio nacionalinio parko paraiška įtraukimui į Pasaulio paveldo sąrašą.

Gintaras Abaravičius

Karaimų karališkieji laukai, Trakai © Gintaras Abaravičius

▲ Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės

▲ Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės, paskelbtos žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrais

Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje

2001 m. gegužės 18 d. UNESCO generalinio direktoriaus sudaryta Tarptautinė žiūri paskelbė pirmuosius devyniolika žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų, tarp kurių buvo Lietuvos pateikta kandidatūra „Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje“. Devyniolika nominantų buvo atrinkta iš 36 pateiktų kandidatūrų.

Lietuva yra puošnių kryžių, koplytėlių, šventųjų skulptūrėlių kraštas. Šie liaudies meistrų darbo mediniai paminklai dažniausiai vadinami vienu žodžiu – kryžiai. O pats kryžių statymas, į kurį įeina ne tik paminklo pagaminimas, bet ir visas papročių, apeigų, liaudiškojo pamaldumo apraiškų kompleksas, – kryždirbystė.

Kryždirbystės tradicijos Lietuvoje labai senos. Kryždirbystės tradicijų pradžia sietina su krikščionybės įvedimu, taigi jos istorija apima apie 400 metų laikotarpį. Kai kurie kryždirbystės bruožai turi tam tikrų sąsajų su ikikrikščioniška pasaulėžiūra, tačiau joms konkretizuoti šiandien dar trūksta duomenų. Lietuviški kryžiai išsiskiria tarp analogiškų kaimyninių katalikiškų šalių paminklų kur kas sudėtingesne, įvairesne, labiau išvystyta menine forma.

Kryždirbystės, kaip proceso, rezultatas, yra konkretus statinys, kurio atsiradimo būdas, išvaizda ir funkcijos priklauso nuo komplekso labai glaudžiai tarpusavy susijusių veiksnių: statinio kūrėjo, liaudies meistro, ir užsakovo santykių, elgesio stereotipų, apeigų ir tikėjimų. Tradiciniai lietuvių kryžiai jungia architektūros

elementus, skulptūrą, geležinius kalvių dirbinius, kartais net primityviąją tapybą. Pagal formas jie skirstomi į kelias grupes: kryžius, stogastulpius, koplytstulpius, koplytėles. Tai reiškiny, apimantis ne kurį nors vieną etnografinį regioną, bet visą Lietuvos teritoriją, visus jos gyventojus, tačiau kiekvienas etnografinis regionas turi savas šių paminklų atmainas. Kryžmiški kryžiai būdingi visai Lietuvai, tačiau kiekviename krašte skiriasi pagal dekorą, dydį ir kitus bruožus, o Dzūkijoje susikūrė net visai savita kryžiaus forma. Kelių

Kryžių kalnas, Šiauliai
© Lietuvos liaudies
kultūros centras

aukštų stogastulpiai randami tik Aukštaitijos etnografiniame regione, o koplytėlės ant žemės – tik Žemaitijoje. Koplytstulpių esama visoje Lietuvoje, tačiau daugiausia ir įvairiausių – Žemaitijoje. Suvalkijos etnografinis regionas garsėjo koplytėlėmis, kalamomis prie medžių.

Šiandien šių senųjų paminklų natūralioje aplinkoje išlikę labai nedaug, daugiausia – Žemaitijoje. Šalia jų dominuoja šių dienų meistrų sukurti paminklai. Dalis jų atspindi, netgi atkartoja senųjų paminklų pavidalus, dalis yra kūrybiškos tradicinių bruožų variacijos, dalis – visiškai naujų formų statiniai. Jų nėra tiek daug, kiek buvo, sakykim, XIX a. Tada kryžių, koplytėlę galėjai rasti kone kiekvienoje sodyboje, bažnyčių šventoriuose, kaimuose, miesteliuose, laukuose, miškuose, jie gana tankiai stovėjo pakelėse. O senosios kapinės iš tolo atrodė kaip kryžių, koplytelių miškas.

*Koplytstulpis Butėnų kaime, Utenos rajonas
© Lietuvos liaudies kultūros centras*

Medinius kryžius išretino laikas, bet ypatingai Sovietų okupacijos metai, kada buvo sunaikinta daug senųjų paminklų, o naujus statyti uždrausta. Be pavienių kryžių naikinimo net du kartus buvo su žeme sulyginta unikali kryžių sankaupa – Kryžių kalnas. XX a. 5–9 dešimtmetis nebuvo vienintelis istorinis periodas, išsiskyręs kryžių draudimu. Kryžių statymą XIX a. antroje pusėje (po 1863 m. sukilimo) draudė bei ribojė ir Rusijos imperija. Būta įvairių apribojimų ir anksčiau. Tačiau jokie draudimai nepajėgė sunaikinti nei pačių kryžių, nei papročio juos statyti įvairiomis progomis. Ir vienu, ir kitu draudimų laikotarpiu kryžiai buvo statomi slapta. Tai liudija, kad kryždirbystė lietuvių liaudies kultūroje nėra atsitiktinis reiškinys. Ji yra įaugusi į lietuvių pasaulėjautą, dvasinę, meninę, religinę bei kultūrinę raišką.

XX a. antrojoje pusėje liaudies medinių paminklų istorijoje atsiranda naujas reiškinys – pasaulietinio turinio mediniai paminklai. Tai ir pavieniai statiniai, ir statinių grupės, medinių paminklų ansambliai. Pastarieji buvo kuriami savotišku kolektyviniu būdu – kūrybinių stovyklų metu. Juose vyrauja didelių skulptūrų, reljefų, bareljefų kompozicijos, į kurias įpinamos tradicinės architektūrinės bei meninės formos. Dauguma ansamblių turėjo memorialinę prasmę, buvo skirti žymių žmonių, menininkų kūrybai bei jos interpretacijai savitu tik liaudies mąstymui charakteringu būdu. Daugelyje paminklų naudoti folkloriniai motyvai bei klasikinės kryždirbystės elementai (stogeliai, dekoras, kaltos geležies viršūnės ir kt.). Iki Atgimimo jų sukurta apie 30. Juos galima laikyti savotiška, priverstinai atsiradusia kryždirbystės atmaina.

Dešimtajame XX a. dešimtmetyje Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kryždirbystės procesas ypač suaktyvėjo, atsirado šimtai naujų kryžių, koplytstulpių ir pasaulietinio turinio statinių, atstatyta daug senųjų kryžių. Nesunykė ir poreikis ansambliams: jų kasmet sukurama po keletą įvairaus turinio, įvairios paskirties.

Ansambliai yra tiksliai sukurta medinių paminklų sankaupa. Šalia jų Lietuvoje egzistuoja savaime susiformavusios kryžių sankaupos. Vienos jų senos, kurių ištakų reikėtų ieškoti amžių glūdumoje, kitos naujos, atsiradusios praėjusio amžiaus pabaigoje. Šitokios sankaupos vadinamos kryžių kalnais, kalneliais, apžadų, šventomis vietomis ir pan. Kryžiai ten statomi ypatingomis intencijomis, prašant didelių malonių, dėkojant už jas. Dažnai toks prašymas palydimas pasižadėjimo pastatyti kryžių. Tuose prašymuose ir asmeniniai, šeimos reikalai, ir tautos likimas, ypač laisvės troškimas. Daugiausia tokių kryžių Kryžių kalne, esančiame netoli Šiaulių, ant Jurgaičių piliakalnio. Keliskart sovietiniais metais sulygintas su žeme, jis netrukus vėl „apaugdavo“ naujais kryžiais. Pastaraisiais dešimtmečiais Kryžių kalnas yra tapęs savotišku lietuvių kryždirbystės simboliu.

Be jo, viena žinomiausių, irgi ne kartą sunaikintų sankaupų yra Panų kalnas Telšių rajone. Jo pradžia siekia net karų su švedais laikus. Tarp kitų daugiausia kryžių kalnelių prie įvairių stebuklingų šaltinėlių bei įvairių, dažniausiai Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo vietų. Atgimimo metais atsirado kryžių kalnelių partizanų žūties ar palaidojimų vietose, skirtų tautos kančių atminimui ir kt.

Paminklų architektūrinės formos, dekoru struktūra be skulptūrų būtų tarsi be turinio. Senųjų medinių paminklų skulptūrėlės yra išimtinai krikščioniško turinio. Tai Kristaus, Švč. Mergelės Marijos, šventųjų atvaizdai. Jiems būdingas formų paprastumas, vidinis išraiškingumas, emocinė įtampa. Skulptūrų prototipai, ikonografijos šaltiniai – bažnytinis menas, maldaknygių iliustracijos. Jų įvaizdžius gyvo turinio pripildydavo bažnyčiose girdimi Šventojo rašto skaitiniai, pamokslai, „Šventųjų gyvenimo“ knygos, kurios kaime buvo bene labiausiai skaitomos, liaudies giesmės, kuriose vaizdingai atskleidžiama Kristaus kančia, Dievo Motinos maloningumas, nepaprastos šventųjų gyvenimo istorijos bei stebuklai. Tokiu būdu kiekvienas skulptūroje pavaizduotas asmuo pasidarydavo artimas, kiekviename reikale prieinamas.

Koplytstulpis Godelių kaime, Plungės rajonas.
Meistras J. Jonušas
© Lietuvos liaudies kultūros centras

Siužetai konkrečiam paminklui būdavo pasirenkami neatsitiktinai, jie atitikdavo statytojo intenciją, paminklo paskirtį.

Nukryžiuotojo atvaizdas, kaip Kristaus kančios kulminacijos išraiška ir krikščioniškojo tikėjimo simbolis, būtinas kiekvienam sakralinio turinio paminklui, ne tik kryžmiškam kryžiui. Krucifiksas dedamas ir tada, jeigu jau yra kokia kita Kristaus skulptūra – Nazarietis, Rūpintojėlis, Kristus nešantis kryžių. Kurio nors siužeto Dievo Motinos skulptūrėlę irgi rasime beveik kiekviename paminkle. Švč. Mergelės Marijos asmuo, ypač jos kančia, per ją gaunamos malonės, buvo labai svarbios kaimo žmogui. Nuo XIX a. vidurio labai išplito Švč. Marijos Maloningosios paveikslas, liaudies labai poetiškai interpretuojamas.

Be Kristaus, Švč. Mergelės Marijos skulptūrų stogastulpiuose, koplytstulpiuose, koplytėlėse daug

įvairių šventųjų statulėlių. Jų pasirinkimas retai kada atsitiktinis, jį padiktuoja stačiosiojo intencija, paminklo paskirtis ir vieta. Pavyzdžiui, sodybose dažniausiai rasime jos gyventojų globėjų atvaizdus, Šv. Jurgio, kaip namų ūkio globėjo, skulptūrėles. Į Šv. Antaną buvo kreipiamasi, taigi ir jo skulptūrėle pasirūpinama, įvairiausiais atvejais, tačiau dažniausiai dingus brangiam daiktui ar sunkiai susirgus. Apskritai ligose šaukiamasi į Šv. Roką, jo koplytstulpius statant kur nors toliau nuo namų, net miškuose. Laukuose stovinčiuose paminkluose rasime Šv. Izidoriaus statulėlių. Labai svarbus Šv. Juozapas kaip šeimų globėjas. Kaimai, miesteliai turėjo koplytstulpius su Šv. Florijono, kartais Šv. Agotos skulptūra – šie šventieji saugodavo nuo gaisrų. Prie upių, ežerų, tiltų statomi koplytstulpiai su Šv. Jono Nepomuko arba Šv. Jono Krikštytojo skulptūromis apsaugai nuo nelaimių prie vandens.

Išreiškiant ypatingą prašymą, padėką ar pagarbą, paliekami ir ypatingi ženklai. Dar iki mūsų dienų Žemaitijoje Švč. M. Marijos skulptūros rengiamos medžiaginiais drabuželiais, puošiamos karoliais, kaspinais, o Dzūkijoje kryžiai apjuosiami tautinėmis juostomis, specialiai tam išaustomis prijuostėlėmis. Prie stebuklingais laikomų kryžių ir koplytėlių dedamos aukos.

Kiekvienas kryžius, koplytėlė, kaip ir jose esančios skulptūros, turi savo istoriją, glaudžiai susijusią su statytojo gyvenimu. Kryžius sodybose, kapinėse, pakelėse, laukuose dažniausiai statė pavieniai asmenys. Kryžiai kaimų, miestelių aikštėse, bažnyčių šventoriuose būdavo statomi kaimų bendruomenių, parapijų, o XX a. pirmoje pusėje ir įvairių religinių bei visuomeninių organizacijų. Išsiplėtė ir intencijų skalė: paminklai statomi įvairių tautos jubiliejų, žymių žmonių pagerbimo, organizacijų sukakčių progomis.

Dabartiniu metu kryžių statymo intencijas papildė tremtinių, partizanų atminimas, literatūrinės vietos, sunykusių kaimų atminimas paminklo pastatymu. Medinius paminklus imta statyti prie įvairių įstaigų, netgi ir didžiuosiuose miestuose.

Praeitis išsaugojo palyginus nedaug kryždirbių vardų. Dauguma jų, palikusių mums tikrus meno šedevrus, gyveno iš kūrybos ir buvo tik jai atsidavę, nors buvo visiškai savamoksliai. Didelė kryždirbių dalis neturėjo savo šeimos, netgi pastovių namų, gyveno ten, kur dirbo. Pabaigę darbą, eidavo pas kitą užsakovą. Tik dalis turėjo namus, šeimas, kartais net nedidelį ūkį. Pastarieji turėjo ir savo dirbtuves su medžio apdirbimui reikalinga įranga. Meistrų klajoklių darbo priemonės sudarė būtiniausi įrankiai: kirvis, pjūklas, kaltai, peiliai, oblius. Mokydavosi kryždirbystės pas žinomus meistrus, dirbdami pas juos padėjėjais arba tiesiog įsižiūrėdami į jau stovinčius paminklus. Elementarius medžio apdirbimo įgūdžius turėjo ir paprastą nedekoruotą kryžių galėjo padaryti beveik kiekvienas kaimo vyras.

Specialių kryždirbystės mokyklų Lietuvoje ir šiandien nėra, drožybos išmokstama iš kitų meistrų (rečiau vidurinėse meno mokyklose), o patirties įgyjama savarankiškai dirbant. Taigi tradicijos perduodamos tiesiogiai iš meistro meistriui. Labai svarbios kūrybinės patirties perdavimo atžvilgiu yra kūrybinės stovyklos, kuriose tiesiogiai susitinka ir bendrauja patyrę, ir jauni, tik pradedantys meistrai. Daugiausia pakitimų atsirado medžio apdirbimo būde. Pats paminklo padarymo

*Koplytstulpis Ibutonių
kaime, Panevėžio rajonas.
Meistras S. Svirskis
© Lietuvos liaudies
kultūros centras*

procesas, darbų eiga mažai tepasikeitė. Pasikeitė įrankiai: jau ne vieną dešimtmetį meistrai, be įprastų, naudoja elektrinius kaltus, grąžtus, oblius, elektrinius pjūklus bei kitokią techniką. Tai ypač paspartina pirminį medžio apdirbimo procesą.

Pastačius tradicinį kryžių ar naujoviškų formų paminklą, jis pašventinamas, kitaip jis neturėtų jokios vertės. Šventinamą pagal Katalikų bažnyčios apeigyną, tačiau šventinimo apeigas savaip išpuošia liaudies giedamos giesmės (šiuo metu – ir įvairios kalbos, maldos, net poezijos skaitymai), žmonių (giminės, kaimo, parapijos bendruomenių) susibūrimai.

Pašventinus paminklą, prasideda jo gyvenimas. Pirmiausia jis aptveriamas, prie jo pasodinama gėlių, žolynų. Pats paminklas puošiamas gyvomis gėlėmis, o švenčių progomis – apipinamas vainiku. Kaimuose kryžiai lankomi tam tikru kalendoriniu laikotarpiu. Lietuvoje buvo įprasta rengti procesijas prie kryžių prieš Šeštines, o kai kuriuose etnografiniuose regionuose ir Šv. Morkaus dieną. Einant giedama, meldžiamasi. Kai kur prie kryžių giedamos Gegužinės pamaldos.

Nepataisomai sunykęs kryžius sudeginamas, o jo vietoje dažniausiai pastatomas naujas. Esama ir tokio deginimo ritualų. Kai kur jie jau užmiršti. Pavyzdžiui, Žemaitijoje kryžiai būdavo deginami Didįjį šeštadienį prieš Velykas per ugnies šventinimo apeigas. Kai kuriuose Dzūkijos kaimuose iki šiol seni kryžiai deginami Visų Šventųjų dienos vakarą arba per Vėlines: žmonės kapinėse sukuria laužą, meldžiasi, gieda.

Kryždirbystė Lietuvoje yra fenomenas, kurio daugialypėje sąrangoje, skulptūrų siužetuose, paminklų formų ir dekorų struktūroje bei simboliuose yra užkoduota daugelio kartų dvasinė patirtis. Joje akivaizdūs liaudies kultūros sinkretiškumo atspindžiai.

Šiandieninis kryždirbystės, kurios regimas ženklas yra medinis paminklas, vaizdas Lietuvoje be galo įvairus. Jame lyg kokie brangakmeniai – gyvi tradicijų liudininkai – iki mūsų dienų išlikę XIX-XX a. kryžiai ir koplytėlės. Prie jų glaudžiasi, juos supa naujesni ir patys naujausi paminklai. Šitame vaizde – pastarųjų amžių kryždirbystės ir tautos istorija, žinomų ir nežinomų meistrų sukurti šedevrai. Neatsitiktinai jie įrašyti į Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą.

Elena Počiulpaitė

Dainų ir šokių švenčių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje

2003 m. žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevru buvo pripažinta trijų Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos dainų švenčių tradicija.

Dainų švenčių tradicijos ištakos glūdi XIX a. vidurio Vakarų Europoje. Pirmoji dainų šventė buvo surengta 1843 m. Šveicarijoje, vėliau dainų šventės išpopuliarėjo Vokietijoje, tačiau ilgainiui dainų švenčių tradicija Vakarų Europoje išblėso. Dainų šventės per Skandinaviją atkeliavusios į Baltijos valstybes, pirmiausia į Estiją ir Latviją, o vėliau ir į Lietuvą, šiuose kraštuose prigijo ir išliko iki pat šių dienų kaip itin vertingas kultūrinis ir visuomeninis reiškinys, pasižymintis unikaliomis kultūrinėmis išraiškos formomis, neturinčiomis atitikmens visame pasaulyje.

Dainų ir šokių šventė Lietuvoje

© Paulius Mudėnas

Tris Baltijos valstybes – Estiją, Latviją ir Lietuvą – XVIII a. pabaigoje suvienijo panašus istorinis likimas – visos jos buvo aneksuotos Rusijos imperijos. XIX a., tautinio atgimimo laikotarpiu, didelę reikšmę įgavo etninė kultūra, ypač liaudies dainos. Masinis dainų ir šokių švenčių judėjimas tuomet tapo viena svarbiausių tautiškumo ugdymo priemonių, skatinančių trijų Baltijos tautų bendrumo ir vienybės jausmą.

Dainų ir šokių šventė Lietuvoje

© Paulius Mudėnas

Dainų ir
šokių šventė
Lietuvoje
© Paulius Mudėnas

Dainų ir šokių šventės tradicija Lietuvoje gyvuoja nuo 1924 m. – pirmosios Lietuvos dainų šventės. Estijoje pirmoji dainų šventė buvo surengta 1869 m., Latvijoje – 1873 m. Lietuvoje dainų švenčių tradicija atsirado vėliau nei Latvijoje ir Estijoje, bet taip įvyko dėl žiaurių represijų, kurių carinės Rusijos valdžia ėmėsi prieš Lietuvą, kai 1863 m. Lietuvoje ir Lenkijoje numalšino tautinio išsivadavimo sukilimą. Tuomet Lietuvoje buvo uždrausta nacionalinė spauda lotyniškais rašmenimis, uždarytos visos katalikų parapijų mokyklos, kultūrinės draugijos ir Vilniaus universitetas, į Sibirą ištremtas tautos elitas.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Baltijos šalys buvo okupuotos Sovietų Sąjungos. Šalyse prasidėjo represijos, tūkstančiai valstybės, kultūros ir meno veikėjų buvo ištremti į Sibirą, tačiau nepaisant visų politinių ir socialinių kataklizmų, po Antrojo pasaulinio karo užgriuvusių Lietuvą, 1946 m. dainų švenčių tradicija vėl buvo atgaivinta. Nuo 1950 m. dainų ir šokių šventės vyksta kas penkeri metai. Nepaisant griežtos ideologinės kontrolės, dainų šventės faktiškai atliko neoficialaus kultūrinio pasipriešinimo funkciją. Iš dainų ir šokių švenčių tradicijos išaugo moksleivių dainų šventė, rengiama nuo 1964 m.

Nacionalinė dainų ir šokių švenčių tradicija – beveik šimtą metų besitęsiantis procesas, tapęs svarbiu Lietuvos kultūros reiškiniu. Pasaulio lietuvių dainų šventė kas ketverius metus į didžiulius šventinius renginius suburia įvairių sričių mėgėjų meno kolektyvus bei profesinės kultūros atstovus iš Lietuvos bei įvairių pasaulio šalių. Iš viso dainų šventėse dalyvauja vidutiniškai po 30 tūkstančių dalyvių. 2003 m. įvyko jau 16-oji dainų šventė.

▲ Pagrindiniai dainų šventės renginiai:

Folkloro diena. Renginys, kuriame dalyvauja apie 4 tūkst. autentiško folkloro atlikėjų, vyksta XIII-XVI a. susiformavusioje Lietuvos valdovų pilių teritorijoje, Sereikiškių parke, Vilniuje. Folkloro dienos esmė – pademonstruoti visų Lietuvos regionų liaudies dainų ir šokių tradicijų savitumą, liaudies dailę ir amatus. Vakare, koncertams baigiantis, folkloro diena išsilieja į masinį liaudies dainų dainavimą.

Liaudies meno ir amatų mugė, kurioje dalyvauja geriausi visos Lietuvos tautodailininkai.

Ansamblių vakaras. Šiame renginyje dalyvauja apie 3 tūkst. dainų ir šokių ansamblių dalyvių. Dainų ir šokių ansamblis – trijų žanrų lydinys: harmonizuotas lietuvių liaudies dainas atliekantis choras, tautinių instrumentų orkestras ir tautinio sceninio šokio grupė. Programos autoriai medžiagos savo kūriniais semiasi iš liaudies kūrybos palikimo.

Šokių dienos koncertas. Koncerto metu atliekamos masinės įvairaus amžiaus šokėjų atliekamos kompozicijos, kurios dažniausiai remiasi liaudies kūrybos palikimu. Šokių dienos renginyje dalyvauja įvairaus amžiaus šalies tautinių šokių

ansambliai – nuo mažų vaikų iki senyvo amžiaus žmonių, iš viso apie 9 tūkst. šokėjų. Šokių diena mėgstama dėl savo spalvingumo, gražių tautinių drabužių ir šokėjų „piešiamų“ aikštės kompozicijų įvairovės.

Baigiamasis dainų šventės akcentas – Dainų diena – tradiciškai vyksta Vingio parke, specialiai tam pastatytoje estradoje. Dainų dienos programoje dalyvauja apie 400 chorų, iš viso apie 15 tūkst. dainininkų. Tradiciškai dainuojamos harmonizuotos liaudies dainos, klasikų ir šiuolaikinių kompozitorių kūriniai. Dauguma chorinių dainų atliekama *a capella*, kitoms pritaria pučiamųjų ar simfoninis orkestras. Kiekvieną dainą diriguoja vis kitas dirigentas. Chorinių dainų programa trunka apie 4 valandas. Jai pasibaigus, spontaniškai pradeda dainuoti visi susirinkę žmonės.

▲ Tęstinumas

Dainų švenčių tradicija gyvuos tol, kol gyvuos mėgėjų meno kolektyvai, kol visuomenė išsaugos gyvą šio reiškinio poreikį. Dainų švenčių idėja perduodama iš kartos į kartą, su ja suaugama nuo vaikystės, ši tradicija perduodama šeimose, mokyklose, kultūros įstaigose, nevyriausybiniuose organizacijose. Tai ryški kultūrinio identiteto išraiška bei jo išsaugojimo būdas, nuolat aktualinantis tradicinės kultūros palikimą bei reikšmingiausius praeities ir dabarties profesinės kūrybos klodus.

Tradacijos tęstinumui svarbu ne tik jos perteikėjai, bet ir priėmėja – Lietuvos visuomenė, išlaikanti gyvą šio reiškinio poreikį. Valstybinei paramai teikti įsteigtas Dainų šventės fondas, veikia Dainų šventės būstinė, sudaryta organizacinė struktūra.

Be tradicinių dainų ir šokių švenčių, Estija, Latvija ir Lietuva rengia bendras studentų dainų ir šokių šventes „Gaudeamus“ bei tarptautinį folkloro festivalį „Baltica“, tačiau šie renginiai yra palyginti neseni, kur kas mažesnio masto, apriboti arba amžiaus, arba kultūros išraiškos formos ir jokia būdu neprilygsta nacionalinėms dainų šventėms.

Nacionalinės dainų ir šokių švenčių tradicijos Baltijos šalyse – Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje – unikalumo požiūriu neturi atitikmens pasaulyje ir žmonijos kultūros kontekste yra itin vertingas kultūrinis ir visuomeninis reiškinys.

Dainų ir šokių šventė Lietuvoje
© Paulius Mudėnas

▲ Kitos Lietuvos nematerialiojo paveldo vertybės

Lietuvių tradicinė liaudies medicina

Liaudies medicina yra lietuvių tradicinės kultūros dalis. Ji pagrįsta žmonių sukauptomis žiniomis ne tik apie ligas, jų gydymo būdus ir priemones, bet ir žiniomis kaip jų išvengti, saugoti sveikatą. Liaudies medicina apima ligų ir žaizdų gydymą, ligonių slaugymą, daug dėmesio skiria nėščioms ir gimdančioms moterims, naujagimių priežiūrai. Lietuvių liaudies medicinoje yra žinių ir apie normalius organizmo pokyčius – brendimą, senėjimą, nėštumą, apie organizmo anatomiją, organų fiziologiją. Rasime ir botanikos, farmakologijos, mineralogijos žinių.

Skiriami keli liaudies medicinos lygmenys. Vienas jų – tai konkrečios gydomosios medžiagos, gydymo būdai bei tam tikros teorinės žinios, siejamos su senąja pasaulėžiūra, užfiksuota mituose, sakmėse, tikėjimuose, papročiuose. Kitas lygmuo aprėpia įvairius aiškinimus, kas yra sveikata, dėl kokių priežasčių susergama, kodėl augalai gydo, kaip žmogus turi elgtis, norėdamas neprarasti sveikatos.

▲ Sveikatos, ligų samprata

Senosios baltų kultūros tyrinėtojai mano, kad lietuviai sveikatą laikė antrąja sielos dalimi, kuri žmogui yra nuolat, tačiau išgąščio, ūmaus susijaudinimo metu gali palikti kūną. Taip gali atsitikti ir žiovaujant ar čiaudint – tuomet ši sielos dalis kažkiek išlekia laukan. Todėl yra išlikęs paprotys kam nors čiaudint pasakyti „į sveikatą“.

Ligos būdavusios nuo vandens, nuo žemės, nuo ugnies, nuo kirmėlių, „esančių“ žmogaus organizme, dantyse, nuo utėlių, „patekusių“ į žmogaus organizmą, gyvačių ar varlių, nuo paukščių. Buvo tikima, kad žmogus suserga, jei užmuša žaltį ar gyvatę. Gyvatė (žaltys) galinti įlįsti į žmogaus vidų per burną, jam miegant, ir jį susargdinti. Pasakojama, kad nuo utėlių, „esančių“ žmogui, jis pradeda nykti. Iš senų senovės yra išlikęs tikėjimas, kad galvą skauda tam žmogui, kuris iššukuotus ar nukirptus plaukus išmeta, o paukštis juos įveja į lizdą.

Ligų šaltiniu taip pat buvo laikomi ir kai kurie kosminiai bei atmosferiniai reiškiniai, žemė, ugnis, vanduo. Buvo tikima, kad žmogus suserga, apšviestas mėnulio, kad jam kenkia saulės ir mėnulio užtemimas, nes iš dangaus krintanti kenksminga migla. Žmogus, „apžibintas“ mėnulio, miegodamas atsikeldavo, vaikščiodavo, laipiodavo per tvoras, stogus. Buvo draudžiama vaikščiojantį šaukti, nes pabudęs, jis galys nukristi ir užsimušti. Kad vaiko „neapžibintų“ mėnulis, ant lango statydavo lėlę.

Iki mūsų laikų yra išlikęs tikėjimas, kad ligas atnešąs vėjas. Ypač piktas ir įvairias ligas galys atnešti vėjo sūkury. Nuo jo sunkiai susergą žmonės bei gyvuliai. Nuo tokio vėjo žmogus apsergąs kvaituliu ar net paralyžiumi.

Kai kurių odos ligų priežasčių buvo ieškoma ir kitur. Manoma, kad votys atsirandančios dėl šunų žargstymo, o dedervinės – perėjus per vietą, kur voliojosi arklys. Spuogai išauga nuo pavasarį „žydinčio“ vandens, todėl buvo vengiama juo praustis.

Ilgainiui ligos buvo įsimenintos. Sakmės liudija, kad ligas į žemę pasiuntęs Dievas tam, kad žmonės nebijotų mirties. Iš pradžių žmogų aplanko liga, jis suserga, o po to jau mirtis jį pasiima pas save. Išlikę mitai ir padavimai rodo, kad dažniausiai liga buvo įsivaizduojama kaip antgamtinė moteris. Prieš marą vaikščiodavusios į moteris panašios vienplaukės, siauromis akimis, baltais rūbais apsirengusios būtybės. Jos eidavusios prie žmonių namų durų, langų, daužydavusios į juos, pasirodydavusios sapnuose ir šaukdavusios žmones vardais. Tie, kurie atsiliėpdavę, tuoj numirdavę. Ligos buvo vaizduojamos važinėjančios vežimais, karietomis, geldomis ar jojančios.

Ypač žmogaus sveikatai buvo pavojingos piktosios dvasios. Pasivertusios šunimis, šikšnosparniais jos stengdavosi išgąsdinti žmogų, pavogti jam priklausančią daiktą ir taip jį susargdinti. Jos tykodavo žmogaus sausuose medžiuose, žemėje, vandenyje. Buvo manoma, kad dvasios, apsigyvenusios žmogaus organizme, sukelia plaučių uždegimą, džiovą, širdies ligas, taip pat marą ar cholera. Dvasios galėdavę apsargdinti žmogų, naktį jį pabučiuodamos.

Ligų šaltinių buvo laikomos įvairios raganystės, duodant žmogui suvalgyti užkerėtą maistą, užrišant javuose užkeiktus mazgus. Įvairūs diegliai, žmonių manymu, atsiranda tada, kai į žmogų iššaunanti ragana, todėl dažnai jie buvo vadinami „raganos šūviais“. Vaikams nemigą ir ligas galinčios atnešti laumės. Jie galėjo susirgti nuo išgąščio, nuo „blogų akių“. Blogos akys kenkdavusios ir suaugusiems žmonėms. Buvo laikoma esant kenksminga peržengti per žmogų, ypač per vaiką, nes jis neaugsiąs ir negaluosiąs.

▲ Ligų skirstymas, nustatymas

Liaudies gydytojai patys skyrė ligas pagal ligonių amžių (vaikų ligos), lytį („bobų“ ligos), ligos pobūdį (uždegimai, votys, slogos ir pan.).

Lietuvių liaudies medicinos tyrinėtojai skiria tradiciniams gydytojams žinomas ligas: vidaus ligas, užkrečiamąsias ligas, vaikų ligas, chirurgines ligas, psichikos ligas, odos ligas. Yra išlikę žinių apie ausų, akių, dantų ligas ir jų priežiūrą. Patys liaudies gydytojai ligų nediferencijuoja. Jie nustato, kad žmogus serga: širdimi, nervais, išgąščiu, uždegimais, peršalimu; vaistus gamina širdžiai stiprinti, nuo sunkių pakėlimų, dieglių, sausų sopulių, moteriškų ligų ir pan. Jie gydo akis, skausmą pilve, kepenyse, po krūtine. Vaistingosios medžiagos buvo vartojamos karščiui mažinti, prakaitui, tulžiai ir šlapimui varyti, kraujavimui stabdyti, kosuliui malšinti, nervams raminti, apetitui žadinti. Lietuviai mokėjo gydyti gyvatės įkandimą, rožę, kaltūną, pasiutusio šuns įkandimą ir dar daug negalavimų.

Lietuvės moterys buvo neabejingos kūno grožiui. Buvo žinomos veido ir plaukų priežiūros kosmetinės priemonės. Moterys mokėjo gydyti strazdanas, spuoguotą veidą, balinti veidą, gydyti paraudusią odą. Liaudies medicinoje rasime patarimų, kaip tonizuoti odą, apsaugoti ją nuo raukšlių.

Nors nėra pakankamai daug išlikusių žinių, tačiau atrodo, kad ligai nustatyti buvo naudojamas ligonio būklės nusakymas, apžiūrėjimas, apčiuopimas, apuostymas, spėjimas. Dažniausiai būdavo spėjama prie ligonio vardijant ligas (tikėta, kad ištarus ligos pavadinimą, ligonis krūpteli) arba galimas ligos priežastis (prie nuomariu sergančio vaiko būdavo patariama paeiliui vesti gyvulius; kurį jų išvydus ligonį apims traukuliai, tas bus vaiką išgąsdinęs, to gyvulio plaukais reikia ligonį smilkyti).

Dažniausiai apie ligos artinimąsi buvo spėjama iš įvairių aplinkos ženklų, sapnų, gamtos reiškinių. Jeigu sapne pasirodo moteris baltais rūbais, vadinasi, žmogus gali greitai susirgti. Sapne regėti du mėnulių reiškė ne tik greitą ligą, bet ir mirtį. Jei netoli namų dejuodavo pelėda, staugdavo šuo, buvo tikima susirgsiant. Jei kvarksi višta, ant sauso medžio kukuoja gegutė, jei mušasi paukštis į langą – artinasi liga arba mirtis.

▲ Gydytojai

Lietuvių tautosakoje rasime pasakų, kuriose pasakojama, kaip Dievas gydė žmones.

Lietuvių liaudies medicina buvo vyresniųjų šeimos narių pareiga ir teisė. Žinios buvo perduodamos iš kartos į kartą žodiniu būdu. Nuo senovės ligonius tradiciškai gydė moterys. Jos žinojo daugybę gydomųjų žolių, šaknų, taip pat burtų, magiškų priemonių, rinkdavo vaistažoles. Išnirimus, kaulų lūžius gydydavo vadinamieji narininkai. Gimdymo metu vaikus priimdavo „bobutės“. Svarbūs gydymo metodai ir užkalbėjimai buvo itin saugomi ir perduodami tik kruopščiai atrinktiems asmenims, atsižvelgiant į jų moralines ir fizines savybes, gabumus.

▲ Gydymas

Didelę lietuvių liaudies medicinos dalį sudaro žinios apie gydymo priemones ir būdus. Liaudies medicinos tyrinėtojai mano, kad lietuviai žinojo daugiau nei 200 mineralinių, apie 500 gyvulinės kilmės medžiagų, apie 150 žemesniųjų ir apie 2000 aukštesniųjų augalų žaliavų.

Ligos buvo gydomos mielėmis, grybais, kerpėmis, samanomis, pataisais.

Liaudies medicinoje paplitęs įvairių ligų gydymas vaistiniais augalais. Liaudies gydytojai sako, kad nėra augalo, kurio nebūtų galima panaudoti kaip vaisto. Pasakojama, kad Dievas kiekvienam augalui suteikęs gydomųjų savybių, todėl gydyti gali visi augalai, tik reikia žinoti, nuo kokios ligos.

Vaistams rinko įvairias augalo dalis: žolę, pumpurus, žiedus, lapus, sėklas, žievę, šaknis. Sakoma, kad „žolytes rinkti reikia lig dvylikei, kada jos gyvos, nemiega, o po dvylikei nemačija, nes žėdna žolėlė popiet pradeda miegot, visa eina žemyn“ (Gervėčių apyl.). Pumpurus skindavo anksti pavasarį, kol dar nesprogsa. Augalus rinkdavo į pintines, džiovindavo plonu sluoksniu palėpėje ar švarioje, sausoje, šiltoje vietoje. Apdžiūvus vienai pusei, augalus apversdavo. Surinktas šaknis nuplaudavo, vandeniu nuvarvėjus, didesnes perpjaudavo išilgai, kad greičiau išdžiūtų. Paruoštas vaistažoles paprastai laikydavo kamarose ar ant aukšto, baltai

išskalbtuose drobiniuose maišeliuose arba tiesiog ryšuliukuose, pakabintuose ant sienos, už sienojaus gerai vėdinamoje patalpoje.

Iš vaistingųjų augalų buvo ruošiamos arbatos, antpilai, tepalai, smulkiai sutrintas žolės ar šaknis maišydavo su nesūdytais gyvulių taukais ar sviestu, medumi, aliejumi ir kitomis medžiagomis.

Vaistus gerdavo 2-3 kartus per dieną, kartais „ant tuščios“, dar geriau – „gert gulant miegot, kada viskas spakaina, nei vėjas nevaikšto, nieks nestrošija, kai nusiramina visi sąnariai“. Šviežias žolės dėdavo tiesiai ant skaudamos vietos. Ligonius rūkydavo žolėmis, maudydavo jų nuovire. Sergant kai kuriomis galvos, sąnarių ar reumatizmo ligomis, buvo miegama ant žolių čiužinio. Kai susirgdavo užkrečiamomis ligomis, buvo siūloma prie savęs (dažniausiai suvėrus ant siūlo ir užsikabinus ant kaklo) nešioti šias ligas atbaidančius augalus: česnaką, dzingelį (garšvą).

Kai kurie augalai vartoti todėl, kad jų spalva, forma ar kvapas primindavo ligos požymį, skaudamą kūno dalį. Pavyzdžiui, sergant akių ligomis buvo geriama mėlynių, kurios priminė akių spalvą, arbata. Nuo geltos gydytasi geltonos spalvos augalais: ugniažole, snaudalėmis, morkomis. Nuo inkstų ligų žmonės valgė inksto formos pupeles. Bėgant kraujui, prie žaizdos buvo dedama kraujažolė; nuo kaltūno – medžio kempinė arba kaltūnžolės. Lūžus kaului buvo geriamas kaulažolės nuoviras.

Gydyta ir gyvūninės kilmės medžiagomis (tulžimi, pienu, krauju, kiaušinių lukštais, sutrintais vabzdžiais, ropliais ir kt.), mineralinėmis medžiagomis (akmenimis, rūdomis, druskomis, metalais, kreida). Plačiai taikytas medus, bičių pikis, pienelis, bičių nuodai.

Nuo įvairių ligų gydytasi sudžiovinta ir degtine ar spiritu užpilta gyvate. Kepenų ligas gydydavo gyvulių tulžimi, plaučių ligas – šuns, barsuko taukais. Nuo nusilpimo duodavo kumelės, avies ar ožkos pieno, veršiuko kepenų. Kiti duodavo ligoniui sudžiovintą ir sugrūstą bitę su vandeniu. Nuo difterijos gerdavo išvirtą rupūžę. Sergantį reumatizmu ligonį maudydavo vandenyje, sutaisytame iš skruzdėlynų, arba ligonį guldavo į skruzdėlyną. Be to, atskiras ligas gydydavo kiškio, barsuko taukais, žąsų riebalais. Naudojo žalius ir surūdijusius lašinius. Jei nuo peršalimo krūtinėje įsimesdavo dieglis, dėdavo sūryme mirkytą skarą arba apteptus sviestu kopūstų lapus.

Dažnai skaudamą vietą trindavo akmenimis ar jų skeveldromis, naudojo titnagą. Kai kurie metalai buvo svarbūs gydant galvos skausmą. Jei skaudėdavo galvą, trindavo geležimi. Jei galvoje buvo „votis“, ją išliedavo į vandenį su alavu ar švinu. Nuo pakerėjimo saugojo sidabras, gyvsidabris.

Svarbus vaidmuo lietuvių liaudies medicinoje tenka vandeniui. Gydoma šaltinio, užkalbėtu vandeniu, lango rasa, vandeniu, paimtu iš duobutės akmenyje.

Labai populiari gydymo vieta – pirtis, kurioje buvo derinami įvairūs gydymo būdai. Pirtyje buvo garinama, šutinama, gydomi sunkūs ligoniai, nuleidžiamas kraujas, masažuojama, vanojama, moterys gimdydavo. Be to, ant diegiamos kūno

Votos Pažaislio bažnyčioje
© Paulius Mudėnas

kelios gydymo priemonės.

vietos dėdavo dėles arba taures. Būdavo gydoma ir kitokiais būdais. Peršalus dėdavo prie kojų karštą plytą, mirkydavo kojas karštame vandenyje, įbėrę į jį pelenų ir druskos. Jeigu žmogus turėdavo daug karščio, prie galvos dėdavo ledą.

Nemažas vaidmuo, gydant įvairias ligas, tenka ugniai. Rachitą gydė saulėje. Kai kurias odos ligas (pavyzdžiui, niežus) gydyti lisdavo į pakankamai karštą krosnį. Maginės ir gydomosios galios turėjo laidotuvių žvakė.

Taip pat buvo taikomos ir chirurginės bei mechaninės gydymo priemonės, pavyzdžiui, lūžių, išnirimų gydymas, vočių prapjovimas, braukymas, trynimasis, kraujo nuleidimas ir pan. Kraujas buvo nuleidžiamas, dedant dėles arba perpjaunant veną. Paprastai vienu metu buvo naudojamos

Atskirą gydymo būdų grupę sudaro įvairūs burtai, užkalbėjimai, gydymas šventose vietose arba augalais, turinčiais maginę galią.

Liga iš sergančiojo buvo varoma įvairiai. Kadangi liga buvo įsivaizduojama kaip kažkokia būtybė, „įlindusi“ į žmogaus vidų arba esanti šalia, ją buvo stengiamasi atstumti braukiant nuo savęs, atbaidyti smirdinčiais daiktais (pavyzdžiui, česnakais). Liaudies gydytojai sako, kad išsigandus šuns išgąstį išloja šuo. Sergantįjį drugiu vežiodavo tuščiais ratais, kad liga išsikratytų. Kai kurios reumatinės ligos, liaudyje vadinamos grįžu, buvo gydomos magiškais priemonėmis. Jei ranką per riešą skaudėdavo, „rišdavo grįžą“: paimdavo siūlą, dažniausiai raudoną, megzdavo mazgelius, skaičiuodami atbulai arba sakydami „ne vienas“, „ne du“, „ne trys“ ir t. t. Tokių mazgelių užmegzdavo tris kartus po devynis, devynis kartus po devynis ir pan. Taip sumazgytą siūlą užrišdavo ant skaudamos vietos ir nešiodavo tol, kol jis nukris. Buvo tikima, kad suvalgęs gyvatę žmogus įgydavo ypatingų sugebėjimų išsinerti, kaip kad gyvatė išsineria iš savo odos. Ji buvo dažnai vartojama sergant odos ligomis. Pasakojama, kad suvalgiusiam gyvatę žmogui nuslenka plaukai, nagai, oda, o po kiek laiko viskas atauga iš naujo.

Magiški skaičiai 3, 9, 27 buvo svarbūs gydant ligas. Jie turėjo užtikrinti, kad liga nepasikartos, nesugrįš. Pavyzdžiui, gydomą dedervinę apvesdavo tris kartus; karpas gydydavo trimis žirniais; nikstelėjus koją – rišdavo dvidešimt septynis (3x9) mazgus ir tris kartus apsukę nešiodavo tris dienas; išgąsčiui gydyti durnadagis buvo imamas iš trijų krūvelių. Maginę galią turėjo ir skaičius 7. Išgąsčiui gydyti buvo imami septyni grūdėliai.

Atskirą magiškų veiksmų grupę sudarė užkalbėjimai. Užkalbėjimuose nepaprasta magiška galia priskiriama ištartam žodžiui. Užkalbamas buvo išgąstis, rožė, gyvatės įkandimas, kraujavimas, nužiūrėjimas, grįžas, dedervinės, dantų skausmas, žagsėjimas ir kitos ligos.

Gydomąją galia garsėjo senojo tikėjimo apeigų, kulto vietos. Šventvietės aptinkamos piliakalnių, senovės gyvenviečių, kaimų teritorijoje arba nuošalesnėse vietose. Dėl krikščionybės įtakos prie šventųjų vietų buvo statomos koplytėlės. Lietuvoje išlikusi stipri tradicija lankytis tokiose šventose vietose ir prašyti sveikatos. Prie šaltinių dažniausiai meldžiamasi, aukojamos monetos ir prašiamasi jo vandeniu tas kūno dalis, kurios skauda. Prie medžių dažniausiai meldžiamasi, kabinami šventi relikvai ir prašoma sveikatos. Prie šventųjų akmenų meldžiamasi, dedamos aukos: pinigai, linai ir pan.

Istoriniuose šaltiniuose užfiksuota, kad XVI-XVII a. Rytų Prūsijoje augęs labai senas ąžuolas. Prie jo lietuviai traukdavę net kelias mylias gydytis nuo luošumo, paralyžiaus, „blogų akių“, rankų, kojų ligų ir t. t. Pasilipę ant kopėčių, žmonės prakišdavę pro to ąžuolo plyšius nesveikas kūno vietas (rankas, kojas) arba patys pralįsdavo. Po to triskart eidavo aplink keliais. Kiekvienas ligonis ką nors paaukodavo ąžuolui, pakabindamas aukojamą daiktą ant šakos. ąžuolo šakos buvo apkarstytos įvairiausiais daiktais. Paprastai moterys aukodavo nuometus, juostas, vyrai – pinigus. Medžių, gydančių žmonių ligas, buvo įvairiose Lietuvos vietose.

Lietuvių liaudies papročiai byloja, kad prie nepaprastų medžių nevaisingos arba nesveikos moterys rišdavo gražiai siuvinėtas prijuostėles, prašydamos vaikų ir sveikatos. Įsigalėjus krikščionybei, pradėta tokias prijuostėles rišti prie kryžių.

Buvo žinomos ir kitos medžių maginės galios. Lietuvoje yra išlikęs paprotys per Verbų sekmadienį plaktis žilvičio šaka ir sakyti: „Ne aš plaku, verba plaka, už savaitės bus Velykos, būk sveikas kaip žuvis“ arba „Liga lauk, sveikata į vidų!“.

Rita Balkutė

Šventasis Kavarsko
šaltinis © Rita Balkutė

Lietuvių kalendorinės šventės

Senosios lietuvių kalendorinės šventės natūraliai susijusios su svarbiausiomis metų dienomis. Jas iš kitų metų tėkmėje išskiria saulės padėčių kaita, mėnulis, padiktavęs vienų ar kitų darbų pradžią, pabaigą, lydimą apeigų, burtų, tikėjimų, kurie lemia būsimo derliaus sėkmę. Atgimstanti ir mirštant augmenija, sugrįžtantys ir vėl išskrendantys paukščiai brėžia gamtos gyvybės ratą, įsitvirtindami švenčių apeigų simboliais. Astronominių, fenologinių reiškinių, žemės ūkio darbų tėkmę įprasmino ir krikščionybė, suteikdama svarbiausioms metų dienoms, laikotarpiams šventojo rašto simbolius, šventųjų globą, susiedama su pastarųjų vardadieniais, ir pan.

▲ Kūčių tradicijos Lietuvoje

Lietuvių dvasinės kultūros tradicijas geriausiai yra išlaikę Kūčių dienos papročiai. Turtingu ritualu išsiskiria Kūčių vakarienė, kurią etnologai sieja su ūkio darbų ciklo pabaigos švenčių vaisėmis.

Šiaudinis kalėdinės
eglutės žaisliukas
© Lietuvos liaudies
kultūros centras

XVI-XVIII a. etnografiniuose šaltiniuose aprašomos bendruomeninės žemdirbių švenčių vaisės. Kronikininkas Motiejus Strijkovskis rašė, kad dievui Puškaitiui pagerbti skirtose šventėse kaimo gyventojai nakčiai palikdavo padengtą vaišių stalą ir kviesdavo valgyti mitologines būtybes – parstukus, o vakare tikrindavo, kurio patiekalo daugiau suvalgyta, ir tikėjo, kad jo netruks ir ateityje. Kronikininkas mini ir ant stalo klojamus šiaudus, patiekiamus mėsos ir duonos valgius, maisto metimą po stalą. Kai kurios iš šių apeigų būdingos ir šiandieninių Kūčių vakarienės ritualui.

Katalikų Kūčios – adventinio pasirengimo Kristaus gimimo šventei – Kalėdoms kulminacija. Krikščioniškuosius Kūčių papročius nulėmė Kristaus gimimo, pasiruošimo atpirti žmonijos kaltes motyvai Biblijoje. Tai Paskutinės vakarienės motyvas.

Senosios lietuvių Kūčios savo dvasia nekonfrontavo su krikščioniškomis. Senoji šios šventės pasaulėjauta ypač gerai sutapo su krikščioniškąja humanizmo filosofija, todėl iki mūsų laikų Kūčių apeigos, kaip nė viena kita šventė, išlaikė gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio bendrumo dvasią. Kūčios yra neeilinė vakarienė ir tai rodo tradicija apsivalyti ir kūniškai, ir dvasiškai: atiduodamos visos skolos, aukojama vargingiesiems, vengiama piktesnio žodžio, geriau pašeriami gyvuliai, prausiamasi pirtyje.

Vienodos namų ir stalo puošybos tarsi ir nebuvo. Kapsai ir zanavykai palubėse už sijų prikaišiodavo eglių šakelių, žiemkenčių. Tarp jų prikabinėdavo iš šiaudų ir popieriaus juostelių pintų

Šiaudinis kalėdinės eglutės žaisliukas
© Lietuvos liaudies kultūros centras

paukštelių. Aukštaičiai per Kūčias virš stalo pakabindavo šiaudinį sodą, papuoštą gėlytėmis, šiaudiniais ar iš kiaušinių kevalų padarytais paukščiukais. Ant stalo dėdavo šieno. Kartais jį paskleisdavo tik toje vietoje, kur dedami Kalėdų paplotėliai, arba gražesnio šieno kuokštelį dėdavo į kalėdaičių lėkštelę. Rytų Aukštaitijoje iš šieno kalėdaičiams sukami lopšeliai. Papuošti spalvotais popieriukais tokie lopšeliai kabinami ir ant Kalėdų eglutės. Tai Jėzaus Kristaus, gimusio ant šieno, simboliai.

Krepšį ar glėbį šieno padeda ir po stalu, kad gyvuliams geriau sektųsi. Kai kur buvo tikima, kad ant šio šieno ilsėsis namus aplankę angeliukai ar mirusiųjų vėlės. Staltiesė lininė ir tik balta – tai siejama su linų derliumi ir šv. Marijos skaistybe. Neskalbta Kūčių stalo staltiesė laikoma beveik metus, kad užėjus audrai užmesta ant tvoros apsaugotų namus nuo žaibų ir viesulų. Visoje Lietuvoje (išskyrus Žemaitiją ir Klaipėdos kraštą) iki XX a. vidurio buvo žinoma unikali Kūčių valgių apnešimo aplink trobą apeiga. Šeimininkas į pintinėlę susidėdavo po truputį visų Kūčių valgių ir tuomet, kai šeima susirinkdavo vakarienei, su ta pintine tris kartus apeidavo aplink trobą. Kai tarpduryje stovinti šeimininkė paklausia, kas eina, atsakoma: „Ponas Dievas su šventa kūcele“. Tai turėjo užtikrinti skalsą namams. Aukštaičiai apie namus nešdavo tik kalėdaitį, Suvalkijoje – avižinį kisielių.

Prie stalo visa šeima renkasi patekėjus vakarinei žvaigždei. Paprastai Kūčių vakarienės pasikviečiami vieniši, nepasiturintys kaimynai. Šį vakarą užklydęs keleivis – didelė sėkmė namams. Tokie papročiai atspindi archaiškus keliaujančiojo prašaliečio ir mitologinio dievo senelio vaizdinius.

Vos susėdus prie stalo prisimenami mirę artimieji, už juos meldžiamasi. Iki šių dienų gyvas paprotys toje vietoje, kur sėdėdavo tais metais miręs šeimos narys, statyti degančią žvakę, padėti eglės ar rūtos šakelę. Praėjusio amžiaus pradžioje buvęs paprotys vėlėms padėti maisto ant palangės, prie krosnies, ant slenksčio. Labai aiškiai protėvių kulto liekanos atsiskleidžia papročiuose palikti nakčiai nenukraustytą stalą, tikint, kad naktį ateis vaišintis artimųjų vėlės, o ryte žiūrint, ar nevalgyta maisto, ar nėra trupinių.

Išskirtinis dėmesys skiriamas tikėjimams, susijusiems su gyvūnija. Tai galėjo nulemti ypatingas laikas – metų pabaigos chaosas, kai vienas laikas baigiasi, o naujas neprasidėjęs, maišosi gyvųjų ir mirusiųjų pasauliai, stebuklingų savybių įgyja gyvūnijos pasaulis. Indoeuropiečių pomirtinis gyvenimas kaip tik buvo įsivaizduojamas tarsi pieva, o mirusieji – kaip galvijai. Su gyvuliais susijusiems seniesiems tikėjimams padėjo išlikti ir krikščioniškoji legenda apie Kristaus gimimą tvartelyje tarp gyvulių. Užrašyta pasakojimų, kad iš žirnių, kviečių, avižų verdamas specialus mišinys, vadinamas paukščių kūčia. Būtent per Kūčias kurapkoms pastatomi nameliai, žvirbliams ir sniegenoms paberama grūdų, o zylėms pakabinama lašinių. Žemaičiai Kūčių vakarą gyvuliams padeda vandens – kad nors kartą per metus saldžiai atsigertų. Kalėdų rytą gyvuliams išdalijamas šienas nuo vaišių stalo – gyvulių kūčios.

Kūčių vakarienei ruošama dvylika patiekalų, kad per metus būtų dvylika turtingų mėnesių. Daug ir sočių patiekalų valgymas – magiška formulė: kaip yra šiuo sakraliuoju momentu, taip bus ir vėliau. Tai būdas užtikrinti namams nuolatinę skalsą. Per visą Lietuvą priskačiuojama daugiau kaip šimtas Kūčių valgių receptų.

Vienas iš svarbiausių šventos vakarienės patiekalų – miltinės tešlos gumuliukai. Vieni juos vadina kūčiukais, kiti – bandukėmis, bambolikais, parpeliais, galkutėmis, šližikais ir pan. Ant Kūčių stalo dedamos ir tešlinės antelės. Tai sotaus pavasario simbolis. Ir dar vienas būtinas apeiginis patiekalas – kisielius. Raudonas, daugiausia spanguolinis. Bet svarbesnis yra baltas avižinis. Įdomūs jo virimo papročiai. Suvalkijoje moterys liepia vaikams bėgti apie stubą, kad kisielius geriau ir greičiau stingtų. Žinoma keletas kisieliaus stingdymo dainelių, pavyzdžiui: „Apie stubą lėkiau, / kisielių stingdinau, / Stink, stink, kisieliau, / Bėk, bėk, Motiejau“. Svarbus ir miešimas (dzūkai dar kartais jį vadina meškos pienu). Tai gerai sugrūstos aguonos, užpildos virintu vandeniu, pridėjus medaus ar cukraus. Miešimu užpilami kūčiukai. Vidurio Lietuvoje ant šventinio stalo būtinai turi būti Kūčių barščių – tai burokėlių sriuba su silke. Žemaičiai Kūčioms verda cibulynę (sriubalynę, sriubalas, rasalynę). Silkę arba silkės galvos dedamos ant žarijų. Kai silkę iškepa, ji gerai sutrinama su svogūnais, praskiedžiama virintu vandeniu, įdedama pipirų, acto. Šiaurės Lietuvoje populiarius patiekalus žilginis. Sugrūstos kanapių sėklos užpilamos vandeniu, gerai išmaišoma ir dedama ant ugnies. Užvirus įdedama svogūno, druskos ir vėl maišoma. Aukštaitiškas Kūčių stalas neapsieina be šutintų kviečių, kuriuos maišo su medumi, ir barščių su „auselėmis“. Dzūkams būdingos grybų sriubos. Suvalkiečiams – žirniai, obuoliai.

Kūčių vakarienė pradedama kalėdaičio (plotkelės) laužymu. Kalėdaitis – tai iš kvietinių miltų ir vandens tyrėlės specialioje formoje iškeptas ir bažnyčioje pašventintas paplotėlis. Tai šeimos santarvės, duonos simbolis. Kalėdaičius dalyti pradeda vyriausias šeimos narys. Tarpusavyje dalydamiesi kalėdaičiais, šeimos nariai sako vienas kitam linkėjimus ateinantiems metams. Būtina paragauti visų šio vakaro patiekalų. Kaip jau minėta, stalas nenukraustomas. Aukštaitės moterys Kūčių stalo šienelio pasilieka. Jį naudoja kaip vaistą: jei maži vaikai neramiai miega, tokio šieno gniužuliuką deda po vaiko pagalvėle, stiprų nerimą išgyvenantiems namiškiams duoda atsigeriti švento šieno nuoviro.

Daug Kūčių magijos veiksmy siejasi su merginų ir vaikinų ateities svajonėmis: ar tais metais ves, ištekės. Lietuvoje išlikę burtai, kai pasitelkiamos buitiškiausios, parankiausios priemonės: glėbiais tvorą matuoti, malkas skaičiuoti, batą mesti per galvą durų link, žvakę, alavą į vandenį lašinti. Šios nakties sapnai labai pranašiški. Stebuklingą naktį pranašiskus sapnus gali „iššaukti“ vanduo, vyriškas drabužis, plaukas, Kūčių valgių likučiai ir pan.

„Švyto šokdinimas“ –
kalėdinio laikotarpio
paprūtys © Lietuvos
liaudies kultūros centras

Kūčių vakaras dėl gausybės archajiškų papročių, lemiančių žmogaus tarpusavio darną, pagarbą mirusiems, gyvūnijos pasauliui, ūkio gerovę, vedybas, buitį, visuomet buvo laikomas itin svarbiu, laukiamu, stebuklingu vakaru ir naktimi.

Aptarkite su mokiniais, kaip jų šeimos švenčia Kūčias. Kokių šios šventės tradicijų yra laikomasi? Ar prisimenama jų senoji prasmė? Kokie tradiciniai Kūčių stalo patiekalai? Ar jų šeimose šį vakarą dar prisimenami mirusieji? Ką yra girdėję apie šios nakties stebuklus ir kaip aiškintų būtent Kūčių meto neįprastumą? Kada ir kaip puošiamas Kalėdų eglutė? Gal dar atliekami kokie nors spėjimai, veiksmai, pranašaujantys ateitį?

Nijolė Marcinkevičienė

▲ Užgavėnės

Užgavėnės – ne šventė, o tik išskirtinė diena – užgavėjimas prieš pasninką. Tikima, kad sotumas per Užgavėnės garantuoja sotumą visus metus. Užgavėnių dieną visoje Lietuvoje valgomi ritualiniai patiekalai: riebi kiauliena, blynai – tikima, kad apvali jų forma simbolizuoja magišką ratą arba saulę, kiaušinėnė – kad vištos būtų dėslios. Žemaitijoje populiarus šiupinys – šutinti žirniai su dubens viduryje įkišta kiaulės uodega. Užgavėnių, kaip ir Kūčių vakarienės maisto likučiams, anksčiau buvo teikiama magiška galia.

Tikėta, kad prieš pirmąją pavasario orę ištepęs žagrės noragus nuo Užgavėnių pasiliktais taukais suartoje dirvoje usnių neįsiveis.

Morė –
piktoji
žiemos dvasia
© Lietuvos
liaudies kultūros
centras/Fotografija:
Ramūnas Virkutis

Užgavėnių
persirengėliai
© Lietuvos liaudies
kultūros centras/
Fotografija: Ramūnas
Virkutis

Dauguma Užgavėnių dienos tikėjimų siejosi su linais. Kad užsiauginus ilgaplauščių linų, reikia namuose nesėdėti – važiuoti į svečius pas gimines, aplankyti kaimynus, pasisupti, pačiužinėti nuo kalnų. Kad linai gerai augtų – Seirijų krašto merginos nuo kalnelio čiužinėdavo verpimo ratelio prieverpstę pasidėjusios. Dar XX a. pradžioje didesnėje Lietuvos dalyje buvo įprasta Užgavėnių dieną žlugtą velėti, kad linų pluoštas būtų baltesnis.

Elenos Adomaitienės
paveikslo „Užgavėnės“
fragmentas, 1988 m.
© Lietuvos liaudies kultūros
centras/Fotografija:
Ramūnas Virkutis

Svarbiausias iki mūsų dienų išlikęs Užgavėnių paprotys – linksmas besibaigiančios žiemos karnavalas. Visi svarbiausieji Užgavėnių kaukių pavidalai buvo iš kasdienės kaimo aplinkos. Dažniausiai kaukės turėdavo seno, negražaus žmogaus bruožų – buvo išryškinama nosis, iškreipiama bedantė burna, asimetriškos akys. Vienos kaukės būdavo išraiškingesnės, su didelėmis kumpomis nosimis, kitos – visai be jų. Užgavėnių kaukės, kad ir kokios jos būtų baisios, visos šypsosi.

Morė Vilniaus
Rotušės aikštėje
© Jūratė Raugalienė

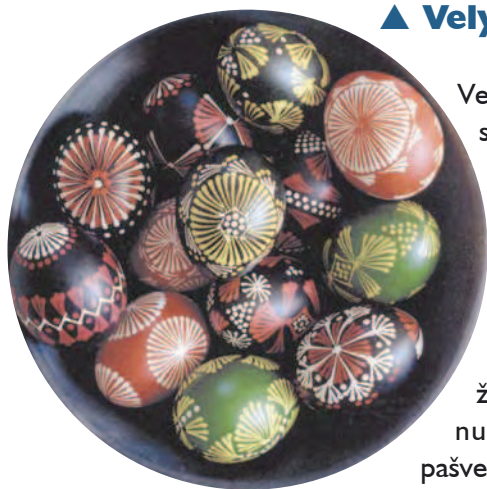
Persirengėliai, daugiausia vyrai ir paaugliai, apsitaisto senais išvirkščiais kailiniais, susijuosia pančiu, veidą išsisuodina arba pridengia medinėmis ar tošinėmis kaukėmis su kiek įmanoma baisesne išraiška. Jie vedasi „gyvulius“ – arklių, ožį, gervę, taip pat giltinę, velnią ir kitus personažus. Tokie personažai skirtingose Lietuvos vietovėse turėjo šiek tiek savitą charakterį. Kita persirengėlių grupė – iškamšos Morės vedžiotojai. Morė, Katrė, Magdė, Senė Kūniškė, Gavėnas, Čiučela, – personifikuota piktoji žiemos dvasia, kuri šventei baigiantis sudeginama ar paskandinama eketėje, nustumia nuo kalno rogutėmis – taip suvaidinamas mitas apie žiemos pragaištį. Ji aprengta palaikiais drabužiais, didele krūtine, o ant galvos – eglišakių vainikas. Pamėklė pritaisyta ant vežimo tekinio, užmauto ant rogių pavažos vieno stipino.

Kad karnavale naudojamas rogių-ratų hibridas, simbolizuojantis žiemos ir pavasario sandūrą, kad naudojamos ožio, arklio, meškos, gervės, agrarinės vaisingumo magijos reikšėjų kaukės, kad improvizacijose nevengiama erotiškumo, liudija Užgavėnių karnavalą ikirikščioniškoje epochoje turėjus tikslą pažadinti pavasarį, augmenijos gyvybę, žemės gebėjimą gimdyti ir užauginti naują derlių.

Dar vienas su vaisingumu susijęs Užgavėnių akcentas – netekėjusių merginų ir nevedusių vyrų erzinimas. Jaunimo vakarėliuose ant vyresnio vaikino nugaros kabinama nedidelė medžio šaka, žuvies kaulas. Vyresnės merginos iš vakarėlių buvo išvežamos geldoje arba jų namų durys užritinamos kalade. Tai tam tikras rūpinimasis bendruomenės gyvastimi, priminimas apie vedybas ir proga išsireikalausti vaišių.

Užgavėnių papročiai mažiau populiariūs Dzūkijoje ir Suvalkijoje.

▲ Velykos

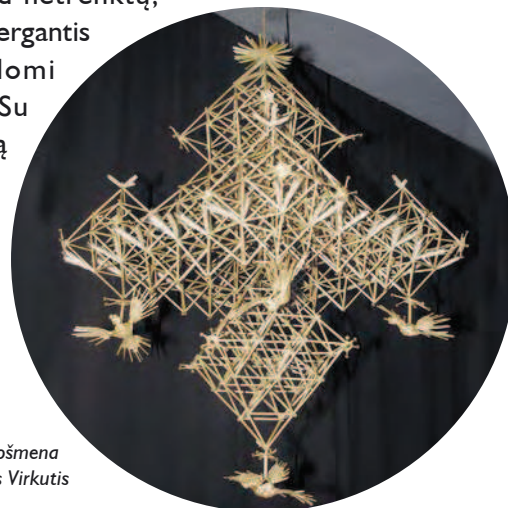
Margučiai © Lietuvos
liaudies kultūros
centras/Fotografija:
Ramūnas Virkutis

Velykų šventės prasidėdavo Verbų sekmadienį ir trukdavo dvi savaites. Verbų sekmadienį pašventinami anksti pavasarį gyvybės ženklus rodantis gluosnis ir visžalis kadagys. Vilniaus apylinkėse verbas gamina iš džiovintų žolynų.

Verba saugoma visus metus. Kadagio spyglius beria į ugnį perkūnui griaudžiant, kad netrenktų, verba parūkomas sunkiai sergantis žmogus, jos nuoviru girdomi nuomariu sergantys vaikai. Su pašventinto gluosnio šakele pirmą kartą išvaromi gyvuliai į laukus.

Ryškiausias Verbų sekmadienio paprotys – plakimas verba. Didesnėje Lietuvos dalyje verba plakama – verbinama ankstyvą rytą, dar lovoje. Pietryčių Lietuvoje pamušama tik pašventinta verba. Plakant sakoma:

Šiaudinis sodas – svarbi Velykų puošmena
© Lietuvos liaudies kultūros centras/Fotografija: Ramūnas Virkutis

„Ne aš mušu,
Verba muša,
Ne tau sopa,
Verbai sopa.
Už savaitės –
Ir Velykos.“

Tai tarsi užkeikimo formulė, per augalo gyvybingumą pažadinanti žmogų naujai ūkio veiklai, suteikianti jėgų ir sveikatos.

Per Didžiąją (paskutinę prieš Velykas) savaitę ypač kruopščiai sutvarkoma visa sodyba. Velykų šeštadienį į namus parsinešama šventos ugnies ir vandens. Ugnimi pakuriama krosnis šventiniams valgiams gaminti, kiaušiniams dažyti. Vandeniui pašlakstomos visos keturios namų kertės – palaiminti namai, išvaikomos per žiemą susikaupusios blogybės. Šiuo vandeniu laiminamas ir valgiais turtingas šventinis stalas. Velykinis vanduo vartojamas visus metus: kaip vaistas nuo nerimo, nuo piktųjų dvasių.

Įdomiausias užsiėmimas – kiaušinių dažymas. Dažniausiai dažoma gamtiniais dažais: rugių želmenimis, beržo vantomis, svogūnų lukštais, ąžuolo ir alksnio žievėmis. Plačiausiai naudojamos dvi kiaušinių marginimo technikos: išrašymas tirpytu vašku ir nudažyto kiaušinio išskutinėjimas peiliu.

Velykų stalas užtiesiamas balta linine staltiese. Centre statomas kiaušinininkas – eglutė su gražiausiais margučiais arba juodžemio pridėtame dubenyje želdintų avių dubuo su tešliniu avinėliu ir ryškiaspalviais kiaušiniiais. Pagrindiniai valgiai: virtas ar keptas kumpis su krienais, mielinis pyragas, sūris, sviestas. Valgyti pradedama nuo kiaušinio. Dažniausiai vieną kiaušinį dalijasi visa šeima, kad gyventų draugiškai ir laimingai.

Velykaičių lukštai surenkami. Dalis atiduodama vištoms, kad būtų dėslios, kiti apkasami tarplysvyje, kad amaras nepultų javų ir daržovių.

Antrąją Velykų dieną vaikai jau bėga atsiimti margučio pas krikšto tėvus, kaimynus. Kai kuriuose Lietuvos kraštuose vaikai randa kiaušinių specialiai prie namo kampo padarytame lizdelyje ar ant palangės kepurėje, o mergaitės – iš skarelės susuktoje gūžtelėje. Tai Velykų bobutės darbas.

Jaunimas labiausiai mėgsta daužyti ir ridenti margučius. Ridenama nuo įkalnių, iš medžio luobo darytais loveliais. Jeigu loveliu paleistas margutis užkliudo esantį pakalnėje, tai užkliudytąjį leidžiantysis pasiima. Merginos supdavosi sūpuoklėse. Kuri aukščiau įsisups – tos linai geresni augs. Paplitęs laistymasis vandeniu. Tai turėjo nulemti vasarinę, javams reikalingą drėgmę.

Anksčiau pirmosios Velykų dienos vakarą visoje Lietuvoje buvo tradicija jaunų vyrų grupei pradėti vaikštynes. Tokia grupė vadinama sveikintojais – lalaunykais. Dabar šis paprotys išlikęs tik Pietryčių Lietuvoje. Pritariant muzikos instrumentams, buvo giedamos Velykų giesmės. Netekėjusioms merginoms dainuojamos vestuvinės dainos – lalinkos. Tai palinkėjimas greitai ir sėkmingai ištekėti. Už pasveikinimus būdavo atsidėkojama margučiais.

Nijolė Marcinkevičienė

Kadagio šakelė – svarbiausias Velykų sekmadienio simbolis
© Lietuvos liaudies kultūros centras
Fotografija: Ramūnas Virkutis

Vilniaus verbos

Verbos © Lietuvos liaudies
kultūros centras/Fotografija:
Ramūnas Virkutis

Vilniaus verbos – tai spalvingos savitų formų sausų augalų kompozicijos, tradiciškai užtvindančios Vilniaus gatves Verbų sekmadienį ir per Kaziuko mugę – Šv. Kazimiero atlaidus. Šie įvairiaspalviai tautodailės dirbiniai, nors ir trapūs bei trumpaamžiai, yra tapę ne tik Vilniaus, bet ir Lietuvos etninio paveldo simboliu. Kai panašios džiovintų augalų puokštės rišamos toliau nuo Vilniaus – kitose Lietuvos vietose arba, pavyzdžiui, šiaurės Lenkijoje – jos taip pat vadinamos Vilniaus verbomis.

Vilniaus verbų kilmė nėra visai aiški, taip pat tik apytiksliai žinomas ir jų atsiradimo laikas – maždaug XIX a. vidurys. Manoma, kad svarbiausia verbų atsiradimo priežastis buvo biblinio Kristaus įžengimo į Jeruzalę minėjimo pamaldos. Į Palmių sekmadienio (Lietuvoje vadinamo Verbų sekmadieniu) mišias visame pasaulyje atsinešamos ne tik palmių šakos, bet ir dirbtinės „palmės“, sukomponuotos iš įvairių

augalų arba kitokių medžiagų. Kitose šalyse daromos įvairių formų ir ornamentų verbos dažnai atrodo labai egzotiškai, o kartais – ir įspūdingų matmenų. Tačiau Lietuvoje ir XIX a., ir dabartiniais laikais Verbų sekmadienį į bažnyčią nešamos kuklios žalio kadagio šakelės, prie kurių į puokštelę kartais papildomai pridedama kitų pavasarį prabundančių augalų: karklų, žilvičių, gluosnių šakelių, pirmųjų pavasario gėlių.

Linkstama manyti, kad Vilniaus verbos kilusios iš senųjų Vilniaus amatininkų cechų procesijų puošmenų. XIX a. Europos miestuose dirbtinės gėlės buvo labai mėgstamos ir įvairiai naudojamos. Jos darytos iš popieriaus, brangių audinių, spalvoto vaško bei kitokių puošnių ir spalvingų medžiagų, pardavinėtos mugėse ir krautuvėlėse. Dirbtinės gėlės dažniau pirkto miestiečiai, bet kartais jų įsigydavo ir kaimo žmonės – tradiciniams kaimo merginų galvų papuošalams, kitokioms didelių švenčių puošmenoms. Tačiau kaimo žmogui dirbtinės gėlės, matyt, buvo per daug brangi žaliava trumpaamžei Verbų sekmadienio palmei. Tad atrastas originalus pakaitalas – gyvi augalai, surinkti ir sudžiovinti praėjusią vasarą. Manoma, kad XIX a. antrojoje pusėje Vilniaus gyventojams verbos būdavo daromos iš popierinių gėlių, o kaimo gyventojams – iš augalų. Būtent pastarosioms sausų augalų kompozicijoms visų pirma ir prigijo Vilniaus verbų vardas.

Ilgą laiką Vilniaus verbos buvo rišamos tik labai nedidelėje teritorijoje, kuri XX a. plėtėsi, tačiau palyginti nesparčiai. Šio arealo branduolys – į šiaurės vakarus nuo Vilniaus esantys kaimai: Grioviai, Kriaučiūnai, Pasieniai, Padekoniškės, Platiniškės, Plytinė, Salotė. Minėtų kaimų gyventojai jau XIX a. verbomis prekiaudavo prie bažnyčių prieš pat Verbų sekmadienio mišias. Lietuvos kaimo žmonėms Vilniaus verba neatstodavo žalios kadagio šakelės, o buvo tik jos papildymas, papuošimas.

Iš bažnyčios parsineštomis pašventintomis verbomis papuošdavo namus, o specialiai tam nupintas plokščias verbas užkišdavo už šventųjų paveikslų.

Apie XX a. ketvirtąjį dešimtmetį Vilniaus verbomis pradėta prekiauti ir per Kaziuko muges, garsėjusias ne miesto amatininkų, bet kaimiškais, regionui būdingais valstiečių dirbiniais. Tuo laiku verbos jau buvo tapusios žinomu šio krašto etnografiniu suvenyru, perkamu atvykusių prekeivių ir keliauninkų. Yra išlikę duomenų, kad nupirktas verbas prekeiviai veždavo į užsienio šalis, kur tokie dirbiniai taip pat turėjo paklausą.

Išaugus verbų paklausai ir populiarumui, pradėjo plėstis, daugiausia į aplinkinius kaimus, ir jų gamybos arealas. Dažniausiai šią tradiciją „atsinešdavo“ į kitą kaimą ištekęsios moterys, išmokusios verbų pynimo savo šeimose. Rečiau šis menas būdavo nusižiūrimas mugėje. Beje, iki pat šių dienų arealas, kuriame rišamos Vilniaus verbos, yra išlikęs palyginti nedidelis ir kompaktiškas. Jis tai plečiasi, toldamas nuo pradinio branduolio, tai vėl traukiasi – amato populiarumas priklauso nuo didėjančios arba mažėjančios šių dirbinių paklausos. Kartais verbomis susidomi ir pradeda jas rišti pavieniai asmenys, gyvenantys kitose Lietuvos vietose, tačiau niekur kitur šis menas taip ir netapo tradiciniu gyventojų grupės užsiėmimu.

Tuo tarpu nedidelėje pirminėje teritorijoje verbos ne tik vis dar rišamos, bet ir nuolat kinta: kasmet kuriamos ir tradicinės, ir naujos, kiek kitokių formų verbos, greta seniai naudojamų žolynų pridedama naujų augalų, kinta spalvinių derinių mados – vienais metais madingi ryškiai dažyti, kitais – natūralių spalvų augalai.

Vilniaus verbos dažniausiai rišamos iš sausų džiovintų augalų. Rečiau verboms naudojamos iš po sniego ištrauktos samanės, bruknienojai, pataisai ir kiti žaliuojantys augalai. Žaliava renkama įvairiu metų laiku – tada, kai reikiami augalai yra puošniausi ir išvaizdžiausi. Išlikę seni piešiniai rodo, kad anksčiau verboms naudota mažiau augalų, laikui bėgant jų sąrašas vis plėtėsi.

Dauguma verboms rišti naudojamų augalų yra laukiniai. Vienas svarbiausių – smiltyninis šlamutis, be to, verbų viršūnėms renkamos katpėdėlės, motiejukai, kraujažolės, smilgos ir nendrės. XX a. pradėta rišti ir ašarėlės, miežių, rugių, avižų varpas, žvaginės, sausučiai. Kai kurios gėlės, skirtos verboms, pavyzdžiui, šlamučiai, auginami darželiuose – dabartiniu metu pradėta dažniau naudoti visokias naujai atsiradusias ir tinkamas džiovinti darželio gėles. Surinkti augalai rišami į šluoteles, džiovinami pavėsyje. Iki ateinant rišimo sezonui, jie laikomi pastogėse ar kitose tam tinkančiose patalpose. Verbininkai gerai pažįsta

Vilniaus verbos
© Paulius Mudėnas

savo apylinkėje esančias žolynų augimvietes, žino jų žydėjimo laiką, moka deramai sudžiovinti skirtingus augalus.

Dalis džiovintų augalų dažoma. Galima pastebėti, kad jų spalvos atitinka tradicinės aukštaičių bei dzūkų tekstilės spalvas – paprastai ir dažoma tais pačiais tekstilei skirtais anilino dažais. Ryškių spalvų kiekis verboje taip pat dažniausiai yra toks kaip liaudies audinyje – nuo dviejų iki penkių. Dažnos dažytų augalų spalvos – raudona, tamsiai violetinė, tamsiai raudona, žalia, geltona. Šios spalvos, nors ir ryškesnės, tačiau gana artimos natūralioms gėlių spalvoms. Kai kurias šių spalvų natūraliai išlaiko ir džiovinti augalai. Nedažyti žolynai sudaro pilką, gelsvą ar žalsvą foną ryškiaspalviams pavieniams žiedams arba smulkių žiedelių grupėms. Visai nedažytų žolynų verbos, kurioms būdingi gelsvi, žalsvi, pilkšvi tonai, dažniausiai rištos XX a. 7–8 dešimtmetyje. Tokias verbas labiau vertino (kartais patys ir rišdavo) miesto gyventojai, taip išreikšdami tuo laikotarpiu populiarią liaudies meno sampratą. Tuo tarpu kaime prislopintų spalvų verbos nebuvo mėgstamos.

Nusistovėjęs tradicinis žolynų dažymas suteikia verboms ne prieštaraujantį gamtai, bet tarsi pagražintą, paryškintą koloritą, ir toks įdomus spalvinis sprendimas yra turbūt viena svarbiausių šių trapių meno kūrinių patrauklumo priežasčių.

Nuo seno verbas kaime pradeda rišti tuojau po Užgavėnių ir šis darbas trunka iki pat Verbų sekmadienio. Dažnai į šį darbą įsitraukia visa šeima, net ir mažamečiai vaikai, tačiau vis dėlto svarbiausios šios tradicijos puoselėtojos ir pagrindinės verbų rišėjos šeimoje yra moterys.

Vilniaus verbos
Kaziuko mugėje
© Paulius Mudėnas

Verba rišama tokiu būdu: imama tiesi šakelė, paprastai lazdyno, prie jos plonojo

galo pririšama viršūnė – smilgų, nendrių ar kitokių plunksnas primenančių žolių kuokštas. Tada, sukant apie šakelę stiprų lininį siūlą, nuo viršaus žemyn dėliojami norimais ornamentais žolynai ir priveržiami vyniojamu siūlu. Šakelės apačia paliekama plika – tai verbos kotas, už kurio ji laikoma. Būdas atrodo paprastas, tačiau norint sudėlioti bent kiek sudėtingesnes kompozicijas reikalingas nemenkas įgudimas.

Verbų spalvinė kompozicija ir formos gali būti labai įvairios. Seniausios buvo palyginti labai paprastos: visa verba būdavo aprišama kelių ritmiškai pasikartojančių spalvų vainikėliais. Panašiai rištos volelio formos verbos turi būdingą beveik lygų ir dažniausiai iš smulkių gėlyčių sudėliotą paviršių. Šių verbų ornamentai laikui bėgant darėsi vis sudėtingesni: nebe tik skersiniai žiedeliai, bet ir įvijos, rombeliai, koreliai, kryputės. Vėliau atsirado plokščios, dažniausiai vienpusės verbos, skirtos užkišti už paveikslų. Ir volelinės, ir plokščiosios tradicinių formų ir ornamentų verbos rišamos iki šiol, nors nebe taip gausiai kaip kadaise. XX a. antrojoje

pusėje pasirodė daug naujų formų verbų, kurias būtų galima apibūdinti kaip „skulptūrines“. Buvęs tolygios apimties volelinės verbos cilindras dabar vietomis įsmaugiamas, vietomis išpučiamas, derinami smulkesni ir stambesni žolynai, nuo pagrindinio verbos kamieno atsišakoja papildomos „ataugos“ ir pan. Verbų rišėjai kartais duoda tokioms verboms pavadinimus, šiek tiek nusakančius jų formas, pavyzdžiui, „žibintai“, „grybai“, „karūnėlės“, „balionai“. Labai įvairus ir verbų dydis. Rišamos ne tik seniau įprastos 30–50 cm aukščio verbos, kurias patogų pridėti prie būtinos tai dienai kadagio šakelės, bet ir gerokai didesnės verbos, vėliau tampančios įspūdingomis interjero puošmenomis, o kai kada ir dviejų metrų aukščio verbos milžinės.

Vilniaus verbos, be abejonės, yra vienas gražiausių ir savičiausių lietuvių liaudies meno dirbinių ir tautinių suvenyrų. Jos ypač įdomios ir vertingos tuo, kad atstovauja ne tik gyvai, bet ir labai gyvybingai vietinei tradicijai. Iki pat šių dienų verbos daromos nedidelėje teritorijoje, kurioje šis amatas perduodamas šeimose iš kartos į kartą, ir naudojamos visų pirma pagal pirminę paskirtį – kaip religinių apeigų atributas. Netgi prekyba verbomis, neskaitant nedidelių išimčių, vyksta tradicinėse vietose ir tradiciniu laiku. Verbų sekmadienio rytą Vilniaus gatvės vis dar pražysta pasakiško grožio žiedais, o į tą šventę suplaukia ne tik į bažnyčią susiruošę tikintieji, bet ir būriai savito verbų meno gerbėjų – pasigrožėti tik kartą per metus matomu reginiu, įvertinti pasirodžiusias verbų pynimo naujienas, o dažnas – ir įsigyti gražiausią verbą, kuri puoš namus ateinančiais metais.

Teresė Jurkuvienė

Lietuvių tradicinė tekstilė. Juostos

Lietuvos kaimo bendruomenėje audimas buvo vienas svarbiausių ir geriausiai išplėtotų liaudies amatų. Lietuviška namų darbo tekstilė pasižymėjo puikia audinių kokybe, gana sudėtingais audimo būdais.

Kaimo bendruomenėje audė tik moterys – toks buvo nuo seno įprastas darbų pasidalijimas. Amatas buvo perimamas iš motinos, senelės ir kitų giminaičių. Išmokti audimo būdai ir raštai buvo savotiškas turtas, kurį moterys vertindavo, juo nesidalindavo su svetimais, o perduodavo dukterims, kartais dar ir draugėms bei kaimynėms. Gera audėja bendruomenėje buvo labai gerbiama, liaudies dainose mergelė bene dažniausiai giriama dėl dailaus audimo.

*Merginos lietuvių tautiniais kostiumais
© Lietuvos liaudies kultūros centras/
Fotografija: Ramūnas Virkutis*

Mergaitės dar vaikystėje pradėdavo mokytis austi, o pirmieji jų audiniai dažniausiai būdavo juostos. Jas buvo galima austi ne tik staklėmis, o beveik bet kur – kambaryje ir lauke – naudojant labai paprastus, primityvius įrankius. Merginos dažnai juostas ausdavo per pertraukėles tarp kitų darbų, o mažos mergaitės audė netgi laukuose, ganydamos gyvulius.

Mokydamosi audimo būdų, mergaitės įsimindavo ir tradicinius ornamentų piešinius, būdingus motyvų derinius – taip mūsų laikus pasiekė mažai pakitę labai seni ornamentai. Ypač svarbu būdavo išmokti ir spalvų derinimo meno: kiekviename etnografiniame regione buvo savitų vyraujančių ir papildomų spalvų derinių, kuriems sudaryti audėjos skirdavo daug dėmesio.

Juostos, buvusios atskira ir tradicinei kultūrai labai svarbia audinių rūšimi, anaipol nelaikytos visai paprastais, tik mergaičių, pradėjusių mokytis audimo, vertais dirbiniais. Geriausios juostos buvo ryšimos prie išėginių kostiumų, dovanojamos mylimiems ir gerbiamiems žmonėms. Juosta buvo papročių leidžiama merginos dovana jaunuoliui, o šis merginai galėdavo dovanoti dailiai drožinėtus verpimo ar audimo įrankius. Labai daug juostų nuotaka turėdavo padovanoti arba paaugoti vestuvių metu. Juostas aukodavo ir kitokiomis progomis, pavyzdžiui, dovanodavo savo parapijos bažnyčiai arba, dėkodamos ir meldamos malonių, jomis aprišdavo įvairiose vietose stovinčius kryžius. Kai kuriose šeimose iki mūsų dienų išsaugotos specialios juostos, naudotos ne vienos giminių kartos vestuvėms ar krikštynomis – senovėje tokias juostas tikriausiai turėdavo kiekviena šeima. Jas ausdavo jau įgudusios audėjos iš gerų, brangių siūlų.

Aukštaitiška daugjaraštė
vestuvinė juosta
© Vytautas Balčytis

Juostose įauti ornamentai, moterų atmintinai išmokti dar vaikystėje ar jaunystėje, turėjo simbolinę prasmę: jais būdavo išreiškiami laimės, meilės, vaisingumo, apsaugos nuo pikto bei kitokie geri palinkėjimai. Plintant kaime raštingumui, kai kuriose Lietuvos vietovėse, ypač Klaipėdos krašte, į juostas pradėjo įauti nebe tik senovinius ornamentus, bet ir jausmingus tekstus, dainų posmus.

Lietuvoje buvo paplitę keli juostų audimo būdai. Ne visi jie buvo vienodai seni ir lygiai populiariūs kiekviename iš penkių etnografinių regionų. Seniausiu juostų audimo būdu laikomas vijimas lentelėmis. Vytinės juostos labai patvarios ir stiprios, tačiau sudėtingesnio ornamento išaudimas šiuo būdu buvo nelengvas ir lėtas. Manoma, kad dėl šios priežasties maždaug XIV a. vijimą išstūmė nauja rinktinio audimo technika. XX a. pradžioje lentelėmis dažniausiai jau būdavo vejamos tik tvirtos ir puošnios šventinių arklio pakinktų detalės – vadžios ir pan. Rytų Aukštaitijoje šiek tiek vytinių juostų buvo audžiama ir vyriškam kostiumui

papuošti: susijuosimo, batų, skrybėlių vytinės juostos paprastai būdavo siauros, nuvytos smulkiais paprastais rašteliais, su prikabintais spalvingais įvairios formos kutais.

Rinktinės juostos kaimo audėjų buvo ypač pamėgtos ir plačiausiai paplito visuose Lietuvos regionuose. Į jas buvo perkelti ir ištobulinti senieji vytinių juostų ornamentai. Kai kur rinktinės juostos tradicinėms kaimo reikmėms buvo audžiamos iki pat XX a. pirmųjų dešimtmečių. Vėliau, jau šiuolaikinės visuomenės laikais, juostų – dažniausiai rinktinių – audimas sudarė gana nemažą tautinių suvenyrų verslo dalį. Tiesa, šiandien audžiamos juostos

dažnai yra praradusios savo buvusį meninį lygį ir regioninį savitumą, tačiau vis dar yra tradiciškai laikomos simbolinę prasmę turinčiomis dovanomis.

*Lietuvių
tradicinės juostos
© Vytautas Balčytis*

Tradicinė rinktinė juosta – pusvilnonis audinys. Jos dugnas buvo audžiamas iš baltų (nuo XIX a. pabaigos kai kuriose vietovėse ir spalvotų) lininių arba medvilninių siūlų, o raštas išrenkamas iš spalvotų storesnių ir putlesnių vilninių verpalų. Būdingos rinktinių juostų raštų spalvos buvo ryškios, sodrios ir kadaise turėjo simbolinę prasmę. Iš seniausiai naudotų labiausiai paplitusi raudona, gana dažnos žalia ir tamsiai mėlyna spalva, kaip papildomos naudotos juoda ir geltona. XIX a. antrojoje pusėje audėjos pamėgo ir kai kurias ryškias naujai atsiradusių sintetinių dažų spalvas: tamsiai violetinę, tamsiai raudoną, ryškią rožinę.

Kiekviename etnografiniame regione buvo nusistovėjęs savas rinktinių juostų raštų rinkinys, mėgstamiausios spalvos, savita juostos pakraščių ir jos gale į austų kutų kompozicija. Pavyzdžiui, Suvalkijos juostos turėdavo pačius vešliausius visoje Lietuvoje kutus, į kuriuos dažnai būdavo į audžiami ne tik įvairiaspalviai vilnoniai siūlai, bet ir rėželiais sukarpytos puošnių audinių skiautėlės. Suvalkietiškos juostos pagrindinis raštas dažnai dar būdavo įreminamas siauresniais kontrastingos spalvos pakraščių ornamentais.

Daugiausia rinktinių juostų XIX a. antrojoje pusėje buvo audžiama Dzūkijoje ir Suvalkijoje, o gerokai mažiau – Aukštaitijoje ir Klaipėdos krašte: ten senovėje buvusi ši turtinga audimo tradicija pradėjo nykti greičiau. Mažiausiai visokių juostų, tarp jų ir rinktinių, rasta Žemaitijoje – ir tos pačios dažniau išliko regiono pakraščiuose, matyt, dėl kaimyninių kraštų įtakos.

Pintines juostas Lietuvoje ryšėjo tik aukštaičiai. Jos buvo pinamos pirštais iš vilnonių siūlų keletu būdu. Vienas pynimo būdas, kuriuo išaudžiamas labai tamprus, tāsus audinys, yra labai senas, naudotas dar neolitinių žvejybos tinklų gamybai – taip buvo pinamos plačios, minkštos, išilgai dryžuotos vyriškos juostos. Kiti du būdai – tai drobinio (dvinyčio) ir ruoželinio (milinio) audinio siūlų perpynimai. Pintinių juostų grožis – jų spalvos, dažniausiai kontrastingi, sodrūs tonai. Bene labiausiai buvo mėgstamas raudonos ir žalios spalvų derinys, papildytas pora pagalbinių spalvų – panašaus kolorito buvo ir spalvotieji aukštaičių drabužiai.

Kaišytinės juostos austos palyginti nedidelėje teritorijoje, apimančioje dalį Dzūkijos ir dalį Suvalkijos. Šiuo būdu, tik kur kas sudėtingesniais raštais, dar būdavo audžiamos moterų prijuostės, gal todėl ir šios juostos laikytos moteriškomis – vyrai jų neryšėdavo. Šviesiame lininiame arba medvilniniame kaišytinių juostų dugne būdavo įaudžiami spalvoti vilnoniai ornamentai. Kaišymo technika (vadinama *brošavimu*) yra perimta iš profesionaliosios tekstilės, kur ji buvo gerokai sudėtingesnė. Taikant kaišymo techniką buvo galima kiekvieną motyvą arba jo dalį austi skirtinga spalva.

Kaišytinių juostų audimo tradicija nėra labai sena (atsirado, matyt, apie XIX a. vidurį). Ornamentų tobulumu bei raštų įvairove šios juostos taip ir nespėjo prilygti rinktinėms juostoms. Tačiau vien tai, kad kaime atsirado tokių sudėtingų audinių, rodė aukštą vietinių audėjų kvalifikaciją ir dažnai stebino iš toliau atvykusius tautinės tekstilės tyrinėtojus.

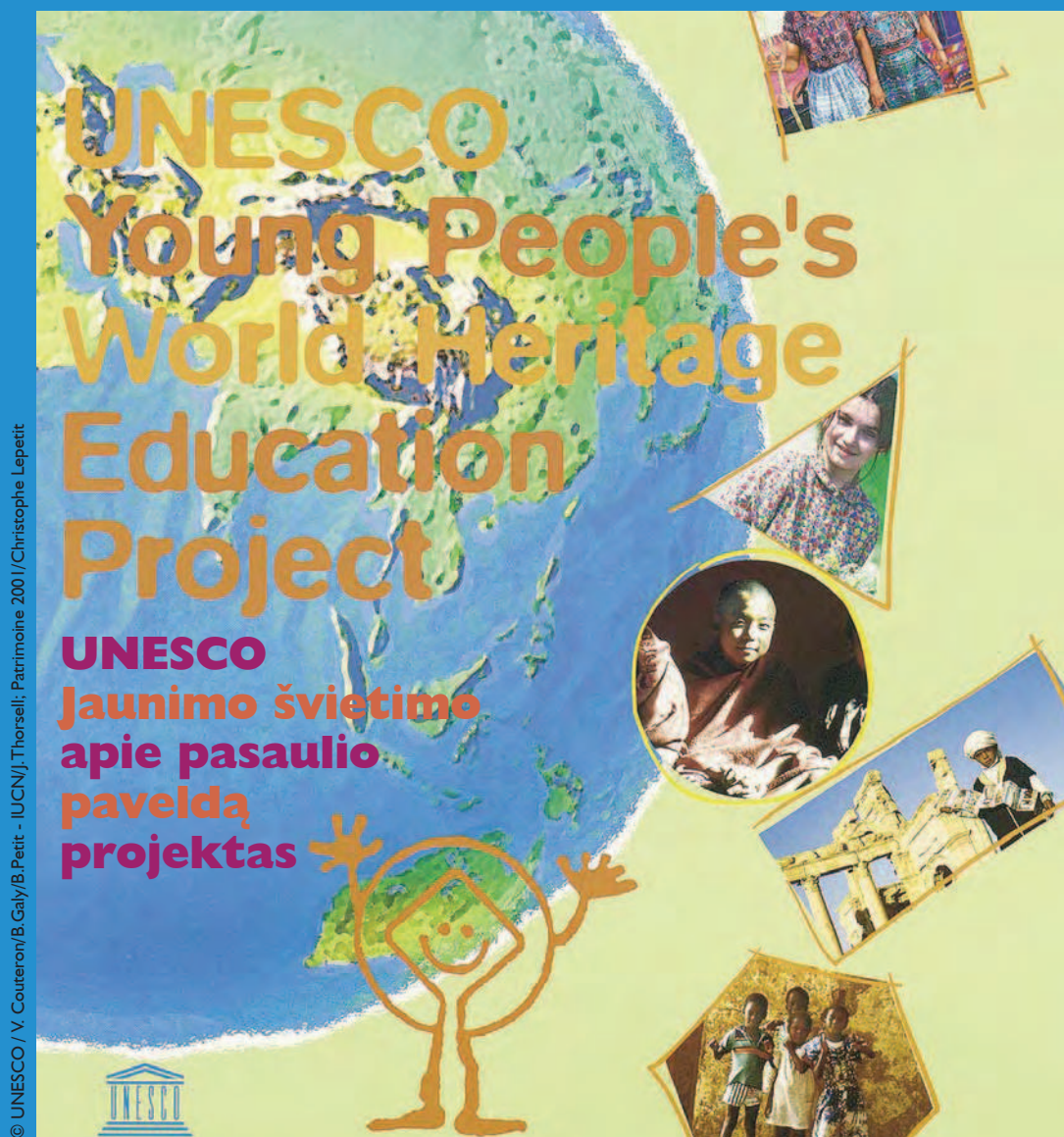
Be šių svarbiausių juostų grupių būta ir mažiau reikšmingų, ne tiek gausiai austų ir ne tiek išstobulintų: tai didžiosiomis kaimo staklėmis austos juostos, primenančios pluoštinius lovatiesių audinius, metmenų ripso (be išrinkto ornamento) juostos, įvairios rankomis pintos ar rištos pynelės.

Rinktines, vytines ir pintines juostas audė dauguma artimesnių ir tolimesnių lietuvių kaimynų: finougrių, slavų, skandinavų tautos. Tiesą sakant, šie seni, paprastais įrankiais audžiami audiniai paplitę tarp daugelio pasaulio tautų. Visos juostas audusios tautos turėjo senas, papročių pašventintas jų panaudojimo tradicijas. Tačiau kiekvienos tautos ir kiekvienos mažesnės etninės grupės (regiono, kartais netgi parapijos) juostos, nors ir turėdamos bendrų bruožų su artimesnių ir tolimesnių kaimynų audiniais, vis dėlto pačios sudarė unikalų vietinių tradicinių juostų rinkinį, šiandien iškalbingai bylojantį apie tos vietovės papročius, senuosius tikėjimus, kultūrinius ryšius ir tos apylinkės audėjų talentą.

Teresė Jurkuvienė

PAPILDOMA INFORMACINĖ MEDŽIAGA

Informacijos šaltiniai

„Mums reikia įdomių ir tinkamų švietimo priemonių, kurios padėtų suprasti pasaulio paveldo svarbą. Jauni žmonės turi patys dalyvauti kuriant šias priemones.“

**„Mūsų pasižadėjimas“,
Pirmasis tarptautinis jaunimo forumas
pasaulio paveldo tema, Bergen, Norvegija**

Informacijos šaltiniai

Terminų žodynas 235

Kontaktiniai adresai 239

Kiti informacijos šaltiniai

Pasaulio paveldo konvencija

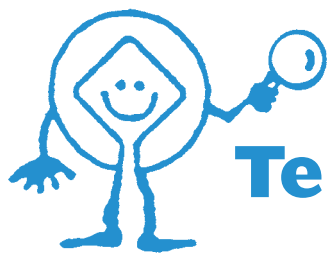
Nematerialiojo paveldo konvencija

28 didžiosios pasaulio paveldo vietovių fotografijos

Pasaulio paveldo žemėlapis

Žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašas

Skaitmeninė vaizdo plokštelė „Lietuviškas kalendorius“

Terminų žodynas

Asocijuotų mokyklų projekto tinklas (*Associated Schools Project Network; ASPnet*) buvo sukurtas 1953 m. UNESCO iniciatyva, siekiant suvienyti pasaulio mokyklas ir plėtoti švietimą apie taikos kultūrą, toleranciją ir tarptautinį supratimą. Per praėjusius penkis dešimtmečius daugiau nei 7 000 mokyklų visame pasaulyje prisijungė prie Asocijuotų mokyklų tinklo. Su kiekviena nauja mokykla didėja naujų švietimo metodų ir priemonių pasirinkimas.

Šiame projekte dalyvauja 22 Lietuvos mokyklos. Daugiau apie Lietuvos asocijuotų mokyklų tinklą skaitykite Interneto www.aspnet.lt

Apsauga apibrėžia vietovės priežiūros procesą, kuriuo siekiama išlaikyti jos ypatingas vertybes. Apsauga gali apimti išlaikymą, konservavimą, atnaujinimą ir atstatymą.

Biologinė įvairovė arba bioįvairovė apibrėžia visų gyvybės formų įvairovę. Terminas apima visus žemės augalus, gyvūnus ir mikroorganizmus, jų genus ir ekosistemas.

Gamtos paveldas – Pasaulio paveldo konvencijoje apibrėžiamas kaip gamtinių bruožų, ekologinių ir fiziografinių darinių ir gamtos vietovių visuma.

Kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo tarptautinis studijų centras (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property; ICCROM*) – teikia specialistų, kurie pataria, kaip išsaugoti kultūros paveldo vietas, pagalbą, taip pat organizuoja mokymo kursus apie atnaujinimo priemonių taikymą.

Tarptautinė muziejų taryba (*International Council of Museums; ICOM*) skatina ir plėtoja muziejų steigimą bei populiarina muziejininko profesiją visame pasaulyje.

Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba (*International Council of Monuments and Sites; ICOMOS*) yra atsakinga už techninį kultūros vietovių ir kultūrinių kraštovaizdžių, siūlomų į Pasaulio paveldo sąrašą, įvertinimą. Vertina Pasaulio paveldo sąrašo esančias ir kitas kultūros paveldo vertybes visame pasaulyje.

Pasaulio gamtos apsaugos sąjunga (*World Conservation Union; IUCN*) pataria Pasaulio paveldo komitetui dėl gamtos paveldo vietovių atrankos ir įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą, vertina Pasaulio paveldo sąrašo esančias ir kitas gamtos paveldo vietas visame pasaulyje.

Išskirtinė visuotinė vertė – tokią vertę turi vietovės, kurių išnykimas taptų negrįžtamu viso pasaulio žmonijos praradimu. Išskirtinė visuotinė vertė dar vadinama tiesiog pasaulio paveldo verte.

Jungtinės Tautos – tarptautinė organizacija, turinti 191 valstybę narę. Ji buvo įsteigta po Antrojo pasaulinio karo, siekiant išlaikyti tarptautinę taiką ir saugumą, plėtoti draugiškus santykius tarp tautų, skatinti socialinę pažangą, geresnius gyvenimo standartus ir žmogaus teises.

Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation; UNESCO*) – specializuota Jungtinių Tautų institucija, turinti 191 valstybę narę. UNESCO tikslas – tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo priemonėmis įdiegti taikos gynimo mechanizmus žmonių protuose per švietimą, mokslą ir kultūrą.

Kriterijus, kriterijai taikomi atrenkant ypatingos visuotinės vertės objektus, siūlomus įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą.

Kultūros paveldas – Pasaulio paveldo konvencijoje apibrėžiamas kaip paminklų, pastatų, vietovių ir atskirų objektų visuma.

Kultūrinis kraštovaizdis rodo sąveiką tarp žmogaus ir gamtos.

Siūlymas – procesas, kurio metu Pasaulio paveldo konvenciją pasirašiusi valstybė siekia, kad jos teritorijoje esanti paveldo vietovė būtų įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą. Valstybė pildo specialią paraišką, kurią siunčia į Pasaulio paveldo centrą.

Pasaulio paveldas – išskirtinę visuotinę vertę turintis kultūros ir gamtos paveldas, įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą.

Pasaulio paveldo biuras – septyni Pasaulio paveldo komiteto nariai suformuoja biurą, kuris susitinka du kartus per metus komiteto veiklos planui parengti.

Pasaulio paveldo komitetas – renkami 21 valstybės atstovai sudarantys Tarpyvyriausybinių pasaulio paveldo komitetą, kuris yra atsakingas už Pasaulio paveldo konvencijos įgyvendinimą.

Pasaulio paveldo konvencija (Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija) buvo priimta 1972 m. vykusios 16-osios UNESCO generalinės konferencijos sesijos metu. Konvencijos tikslas – išsaugoti, konservuoti, perduoti išskirtinės visuotinės vertės kultūrinį ir gamtos paveldą ateities kartoms.

Pasaulio paveldo fondas – savanoriški ir privalomi įnašai, naudojami pasaulio paveldo vietovėms konservuoti ir išsaugoti.

Pasaulio paveldo sąrašas – kultūros, gamtos ir mišraus (kultūros ir

gamtos, taip pat ir kultūrinio kraštovaizdžio) paveldo vietovių, turinčių išskirtinę visuotinę vertę, sąrašas.

Pasauliniai jaunimo forumai pasaulio paveldo tema –

jau įvyko 11 tokių forumų visame pasaulyje: 1995 m. – Bergene, Norvegijoje; 1996 m. – Dubrovnike, Kroatijoje; 1996 m. – greta Viktorijos krioklio, Zimbabvėje; 1997 m. – Pekine, Kinijoje; 1998 m. – Osakoje, Japonijoje; 1999 m. – Ile de Gorée, Senegale; 1999 m. – Ifrane, Maroke; 2000 m. – Kernse, Australijoje; 2001 m. – Limoje, Peru; 2001 m. – Karlskronoje, Švedijoje; 2002 m. – Velikij Novgorode, Rusijos Federacijoje. Jaunimo forumų tikslas – skatinti kultūrinius mainus ir jaunų žmonių supratingumą, suteikti žinių apie Pasaulio paveldo konvencijos svarbą, plėtoti regioninius ir nacionalinius veiksmų planus, siekiant įtraukti jaunimą į pasaulio paveldo apsaugą.

„Paveldukas“ – personažas, simbolizuojantis jauną žmogų, kuris rūpinasi pasaulio paveldo apsauga. Šis personažas buvo sukurtas Pirmajame jaunimo forumo pasaulio paveldo tema, vykusiam 1995 m. Bergene, Norvegijoje.

Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašas – apima tas Pasaulio paveldo sąraše esančias vietas, kurioms, Pasaulio paveldo komiteto nuomone, gamtos procesai ar žmogaus veikla kelia rimtą grėsmę, ir kurioms apsaugoti reikalingos bendros tarptautinės pastangos. Į šį sąrašą galima įtraukti ir preliminarajame sąraše esančias vertybes.

Preliminarus sąrašas – kiekviena Pasaulio paveldo konvenciją pasirašiusi valstybė yra prašoma parengti sąrašą kultūros ir gamtos paveldo vietovių, kurias ketina siūlyti įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą per artimiausius 5-10 metų.

Sutarties šalis, sutarties šalys – valstybės, prisijungusios prie Pasaulio paveldo konvencijos. Tokiu žingsniu jos įsipareigoja atrinkti šalies teritorijoje esančias vietas ir pasiūlyti įtraukti jas į Pasaulio paveldo sąrašą. Kai tokia vieta yra atrenkama, šalis turi pateikti informaciją, kokių priemonių yra imamasi, kad vieta būtų apsaugota, taip pat pateikia vietovės priežiūros planą. Sutarties šalys yra skatinamos tausoti į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytas vertybes ir periodiškai teikti ataskaitas Pasaulio paveldo centrui apie jų būklę. Visos sutarties šalys susitinka kartą per dvejus metus UNESCO generalinės konferencijos sesijų metu vykstančioje sutarties šalių Generalinėje Asamblėjoje. Generalinėje Asamblėjoje sutarties šalys renka Pasaulio paveldo komiteto narius, aptaria Pasaulio paveldo fondo veiklos ataskaitą ir sprendžia svarbius veiklos klausimus.

Taikos kultūra – disciplininis terminas, apibrėžiantis veiklą, kuria skatinama pagarba taikos vertybėms.

UNESCO Jaunimo švietimo apie pasaulio paveldą projektas

– regioninis projektas, koordinuojamas bendromis UNESCO Pasaulio paveldo centro ir UNESCO Švietimo sektoriaus Asocijuotų mokyklų tinklo koordinavimo skyriaus pastangomis. Projekto tikslas – švietimą apie pasaulio paveldą įvesti į mokymo programas viso pasaulio mokyklose ir taip užtikrinti geresnį supratimą apie pasaulio paveldo vertybes ir jų apsaugą.

UNESCO generalinė konferencija – visos valstybės UNESCO narės kartą per dvejus metus susirenka į generalinę konferenciją, kurios metu tvirtinama UNESCO organizacijos programa ir biudžetas, priimami tarptautiniai teisės aktai.

UNESCO Pasaulio paveldo centras yra atsakingas už Pasaulio paveldo komiteto priimtų sprendimų įgyvendinimą.

Valstybė narė – taip sutrumpintai vadinamos valstybės esančios UNESCO narėmis.

Žodinis ir nematerialusis paveldas – tai ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaizdai, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susijusios kultūros erdvės, kuriuos bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai žmonės pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi. Šį nematerialųjį kultūros paveldą, perduodamą iš kartos į kartą, bendruomenės ir grupės nuolat atkuria reaguodamos į savo aplinką, į sąveiką su gamta ir savo istorija.

Kontaktiniai adresai

Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija

Šv. Jono g. 11
LT-01123 Vilnius
Lietuva
Tel. (8 5) 210 73 40
Faks. (8 5) 210 73 43
El. paštas: lietuva@unesco.lt
<http://www.unesco.lt>

Pasaulio paveldo centras

UNESCO Headquarters
World Heritage Centre
7 place de Fontenoy
75352 Paris 07 SP
France
El. paštas: wh-info@unesco.org
<http://www.unesco.org/whc>

UNESCO būstinė

UNESCO Headquarters
7 place de Fontenoy
75352 Paris 07 SP
France
<http://www.unesco.org>

Asocijuotų mokyklų projekto tinklas

UNESCO Associated Schools Project
Network
Education Sector
UNESCO Headquarters
7 place de Fontenoy
75352 Paris 07 SP
France
El. paštas: aspnet@unesco.org
<http://www.unesco.org/education/asp>

■ Tarptautinės organizacijos

Kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo tarptautinis studijų centras (ICCROM)

ICCROM
Via di San Michele 13
I-00153 Rome
Italy
El. paštas: iccrom@iccrom.org
<http://www.icomos.org/iccrom>

Tarptautinė istorinių vietų ir paminklų taryba (ICOMOS)

ICOMOS
49-51 rue de la Fédération
75015 Paris
France
El. paštas: secretariat@icomos.org
<http://www.icomos.org>

***Pasaulio apsaugos sąjunga
(IUCN)***

IUCN
Rue Mauverney 28
CH-1196 Gland
Switzerland
El. paštas: mail@iucn.org
<http://www.iucn.org>

***Tarptautinė muziejų taryba
(ICOM)***

ICOM
1 rue Miollis
75732 Paris Cedex 15
France
El. paštas: secretariat@icom.org
<http://www.icom.org>

***Jungtinių Tautų Aplinkos
programos Pasaulio apsaugos
stebėsenos centras (WCMC)***

UNEP WCMC
219 Huntingdon Road
Cambridge CB3 0DL
United Kingdom
El. paštas: info@unep-wcmc.org
<http://www.unep-wcmc.org>

***Pasaulio paveldo miestų
organizacija (OWHC)***

OWHC
56 Rue Saint-Pierre
Quebec G1K 4A1
Canada
El. paštas: secretariat@ovpm.org
<http://www.ovpm.org>

***Šiaurės šalių pasaulio paveldo
biuras (NWHO)***

NWHO
Postbox 8196 Dep.
N-0034 Oslo
Norway
El. paštas: nwho@ra.no
<http://www.grida.no/ext/nwho/index.htm>

***Pasaulio turizmo organizacija
(WTO)***

WTO
Capitán Haya 42
28020 Madrid
Spain
El. paštas: omt@world-tourism.org
<http://www.world-tourism.org>

Pastaba: pirmiau pateikta informacija gali keistis. Dėl pasikeitusių kontaktų konsultuokitės su Lietuvos nacionaline UNESCO komisija.

Informacija apie Pasaulio paveldą ir Asocijuotų mokyklų projekto tinklą pateikiama šiose Interneto svetainėse:

Pasaulio paveldo centras
<http://www.unesco.org/whc>

Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija
<http://www.unesco.lt>

Asocijuotų mokyklų projekto tinklas (ASPnet)
<http://www.unesco.org/education/asp>